

ВОЄННІ ЩОДЕННИКИ

АНДРІЙ КУРКОВ

ЩОДЕННИК МАЙДАНУ ТА ВІЙНИ

 FOLIO

ВОЄННІ ЩОДЕННИКИ

АНДРІЙ КУРКОВ

**ЩОДЕННИК МАЙДАНУ
ТА ВІЙНИ**

Харків
«Фоліо»
2018

УДК 821.161.2+355.12
К93

Серія «Воєнні щоденники»
заснована у 2018 році

Переклад з російської
В. С. Бойка

Художник-оформлювач
В. М. Карасик

ISBN 978-966-03-8200-8
(Воєнні щоденники)
ISBN 978-966-03-8192-6

© А. Ю. Курков, 2018
© В. С. Бойко, переклад
українською, 2018
© В. М. Карасик, художнє
оформлення, 2018
© Видавництво «Фоліо»,
марка серії, 2018

ВСТУП

Коли з людиною та з її країною нічого особливого не відбувається, життя такій людині здається нескінченним і стабільним. Власне, це стан життя, коли час вимірюється моментами кар'єрного зростання, купівлею нового будинку або машини, сімейними святами, весіллями та розлученнями, і називається стабільністю. Людині, яка живе в «гарячій точці» або просто поблизу діючого вулкана, час ніколи не здасться нескінченним. Цінність кожного прожитого дня, кожної прожитої години виявляється неймовірно більшою за тиждень, прожитий у стані стабільності. Коли живеш поблизу вулкана, реального або метафоричного, день сам наповнюється такою кількістю подій, що і згадати їх усі виявляється справою фізично неможливою. Ці події обов'язково потрапляють іноді двома-трьома рядками, іноді однією-двома сторінками до шкільних підручників історії, але в таких ситуаціях від подій залишаються тільки дати й імена дійових осіб.

Я тепер розумію набагато краще, чому в шкільні роки вважав за краще читати не підручники історії, а щоденники письменників і політичних діячів, які опинилися в центрі історичних подій. Досі пам'ятаю щоденник великого російського поета Олександра Блока за 1917—1918 роки, пам'ятаю добре щоденник Франца Кафки й особливо недавно прочитану повну версію щоденника великого українського кінорежисера Олександра Довженка, в якому він про всяк випадок регулярно хвалить Сталіна, про всяк випадок, лає євреїв

і українців, щоб, якщо його заарештують і в КДБ прочитають його особистий щоденник, він міг би послатися на нього, як на доказ своєї лояльності радянській системі.

Я пишу щоденники понад 30 років. Кілька разів до мене звертались українські видавці з проханням опублікувати хоча б уривки зі щоденників, але тоді я так і не зміг змусити себе вибрати з особистих щоденників те, чим я був би готовий поділитися з читачами. І ось, уже не вперше опинившись у центрі «історичного виру», я знову став свідком драматичних подій, що почалися в Україні в листопаді 2013 року і досі тривають. Я не знаю, чим вони закінчаться, я не знаю, що чекає на мене і на мою сім'ю в найближчому майбутньому. Я тільки сподіваюся на краще. Я не від'їжджаю. Не ховаюся від реальності. Я в ній живу щодня. Ми всі вп'ятьох — я, моя дружина Елізабет, наші діти Габрієла, Тео і Антон, продовжуємо жити в тій же квартирі в центрі Києва, за п'ятсот метрів од Майдану, у квартирі на четвертому поверсі, з балкона якої ми бачили дим від палаючих барикад, чули вибухи гранат і постріли, у квартирі, з якої ми регулярно виходили і на роботу, і на Майдан, і в інших справах. Весь цей час життя тривало, воно жодного разу не зупинялось. І це життя я майже щодня записував, аби тепер спробувати розповісти про нього вам докладно, в деталях. Життя під час революції, життя в очікуванні війни, війни, яка і нині, коли я пишу ці рядки, здається дуже близько, набагато ближче, ніж здавалася навіть тиждень назад.

---

21 листопада 2013 року

Сьогодні вночі на самому початку доби, близько о пів на першу на Севастополь упав метеорит. Чому він упав саме на Севастополь? Напевно, чиста випадковість. Але все-таки вибрати для свого падіння найбільш російське місто України, в мальовничих бухтах якого базується Чорноморський військовий флот Росії?! Я б, напевно, не звернув уваги на цей сьогоднішній метеорит, якби сьогодні не з'явилася заява прем'єр-міністра Миколи Азарова про припинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. У моїй трилогії «Географія одиночного пострілу» описано секретний завод із виробництва штучних метеоритів, захований в Уральських горах. Там же, біля заводу, в романі розташовано випробувальний майданчик для запуску цих метеоритів. Мрія радянського військового командування: розбомбити США штучними метеоритами, видаючи їх за справжні. Ось я і подумав: а чи не штучний це був метеорит, за допомогою якого Росія дала знати «найбільш російському місту України» про те, що переговори Януковича і Путіна про припинення європейської інтеграції України успішно (для Путіна) завершено. Євроінтеграція скасовується. Ми знову будемо любити Росію. Європа, здається, шокована. Я теж. Це треба було півроку Януковичу оголошувати, що «ми йдемо в Європу», треба було у вересні цього року йому збирати свою парламентську фракцію в київському штабі Партії регіонів, традиційно розташованому в кінотеатрі «Зоряний», де він вимагав од

усіх і кожного строем, у ногу, йти з ним у Європу, а тим, хто не хоче йти в Європу, пропонував вийти з фракції і партії?! Куди тепер поженуть «строем» слухняну президенту Партію регіонів?!

Реакція народу на заяву Азарова не змусила себе довго чекати. Надвечір народ почав збиратися на Майдані Незалежності. До головної новини про припинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС додалася ще одна. МЗС України радісно повідомило, що тепер українцям їхати на єгипетські курорти не небезпечно. Тобто всі, хто хотів у Європу, — летить у Єгипет, і нехай там вас уб'ють випадково або спеціально місцеві ісламські або інші «революціонери». Гидко на душі. Мені якраз до Вільнюса летіти, говорити про європейське майбутнє України і про життя після підписання цієї угоди.

До речі, режисура моменту дуже традиційна: Азаров заявляє про усунення підписання угоди в день, коли Януковича немає в країні. Сам Янукович в Австрії і вже звідти заспокоює Європу, мовляв, ми ще все з Європою підпишемо, але потім. А заодно додає, що Тимошенко випускати не збирається. Якби Янукович був триголовим драконом, то в цей момент кожна голова б мандрувала окремо, але виступала б із іншими головами синхронно. Тільки якби одна з трьох голів у цей момент опинилася в Москві, то ця, «московська» голова Януковича, вимовляла б інший текст і про Європу б не сказала ні слова.

Захотілося кудись піти. І я, не дописавши нового розділу «литовського роману», пішов у «Ярославну», взяв собі каву, а потім, хвилин через п'ять, додав до кави п'ятдесят грамів «Закарпатського» коньяку. Легше не стало. У кафе цього разу знайомих не було. Деякі відвідувачі заходили з похмурими обличчями, і хотілося думати, що їм теж тепер відомо, що Україні Європа не світить. Але, може, вони були стурбовані зовсім іншими, своїми власними і дрібнішими проблемами?!

Повернувшись додому, заліз у ФБ. Люди одне одного кличуть на Майдан вимагати підписання угоди. Просять брати з собою теплі речі, каремати, термоси з гарячим чаєм і запас їжі на ніч. У мене просто немає сил іти і стояти. І бажання немає, ніяких бажань немає. По телевізору ще до того ж показали Путіна, який бадьоро і широко посміхався, і диктор якимось дивно вимовив, що Росія дуже рада розвивати співробітництво з Україною. Яке співробітництво? Три роки торгових воєн, то заборона на експорт сиру, то заборона на українське м'ясо і ковбасу, то на українське пиво і так далі аж до так і не розпочатого спільного виробництва літаків марки «Антонов»?!

Під вечір уже з сумом згадався єдиний на сьогодні привід для посмішки. Михайло Добкін (губернатор Харківської області, колишній мер Харкова, а ще раніше колишній бізнесмен) написав віршик про Ірину Фаріон, найрадикальнішу даму з найрадикальнішої націоналістичної партії «Свобода». Нещодавно з'ясувалося, що вона вступила до компартії СРСР у той момент, коли всі з неї виходили, наприкінці 1980-х, а потім заперечувала сам факт свого членства в КПРС доти, поки з архівів не витягли її справу, яка доводить, що вона навіть не виходила з КПРС. Головний комуніст України Симоненко повідомив, що Фаріон досі є членом компартії й що на наступному з'їзді вони обов'язково її виключать за несплату членських внесків за 25 років!!! І ось тепер від Добкіна віршик про Фаріон: «От коммунизма до нацизма бежит Иринка очень быстро. А если глубже там копнуть, увидим, как тяжел был путь. И может явно окажется, что даже в средние века она комфортно согревалась у инквизиции костра». Так, ліпше б він став поетом.

А взагалі-то світ звихнувся сьогодні з розуму. В Алчевську з кранів пішла синя вода. До Грузії на верблюді в'їхав якийсь швейцарський турист, який уже понад тридцять років не розлучається зі своїм верблюдом. Звати його Вердон

Роланд, і в Тбілісі йому вручили диплом найоригінальнішого мандрівника. Цікаво, чи вручили що-небудь його працювавтому верблюду? А у Франції випав сильний сніг, і частина країни залишилася без світла.

У нас усе простіше й сумніше. Ми знову залишилися без майбутнього.

22 листопада. Вільнюс

Тут так само не по-зимовому тепло, як і в Києві. Конференцію, присвячену Україні та її європейським перспективам, ніхто не скасовував зв'язку з учорашньою заявою українського прем'єр-міністра. Щоправда, скасували свою участь у ній президент Польщі Коморовський, президент Литви Ірібаускайте і ще кілька європейських політиків вищого рангу. Увечері відбулася гала-вечеря в ресторані готелю «Кемпінські», але вона не підняла настроїв учасників, які приїхали з України. За сусіднім круглим столом сиділи голова сейму Литовської Республіки Вітаутас Ландсбергіс, колишній президент України Віктор Ющенко, брат Віктора Ющенка, колишній депутат парламенту Петро і ще двоє незнайомих мені людей. Кожен із президентів виступив. Якщо Ландсбергіс говорив про європейські цінності, то Ющенко в своєму виступі знову критикував Юлію Тимошенко. Закінчивши виступ, Віктор Ющенко подарував усім сусідам по столу по баночці меду.

А в Києві в цей час на Майдані Незалежності під дощем зібрався стихійний мітинг. Хтось приніс клейонку, щоб зробити навіс від дощу для протестувальників. Тут же з'явилися міліціонери й її відібрали. Чоловік у цивільному зачитав постанову суду про заборону встановлення на Майдані Незалежності наметів, кіосків та інших «малих архітектурних форм» у період із 22 листопада по 7 січня. Одночас-

но представник міської міліції заявив, що учасників протесту не розганятимуть. Віктор Янукович усе ще збирається приїхати сюди, до Вільнюса, на саміт ЄС. Польські та литовські політики, присутні на конференції, обережно припускають, що він усе-таки підпише Угоду про асоціацію. Вони ж вважають, що причиною публічної заяви українського прем'єр-міністра є надмірний тиск Європейського союзу в питанні Ю. Тимошенко. Так, тут я згоден. Для В. Януковича Юлія Тимошенко — головний і найнебезпечніший ворог. Якщо її випустити, її популярність знову різко зросте, і вона знову стане єдиним лідером опозиції, відсунувши на другий план сьогоднішніх «трьох богатирів» — Олега Тягнибока, Віталія Кличка й Арсенія Яценюка. Арсеній Яценюк, аби стати лідером партії Юлії Тимошенко «Батьківщина», був змушений практично розпустити свою власну партію «Фронт змін». Офіційно члени «Фронту змін» влилися до «Батьківщини», але в реальності багато хто з членів цієї партії відмовилися входити до партії Тимошенко. При звільненні Юлії Тимошенко та при поверненні її до політичної діяльності Арсенію Яценюку доведеться стати її заступником. Точніше — одним із її заступників. Віталій Кличко, який не чекав на останніх парламентських виборах такої великої підтримки виборців, теж змушений буде «посунутися». За його партію «Удар» проголосувало чимало колишніх виборців партії «Батьківщина», які при поверненні на політичну арену Юлії Тимошенко можуть знову перекинутися до неї. Виборці Олега Тягнибока, що підтримують його партію «Свобода», ніяких симпатій до Тимошенко не мають. Але їх не так уже й багато, цих виборців «Свободи», тому для Олега Тягнибока та його партії повернення Тимошенко в політику нічого не змінить.

Прем'єр-міністр Микола Азаров знову сьогодні виступив. Цього разу з «заспокійливим» заявою про те, що відмова від підписання Угоди про асоціацію не означає підписання на-

томість угоди з Росією про вступ до Митного союзу. Більшість жителів України не знає насправді нічого про ці дві невідомі угоди, просто вважаючи, що Угода про асоціацію з ЄС веде Україну в Європу, а угода про Митний союз повертає її в економічні та політичні обійми Російської Федерації.

Сьогодні в Києві розпочався 2-й Кубок Європи з ножового бою. Беруть участь команди Росії, України, Латвії та Італії. Я навіть не знав, що бій на ножах існує як вид спорту!

25 листопада

Вільнюс. 1: 40 ночі. Дощ. Таксист сказав, що за прогнозами до 3-ї має випасти сніг. Європейські дипломати питали за північ: «Так що робити з вашою Україною?» Я відповідав: «З моєю? Беріть собі. Разом зі мною і з іншими жителями». В Україні вже були нові господарі. Головне, щоб нові правила були зрозумілими і легкими до виконання. Це те, чого хочуть усі. І щоб правила ці, кожне з них, вкладалося в один рядок, в одне просте речення. Ну, як заповіді: не убий, не вкради і т. ін. Тоді хтось сплесне долонями і скаже: «Ой, як все просто! Як легко жити цивілізовано!» І про всяк випадок запитає: «А чи буде дільничний міліціонер теж жити за цими правилами?»

Якщо правила приймуть усі, то і бідному дільничному доведеться. Якщо правила не приймуть, то у дільничного залишиться «право» брати для своїх дітей із кіоску дрібного підприємця морозиво без оплати. І тоді діти дрібного підприємця будуть рости, ненавидячи дітей «дрібного», точніше, дріб'язкового дільничного.

Добраніч усім дільничним, підприємцям і просто учасникам життя.

Учора, у неділю, відбулася наймасовіша на нинішній день маніфестація на Майдані. Хода прихильників євроінтегра-

ції почалась опівдні від пам'ятника Тарасу Шевченку і завершилася на Європейській площі. Міліція нарахувала 20 тисяч мітингувальників, у Росії в новинах повідомили про «кілька тисяч», а опозиція заявила, що на Майдані проти уряду і президента зібралися понад 100 тисяч. Промовці на мітингу закликали до імпічменту президента і до зміни уряду. Після двох годин виступів хтось із промовців запропонував перейти від слів до справ і вирушити пікетувати Кабінет міністрів. Дорогою протестувальники розділилися на три групи. Найбагатолюдніша вирушила до будівлі Кабінету міністрів, а дві інші — до парламенту й Адміністрації Президента. Біля Кабміну відразу почався бій з «тітушками», які разом із «Беркутом» оточили будівлю Кабміну для оборони. Бойовим авангардом протестуючих стали члени партії «Свобода» і радикально налаштована молодь, яка, обламавши шлагбаум, почала пробивати ним «дірки» в лінії оборони. У хід пішли палиці, флагштоки. «Беркут» почав кидати шумові гранати. Націоналісти зі «Свободи» раз у раз вигукували націоналістичні гасла, які не мають нічого спільного з причиною цих протестів. Колишній міністр внутрішніх справ при президенті Вікторі Ющенку Юрій Луценко намагався зупинити побойще. Закликав повернутися на Майдан, а до Кабміну знову прийти наступного дня. Зрештою, «Свобода» погодилась повернутися на Європейську площу, де члени цієї партії зайнялись установкою наметів протестного містечка.

Партія регіонів теж не спить. За ніч із суботи на неділю на Михайлівській площі вони поставили сцену для мітингу і ряд біотуалетів. Значить, збираються перетворити Михайлівську площу на базу своїх прихильників.

У ніч на неділю студенти встановили десять наметів у центрі Львова. Над наметами підняли прапори Європейського Союзу. У Черкасах міліція не дала встановити намети. На багатьох центральних площах українських міст чергує

міліція. Один із опозиційних політиків закликав протестувальників не розходитися до 29 листопада — до закінчення роботи Вільнюського саміту ЄС.

Через протести непомітно промайнув День пам'яті жертв Голодомору. Несподівано згадав про Голодомор губернатор Донецька Шишацький. У своєму короткому виступі він визнав, що голод був штучно організований, оскільки в цей же час на територіях України, що входили в 1932—33 роках до складу Румунії та Польщі, голоду не було. Цікаво, чи покарає його тепер рідна Партія регіонів, яка заперечує провину Сталіна й Комуністичної партії СРСР за голод, який зменшив населення України на 3—5 мільйонів осіб!

26 листопада. Вівторок

Сьогодні о 2-й годині ночі Одеський окружний адміністративний суд ухвалив рішення про заборону проведення мітингів і демонстрацій на 25 площах та вулицях Одеси і «прилеглих до них територіях». Тобто для протестуючих закрили всю Одесу! А о п'ятій ранку судові виконавці прийшли з цим рішенням суду до пам'ятника Дюку де Рішельє і заходилися ламати встановлені там намети Євромайдану та виганяти протестувальників із площі. Всього в наметах перебувало 24 людини. Трьох із них, включаючи керівника Одеського Євромайдану Олексія Чорного, заарештували на 5 діб за «дрібне хуліганство» і «за опір співробітникам міліції». На суд, який дав Чорному п'ять діб, не пустили журналістів, він проходив у «закритому» режимі.

Я все більше переконуюся, що вся судова система України не те щоб перейшла в «тінь», як українська економіка, але навіть пішла далі й перейшла в «ніч». Усе більше й більше судових рішень ухвалюється вночі, коли країна має спати. Якщо судді, що працюють уночі, сплять тепер удень,

то про їхнє психічне здоров'я можна не турбуватись. Але якщо вони працюють по 24 години на добу, то навряд чи вони пам'ятають, які рішення ухвалювали годину тому. Втім, як уже було кілька разів доведено журналістами, часто судді отримують у руки заздалегідь і без них ухвалене рішення, вже роздруковане і підписане. В усякому разі саме так судять представників опозиції й тих, хто просто незадоволений владою і не приховує цього.

У Харкові сьогодні на Майдан прийшло з двісті людей. Вчора вони приходили в марлевих пов'язках, що закривають роти. Місцева влада тут теж заборонила мітинги і масові заходи, пояснюючи заборону можливою епідемією грипу та інших інфекційних захворювань. Місто явно хворе, адже 2004 року під час Помаранчевої революції харків'яни були набагато активніші. Путін, схоже, кожні годину-півтори робить заяви про Україну. Останнє, що він заявив, так це про те, що Україна заборгувала Росії 30 мільярдів доларів. Тиждень тому, здається, йшлося про 18 мільярдів.

У Києві сьогодні студенти оголосили всеукраїнський страйк. Студенти Київського університету зібралися біля пам'ятника Шевченку й звідти вирушили на Майдан. Близько 2000 студентів приєдналися до мітингувальників на Майдані.

А вчора, як виявилось, на Європейській площі «беркутівці» побили кийками і обприскали сльозогінним газом трьох депутатів від опозиції, незважаючи на те, що депутати пред'явили свої посвідчення. Схоже, міліція вже позбавила депутатів парламенту гарантованого конституцією імунітету. Принаймні депутатів від опозиції парламентська «корочка» вже не рятує! Львівські учасники вчорашнього мітингу на Майдані поскаржилися в інтернеті, що занадто мало було в руках у мітингувальників європейської символіки та європейських прапорів. І українських прапорів було замало. Набагато більше виявилось партійних прапорів

опозиції. Поки з трибуни виступали журналісти і письменники, народ слухав їх уважно. Коли їм на зміну прийшли політики від опозиції, які явно не домовлялися про спільну програму і спільний меседж, то мітинг став схожий на конкурс краси для майбутніх президентських виборів. Щоправда, Юрія Луценка, колишнього міністра внутрішніх справ, який просидів більше двох років у в'язниці за вказівкою Януковича, слухали уважно і з інтересом. Але він говорив від себе, а не від якоїсь партії. У якийсь момент заступник Юлії Тимошенко Турчинов покликав мітингувальників іти маршем на Кабінет міністрів. У підсумку ті, хто відгукнувся на його радикальний заклик, зіткнулися з міліцією, яка оточила будівлю Кабміну, і випробували на собі міліцейські гумові кийки. Якщо саме це було метою маршу на Кабмін, то незрозуміло, навіщо було взагалі туди йти!

У Дніпропетровську минулої ночі «тітушки» розгромили намети протестувальників, установлені на місцевій Європейській площі. Тих, хто в них перебував, побили. Керівника дніпропетровського Євромайдану відвезла «швидка допомога» зі струсом мозку і численними забоями. У Донецьку і Луганську, здається, нічого взагалі не відбувається. У Криму теж тихо і спокійно, як на цвинтарі. До речі, в Дніпропетровську керівництво Євромайдану заборонило приносити на мітинги партійні прапори — тільки європейські.

В інтернеті з'явилися в продажі «набори для мітингувальників». Ось одне з оголошень: «Продаю готовий набір мітингувальника. До нього входить усе, що необхідно людині, яка тривалий час збирається відстоювати свої інтереси та погляди в холодну пору року. До набору входять: термос на півтора літра, сумка-холодильник, парасолька, каремат, дощовик, спальний мішок, портативний зарядний пристрій для телефона, фляга, газовий пальник, набір продуктів на три дні, термохімічні грілки (4 штуки), пам'ятка мітингувальнику із зазначенням законів і статей у разі конфлікту

з міліцією». Ціна — близько тисячі гривень. Гадаю, що пам'ятки для конфлікту з міліцією можна скачати в інтернеті безкоштовно. Нещодавно дуже популярними були інструкції для водіїв, як правильно поводитися зі співробітниками ДАІ. Там теж посилання на багато законів і статті законів, які даїшники часто порушують, зупиняючи водіїв на дорозі.

Погода сьогодні весь день навіювала смуток. Жодного сонячного променя. То дощ, то мокрий сніг. У такий сезон найбільше тішить сауна.

27 листопада

Морозно. Вчора, нарешті, поміняв гуму на зимову, з'їздив до мами в госпіталь, купив у узбеків у пекарні біля госпіталю круглий пиріг із м'ясом. Посидів у її палаті. Вона показувала мені фотографії кішки Мурки, що залишилася разом із батьком удома. Забула, що саме я спеціально їздив до них додому фотографувати Мурку, за якою вона так сумує. Повернувшись додому, готував на вечерю гарбузовий суп і м'ясо. Путін чекає обвалу України. Янукович щось розповідає про те, що він не зверне країну з дороги до європейської мрії, і одночасно обіцяє зайнятися ремонтом місцевих доріг. Заявив раптом, що для українців місцеві дороги важливіші за швидкісні шосе. Напевно, він мав на увазі, що ремонт місцевих доріг важливіший за зближення з Європою. В принципі логічно, по поганих дорогах до Європи не доїдеш. Машина зламається.

Юлія Тимошенко закликала зі своєї тюремної лікарні всім партіям об'єднатися в боротьбі проти Януковича. А Майдани тим часом продовжують проганяти політиків із прапорами своїх партій. У Львові протестувальники-студенти прогнали зі сцени мітингу депутата від партії «Свобода» Юрія Михальчишина, який закликав їх згадати бій під Крутами та сміливо

йти на смерть заради «українських ідеалів». Як тільки він зрозумів, що студенти не хочуть його слухати, він оголосив, що ці протести організовано Адміністрацією Президента Януковича. Чому політикам важко собі уявити, що люди можуть самі вийти на протести, якщо їм щось у державі дуже не подобається? Всім же видно, що ці Майдани виникли стихійно, і жодна з політичних партій їх не організовувала. А тепер то одна опозиційна партія, то інша намагаються їх очолити! Безпартійні Євромайдани — це, звичайно, щось нове.

Київський окружний адміністративний суд ухвалив несподівано рішення про визнання недійсним скасування євроінтеграції. Напевно, суд проходив удень, а не вночі. Щоправда, в рішенні суду сказано, що «скасовувати або починати ведення міжнародних переговорів може тільки президент або той, кому президент це доручив». Тобто якщо Янукович офіційно доручив Азарову припинити роботу щодо підписання, то тут вже нічого не поробиш. Якщо ж формально Азаров виступив окремо від Януковича, а Янукович, як мені здається, всюди хоче це показати, то ніщо не заважає Януковичу послати Азарова к бісу і підписати завтра угоду про асоціацію у Вільнюсі. Тим більше, що Адміністрація Президента підтвердила, що Янукович таки їде на саміт. А навіщо їхати, якщо не збираєшся підписати угоду? Тільки для того, щоб над тобою посміялися?!

У Харкові сьогодні відбулося незвичайне свято — день народження Юлії Тимошенко. Виявляється, їй уже 53 роки. Ворота лікарні, в якій вона чи то лікується, чи то відбуває покарання, прикрашені квітами, гаслами, прапорами України та Євросоюзу. Соратники Тимошенко просто біля воріт поставили трибуну і поздоровляли Юлію Володимирівну за допомогою гучного зв'язку. Зібралось близько 500 людей, до воріт піднесли величезне серце з червоних троянд, установлене на дерев'яній платформі з європейською символікою. Замість звичних плакатів з написом «Юлі — волю!» цього

разу на більшості плакатів було написано «Україні — волю!» Вхід до самої лікарні заблоковано міліцією, а під'їзди до лікарняних воріт контролюються даїшниками.

Колона студентів КПІ сьогодні йшла по проспекту Перемоги на Майдан. За ними їхав автобус із «беркутівцями». Студенти вимагали, щоб їм дозволили участь у мітингах замість занять. На Західній Україні вже в багатьох вишах почалися «політичні канікули». У Києві поки що тільки студентам Національного університету та Києво-Могилянської академії дозволяють мітингувати замість занять. До того ж міністр освіти Дмитро Табачник пригрозив сьогодні позбавляти стипендій тих студентів, які беруть участь у мітингах.

Самі ж студенти облаштовують на київському Майдані культурне життя. Вже домовилися про кіновечір і концерти молодих музикантів і заодно поставили ящик для «буккросингу» — для обміну книгами та журналами. Просять насамперед приносити книги українських письменників і на кожній книзі ставити напис «На пам'ять про Євромайдан». Правило просте: хочеш узяти книгу почитати — поклади в ящик свою книгу.

Путін нарешті повідомив, чим «купив» Януковича. Виявляється, це чергова обіцянка знизити ціну на газ до 270 доларів за тисячу кубів, обіцянка пільгового 15-мільярдного (у доларах) кредиту, якихось економічних преференцій і знову — спільне виробництво літаків Антонова! Десь я це вже чув.

28 листопада. Четвер

Вечір. Президент Янукович полетів до Вільнюса, але навіщо він полетів на саміт ЄС, поки що незрозуміло. Тим більше, що його прихильники носили по Києву труну «євроінтеграції», загорнуту в прапор геїв і

лесбіянок. Антиєвропейська кампанія, організована мифічним, скоріше віртуальним громадським рухом «Український вибір», уже втомила. По всій країні висять плакати і білборди, на яких картинкою показано, що всі українці після підписання Угоди про асоціацію з ЄС стануть гомосексуалістами і лесбіянками. Навіть у метро щоразу доводиться проїжджати на ескалаторі повз десятки цих плакатів. У Києві над цією рекламною кампанією сміються, але боюся, що на сході та в провінціях люди з сердечної простоти можуть подумати, що перетворення всіх на геїв і лесбіянок — це умова, висунута Європою Україні, без виконання якої ніяких угод підписано не буде. Путін сьогодні знову нагадав, що українські банки та фірми заборгували російським банкам понад 30 мільярдів доларів. І це не рахуючи державних боргів. Росія продовжує торгові війни з Україною. Сьогодні заборонено імпорт українського фарфору.

А вдень падав мокрий сніг. Падав і майже відразу танув. На Майдан колоною прийшли тисяч п'ять студентів. Ближче до вечора на сцену Майдану піднявся Слава Вакарчук і попросив присутніх не опускати руки, не розчаровуватися, навіть якщо завтра у Вільнюсі Янукович не підпише угоду про асоціацію. Він хотів було вже йти зі сцени після свого короткого виступу, але люди закричали: «Заспівай! Заспівай!» І він без музичного супроводу разом із тисячами присутніх на мітингу заспівав «Вставай, мила моя, вставай».

Хочеться випити перед сном джин-тоніка. Джин у домі є, а тоніка немає. Країна все-таки не «встає» так, як вона піднімалася проти фальсифікації президентських виборів 2004 року. Це не повторення Помаранчевої революції. Це просто небажання ховати «європейську мрію». На півдні та сході цієї мрії просто не існує. Для Донецька і Севастополя Європа занадто далека. А для Західної України, для Львова, Тернополя, Івано-Франківська та Чернівців, вона набагато ближче. Тому там суспільство вирує, а на сході — тиша.

29 листопада. П'ятниця

Україна в прольоті! Саміт закінчився добре для Молдови і погано для нас. Янукович так нічого і не підписав. Навіщо тоді літав до Вільнюса? Сфотографуватися з Ангелою Меркель?! Тепер Західну Україну і Київ накриє депресія.

А в Києві новий мітинг, точніше — антимітинг Партії регіонів. Десятки автобусів припарковано на площі Слави, в інших місцях. Звідти привезені зі Східної України, та й не тільки, громадяни, в основному бюджетники, з прапорами України спускаються на Європейську площу, де вже поставили сцену, прикрашену двома улюбленими кольорами партії влади — білим і блакитним. У мітингу є назва — «За Європу в Україні». Тобто два головні слова сьогоденного дня в одному реченні. Тільки якщо Майдан стоїть за Україну в Європі, то тут навпаки. Виступаючи всі як один говорять, що Україні рано йти в Європу, маленька ще, слабенька, бідненька. Ось коли підросте і розбагатіє так, щоб і з Росією і з Європою на рівних говорити, тоді й піде. Глава парламентської фракції Партії регіонів Олександр Єфремов заявляє, що все ще може бути, що Україна ще зможе підписати угоду з Європою, навіть ще цього року, навіть ще в травні... Промовці кажуть, що в Луганську, Донецьку, Харкові та Запоріжжя відчули страшенний тиск Росії й тому треба терміново зупинитись і замислитися, чи потрібно оголосити паузу в євроінтеграційному процесі.

Мітинг плавно перейшов у концерт і роздачу пластикових стаканів із чаєм.

А тим часом нагорі біля Маріїнського палацу вишикувалися колони «тітушок» — кілька тисяч осіб у спортивних костюмах. Туди вирушили два журналісти з Громадського ТБ з камерою, щоб зрозуміти, що там відбувається. На них накинулися з двадцятро людей, побили, повалили на землю, розбили камеру, обшукали кишені й забрали флешку. Жур-

налісти вирушили шукати міліцію. Міліціонери порадили «обходити “тітушок” десятою дорогою» і відмовилися втручатись у ситуацію. Трохи пізніше, близько пів на сьому вечора, група «тітушок» напала на учасників протестів на Євромайдані. Зав’язалася бійка. Хтось кидав під ноги димові шашки. Раптово з’явилася міліція. «Тітушки» зникли. Міліціонери у протигазах вишикувалися ланцюгом і почали відштовхувати протестувальників до пам’ятника Незалежності. Другий щільний ланцюг міліціонерів вишикувався на іншому боці Хрещатика, розділивши мітинг на дві частини.

Увечері поклацав по телеканалах, перевіряючи новини. Про Майдан майже нічого. Зате по теленовинах розповідають про чергове вбивство інкасаторів у Харкові. Уже вшосте за останні роки скоєно напад на броньований автомобіль, який перевозив гроші. Убито людей, вбивцю шукають, але, як і в інших випадках, навряд чи знайдуть. Усе частіше звучить версія, що злочинці, які нападають на харківських інкасаторів, приїжджають «на роботу» з Росії, до якої від Харкова менше сорока кілометрів.

30 листопада

Колись у радянській школі на уроках історії ми вивчали «криваву неділю». Тепер у сучасній українській історії з’явилася «кривава субота». Рано-вранці, близько четвертої години міліцейський спецназ улаштував погром Майдану. Було відключено мобільний зв’язок. Протестувальників на Майдані було кілька сотень. Вони були сонними і не відразу зрозуміли, що відбувається. Били всіх — і студентів, і людей похилого віку. Тих, хто втікав, наздоганяли, валили на асфальт і добивали палицями. Групу студентів і студенток загнали у глухий кут і оточили. Хлопці заспівали гімн України. Вони співали, а їх били, тягли в автозакі і роз-

возили по відділеннях міліції. Частина протестувальників побігла вгору, до Софіївської та до Михайлівської площі, бігли швидше «беркутівців» у їхніх важких «лицарських обладунках». Але «беркутівці» все одно їх переслідували. Коли учасники протестів зупинилися на Михайлівській площі, до них підбіг низенького зросту монах і покликав у монастир. Сказав, що ворота відчинено і настоятель монастиря дозволив. Там, у Михайлівському монастирі, і сховалися більше сотні учасників протестів — в основному молодь. Вони забарикадували ворота зсередини. Вранці кияни понесли до монастиря теплий одяг, чай, їжу. Приходили офіцери міліції, намагалися зайти на територію монастиря, але їх не пустили. Начальник київської міліції заявив, що наказ штурмувати Майдан було віддано тому, що учасники протесту заважали ставити новорічну ялинку. Результат «кривавої суботи» — 37 заарештованих, 35 поранених і госпіталізованих у різні лікарні. Але це, напевно, ще не повний «результат». Тепер складають списки зниклих безвісти. Ходять чутки, що на Майдані були й загиблі, яких міліція відвезла в невідомому напрямку. Місто пригнічене. На вулицях — самі похмурі обличчя. Теленовини повідомили, що на дев'ятий день протести припинено силами міліції. Хлопці в Михайлівському монастирі заявляють, що розходитися по домівках не збираються і що після цієї суботи нічого вже не бояться.

Удень депутат парламенту від партії «Свобода» Ігор Мірошніченко заявив, що міліція змогла розігнати Майдан тому, що на ньому не було політиків. Бо протестуючі заявляли, що їхні протести не політичні. Так, 9 днів протестів громадянського суспільства без участі навіть опозиції — це все одно рекорд. Реальну картинку про те, що сталося серед центральних телеканалів показав тільки «1+1», там же в новинах промайнув сюжет, як політики-опозиціонери приїхали до протестуючих студентів, що їх прихистив Михайлівський монастир. Студенти не були занадто раді зустрічі

з політиками. Хтось запитав політиків: «А чому вас не було цієї ночі на Майдані?»

Європа і США засудили жорстокість міліції по відношенню до демонстрантів. У повітрі пахне грозою. Багато хто говорить, що засинали вчора в Україні, а прокинулися сьогодні вранці в Білорусі. «Білорусь» тут не приживеться! Україна занадто різна і занадто велика, щоб перетворитися на диктатуру!

1 грудня. Вечір

Повернувся з Майдану не пізно, близько 23:00. Здається, цієї ночі буде зачистка. Ближче до вечора майданівці штурмували Банкову. На вулицю пригнали бульдозер, обсаджений активістами, котрі тримали в руках українські прапори. Бульдозером розпихали міліцейські автобуси, що перегороджували проїзд до Адміністрації Президента. «Беркутівці» почали контратаку. Прийшов Кличко, почав закликати всіх спускатися на Майдан, кричав, що це провокація, яка дозволить Януковичу ввести в усій країні надзвичайний стан. Його не послухали. Петра Порошенка, який теж намагався зупинити атаку на Адміністрацію Президента, просто штовхнули у бік. У результаті «беркутівці» кинулися на майданівців, розгромили будівлю Спілки письменників, куди забігли кілька журналістів і журналісток. Вони вибили двері й вікна першого поверху, витягли журналістів на вулицю, де продовжили їх бити. Серед побитих «Беркутом» українські, польські та грузинські журналісти. Вони показували «беркутівцям» свої журналістські картки, думаючи, що це їм допоможе. Але «беркутівці» просто відбирали посвідчення і, матюкаючись, били їх іще сильніше.

По Інститутській ходять десятки закривавлених активістів. Деяких ведуть униз по вулиці на Майдан. На Майдані встановлюють великі житлові намети. Активісти «Свободи»

і «Батьківщини», що спустилися з Банкової на Майдан, захопили Будинок профспілок, виламали там двері й закликали створити у приміщенні штаб Майдану. Начальник київської міліції подав у відставку. Генерали армії засудили насильство з боку «Беркута», прес-служба Януковича подала у відставку. Здається, влада «сиплеться», а це означає, що введення НС цілком можливе.

Колона з 70 автомобілів із активістами Євромайдану поїхала на Межигір'я блокувати резиденцію Януковича, але перед Межигір'ям дорогу їм перегородила міліція, встановивши традиційну «барикаду» з автобусів.

Щойно повідомили: з Харкова до Києва везуть 40 автобусів курсантів внутрішніх військ, а також якусь техніку, включаючи водомети.

В останньому випуску новин Перший національний повідомив, що на Банковій було поранено сто міліціонерів. Дивно, яким чином до Банкової міг під'їхати захоплений революціонерами бульдозер? Журналісти, що перебували там, кажуть, що активісти, які брали участь в атаці на Адміністрацію Президента, викрикували гасла українською мовою, а між собою перегукувалися російською. Порошенко теж заявив, що це провокація. Луценко оголосив початок революції. Революція під час надзвичайного стану? Навряд. Скоріше — партизанська війна проти влади. Саме про партизанську війну все більше говорять ті, хто не вірить, що Майданом можна змусити владу піти на поступки.

2 грудня. Понеділок

Майдан вистояв. Зачистки не було. О 14:30 зустрічався з класним керівником Габі Галиною Петрівною. Пили чай у «Французькій булочній» на Ярославовому Валу. Галина Петрівна попросила подивитися сценарій шкільно-

го вечора, присвяченого 200-річчю Тараса Шевченка. Просила, щоб я переконав Габі теж узяти участь у цьому вечорі й зіграти роль однієї з героїнь особистого життя поета.

Чутки про масовий вихід депутатів із партії влади не підтвердилися. Богословська всіх лякає тим, що Путін хоче війни. Схоже, вона — єдина, хто вийшов зараз із Партії регіонів. Її чоловік, щоправда, залишився в цій партії.

Завтра парламент пообіцяв обговорити питання про відставку Кабінету міністрів, а міліція не підтвердила вчорашню заяву прем'єр-міністра Азарова про відставку начальника київської міліції.

У Львові поховали Лесю Гонгадзе, яка так і не дочекалася можливості поховати обезголовлене 2001 року тіло її сина. А в Харкові ховали розстріляних бандитами інкасаторів. Янукович визнав, що «беркутівці» під його адміністрацією «перестаралися», б'ючи учасників протестів і журналістів. У мерії заявили, що не просили міліцію допомогти встановлювати на Майдані Незалежності новорічну ялинку. У Донецьку сьогодні мали зібрати мітинг на підтримку Януковича, але пізніше його скасували. Або не змогли зібрати бюджетників, або своє слово сказав господар Донбасу — олігарх Рінат Ахметов.

У Харкові та Дніпропетровську «тітушки» били учасників Євромайданів. А кримський парламент звернувся до Януковича з вимогою ввести надзвичайний стан.

Майданівці звернулися до киян, які живуть у центрі, з проханням зняти паролі зі своїх Wi-Fi, щоб приїжджі активісти могли користуватись інтернетом на вулиці. І дійсно, у мене на Володимирській комп'ютер показав, що кілька сусідів відкрили доступ до свого інтернету.

До вечора на Майдані в Києві зібралося близько 20 тисяч осіб. А я вирушаю поїздом до Кам'янця-Подільського. Попереду зустрічі зі студентами й читачами в Кам'янці, Ужгороді та Львові.

3 грудня. Вівторок

Сонячний, прохолодний день. Славко Полятинчук зустрів мене на вокзалі й привіз до готелю «Сім днів». Поруч із готелем — будівля мерії. На даху — прапор Євросоюзу із зірочками на синьому тлі. Тут немов інша країна. Перед мерією на майданчику, оточеному парком, стоїть порожня трибуна. Майдан тут збирається щодня з 14:00.

Коли я після зустрічі зі студентами університету сюди приїхав, якраз до майданчика сходилися колонами учні коледжів і училищ, несучи в руках прапори з символікою їхніх навчальних закладів. Підійшли двоє місцевих політиків, заходилися перевіряти мікрофон і підсилювальну апаратуру. Атмосфера абсолютно нормальна, мирна. Ніякої міліції навколо.

А в Києві сьогодні будівлю парламенту охороняють 60 автобусів із «Беркутом». Центральний вхід закрито. Навколо будівлі та «беркутівців», які оточили його щільним ланцюгом, — кілька тисяч протестувальників. Депутати проходять до парламенту по підземному переходу з вулиці Садової, напевно, з будівлі навпроти парламенту, де розташовані різні парламентські комітети. Цікаво було б побувати в цьому підземеллі та зрозуміти, чи немає підземних «парламентських» ходів, які ведуть до Адміністрації Президента, до якої від парламенту менше кілометра, і до Національного банку? Цікаво, чому депутати не користувалися цим підземним переходом, аби втекти з парламенту рік тому, коли парламент штурмували колишні воїни-«афганці», в яких збиралися відібрати пільги? Тоді депутати знімали депутатські значки з піджаків і тікали через службові двері з задньої сторони будівлі парламенту, а про підземний перехід узагалі нічого раніше відомо не було!

Азаров у парламенті оголосив, що грошей у скарбниці країни немає через протестувальників майданівців. Дивно! Раніше він завжди говорив, що винні «попередники» — Ющенко і Тимошенко.

Міліція почала відкривати кримінальні справи проти учасників автопробігів на підтримку Євромайдану. Тому сьогодні до 7-ї вечора учасники автопробігів збираються на Набережному шосе біля пам'ятника засновникам Києва. Запрошують юристів, правозахисників і журналістів. Обговорюватимуть способи захисту своїх прав у судах.

Поки перед адміністрацією тисячі демонстрантів кричать «Зека геть!», колишній «зек» Янукович вирушив із державним візитом до Китаю, де він збирається пробути до 6 грудня. У програмі підписання більше 20 угод і документів. Судячи з усього, з ним полетіла делегація «кишенькових» донецьких бізнесменів і олігархів, адже під час візиту проходить «бізнес-форум представників китайських і українських ділових кіл», на якому Янукович теж начебто має виступити. Це ж треба, поки у нього горить будинок, він вечеряє в гостях і щось планує на майбутнє!

Чиновники київської мерії продовжують переживати за головну ялинку столиці. Тепер її перетворено на агітаційний об'єкт, заклеєний плакатами проти Президента і його клану. Мерія обіцяє киянам простежити, щоб замість головної ялинки в кожному районі міста поставили свою, аби киянам було де святкувати. Щось я не пригадую, щоб коли-небудь раніше в місті було чути таку «ялинкову» істерію! Депутати Партії регіонів звинувачують опозицію і майданівців у бажанні «вкрасти у дітей новорічне свято»!

Депутати парламенту провалили голосування за відставку Кабміну. Азаров залишається! Як тільки стало зрозуміло, що регіонали знову перемогли, Азаров повідомив, що сила не на боці Євромайдану. Авжеж, із таким парламентом точно. Вранці відключили мовлення ТВі за чесне висвітлення протестів.

Схоже, що спеціальною апаратурою дійсно фіксуються всі номери мобільників, які містяться в квадраті Майдану. Сьогодні на номери учасників протестів почали приходити

дивні «вітальні» есемески з незнайомих номерів: «Я за мир і стабільність! Я за Новий рік із ялинкою і Дідом Морозом, а не з мітингами і бійками!»

Мій друг Влад купив нову сім-карту і на Майдан ходить із нею, залишаючи свій старий мобільник удома. Сказав, що йому це порадили зробити знайомі з СБУ.

5 грудня. Ужгород

Учора ввечері в Кам'янці-Подільському падав сніг. Славко Полятинчук провів мене до автовокзалу і почекав, поки мій автобус не рушив у бік Хмельницького. До 9-ї вечора я був уже в Хмельницькому. До поїзда на Ужгород залишалося 4 години, я просидів кілька годин за комп'ютером у кафе, а потім перебрався на вокзал. У залах очікування вокзалу сиділи та спали з двадцятьою людей переважно похилого віку. Серед них кілька бомжів. Між залами бігали циганчата років 12—13, напевно, шукали, у кого б що-небудь украсти. Кілька разів помічав, що вони стежать і за мною. Зрештою, сів на поїзд, заліз на верхню полицю й одразу заснув. А в Ужгороді мене зустрічала студентка університету Оксана. Відвела в кафе поблизу вокзалу. Потім туди ж під'їхав Михайло Рошко (декан Ужгородського національного університету, письменник), і ми обговорили план дня. Ранкову зустріч зі студентами-істориками скасували, тому що студенти отримали від ректора «політичну відпустку» для участі в мітингах. Як мені розповів одразу Михайло Рошко, студенти, які мешкають в інших містах і селах, просто роз'їхалися по домівках, скориставшись ситуацією. Але зустріч зі студентами-філологами приватного Ужгородського університету відбулась, як і виступ у міській бібліотеці.

На Майдані в центрі міста людей було небагато, стояли студенти Карпатського університету імені Августина Воло-

шина — значить, не всі студенти роз'їхалися з міста, були і студенти Богословської академії з транспарантами. Кілька промовців говорили різко і незграбно, закінчуючи щоразу словами «Банду геть!»

У Києві протестувальники пікетували Генпрокуратуру, вимагаючи звільнення затриманих. Кажуть, що в одного з побитих і затриманих міліцією практично вибите око і йому потрібна термінова операція. Мітингувальники поставили під Генпрокуратурою два намети і обіцяють не йти звідти, поки затриманих не буде звільнено. МВС заявило, що міліція більше не битиме протестувальників. Сам міністр Захарченко у відставку не збирається, але обіцяє службове розслідування. Поки що відкрито три справи проти міліції за перевищення службових повноважень і 64 кримінальні справи проти учасників протестів. Добряче співвідношення!

У Києві почали продавати наклейки з прапором Євросоюзу для українських автомобільних номерних знаків. ДАІ вже попередило, що штрафуватиме за такі наклейки, бо вони не дозволяють одразу визначити номер автомобіля. Наклейки прикріплюються поверх українського прапора на номері. Тепер усі даїшники в Києві в першу чергу дивляться на номери машин, які проїжджають.

Руслана зі сцени Майдану пообіцяла вчинити самоспалення, якщо влада не почує протестувальників і не підпише Угоду про асоціацію. В інших містах протести теж активізуються. Звичайно, крім міст сходу України.

6 грудня

О 6:30 ранку приїхав до Львова. Місто зустріло мене снігопадом. Оксана Прохорець не встигла до поїзда через ожеледицю і снігу на львівських дорогах. Але запізнилася всього хвилин на п'ять. Заїхали до неї, пили чай

і снідали. День проминув швидко. Майдан тут, незважаючи на снігопад, багатолюдний і активний. Більшість учасників — студенти і «свободівці».

Українці вже зібрали півмільйона гривень на громадське інтернет-телебачення. Думаю, що 5-й канал і ТВі в найближчі дні можуть узагалі відключити.

Янукович, як виявилось, додому летіти не хоче. Замість Києва приземлився в Сочі та п'є чай із Путіним. Про результати його офіційної поїздки до Китаю ходять тільки чутки, ніякої конкретної інформації. Кажуть, що він домовився віддати Китаю в оренду землі на півдні України. Але ці чутки ходили й рік тому разом із чутками про те, що Янукович домовився з Китаєм про переселення декількох десятків тисяч китайців до Криму.

Увечері повідомили, що навіть після Сочі Янукович не хоче летіти до Києва і начебто намагається полетіти з офіційним візитом на Мальту. Пізніше надійшло повідомлення про те, що уряд Мальти відмовився приймати у себе Януковича і він таки вирушив додому.

До Борисполя поїхали його зустрічати понад 300 автомобілів учасників протесту.

7 грудня

Приїхав додому з вокзалу близько 8-ї ранку. Нікого не розбудив.

Сьогодні день народження Антона — йому вже 11 років!

До першої години дня його друзі та однокласники зібралися в нас удома, і ми вирушили на метро до Гідропарку. Досить швидко відшукали пейнтбольний клуб «Планета», отримали обмундирування, маски, автомати-маркери. Розділилися на команди: на «зелену» та «синю». Відповідно пов'язали на шию зелені та сині хустки й майже дві години

з безліччю перерв билися, розстрілюючи одне одного кульками з фарбою. На вулиці було холодно. У перервах заходили погрітися до будівлі клубу, пили какао з автомата. Розстрілявши всі кульки та закінчивши гру, поїхали додому їсти піцу. Свято завершилося до сьомої вечора, всі залишилися задоволені, особливо іменинник. Тільки один однокласник Антона був трохи сумний — він погано надів маску і під час першого «бою» в Гідропарку кулька з фарбою розбила йому губу. Більше він брати участі в битві не захотів. Але співробітники клубу відвели його до тиру, і він, заспокоївшись, розстрілював із автомата-маркера порожні пивні бляшанки.

Сьогодні міліція й «Беркут» взяли під посилений контроль телецентр на Мечникова і телевежу. Майданівці кажуть, що збираються теж туди висуватися, щоб чи то протестувати проти інформаційної політики уряду — адже дійсно в новинах головних телеканалів нічого про протести не повідомляють, — чи щоб заблокувати їхню роботу.

Зарештовано активіста «Дорожнього контролю» Андрія Дзіндзю. У Черкасах побоїще між євромайданівцями та міліцією. У Донецьку нарешті теж вийшли протестувати проти уряду. Багато хто вважає, що Янукович уже підписав із Путіним угоду про вступ України до Митного союзу. Але ввечері хтось із уряду Росії сказав, що такої угоди не було і про вступ України в МС під час учораšnньої зустрічі Путіна і Януковича в Сочі взагалі не говорили. Слабо в це віриться.

8 грудня. Неділя

Київ вирував увесь день, а надвечір стався маленький землетрус: «свободівці» в масках накинули петлю на ший пам'ятника Леніну на бульварі Шевченка та стягли його з п'єдесталу. Відразу заходилися розбивати його

кувалдами та молотками. Спочатку розбили голову. Багато «свободівців» і просто перехожих підбирали шматочки червоного мармуру від пам'ятника на згадку. Весь цей час поблизу стояв автобус із «беркутівцями», але з автобуса вони не виходили і в те, що відбувається, не втручалися. Поки що незрозуміло, куди поділися комуністи, що чергували постійно біля пам'ятника. У них там стояв намет. Ско-ріше за все втекли.

На Майдані близько ста тисяч людей. Кричать: «Азарова у відставку!» Відволіклися привітати автопробіг на підтримку Євромайдану, який приїхав із Харкова. Повідомили, що на київський Майдан із Харкова приїхали понад п'ятсот осіб, які планують тут залишитися до перемоги. А почалося віче, як зазвичай, із молитви. Виступав Любомир Гузар, потім Тарас Петриненко співав «божественні пісні». Біля Маріїнського палацу влада організувала свій мітинг — привезли близько 2 тисяч бюджетників, склали списки. За списками ввечері видаватимуть гроші за участь. Але там довго нічого не відбувалось, і бюджетники намагалися покинути Маріїнський парк. Їх не випускали, говорили, що перед ними виступить прем'єр-міністр Азаров. Так він, здається, і не виступив перед проплаченим мітингом.

9 грудня. Понеділок

Увечері все-таки провів у Будинку кіно презентацію автобіографічного роману Юлі Пилипенко «Рижик». Вона все одно приїхала заради презентації до Києва. На зустріч прийшло сім осіб, але, з огляду на ситуацію в Києві, це можна вважати шаленим успіхом. А день починався так мирно! О дев'ятій ранку на другому поверсі захопленої мітингувальниками мерії запрацювала безкоштовна перукарня. Перукарі-волонтери стригли всіх бажую-

чих, вишикувалися черги клієнтів. Але всіх охочих підстригти не вдалося. Спочатку солдати внутрішніх військ із залізними щитами в руках перегородили вулицю Грушевського, потім пішли атаки «Беркута» на блокпости Майдану біля Кабінету міністрів і парламенту. Кілька вантажівок із солдатами ВВ перегородили Майдан із боку Європейської площі. Біля Бессарабського ринку вивантажився з автобусів «Беркут». Господарям кафе, ресторанів і магазинів міліція наказала зачинитись і відпустити персонал додому. Три центральні станції метро зачинили через підозру в замінуванні. Пасажирів евакуювали. Потяги метро тепер у центрі не зупиняються. Янукович спочатку зібрав у себе в Межигір'ї силовиків, потім пообіцяв «круглий стіл» і сказав, що виступить по телевізору разом із трьома колишніми президентами. Так. Виступив. Дивитися було огидно. Коли говорив про побиття «беркутівцями» студентів наприкінці листопада, на його обличчі з'явилася самовдоволена посмішка. Перший президент Леонід Кравчук, який сидів поруч із ним, теж посміхався. Тільки Леонід Кучма явно почувався невпевнено і некомфортно. Ющенко сидів із байдужим виглядом, ніби його там і не було. Що відбувається нині на Майдані — незрозуміло.

10 грудня. Вівторок

Минулої ночі прибрали барикади з Лютеранської, Банкової, Інститутської та Грушевського. Коли я йшов пішки з культурного центру «Майстер-клас» після вечірки, організованої Французьким інститутом, на вулиці було холодно та безлюдно. Печерська лавра з її надбрамною церквою здавалася декорацією для зйомок якогось історичного фільму. А коли дійшов до метро «Арсенальна», побачив величезну військову машину радянського часу. Незрозумі-

ло, для чого її було зроблено — чи то для тарану барикад, чи то для пробивання дірок у стінах будинків. Далі по Грушевського поруч із Будинком офіцерів з паркових лавок було зроблено перший ряд барикади, а другий — вже з ламаних меблів, залізних смітєвих урн та іншого підручного матеріалу. Біля вогнищ, які палали в залізних бочках, було багатолюдно. Перед барикадою стояли бійці «Беркута», за барикадою — майданівці й просто ті, хто прийшов із ними поговорити про політику. Зокрема, кілька жінок, чії голоси якимось по-особливому виділялися на тлі цієї революційної картинки. Далі, за барикадами, знову стояли солдати. Коли я звернув за Будинком офіцерів, то побачив невеликий прохід між стіною вешників, які стояли зі щитами, і стіною будинку. Поблизу вешників проходив маленький мітинг, якась жінка в мікрофон зверталася до них зі словами «Я — мати п'ятьох дітей». Солдати дивилися на неї втомленими очима. Трохи далі по Інститутській — знову солдати, тільки вишикувані вже в колону і ніби як готові кудись іти. Голова колони «дивилася» вниз, на Майдан. Я йшов і все фотографував. А сьогодні вранці виявилось, що барикад більше немає, але при цьому ніякої інформації про зіткнення з міліцією, про поранених і заарештованих. Дивно.

13 грудня

Повернувся з Луцька разом із Петром Коробчуком і Миколою з «Твердині». Заїхали до мене, поснідали, випили кави і пішли на Майдан. День сонячний і холодний. Чудовий настрій. Зупинилися спочатку на Прорізній у сквері, фотографував гостей на рекламних лавках, зроблених у формі кавових чашок. Пройшли через декоративну барикаду на стику Прорізної та Хрещатика і тут же на тлі наметів побачили аніматорів у костюмах героїв із

діснеївських мультиків — Панду з «Кунг-фу панда» і білочку з «Льодового періоду». Панда видалась актуальнішою, враховуючи, що хлопчачки будинку часто вигукують «Панду геть!» — дитячий парафраз на кричалку «Банду геть», яка тисячі разів звучить на Майдані. Фотографувалися з дядьком у костюмі Панди. У нього тепер немає твердої такси за фотографію з ним. «Давайте, скільки можете!» — сказав він. Микола дав йому 10 гривень, я — теж 10. Знайшли майданівський намет із написом «Волинь». Петро і Микола сфотографувалися на тлі намету земляків, і ми вирушили на Майдан. Навколо повно туристів. Усі радіють сонцю та фотографуються на тлі революції. Багато росіян. Виявляється, якась турфірма у Краснодарі організовує тури на Майдан і робить непоганий бізнес. Квитки на літаки між Києвом і Москвою теж розкуплено, такого ажіотажу давно не було. Російські шоу-зірки летять фотографуватися на тлі барикад. Вже засвітилися телеведуча Собчак і стиліст Зверев.

Поки мене не було в Києві, барикади на Інститутській і біля ЦУМу «добудували». Це не складно, адже погода дозволяє! Люди просто набирають у мішки сніг і відколені від дороги шматки товстого льоду та піднімають ці мішки на вершину барикади. Тепер вони явно вищі 4-х метрів у висоту. Може, навіть 5 метрів. Щоправда, штурму, незважаючи на побоювання та погрози влади, не було. Не було, але рано чи пізно буде — до Києва продовжують стягувати міліціонерів і «беркутівців» із Донецька, Рівного, інших регіонів. А поки що атмосфера на Майдані та Хрещатику святкова, а з цими «пандами» і «білочками» взагалі майже карнавальна.

У Володимирі-Волинському два дні тому мене вразили ціни на «бізнес-ланчі». Ще недавно я думав, що найбільшій містом України є Севастополь, адже саме там я бачив вивіски на кафе з найнижчими цінами на бізнес-ланч — 19 гривень за три страви і напій. Але Володимир-Волинський переплю-

нув Севастополь. Не знаю тільки: за бідністю чи за щедрістю. Бізнес-ланч за 11 гривень! Я, щоправда, не пообідав у кафе з такими цінами. Просто не було часу, треба було повертатися до Луцька. Може, так впливає близькість польського кордону, до якого від цього містечка 16 км? Може, поляки їздять сюди обідати заради економії??

Православна церква Московського патріархату знову подала свій голос проти Майдану. Цього разу вустами протоєрея Андрія Ткачова, настоятеля храму Агапіта Печерського. Варто цитувати дослівно: «Такий анархізм мене взагалі не радує. Тому що у нас демократія не пряма, а парламентська, представницька. Тоді потрібно валити всі основи нашої держави. Але у мене ніколи не було представників у владі — за всі 20 років незалежності цієї держави. Це не означає, що я мушу ходити на Майдан і кричати. Я туди не піду і дітей не пушу, бо це марно. Я нікого не благословляю ходити на Майдан. Бо не вірю, що мільйон людей із обмеженими думками народять хороше рішення просто через кількісну більшість. Тут знову виникає питання до громадян цієї країни — ви хочете в Європу чи ви хочете побудувати комунізм в окремо взятій країні? На одному і тому ж Майдані зібрані ті, хто просто хоче в Європу, ті, хто не хочуть, треті — чогось іще. Але їх об'єднує одне — вони всі проти влади. А протестні настрої не плодять креативу».

Цікаво, який іще «креатив» плодитиме Московський патріархат?!

Учора ж показали по телевізору круглий стіл, організований Януковичем для національного примирення. Українських студентів за цим столом представляв якийсь рожевоощокий пухкий хлопчик, який виступав проти Європи і взагалі виявився членом організації «Молоді регіони», тобто просто представником «гітлерюгенду» Януковича.

За вікном замість снігу капає дрібний дощик. Значить, температура до вечора піднялася. Сподіваюся, потепліня

не буде, інакше барикади почнуть танути і це може прискорити їх штурм міліцією. Налив собі стаканчик джин-тоніка. Допиватиму — і спати! Доброї ночі, країно!

14 грудня. Субота

Азаров збожеволів. Він сказав, що ми відмовляємося від зближення з ЄС тому, що Україна не готова до одностатевих шлюбів! Раніше ідіотською антиєвропейською пропагандою займався в Україні тільки кум Путіна Медведчук, але тепер йому на допомогу прийшов увесь український уряд! І це при тому, що Янукович кілька разів відмовлявся призначати Медведчука прем'єр-міністром або віце-прем'єром, чого щоразу під час зустрічей із Януковичем вимагав Путін. Цікаво і сумно.

Сьогодні їздили в «Сільпо» на Борщагівку. Закупили продуктів собі і мамі-Раї з татом-Юрою. Заїхали до них. Мама переживала, що нічим нас годувати. Пили чай із тортиком. Хлопчаки гралися з кішкою Мурочкою. Вона, відповідно до свого літнього віку, була лінива і повільна. Зрештою пішла від Тео і Антона та влаштувалася під гарячою батареєю. До старості не тільки люди відчують зайвий холод навіть у нормальну погоду, а й кішки!

Як завжди, мама скаржилася на батька. Він знову поламав навушники, в яких дивиться ночами телевізор. Дивився о третій годині ночі на повну гучність. Розбудив її, вона прийшла у вітальню, влаштувала йому скандал. Боялася, що він розбудить телевізором сусідів знизу. Брат пообіцяв приїхати і полагодити навушники. Нічого нового. Здається, ці навушники з проводом завдовжки три метри ламаються вже не вперше. Хоча після сьогоднішньої розмови з батьком мені здалося, що він став чути краще. Його глухота іноді дуже вибіркова: він не чує те, що він не хоче чути, як він раніше

не хотів чути наші з братом запитання щодо його комуністичних переконань.

Провели у мами-Раї і тата-Юри годинки півтори та повернулися додому. Намагався повернутися до написання «литовського роману». Просидів понад годину перед комп'ютером і нічого не написав. У голові тяжкість, і думки через неї робляться неповороткими, як черепахи.

Увечері спустився на Майдан. Там, після виступів політиків, на сцені грав «Океан Ельзи». Людей було море, на Майдан вийти не вдалося. Прогулявся до «Купідона», заглянув усередину, але нікого зі знайомих не побачив і вирушив до видавця Петі Хазіна на Терещенківську. Посиділи з півгодини, випили по кілька чарок домашньої наливки з журавлини і розійшлися.

16 грудня

Учора студенти винесли на сцену Євромайдану метрове «вухо Януковича» і вимагали, щоб він почув мітингувальників. Пообіцяли йому, якщо не почує Майдану, подарувати нові мізки. 2010-го року під час президентської кампанії на всіх білбордах і плакатах Януковича було зображено його «замислений» портрет, під яким великими літерами було присутнє його рекламне політичне «крredo» — «Почую кожного!» За три роки він явно нічого і нікого не почув.

Руслану, Мустафу Найема і багатьох інших активістів Майдану почали викликати в прокуратуру на допити. Янукович оголосив, що знайшов трьох «крайніх», які відповідають за перший розгін Майдану. Це колишній офіцер КДБ, заступник секретаря РНБО Сівкович, голова Київської міської адміністрації Попов, який так любить новорічні ялинки, і начальник київської міліції Коряк. Дуже сумніва-

юся, що їх покарають! Просто тимчасово «усунули від виконання службових обов'язків»¹.

Завтра майданівці збираються встановлювати перед офісами Ахметова і Ключєва «криваві ялинки», на яких замість новорічних іграшок будуть висіти фотографії закритих учасників протестів, побитих «беркутівцями» наприкінці листопада.

Дуже до речі уряд оголосив про швидке нове підвищення вже і так позамежних зарплат суддів. Мабуть, їм доведеться виносити ще більше задалегідь підготовлених суворих вироків представникам опозиції та учасникам протестів. Будемо сподіватися, що так вони призбирають собі грошенят на покупку нерухомості за кордоном, аби було куди тікати, коли влада Януковича закінчиться.

Сьогодні о 14:00 засідало журі премії «Гордість країни». Нам роздали інформацію про кандидатів у «народні герої». Найбільше мені сподобався 95-річний сільський лікар, який досвіїздить на виклики в найближчі села навіть узимку і в снігопад на велосипеді! Залишилося ще одне засідання журі, а потім — 27 березня — церемонія нагородження в Театрі імені Івана Франка. Якщо, звичайно, ситуація в країні не погіршиться.

17 грудня

Янукович зранку полетів до Путіна, а вже після обіду заявив, що газ для України подешевшає на 30 відсотків. Ось вона, ціна відмови від європейського майбутнього. Цікаво, що ще подешевшає завдяки «добрій волі» Путіна? Людське життя вже і так тут дешеве, далі, точніше — дешев-

---

¹ Дійсно, офіційно проти них звинувачень не було висунуто, справу було закрито, з названих осіб нікого не було покарано. — *Авт.*

ше нікуди. Руслану в прокуратурі допитували 5 годин! Про що можна говорити 5 годин із прокурором? Напевно, він просто ставив п'ять годин поспіль одне й те ж запитання, на яке Руслана відмовлялася відповідати. А потім він утомився, і Руслану відпустили до наступного допиту. Життя стає схожим на старі радянські фільми про радянських розвідників, яких допитували в гестапо, а вони мовчали і на жодне запитання не відповідали! Героям слава! І старим, кіношним радянським, і реальним сьогоднішнім українським!

18 грудня. Середа

Банний день. Точніше, вечір. Попарилися добре, випили по літру чаю і по чарці чачі. У сауні зібралися до шостої вечора. Обговорювали політичну ситуацію за температури +110 градусів Цельсія. Потім прийшов, спізнившись, Яневський і заборонив говорити про політику взагалі та про Тимошенко зокрема. Щоб не зіпсувати позитивний ефект сауни на здоров'я. Назад я йшов додому через Майдан. Там біля вогнищ обговорювали останні новини з Москви. Виявляється, за новим договором про ціну за газ Кремль має право переглядати і змінювати ціну кожні три місяці. Залежно від поведінки Януковича. Напевно, це не єдиний цікавий пункт цього договору. Дядько-киянин, який теж зупинився біля бочки з вогнищем поруч із пам'ятником Незалежності, розповідав, як цього ранку підходив до міліціонерів біля парламенту і запитував, чи дійсно їм заборонили бити мітингувальників. Міліціонер показав гумовий кийок і цілком привітно відповів: «Про заборону сказали, але кийки видали. А якщо кийок у руці, то що з ним можна робити? Тільки використовувати!»

Так, це те ж саме, що видати всім автомати і патрони та заборонити стріляти.

У Росії випустили з колонії «Pussy Riot», і Надія Толоконникова відразу повідомила про звільнення в ФБ. Москва «демократизується» перед зимовою Олімпіадою. Того й дивись, випустять ще кого-небудь! Може, навіть Ходорковського?!

По країні тривають Євромайдани та Антимайдани. «Антимайданівці» скаржаться, що їм не платять обіцяні гроші. Хоча Андрій із Лазарівки розповів, що «антимайданівці» з його села привозять додому не тільки гроші, але й одяг, який беруть безкоштовно на Євромайдані. Туди кияни принесли і продовжують приносити тисячі курток, светрів та інший теплий одяг. Розклали її в декількох місцях, щоб усі, хто хоче, міг брати й одягатися тепліше. Кілька днів тому я бачив, як старенька носила плетені власноруч вовняні шкарпетки і пропонувала хлопцям-майданівцям біля барикад на Грушевського. Перший хлопець, до якого вона підійшла, сказав, що в нього вже є дві пари.

20 грудня

Зранку за вікном летів невеликий, як борошно, сніг. Хлопчаки не захотіли йти до школи. А Габі пішла з запізненням, та й невідомо: чи дійде вона до школи. До нового року 10 днів. Країна чекає російських грошей.

Країна увійде в 2014 рік такою, що оновилася, програла і виграла, та ще не охолола від майже місячного кипіння. Все це все одно добре. Знову місяць безкоштовної реклами на всіх телеканалах світу. За рік двоє нових слів: «тітушки» і «євромайдан». Ну, зовсім як за Горбачова: «перебудова» і «гласність».

Зайшов до 36-ї (Галерея 36 на Андріївському узвозі). Випили з Сашком Миловзоровим по 30 грамів горілки, загризли форшмаком, який він завжди купує «з асфальту» в однієї й тієї ж бабусі, що мешкає, мабуть, по сусідству. Форшмак був на рідкість вдалим, видно, бабусі попався дуже хороший оселедець, а далі вже — її руки та досвід. Сашко

розповів, що з Валерою-паровозником (спеціалістом із виготовлення дерев'яних моделей історичних паровозів) вони по понеділках топлять парну. Полагодили лазню та грубку в ній, підвели гарячу воду.

А Європейську площу сьогодні перегородили автобусами, виставили сотні «омонівців» — виявилося, що 4 українські президенти разом молилися на Володимирській гірці. Кому молилися? Про що? Просили Бога, щоб Майдан зник, чи були скромніші та просто просили у Бога кредит, тільки щоб більший, аніж той, який пообіцяв Путін?

23 грудня. Понеділок

Сонце, +3°. Вчора прогулялися з Наташею Коломойцевою по Гідропарку. На березі Дніпра на лавці закритого пляжного вагончика-кафе випили під розмови про політичну ситуацію маленьку пляшечку коньяку «Гринвіч», загризли мандаринами, потім каву біля метро і роз'їхались. Я вирушив до Петі Хазіна. Там посиділи до пів на одинадцяту. Потім зібрався додому, але ноги самі вивели мене на Хрещатик. У мерії зустрів Тараса Компаніченка з музикантами «Хореї Козацької». Вони йшли виступати до мерії перед революціонерами. Пішов із ними, посидів, послухав, поговорив із декламатором Шевченка, який носив портрет ТГШ на паличці, а з іншого боку його вірш «Борітеся — поборете». Потім повільно рушив на Майдан, так що додому повернувся до півночі.

24 грудня

Учора написав новий розділ «литовського роману» з описом розвантаженням і встановленням куленепробивних крісел. Був задоволений. О 5-й виїхав на

тролейбусі до Саші Миловзорова на площу Шевченка. Більше години в дорозі слухав життя народу в час пік, крики жінки-кондуктора, що умовляла пасажирів не вдавлюватися всередину салону, а почекати наступного троллейбуса, який зовсім поруч і зовсім порожній. Народ не вірив і продовжував удавлюватися. На Кобзарському провулку я відразу пройшов до лазні, де вже сиділи Саша і Валера-паровозник. Пили пиво, розмовляли. Я став третім. Обговорювали, що Валері потрібне клеймо для його моделей паровозів, які виявляється, відповідають міжнародним колекціонерським стандартам і зроблені в масштабі 1 до 15. Він хвалився, що за останній паровоз отримав від представників РЖД, які купили паровоз на подарунок шефу, такий гонорар, що і на маленьку машину вистачить. Одна модель паровоза — рік роботи. Обговорювали інструменти, потім перескочили на минуле, і тут з'ясувалося, що Валеру з Росії «кинули» підняти радгосп під Києвом, де він був головним зооінженером. Він одразу відправив 200 старих корів на забій — вони давали всього по 5 літрів молока в день. Закупив молодих корів і почав розвивати радгоспне господарство. Потім посварився з начальником радгоспу, і той почав його «підсиджувати», комісії з перевірки надсилати. А фуражир у Валери був завжди п'яний, але інших там не знайдеш. Скінчилося тим, що звільнили Валеру за невміння керувати персоналом.

Посадив я після лазні Валеру, що трохи випив, на маршрутку, а сам пішов на трамвайну зупинку зустрічати-проводжати трамвай номер 12 — трамвай мого дитинства, яким я, коли був маленьким, їздив через ліс із Пущі-Водиці, де ми спочатку мешкали, до міста Києва. Навіть думав: ось сяду зараз у трамвай і поїду кататись, а потім назад, на Поділ. Але розуму вистачило тільки провести один трамвай, а один зустріти. Сфотографував я ці обидва трамваї — той, що прибував, і той, що відходив. І поїхав порожньою маршрутною додому.

26 грудня

Минулої ночі було скоєно напад на Тетяну Чорновіл. Вона їхала на своєму автомобілі додому по Бориспільській трасі, коли її почав переслідувати і намагався «зіштовхнути» з траси в кювет «поршекайен». Зрештою, їм удалося заблокувати її машину. З «порша» вискочили кілька чоловіків, виволокли її з-за керма, страшенно побили, а потім кинули в кювет і поїхали. У новинах показали Тетяну в жахливому стані, практично без обличчя. Заплили очі, опухлі щоки, все обличчя роздує, як у людини з алергією на укуси оси.

Повідомили, що навіть президент Віктор Янукович страшенно обурений і доручив міліції терміново вжити всіх необхідних заходів для розслідування побиття Чорновіл. Спочатку міліція в зв'язку з побиттям Чорновіл відкрила кримінальне провадження за ч. 2 ст. 296 (хуліганство) Кримінального кодексу України. Міністр внутрішніх справ Віталій Захарченко повідомив, що вже встановлено троє людей, причетних до нападу, двох із них затримано. Чекатимемо новин.

Важко уявити собі Януковича, стурбованого цим побиттям, адже Тетяна Чорновіл тільки й займалася тим, що проникла нелегально на територію резиденції Януковича в Межигір'ї та фотографувала його палаци, щоб вивісити фотографії на опозиційних сайтах. Тетяна щиро ненавидить Януковича, і хоча її постійно називають «журналісткою», нічого, крім її статей проти Януковича та його клану, в інтернеті я не зустрічав. Цілком можливо, що сам Янукович і є організатором цього нападу. Або хтось із його близьких.

Міліція взялась і за розслідування іншого «крупного» і «резонансного» злочину. Цього разу активістів Майдану, що мешкають у мерії, звинуватили в крадіжці новорічних іграшок, які лежали в одній із кімнат мерії. Начебто саме ці іграшки було повішено на живі ялинки, що ростуть обабіч

входу до мерії. Так, пора вже і мені задуматися про новорічне свято. Навантажувати маму Раю і тата Юру в їхньому віці і з їхнім здоров'ям не можна, так що організуємо свято в нас удома, а брата Мишка з дружиною і маму з татом я заберу ввечері 31-го на машині та привезу до нас. На ранок розвезу їх по домівках, а самі ми вирушимо на наші зимові «кримські» канікули. Поїзд на Севастополь о першій годині дня.

27 грудня

На Майдані для всіх, хто хоче до Європи в світле майбутнє, відкрилися безкоштовні курси англійської мови й самооборони. Заняття починаються щодня о дев'ятій ранку і четвертій годині дня в Будинку профспілок. У групі англійської мови поки що тільки 30 осіб. Малувато. Для того щоб швидко дійти до Європи, треба активніше вивчати іноземні мови! Цікаво, скільки ходить людей на курси самооборони і що там викладають?

У Будинку профспілок і так уже працює «Відкритий університет Майдану», де читають лекції з держуправління, історії ненасильницьких протестів, а також про Росію і стан української освіти. У київській мерії почали показувати фільми українських режисерів. Активісти вже подивилися фільм Михайла Ілленка «Той, хто пройшов крізь вогонь». Шкода, що вони не вивішують «кіноафішу» на дверях мерії. Та й в інтернеті я не бачив поки що анонсів наступних показів.

У справі Тетяни Чорновіл відбуваються дивні події. Міліція заявила, що у неї є підстави вважати, що сама опозиція організувала напад на активістку, аби заговорити про загрозу вільній пресі! Вже і братів Кличків звинувачують, і інших. Щоправда, серед заарештованих немає жодної людини з «опозиційними» зв'язками. Навпаки!

«Дорожній контроль», схоже, перетворився на автокавалерію Майдану з назвою Автомайдан. Тепер з'ясовується, що практично в кожному українському місті є своя колона автомобілістів, готова на чотирьох колесах брати участь у протестах проти нинішньої влади. Непогано! Щоправда, машини учасників протестів і членів Автомайдану продовжують підпалювати ночами «невідомі» по всій Україні. На моїй рідній Рейтарській біля сусіднього будинку кілька ночей тому теж згоріло авто.

30 грудня

Сьогодні в Донецьку все-таки зібралися прихильники Європи і навіть пройшли маршем по центру міста. Щоправда, за ними з-за кожного рогу спостерігали члени Партії регіонів і деякі люди в цивільному. У якийсь момент один із простих роззяв, що знімав наближення маршу прихильників європейського майбутнього України, випадково зафіксував чоловіка, який давав комусь команду по мобільнику. Чоловік сказав: «Запускай назустріч наших дівчаток!», — і захвилину назустріч євромайданівцям побігли бабусі-пенсіонерки, на ходу гукаючи якусь проросійську нісенітницю. Інші бабусі обійшли марш збоку і почали кидати в учасників ходи сирі яйця. Добре, хоч не каміння! Хода, звичайно, була не дуже показна — близько 300 осіб. Для міста з мільйоном населення цього замало, щоб сприймати всерйоз.

1 січня

Учора вдень з'їздив до супермаркету «Сільпо», закупив останнє, чого не вистачало на вечір. Близько сьомої поставили в духовку дві гуски, прибрали в квартирі.

До дев'ятої я поїхав за батьками. Привіз їх до нас. Батько піднімався на наш четвертий поверх довго, зупиняючись на кожному поверсі на кілька хвилин. Задишка. Мати теж піднімалася важко, але принципово йшла попереду батька і піднялася в квартиру раніше. Потім приїхала наша подруга Наташа зі своїм салатом і тортиком. О 10:30 приїхала дружина брата Лариса, привезла дві миски салатів олів'є і «Мімозу». Мишко приїхав трохи пізніше. Гусок дістали з духовки о пів на дванадцяту. Можна було їх поставити готуватися ще раніше. Діти ввімкнули телевізор. Сіли за стіл, телевізор бубонів у сусідній кімнаті. Але потім раптом почувся голос Януковича, що вітає український народ з Новим роком. Я схопився, перемкнув канал, дістав шампанське і ледве встиг наповнити келихи перед новорічним боєм телевізійного годинника. Випили шампанського, але якось нерадо. Хоча ялинку ми встигли купити і навіть устигли її прикрасити. Близько о пів на першу ночі вчотирьох із Мишком, Ларисою і Наташею пішли на Майдан. Там було повно народу. Грала музика, тисячі людей жваво святкували, пили шампанське, фотографувалися на тлі барикад і наметів. Нагулявшись по Майдану, повернулися додому. Ніякого відчуття Нового року. Зазвичай у цей час мені дзвонили двадцять-тридцять друзів і знайомих, я дзвонив їм і вітав, але цієї ночі майже ніяких дзвінків і есемесок. Вранці я відвіз маму-Раю і тата-Юру на Борщагівку, а Мишка і Ларису на Нивки. Поставив машину, і ми почали збиратися на поїзд. Попереду — зимовий Крим. Минулого року кримські зимові канікули пройшли вдало. Але і погода була краща, тепліша. Цього року прогноз не тішить. Хмарно, дощ, близько 0 градусів. Зате попереду 16 годин у поїзді, в купе. Їжі набрали, пляшку вина запакували. Їхати-мемо і продовжуватимемо святкувати у вузькому сімейному колі. Тео і Антон вже сперечаються: хто з них спатиме на верхній полиці. У нас троє нижніх місць і двоє верхніх. Габі теж хоче спати нагорі.

2 січня

Поки ми їхали в поїзді до Севастополя, в Києві пройшла «смолоскипна хода на честь 105-річчя Степана Бандери» — марш із палаючими смолоскипами. На чолі йшли Олег Тягнибок, інші лідери партії «Свобода», серед яких депутат парламенту Андрій Ілленко, син покійного кінорежисера Юрія Ілленка. Також у першому ряду маршу крокували два священики, дівчина з портретом Степана Бандери, а за ними — кілька тисяч членів і прихильників партії. Вони пройшли по Михайлівській, Володимирській, потім повернули на бульвар Шевченка. Коли проходили повз 5-зірковий готель «Прем'єр-палац», один із депутатів-«свободівців» викрикнув у гучномовець: «Праворуч від нас готель олігарха Ріната Ахметова!» Чи говорив він щось іще, чи ні, не знаю, але після цього кілька учасників маршу підбігли до входу в готель і кинули свої палаючі смолоскипи в передбанник, біля якого стояли чергові готельні портьє. Працівники готелю почали гасити смолоскипи. А марш пішов далі до Бессарабського ринку.

Кличко відразу заявив, що цей марш не має ніякого відношення до Майдану. І це правда. Більш того, він не має ніякого відношення до Києва. Київ — спокійне, толерантне місто, яке не варто розгойдувати маршируванням у ногу та вигуками гасел у гучномовець. Настрій від цього маршу впав нижче плінтуса. Якщо кожна партія під час протестів займатиметься такою саморекламою, то на Майдані нікого не залишиться.

3 січня. Крим

Зранку небо опустилося просто на дахи будинків. Гір не було видно. Накрапав дощ. Ми вирішили поїхати до Ялти, сподіваючись, що там, можливо, погода

трохи краща. Після майже години дороги на маршруті ми прибули на ялтинський автовокзал і сіли на тролейбус, що їхав у бік центру. Тільки-но від'їхали від зупинки, відразу опинились у заторі. Я присів на вільне місце, але тут же побачив поруч елегантну сухеньку бабусенцію. Поступився їй місцем. «Яка у вас чудова російська мова! — сказала вона, широко розкривши очі. — Ви з Росії?» — «Ні, — відповів я. — Я з Києва». — «Так? — здивувалася вона цілком щиро. — Але ви так красиво говорите по-російськи?» — «Напевно, тому, що я народився в Ленінграді», — спробував я знайти для неї прийнятну відповідь. «Так, напевно, — закивала вона. — У Петербурзі прекрасно говорять по-російськи!» Вона ще хвилин десять намагалася розвинути цю тему, але я вже просто слухав і кивав. Сама вона говорила по-російськи, як мені здалося, точно так само, як і я. Хоча ні, кримський варіант російської все-таки інший, відрізняється від київського. Тут він якийсь навмисний. Так говорять учительки російської мови де-небудь у Центральній Росії, в Тамбові. Занадто чітко вимовляючи кожен літеру та розділяючи зайвою паузою кожне вимовлене слово.

Зрештою я попросив водія відчинити передні двері. Ми вийшли під дощик і рушили пішки, обігнавши ще два тролейбуси, що застрягли в цій нескінченній пробці. Вийшли на набережну. Хлопчаки захотіли постріляти в тирі. Тирщик запропонував на вибір цілий арсенал пневматичної зброї — від револьвера до автомата Калашникова. Постріл із автомата, переробленого під пневматику, коштував близько 10 гривень, так що я запропонував Антону і Тео постріляти з чогось дешевшого. Замість цілей на дерев'яних полицях протилежної стінки тирю стояли зім'яті пивні бляшанки. Тео стріляв непогано, а Антон із десяти пострілів влучив тільки один раз.

Після стрільнини і прогулянки до готелю «Ореанда» і назад ми зайшли до ресторану «Бакинський дворик» і пообідали. Тео замовив собі салат «Баку» і довго його вивчав,

розділяючи на інгредієнти. У ньому з кожним місяцем усе більше й більше відчувається майбутній шеф-кухар. Рік тому ми приїздили до Ялти з Сімеїзу в музей Чехова, на Білу дачу. Цього разу через погоду настрої був немусейний, і ми останнім автобусом о 6 годині вечора вирушили назад до Фороса.

6 січня. Крим. Форос

Зранку я зателефонував Наташі до Кацівелі й сказав, що ми приїдемо ближче до обіду. Погода прохолодна, сонця практично немає. Сіли на маршрутку і помилково вийшли трохи раніше, в Понизівці. Зате пішки прогулялися кілька кілометрів повз паркан величезного недобудованого з радянських часів комплексу, що належить уже багатомільйонному олігархові Коломойському, який живе в Швейцарії. Хотів було показати заодно дітям і Лізі Інститут гідрофізики морів зі шторм-басейном, але з огляду на те, що ми хотіли ще погуляти по Сімеїзу, переніс цей візит на наступний раз. Наташа підготувалася до нашого приїзду занадто серйозно. Приготувала борщ, салати, котлети. Я купив по дорозі пляшку коньяку. Обідали весело. З нами обідали дочка і внучка Наташі. Наташа щосили готується до майбутнього курортного сезону. Хоче домовитися з Інститутом гідрофізики з приводу місця для автостоянки для постояльців готелю, планує роботу своїх торгових точок у Сімеїзі й тут, у Кацівелі. З її енергією можна буде не дивуватися, якщо виявиться, що вона не тільки менеджер готелю, а також його шеф-кухар, а за сумісництвом працює менеджером іще в двох-трьох готелях.

Коли я пояснив Тео і Антону, що всі ці готелі є частиною гаражного кооперативу, вони не повірили. Тоді ми підійшли до сусіднього п'ятиповерхового готелю, весь перший поверх

якого є автомобільні гаражі зі справжніми гаражними воротами, на яких висять приклеєні папірці «ГАРАЖНИЙ КООПЕРАТИВ». Хлопчаки розсміялись. А потім ми сходили і крізь паркан подивилися на недобудовану «гаражну» каплицю, нижня частина якої один в один нагадує гараж. До великої «гаражної» церкви вже не ходили. Вона теж недобудована, але насправді на гараж не схожа. Напевно, голова кооперативу будував тут каплицю і церкву, щоб заручитися про всяк випадок підтримкою православної церкви, адже всі ці споруди незаконні й нелегальні. Але, напевно, домовившись із місцевою владою про ненапад, зрозумів, що церква йому вже не потрібна, а значить — можна і каплицю, і церкву не добудувувати. Краще побудувати ще один п'ятиповерховий «гараж» для відпочиваючих. Кількість нелегальних готелів у Криму обчислюється тисячами, а то й десятками тисяч. Місцевій владі з ними боротися немає сенсу. Замість податків ці готелі розраховуються хабарами з прокуратурою, міліцією, податковою інспекцією та всіма іншими місцевими органами. Крім того, ті ж прокурори й міліціонери можуть у будь-який момент приїхати і відпочити й повечеряти безкоштовно, можуть попросити взяти на кілька днів на відпочинок своїх друзів і родичів. Я, що правда, теж провів у цьому готелі кілька днів безкоштовно минулого листопада. Але мене запросив співвласник працювати над романом, що я і зробив. Навесні, в квітні або травні, можна знову приїхати на тиждень. Тут є де погуляти, і працюється в кримській тиші чудово.

Попрощавшись із Наташею і її донькою, ми вирушили пішки до Сімеїза. Дорога над морем завдовжки не більше двох кілометрів здавалася нескінченною, бо кожні хвилини п'ять ми зупинялись, аби помилуватися то морем, то горами. Під горою Кішка цього разу не було скелелазів. У самому Сімеїзі постояли, подивилися з сумом на віллу «Ксенію», в якій 1990 року працювало кафе. Ми сюди приїхали в жов-

тні того року з Лізою, через рік після вінчання. У магазинах нічого не було, крім заварних тістечок по 15 копійок, консервованих бичків у томаті й перлової крупи. У тому кафе тістечок не було, але була кава. І ми купували тістечка в магазинчику поблизу і зі своїми тістечками йшли на віллу «Ксенію» пити каву. Нині ця вілла, як і сусідні старовинні будівлі, перебувають у такому стані, що може просто розсипатись, як картковий будиночок. Якби ми не пообідали у Наташі в «Чарівному полоні», можна було б попоїсти у кримських татар навпроти парку, що спускається до моря. Але ми прийшли в «Сову», де годину мучилися, намагаючись дограти одну-єдину партію в російський більярд. Великий більярдний стіл явно не хотів, щоб ми отримали від гри задоволення. Кулі просто не хотіли пролазити в лузи. Першим здався Антон, сівши зі склянкою пепсі за стіл і занурившись у якусь інтернет-гру. Потім утомився Тео, і нам із Лізою довелося просто добивати оплачений час. Так цю гру ми і не дограли і вирішили більше в російський більярд не грати. «Американка» куди легша та приємніша.

Коли вийшли з «Сови», на Сімеїз вже опускався прохолодний непривітний вечір. Ми піднялися маршруткою на Севастопольське шосе і дочекалися маршрутки на Форос. Увечері намагалися дивитись телевізор, але нічого цікавого не могли знайти.

8 січня. Крим. Форос

Із вікна однієї зі спалень добре видно Чорне море, а з кухні — Фороську церкву на горі над селищем. Видно і перевал Байдарські ворота. Сьогодні ми з Тео і Антоном зробили сходження. Спочатку години дві піднімалися нелегкими, іноді крутими стежками до церкви. Антон напоїг на тому, щоб узяти з собою дволітрову пляшку води

та свій планшет. Тож йому довелось іти з рюкзаком на плечах. Він утомлювався частіше, ніж ми з Тео, і тому доводилося робити зупинки. Нагорі ми спочатку постояли на майданчику біля церкви, з якого було видно не тільки Форос із морем, але й сусідні селища. Я знову розповів Тео і Антону, як ми були тут із Лізою 1992 року, коли церкву тільки готували до нового відкриття. Точніше, її було відкрито, але ремонт іще продовжували. Нас зустрів священник, отець Петро. Він мені запропонував подзвонити в щойно підвищений дзвін. Я тоді потягнув за канат кілька разів, розгойдуючи дзвін, але потім, після першого лункого удару, язик дзвона обірвався і гучно брязнув на землю. «Нічого страшного, — сказав священник, — погано закріпили! Ходіте до мене, вип'ємо чаю!» І ми зайшли в його низенький, приземкуватий будиночок на краю скелі поблизу церкви. Він поставив на стіл банку з варенням. Сказав, що віруючі бабусі йому постійно приносять варення і мед. Потім, кілька років потому, ми дізналися, що отця Петра вбили. Убив його солдат-дезертир, якого він прихистив у себе в будинку. Його потім знайшли. Хлопець пояснив, що вбив, аби пограбувати, щоб були гроші виїхати куди-небудь подалі. Грошей він у отця Петра не знайшов. У того не було грошей. У нього було з десяток банок із різним варенням. У церкві теж нічого було красти. Потім ми з хлопцями зайшли всередину. У церкві на нас обернулася пара з маленьким хлопчиком років шести. Ми поставили п'ять свічок «за Україну», постояли перед іконостасом, обабіч якого стояли дві прикрашені новорічні ялинки. Коли вийшли, пара з хлопчиком сідала в машину з київськими номерами. Чоловік підійшов до мене і сказав, що ми з ним знайомі й зустрічалися в 90-х роках на Петрівці. У нього там був торговий контейнер із книгами. Поговорили хвилин п'ять, побажали один одному удачі й попрощалися. Тео і Антон погодилися піднятися ще вище, на перевал, де працює ресторан, у якому подають великі смачні чебуре-

ки. Туди йшли вздовж звивистої дороги. Дісталися хвилин за тридцять, із зупинками, щоб милуватися кримськими краєвидами. У ресторані було безлюдно. Працював інтернет, і Антон відразу ввімкнув свій планшет і захопився якоюсь грою. Ми сіли в першій залі біля вікна. Замовили три порції чебуреків і колу. Відзначили закінчення наших чергових зимових кримських канікул. Антон учергове нагадав мені про обіцянку купити йому відразу після повернення додому потужний стаціонарний комп'ютер.

9 січня. Севастополь

Поїзд іще стоїть. Біля вокзалу — мікроавтобус партії «Русское единство», розмальований трибарвними російськими прапорами з боків. Ніколи не чув про таку українську партію, але це не дивно. В Україні в Міністерстві юстиції зареєстровано 184 політичні партії. Пам'ятаю тільки один випадок, коли Міністерство юстиції відмовилося реєструвати партію через назву «Партія прихильників Путіна». Дивно, що вони зареєстрували партію «Русское единство»! Може, тому, що між словами «русский» і «российский» є велика різниця, яку безліч українців не помічають. Я ж теж «русский», етнічний «русский» громадянин України. Але я не «российский», тому, що не маю ніякого відношення до Росії, до її політики, не маю і мати не хочу російського громадянства. Мабуть, тому партію зареєстрували як партію українських «русских». Тоді чому на мікроавтобусі «российские» прапори? Тому, що «русско-го» прапора не існує?!

У вокзальному кіоску купив місцеві газети. У них — морок: погані українські та хороші російські новини. Українські новини всі про майбутню громадянську війну. Заспокойтеся, громадяни та журналісти! Громадянської війни не буде!

Ті, хто її анонсують, видають бажане за дійсне. Адже громадянська війна — це війна однієї активної частини народу з іншою активною частиною народу. Одна частина активно, до тремтіння в руках хоче змін, інша активно, до такого ж тремтіння в руках не хоче цих змін. Тепер скажіть мені: ви де-небудь бачите дві однаково активні частини українського народу? Я не бачу. «Беркут» бачу, «тітушок» бачу, «спонсорську» зеленку бачу, замовлене «правосуддя» бачу, а дві не згодні одна з одною половинки одного народу — ні! Чому ж їх немає, цих половинок? Чому тільки одна половина виявляє активність, заявляючи словом і ділом про своє бажання жити по-іншому? Чому друга половина мовчить і дивиться український телевізор? Або погоджується під обіцяні 400 гривень з'їздити на мітинг для захисту влади на наданому владою автобусі, а потім, повернувшись, плюється і розповідає, що після поїздки змусили розписатися за отримання 200 гривень, а на руки дали тільки 100, повідомивши, що інші 100 утримані «за проїзд»? Так було з бюджетниками із Житомирської області, та, напевно, не тільки Житомирської.

Тео і Антон пересварилися з Габріелем — усі троє хочуть спати на верхній полиці. Я готовий спати на нижній. Зрештою Тео, як найрозумніший і найсерйозніший, вирішив погасити конфлікт своїм рішенням теж спати внизу.

У країні все-таки тривають новорічні свята-канікули. Тривають і на Євромайдані, всюди. Якщо все буде «по-українськи», то нова політична протестна активність почнеться 20 січня, після того, як на Водохрестя всі викупаються в ополонках. Хоча цього року і повітря, і вода тепліші. Льоду немає. Так що можна буде з берега заходити у води Дніпра і тричі занурюватися в ці води з головою. Бог Трійцю любить. Минулого року ми занурювалися з братами Капрановими, Лесею Ганжею, іншими письменниками, видавцями і критиками на березі Гідропарку навпроти Печерської лаври.

10 січня

День починався спокійно, ми приїхали з вокзалу додому і розслабилися за чаєм. Я думав, що країна святково «проспить» до Водохреща, до 19 січня, а на Водохреще всі дружно викупаються в ополонках озер і річок, помоляться, попросяються з традиційно безкінечними новорічно-різдвяними святами і кинуться знову в бій, розділившись на революціонерів, контрреволюціонерів, служителів і охоронців режиму Януковича та переляканих непередбачуваним майбутнім пасивних глядачів цих баталій. Таких «глядачів» — більшість. Так ось, день починався спокійно, а закінчився «як завжди» — бійкою-битвою з «Беркутом» під Святошинським районним судом Києва, де сьогодні оголосили вирок типовим українським «терористам», яких тепер називають «васильківськими терористами», тобто терористами з маленького містечка Василькова, що за 40 км від Києва. За підготовку терористичного акту — підриву пам'ятника Леніну в іншому містечку — Борисполі — їм дали по 6 років тюремного ув'язнення. Під час оголошення вироку суд уже було оточено «свободівцями», адже і заарештовані є членами цієї партії. Поруч із судом чергував автобус із «беркутівцями» на випадок «масових заворушень». І цей випадок мав місце, хто б сумнівався! «Свободівці» спочатку заблокували і не випускали з будівлі суддю, який засудив «терористів» до тюремного терміну, потім почали розгойдувати автобус із «беркутівцями», урешті-решт, дозволили бійцям вийти і пройти через «коридор ганьби», у цей час знімали обличчя «беркутівців» на камеру, щоб їхні знайомі та сусіди їх ідентифікували і виклали в інтернет їхні імена, прізвища та адреси. Як там опинився Юрій Луценко, я не зрозумів, але саме його побили «беркутівці». До «Свободи» він ніякого відношення не має, але до Майдану має, все-таки один із польових командирів Помаранчевої революції і колишній міністр внутрішніх справ за Ющенка. За першою

версією, він намагався зупинити можливе зіткнення між «свободівцями» і спецзагоном міліції. МВС заявило, що він постраждав тому, що був нападпитку.

Увечері на прямому ефірі ТВі Арсен Аваков кинув попітр у депутата Партії регіонів Олега Калашникова, який «зажив слави» тим, що кілька років тому в наметовому містечку біля Верховної Ради побив журналістів знімальної групи СТБ через запитання, що не сподобалися йому, і силою відібрав касету із записом. Якби не ведучий, який зупинив Авакова, коли той кинувся на Калашникова, була б чергова бійка у прямому ефірі.

11 січня. Субота

Холодно. На мансардному «дитячому» поверсі квартири +13° Цельсія. Тому хлопці спали внизу на канапі. Тільки Габріела залишалась у своїй кімнаті нагорі, але у неї є електричний обігрівач.

А в Харкові проводили форум євромайданів. Координував форум письменник Сергій Жадан. Коли євромайданівці зібралися в книгарні «Є», щоб обговорити подальшу стратегію, на магазин напало кілька десятків «тітушок». Вони увірвалися всередину, почали розбивати кийками вітрини з книгами, пустили всередину магазину сльозогінний газ. Побили охоронця магазину, що намагався їх зупинити. Він у лікарні, може втратити зір.

12 січня. Неділя

На Майдані Незалежності відбулося перше 2014 року народне віче. Зібралося 150 тисяч осіб. Із боку Європейської площі зранку шикувалися машини Автомай-

дану, щоб зробити черговий автопробіг до резиденції Януковича.

Віче розпочалося з молитви і виступів священнослужителів різних конфесій. Потім виступили активісти Автомайдану, повідомили про свої плани на сьогодні. Виступи політиків і активістів закінчилися нормальним рок-концертом за участю гуртів «Mad Heads», «Мандри», «Атмосфера» та інших.

13 січня. Понеділок

Зранку було дивно і підозріло тихо.

І не дарма! Годині о десятій кілька десятків людей із однаковими пов'язками на рукавах — синьо-жовтими з червоною смужкою, що розділяла ці два кольори, — напевно, щоб вони відрізняли один одного від активістів Майдану, які носять просто синьо-жовті пов'язки на рукавах — спробували розбирати барикади з боку Бессарабки і ЦУМУ. Один із них через гучномовець заявив, що на Майдані зібралися бездомні та безробітні й киянам цей бардак набрид! Цих «активістів» охороняв загін «спортсменів». Одначе навіть почати розбирати барикади їм не вдалося, бо до охоронців цієї барикади відразу прийшли на допомогу кілька сотень майданівців із Майдану Незалежності. Вони відтіснили «представників киян». «Спортсмени» в конфлікт не втручалися. Після двадцяти хвилин взаємних образ і словесних перепалок «представники киян» пішли разом зі своєю охороною.

14 січня

Учора ж увечері з майстерні через забарикадований Майдан пішов на Шовковичну до нашої подруги Галі пояснювати, що ми не візьмемо у неї ліжко в село.

На трибуні Майдану хтось говорив про річницю вільнюських подій. Слухачів — сотні три-чотири. На боці готелю «Україна» майданівець, який вийшов із намету, спробував мене зупинити, але настрою в мене не було, і я пройшов далі. Вгору. Садову й досі перекрито автобусами та КамАЗами, відрізок Шовковичної в бік Грушевського теж перекрито КамАЗами. Стоять «беркутівці». Та й сама Інститутська частково перекрита, залишено вузький проїзд для машин, і даїшник під охороною «Беркута» розрулює рух.

Падав сніг, красивий, пухнастий. Телефон Галі не відповідав. Я стояв під дверима парадного. Незабаром з'явилася вона. Сказала, що телефон із собою не носить, тому дзвонити їй на мобільний треба тільки рано-вранці та пізно ввечері. Удома майже закінчено ремонт і завезли ові меблі від «Лори Ешлі», завтра мають привезти ще буфет і ліжко. Вона складає тепер гроші тільки на «Лору Ешлі» та замовляє меблі за каталогом. У квартирі мене зустріли ті ж два папути корели — Кузя і Маша. Тільки один з них — Кузя — вже ерзац першого, померлого Кузі. «Кузі» довго не живуть, на відміну від «Маш».

Дивився на ліжко, яке обіцяв забрати, а потім відмовився. Сфотографував. Галя була засмучена моєю відмовою брати ліжко в подарунок на дачу. Я пообіцяв іще раз подумати і порадитися з Лізою. Несподівано Галя вирішила подарувати мені пилосос. Сказала, що пилососити більше не буде в квартирі — тільки вологе прибирання. Я взяв, аби не засмучувати її ще раз. Вона точно хотіла полегшити і без того не перевантажену речами квартиру. Коробку з-під пилососа я вирішив не брати — надто велика. Галя знайшла мішок, в який ми і засунули пилосос разом із трубою і довгою телескопічною «ногою». Я йшов із пилососом повз «беркутів» і курсантів. Пилосос був у рожевому мішку, його трубка випирала з мішка і мусила б викликати підозру в міліції, тим більше, що йшов я у бік Майдану. Але ніхто мене

не зупинив, не поцікавився, не просив показати, що там, у мішку. А сніг падав і падав. І на мене, і на Майдан, і на асфальт. На Майдані горіли вогнища в бочках. Навколо них грілися люди. Все було, як зазвичай.

15 січня

Коли мені не вистачає слів, рука сама тягнеться до книг. Останнім часом відчуття нестачі слів виникає все частіше. Або життя стає багатшим, або з нього вимиваються слова, здатні його описати. Скоріше за все друге. Люди все менше користуються словами і все більше вигуками та жестами.

Учора ввечері я, нарешті, купив Антону обіцяний на Новий рік комп'ютер. Продавці спробували мені підсунути «Майкрософт офіс» із ліцензією на 365 днів. Бандитизм Біла Гейтса? Ще місяць тому можна було купити цю «оболонку» навечно, тобто просто на один комп'ютер. Шукатиму варіанти. Морозець на вулиці триває.

На Майдані неспокійно, в інтернеті повно повідомлень про те, що влада звозить до Києва все більше солдатів внутрішніх військ і загонів «Беркут». ДАІ тероризує учасників Автомайдану. Вони виписали 900 протоколів на вилучення водійських прав у автомайданщиків за «не зупинку на вимогу співробітників ДАІ», всі протоколи «під копірку», підписані нерозбірливо, так, що навіть важко визначити, хто з даїшників їх оформляв.

Межигір'я перекрито «Беркутом» з усіх боків, дорогами туди проїхати не можна, їх перегороджено автобусами, вантажівками. І тепер навіть пішки по дорозі не пройти. Місцеві селяни пробиваються до себе додому через ряди «Беркута» з боями. Від них вимагають показувати паспорт із пропискою в селі Межигір'я. Одного старого, який не но-

силь із собою паспорт, міцно побили кийками за спробу пройти до себе в село без документа. ХХІ століття на Україні нагадує середину ХІХ до скасування селянського рабства—кріпацтва.

Вечір. На телеканалах обговорюють інтерв'ю кардинала Української греко-католицької церкви Любомира Гузара. Він заявив, що в разі використання владою зайвої сили народ має право на збройний опір. Політологи, які обслуговують Партію регіонів і Януковича, вже щосили кричать, що це провокація! Що треба скаржитися на кардинала Папі Римському і вимагати, щоб Українська греко-католицька церква перестала брати участь у політичних акціях. Цікаво, а чому Українській православній церкві Московського патріархату — найбільшій церкві в Україні — можна постійно займатися політикою й агітувати під час церковних служб перед виборами до парламенту або перед президентськими за Партію регіонів і Януковича, а греко-католицьким священикам не можна проводити меси на Майдані? У православних Московського патріархату — мільйони парафіян, у греко-католиків — сотні тисяч. Хто кого мусить у цій ситуації боятись?! Я знайшов це інтерв'ю, і ось точна цитата: «Бувають ситуації, коли збройний опір може бути дозволено. Коли влада використовує зайву силу, народ має право захищатися зі зброєю в руках. Кожне з нас має право захищатися. Не потрібно це прописувати в конституціях — це закон природи. Я маю право захищати себе і своїх близьких, як кожна людина».

16 січня

Дощик. Я запропонував Лізі відразу їхати зі школи до мами-Раї, а потім до меблевого торгового центру на Окружну, 4, і купувати один із двох журнальних столиків, які нам сподобалися минулого разу тиждень тому.

Ліза спочатку погодилась, але потім відмовилась і запропонувала не поспішати. Подзвонив наш давній друг-фінансист Юра. Вони з дружиною Алісою прилетіли з Литви, привезли для мене шматочок козячого сиру. Сказав, що завезе об 11 ранку. Шкода, мене не буде — обіцяв поїхати забрати батьків і відвезти їх до двох банків, аби отримати відсотки та продовжити депозити. Приїхали спочатку до «Легбанку». Там удалося все оформити досить швидко. Але в другому банку, де у батька виявилось на депозиті більше 100 тисяч гривень, нас чекала велика неприємність: банк тимчасово не видає гроші. Під офісом банку стояли з тридцятьою людей і вирішували: куди йти скаржитися? Батькові в його 87 років уже не звикати вкладати гроші в дрібні підозрілі банки під обіцяні великі відсотки і потім їх утрачати. Так уже було разів п'ять, але все одно він забирає свою пенсію й відразу несе її до чергового банку, обраного за рекламою в газеті безкоштовних оголошень.

17 січня

Янукович підписав закони, проголосовані руками депутатів Партії регіонів. Тепер цей цирк із піднесенням рук, які ніхто не підраховував, «узаконений». Тепер буде весело, як у Москві, — більше трьох осіб разом на вулиці не збиратися, сім-карти для мобільних телефонів лише за паспортом з реєстрацією і так далі. Крім цих безглузких законів, він підписав і бюджет на цей рік! Армія одержить 40% від звичайного фінансування, а міліція, прокуратура і суди — на 80% більше!

У Криму російські патріоти розгромили пам'ятник кримським татарам — жертвам сталінської депортації. Харків засипало снігом, і по снігу їздить із українськими прапорами «веломайдан» — велосипедисти-любителі.

Хочеться повернутися до роботи над «литовським романом». Думки про роман приходять, але сили зосередитися на роботі немає. Весь час хочеться кудись іти, і щоб не йти — йдеш, умикаєш комп'ютер і перевіряєш по інтернету останні новини або дивишся на живу картинку з Майдану або з Грушевського.

19 січня

Хрещення. Сьогодні об 11 ранку письменники і видавці занурювалися в холодні води Дніпра на нашому давньому місці в Гідропарку навпроти Печерської лаври. Шкода, що цього разу в мене не вийшло.

На Грушевського — своє «Хрещення». Там більше десяти тисяч протестуючих, але і «беркутівців» і солдатів набагато більше, ніж учора. Міліція підіграла величезний водомет і почала поливати протестувальників водою, відганяючи їх від барикад. На вулиці –7 градусів. А протестувальники, мокрі наскрізь, кричали: «Водохреща! Водохреща!» Ось вам і Хрещення-2014 із доставкою святої води просто на барикади.

21 січня

Війна триває, але, гадаю, їй недовго залишилось. У чому сенс війни з міліцією, якщо немає єдиного політичного керівництва протестами і єдиних політичних вимог? Просто скидання ненависті до Януковича та Партії регіонів, до всіх цих корумпованих покидьків. Але потім почнеться державна помста, з'являться ув'язнені, які вважатимуть себе політичними й будуть дійсно жертвами режиму. Їхні родичі й діти «формуватимуть» співтовариство

жертв режиму. Продовжиться ненависть, продовжаться випадкові арешти й довгі тюремні терміни. Опозиційні політики не знайшли спільної для народу ідеї, хоча б для тієї частини народу, яка готова була їх підтримати. Або, можливо, навпаки: політики мусили підтримати частину народу? Але не змогли через те, що не визначилися: по дорозі їм одне з одним і з народом? У кожного — своя мета. Часто не своя «державна», а своя «особиста».

22 січня

Перші смерті на Грушевського. Чому я не здивований?! Чому те, що раніше здавалося неможливим чи божевіллям, тепер здається логічним і нормою?! Ми всі збожеволіли. Я не знаю, що таке «норма»! Норма — це ненавидіти президента своєї країни, який не вміє писати без помилок, який ні біса не знає і, здається, ніде і ніколи не вчився? Може, тільки під час своїх двох тюремних відсидок у молодості. Тобто такий президент, як Янукович, не може бути «нормою». Значить, ненавидіти і не сприймати його — норма. Протести — це пряма форма несприйняття і нелюбові. Це теж норма. Коли на владу нападають політично, вона реагує або ігнорує. Коли в бік влади, тобто поліції, летить каміння і коктейлі Молотова, вона відповідає кийками. Це теж норма? У Греції — так. У Німеччині теж. Але у них там чомусь людина з кримінальним минулим не може стати президентом! Найпершою жертвою нашої внутрішньої «інтифади» став Сергій Нігоян, 20-річний вірменин, громадянин України, житель Дніпропетровської області, який читав перед цим на барикадах поезію Шевченка. Як продовжити працювати над романом про Литву й литовців, коли за п'ять хвилин ходи від моєї робочої квартири, де я зараз сиджу за комп'ютером, іде бій міліції з народом, із радикальними романтиками,

яким усе одно не перемогти «беркутівців», а навіть якби й перемогли, то що робити далі?

Країна, забута Богом. Над нею дим. Під димом ділять владу. Бандити і революціонери. Революціонери ще можуть у майбутньому стати бандитами. Бандити вже навряд чи підуть у революціонери.

Другим убитим сьогодні виявився громадянин Білорусі. Крім того, в лісі під Борисполем, куди вивозили і де били активіста Ігоря Луценка, знайшли труп зі слідами тортур. Є підозра, що це той другий, із ким Ігоря люди в цивільному викрали з лікарні. Цікаво, в лікарні є камери відеоспостереження? Зберігся запис цього злочину?

Щойно подзвонив Петя Хазін. Сказав, що у дворі його будинку на Терещенківській міліція, а сусідні з ним музеї — Західного і Східного мистецтва та Музей російського мистецтва — евакуюють співробітників і відвідувачів. Схоже, готується розгін Майдану і на цей раз уже по-серйозному. Подзвонила Ліза, сказала, що міліція наказала припинити заняття і терміново відпустити учнів по домівках. Самим викладачам теж сказали розходитися по домівках. Вона пішла на метро, але метро не працює. Вирушила пішки через Андріївській узвіз.

23 січня

Майдан на місці. В останній момент, мабуть, Янукович злякався крові. Тепер уся Україна дивиться на YouTube відео, як міліціонери в Києві на Грушевського роздягли догола учасника протесту — козака, який, судячи із зовнішнього вигляду та зачіски, є просто членом одного з історичних клубів. Міністр Захарченко попросив вибачення за поведінку міліції й визнав, що такі дії «неприпустимі в цивілізованій державі». Пообіцяв винних покарати.

Карати, мабуть, буде так само, як Янукович покарав тих, кого визнали винними в розгоні студентів у ніч на 29 листопада. Тобто ніяк.

24 січня

Морозний сонячний день. У таку погоду думки про щасливе минуле легко змішуються з думками про тривожне сьогодення. У стабільних країнах важко згадувати, що з тобою і з країною відбувалося 10 або 20 років тому. Можна згадати, коли ти взяв кредит у банку на купівлю будинку, який ти й досі сплачуєш. Можна згадати, коли ти купив останню свою машину, яку було б уже добре поміняти на нову. Можна згадати минулорічну відпустку на Ібіці та відпустку на Ібіці три роки тому. І спробувати порівняти ціни на мохіто в барах Ібіци в різні часи. Хоча сенсу в цьому небагато. Мохіто все одно буде дорожчати щороку. Як і все інше. Але в Україні зі спогадами — особистими та про державу — все набагато легше. Час летить, як мені здається, набагато швидше і драматичніше. Історії, що відбуваються з нами, іноді мають більш закручений сюжет, ніж в американських блокбастерах. Мене вже багато років просять друзі-видавці написати автобіографію, оскільки волею випадку і долі я раз у раз опинявся і продовжую опинятися в центрі або біля центру того, що відбувається. За автобіографію я поки що не брався. Але ця книжка дуже особиста. А значить, і суб'єктивна.

Слово «центр» для мене колись було чарівним. У центрі «центру», як мені уявлялося в юні роки, має стояти круглий стіл, за яким мають сидіти найкращі особистості людства. І вони обов'язково мають бути моїми друзями і гостями. Я і зараз сиджу і пишу ці слова за круглим столом у самісінькому центрі Києва. Поряд стоїть звичайний письмовий стіл.

Цілком зручний, за яким написано багато розділів різних романів, багато есе та статей. Але настає момент, і я знову пересаджуюся за круглий стіл. Тільки зараз я зрозумів, що цього разу пересів працювати за круглий стіл близько трьох місяців тому. Може, через те, що письмовий у мене тепер повністю завалений рукописами, паперами, договорами й іншим? А може, через те, що тоді вже настав тривожний час очікування чергових великих змін. Скоріше за все причиною є друге. Круглий стіл сам по собі заспокоює. Він нагадує мені про мої фантазії сорокарічної давності, про те, що за круглим столом мають сидіти кращі особистості людства. А за письмовими столами в радянських фільмах завжди сиділи комуністи, кадебісти й інші представники жорстокого радянського минулого.

Я в юні роки жив на околиці Києва і мріяв жити в центрі, біля Софійського собору, Золотих воріт і Андріївського узвозу, на якому в будинку номер 13 за часів громадянської війни 1918—1921 рр. жив і працював один із моїх улюблених письменників Михайло Булгаков. Моя мрія здійснювалася поступово. Спочатку через два роки після розвалу Радянського Союзу ми з дружиною купили однокімнатну квартиру на Софійській площі. А набагато пізніше, залишивши однокімнатну квартиру собі для робочого кабінету, придбали квартиру неподалік, за Софійським собором на вулиці, де колись жили батьки Михайла Булгакова і де він сам народився. До Майдану Незалежності, який став 2004-го року центром Помаранчевої революції, а два місяці тому центром нових протестів, мені з «робочої» квартири йти пішки три хвилини, а з сімейної — п'ять. Я один із тисяч і тисяч людей, які живуть у центрі, навколо Євромайдану. Я впевнений, у когось після перегляду теленовін виникає враження, що в Києві йде війна. Друзі з Великобританії й Канади пишуть нервові імейли і пропонують на час цієї війни переселитися до них. Тим більше, що у нас троє дітей. Моя дружина на один із таких імейлів

відповіла: «Дякую. Але тут цікавіше». Україна — занадто «цікава» країна. З одного боку, гуляти по Києву вночі зазвичай безпечніше, що гуляти вночі по Лондону або Парижу. З іншого боку — ти ніколи не знаєш, що може статися завтра. Ось і я зараз не знаю не тільки про те, що може статися завтра, але й не знаю, чим може закінчитися сьогоднішній день.

Мої сусіди водять дітей до школи, яка розташована за тридцять метрів од верхніх, «мирних» барикад. Щоранку по вулиці Прорізній, що спускається до Хрещатика, сотні батьків ведуть своїх маленьких дітей. Під Майданом Незалежності, на якому вже два місяці йде цілодобовий мітинг, працює двоповерховий підземний торговий центр, в якому є і кілька кафе, і супермаркет, і ювелірні магазини, і навіть відділення банків. Усі ці магазини, кафе і банки спокійно працюють, так само, як і десяток кафе на самому Майдані. Неподалік працює Головноштаб, до якого можна зайти і погрітись. Життя продовжується. Тільки тепер зі сцени Євромайдану не виступають рок-музиканти. Мої друзі, що проводять на Євромайдані багато часу, скаржаться, що всі рок-гурти України виступали на сцені для мітингів уже по три рази. Зі сцени виступали і поети, і лікарі, і політики. Тепер бажаних виступати не так уже й багато. В основному це майже професійні революціонери, які пройшли «школу Євромайдану». На екрані сцени показують новини об'єктивних телеканалів, іноді виступають зарубіжні гості. Вчора, коли я стояв перед сценою, після показу документального фільму про В'ячеслава Чорновола — одного з перших лідерів українського демократичного руху, який загинув у дивній автокатастрофі якраз перед президентськими виборами в 1990-х роках, — виступав поляк, ветеран руху «Солідарність». Він говорив по-польськи. Його жадібно слухали більше тисячі чоловік. Слухали, стоячи на десятиградусному морозі. Я стояв біля намету, на якому було прикріплено табличку з назвою маленького волинського

містечка. Із залізної труби, вставленої в спеціально вирізану в брезенті дірку, шугав дим. Усередині великого військового намету в залізній печі-буржуйці горіли дрова. З намету вийшов сивий чоловік років шістдесят, неголений, у теплій куфайці та ватних штанах зеленого кольору. Постояв, слухаючи польського гостя, зітхнув і зайшов назад до намету. Мені важко уявити собі, скільки він уже вислухав виступів на Євромайдані. Тут уже два місяці як є «постійне населення». Є люди, які приїхали з Галичини і Волині два місяці тому після того, як перші студентські протести проти відмови Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС були жорстко придушені спецпідрозділами міліції. Тоді слово «жорстокість» мало інше, більш м'яке значення, ніж сьогодні. З сьогоднішньої точки зору та нічна атака на романтично налаштованих студентів уночі з 29 на 30 листопада минулого року здається виявом дурості представників української влади. Те, що відбувалося в січні 2014 року, вже більше схоже на злочин, ніж на дурість.

Учора ввечері я спокійно пройшов разом із сотнями інших людей з Майдану Незалежності на Європейську площу, від якої вгору, до будівель Кабінету міністрів і парламенту йде вулиця Грушевського, перегороджена барикадами протестувальників і лінією оборони спецпідрозділів міліції та внутрішніх військ. Ще декілька днів «лінію оборони» уряду було укріплено поставленими впоперек дороги автобусами та вантажівками. Протестувальники спалили цю техніку, і вчора ввечері її вже не було. Однак всі підворіття найближчих будинків заблоковано військовими машинами. У цих будинках, як і раніше, живуть кияни. Хочеться вірити, що жоден із них іще не постраждав, проходячи повз демонстрантів і бійців спецназу до себе додому. Але цього я не знаю, як не знаю і точну кількість убитих і поранених демонстрантів. Думаю, що цього поки що не знає ніхто. Адже те, що відбувається нині, не піддається ніякому ана-

лізу. На боці урядових сил воюють незрозумілі люди в цивільному, які стріляють у демонстрантів не гумовими, а справжніми кулями. Зверху, з дахів будинків на вулиці Грушевського, з боку, захищеного міліцією, не тільки по протестувальниках, але і по журналістах і фотокореспондентах стріляють снайпери, і при цьому стріляють у вічі. Ці снайпери зробили каліками по зору вже більше двох десятків демонстрантів і п'ятьох журналістів. Учора ввечері, коли я там проходив, атмосфера була спокійною. Жінки й чоловіки, дівчата й молоді хлопці лопатами зішкрібали сніг із дороги і запаковували його в мішки, а мішки несли до барикад, аби зробити ці барикади вищими й надійнішими. Інші демонстранти і просто співчувальники несли до барикад старі покришки для нічних вогнищ. А зверху, з боку солдатів і спецназу, вниз біжить вода. Біжить уже кілька днів, відтоді, як «водомер» підключили до пожежного крана. Ця вода вже перетворила поверхню бруківки між супротивними сторонами на ковзанку, але тепер вона біжить акуратним бурхливим струмком. Протестувальники на своїй території обгородили її русло мішками зі снігом, відвели її в центр Європейської площі, де вона розливається і тут же замерзає, після чого протестувальники її лопатами вантажать у нові мішки і несуть їх до барикад. Із кожним новим шаром мішків, заповнених льодом і змерзлим снігом, барикади видаються все більш і більш надійними. У повітрі висить гар від згорілих минулої ночі покришок, але запаху газу, який використала міліція дві ночі тому, вже немає. Триває звичайний київський вечір.

Потім прийшов наступний день. Надійшли новини про нову зустріч президента Януковича з лідерами опозиції. Янукович запропонував одному з лідерів Арсенію Яценюку пост прем'єр-міністра, а Віталію Кличку — пост віце-прем'єра з гуманітарних питань. Третьому лідеру, голові радикальної націоналістичної партії «Свобода» Олегу Тягнибо-

ку, президент нічого не запропонував. Навіть на 68-й день протестів влада не припиняє спроб посварити між собою лідерів опозиції. Яценюк і Кличко не погодилися на пропозицію президента і не відмовилися. Хоча ясно, що вони не погодяться, адже прийняти ці пропозиції означає вступити на службу до президента Януковича, з яким вони воюють. Але головна проблема насправді нині в іншому. Чи знайдуть компроміс Янукович і лідери опозиції — важливо тільки частково. Адже 80% протестувальників-українців не вважають, що лідери опозиції представляють їхні інтереси. А це означає, що лідери опозиції не в змозі вплинути на припинення протестів. Заспокоїти країну може тільки президент Янукович, якщо публічно оголосить про дострокові президентські вибори. Але він цього робити не поспішає. Адже на його боці міліція, суди й армія. Також він не поспішає оголошувати надзвичайний стан, хоча останню погрозу його ввести було озвучено сьогодні в зв'язку з захопленням протестувальниками будівлі Міністерства юстиції. Будівлю було добровільно звільнено демонстрантами. У місті висить напружена тиша. На вівторок 28 січня призначено позачергове засідання українського парламенту. Те, чим воно закінчиться, визначить найближче майбутнє країни. Чи це мені тільки здається? Засідання українського парламенту може визначити дату наступного засідання українського парламенту. Це більше схоже на реальність.

Ну і не можна забути про ту Україну, яка проти нинішньої влади. Наскільки вона не проти — зрозуміти важко. Але Донбас живе своїм життям. Там завжди існувала жорстка ієрархія відносин, там ніхто не протестував проти влади. Там живуть мільйони людей, які працюють на заводах і шахтах, які вважають, що вони своєю працею годують усю решту України. Їх переконали, що вони — найправильніший тип українців. Вони поважають владу, вони займаються своєю працею і не лізуть у політику. Може, саме через

це там практично не буває добровільних політичних маніфестацій. Жителі Донбасу дивляться російські телеканали та російські новини. Вони розмовляють російською, а всіх жителів Західної України вважають націоналістами і фашистами. До 2010 року багато з них любили Росію і Путіна. Це вони обрали Віктора Януковича президентом. Тому що він один із них. Тому що у нього, як у багатьох в Донбасі, було важке дитинство. Тому що він був губернатором Донецької області й жорстко тримав усю область у руках. Чимось він нагадував жителям Донбасу Йосипа Сталіна, точніше, міфічну характеристику Сталіна — «суворий, але справедливий».

«Один місцевий журналіст якось прийшов до губернатора Януковича брати інтерв'ю. Довго розпитував губернатора про його життя і про роботу. І ось в якийсь момент губернатор Янукович сам запитав журналіста: «А чому ви такий блідий?» Журналіст здивувався запитанню, але відразу пояснив, що погано спить, що мати тяжко хвора і йому доводиться постійно шукати можливість заробити гроші їй на ліки. Після інтерв'ю журналіст вийшов до приймальної, зняв із вішалки пальто. Одягнувся і, заклавши руки в кишені, раптом намацав конверт. Вже на вулиці витягнув конверт із кишені пальта і заглянув усередину. Там він знайшов тисячу доларів стодоларовими банкнотами. «На ліки для мами», — зрозумів він і подумав про Януковича тепло і з вдячністю». Я взяв цю історію в лапки, бо не знаю: чи правда це. Ця історія виринула 2004-го року перед президентськими виборами, які плавно перейшли в Помаранчеву революцію.

Іноземні журналісти часто запитують мене про існування двох різних України: Східної України і Західної. Так, Західна Україна завжди відрізнялася від Центральної і Східної. Західна Україна увійшла до складу СРСР 1939 року за пактом Молотова—Ріббентропа, але фактично стала частиною Радянської України тільки після закінчення Другої світової

війни. Одначе до початку 1960-х років на території Західної України йшла партизанська війна проти комуністів, військ НКВС і представників радянської влади. У цій війні з обох сторін загинули тисячі людей. Десятки тисяч було заарештовано. Пам'ять про цю боротьбу не тільки досі жива, але й повністю легалізована на території Західної України. Іменами тих, хто боровся проти радянської влади, названі вулиці та площі. У місті Стрий Львівської області відкрито Музей родини Степана Бандери — одного з лідерів антирадянського опору. У Львові створено музей «Тюрма на Лонцького», де можна відвідати катівні НКВС-КДБ, через які пройшли тисячі борців проти комунізму. Дух спротиву комуністичній диктатурі досі сильний на Західній Україні. Тепер — це дух опору будь-якій диктатурі. Цікаво, що за останні двадцять років дух Західної України поширився і на столицю — Київ, і на інші центральні регіони країни. Межі Східної України за останні двадцять років не змінилися. Основою східного регіону є дві найбільш густонаселені «шахтарські» області — Донецька і Луганська. «Продовженням» східного регіону можна назвати Дніпропетровську, Харківську, Запорізьку області, але там Партія регіонів вже не така всесильна, та й народ більш вільнолюбний.

26 січня

Ми в селі. Сонце над снігом. А думки такі: смерть не любить самотності. Тільки президентам самотність звична. Люди з генетичною пам'яттю раба мріють стати рабовласниками. Люди з генетичною пам'яттю вільної людини мріють про свободу для всіх.

Наш друг, колишній сільський телефоніст Вітя разом із колишнім начальником районної в'язниці при відділенні міліції Брусилова Сашком привіз 50 кг картоплі по 5.70 за

кіло, ще три відра я купив у сусідки Валі — це картопля для Петі Хазіна. Повертаючись додому з села, завезли спочатку картоплю мамі-Раї.

27 січня. Понеділок

Мінус 16° за Цельсієм, сонце, тиша. Відвіз дітей до школи, зайшов на революцію. Походив між наметами. Поговорив із революціонерами. Настрій у них сьогодні втомлений. У повітрі — усталений запах деревного диму. Біля крайньої залізної бочки, з якої виривається полум'я і дим, стояли п'ятеро людей і, хоч як дивно, мовчали. Мабуть, серед них не було «сторонніх». Між собою вони вже наговорилися. Розмова зазвичай виникає, коли підходить який-небудь співчувальник із запитаннями або брати-по-Майдану. З боку Бессарабки за барикадами в ряд стоять 5—6 машинкав'ярень. Біля кожної — генератор. Із цих 5—6 автокав'ярень працювала одна. Випив кави. Піднявся до готелю «Україна», вийшов у ефір АРД. На балкончику, на морозі, з Майданом за спиною. О 10 ранку зустрівся зі шведськими журналістами, разом із ними повернувся на барикади. Через півгодини, попрощавшись зі шведами, вирушив до революційних художників і культуртрегерів.

Серед сотні наметів демонстрантів, які стоять тут у середині барикад, є намет із назвою «Мистецький Барбакан». Він живе своїм життям, являючи водночас живу частину Майдану. Тут працює постійна експозиція революційного живопису, в основному дуже анархістського та політизованого, схожого на плакатний живопис часів громадянської війни 1918 року, тут відбуваються виступи поетів і прозаїків, презентації книжок, концерти бардів. Революція завжди дає поштовх мистецтву. Так було 1917 року під час і після Великої Жовтневої революції, так відбувається і нині. На парка-

нах і наметах усередині й зовні барикад приклеєно аркуші паперу з написаними від руки та друківаними на принтері віршами. Російською й українською мовами. Серед активістів Євромайдану є і письменники, і рок-співачки, і навіть видавці. Вони допомагають зміцнювати барикади, встигають писати колонки для веб-сайтів і давати інтерв'ю. Вони живуть революцією, розуміючи: якщо революція програє, то всіх їх чекає суд і можливе тюремне ув'язнення.

Президент Янукович, який п'ять тижнів «не помічав» протестів і не реагував на них, раптом видав указ про підвищення в 5 разів суми Національної премії імені Шевченка для діячів культури, а також оголосив про майже тисячу «президентських» стипендій для прозаїків, поетів, композиторів та інших митців. Його раптову «любов» до діячів мистецтва можна пояснити тільки одним. Йому, напевно, сказали, що ніхто з відомих художників або письменників не хоче виступити на його підтримку, як ніхто з відомих співаків і рокерів не захотів навіть за великі гроші грати для учасників мітингу на підтримку чинної влади. Мистецтво в Україні давно «відокремлено» від державної влади. Ще на самому початку незалежності, 1991 року. Хоча Міністерство культури і працює.

2004 року під час дійсно мирної Помаранчевої революції ми з колегами-письменниками три тижні організували політичні дискусії представників двох протидіючих сторін у найбільшій книгарні «Наукова думка» на Європейській площі. Люди заходили до магазину грітись, адже тоді, як і сьогодні, на вулиці було мінус 15°— мінус 20°. Тепер цей магазин закритий. На час революції. Справа в тому, що поблизу нього проходить перша лінія барикад, а за ним стоять машини міліції та спецназівці зі щитами та зі зброєю для розгону демонстрантів. Приказка «коли говорять гармати, музи мовчать», що існує в багатьох мовах, «спрацьовує» в Києві тільки частково. Гармати «говорять» ночами тільки

в одному місці центральної частини Києва — на вулиці, яка веде до будівлі уряду та парламенту. Щоночі там відбуваються сутички радикалів зі спецназівцями. І ті й інші кидають один в одного коктейлі Молотова. Але у спецназівців є ще карабіни для стрільби гумовими кулями, гранати, здатні поранити, і багато-багато іншого. Крім спецназівців, проти демонстрантів виступають ще якісь «таємні» сили, адже багато людей поранено металевими кульками, кілька вбито з бойової зброї, якої офіційно немає на руках у спецназівців. Десятки активістів і учасників протестів було викрадено вночі людьми в цивільному на машинах із фальшивими номерами. Багатьох із викрадених потім знаходять у міліції, але деяких не знаходять узагалі. Одного з викрадених знайшли мертвим у лісі під Києвом зі слідами тортур.

31 січня

Мінус 23° зранку. Школу скасували, але довелось їхати на «1+1» на ранковий блок. Очі-мішки, відчуття вибитої подушки. Невиспаний, я відговорив там, потім допоміг Лізі зрозуміти по телефону податкового інспектора, зайшов до Петі на каву, з Дмитром Гнатенком у «Харбін» на обід і, нарешті, до 15.00 опинився на Володимирській.

Новина вчорашнього вечора і ночі — знайшовся замучений, але живий Дмитро Булатов, якого з 22 грудня катували невідомі, які вимагали відповіді на питання: хто фінансує Автомайдан. Його намагалися розіпнути: на долонях дірки чи то від шила, чи то від цвяхів. Він своїх мучителів не бачив, тільки чув. 22-го ввечері його вдарили чимось важким по голові й відвезли. Викинули в Бориспільському районі біля села. Минулого разу вони так само викинули Юрія Вербицького, тільки не біля села, а в лісі, й він помер. Ті ж люди.

Янукович на лікарняному. Решта — просто хворі.

Тео, отримавши три тисячі гривень на день народження в подарунок, одну тисячу повернув. Сказав, що йому і двох вистачить. Дякую йому. Завтра треба буде платити за пейнтбол і піцу. Тео і Антон погодилися також заощадити на святкуванні дня народження в кафе. Замість цього я зроблю на вечерю локшину з тайським соусом і куркою.

3 лютого

Сонячний понеділок. У суботу їздили з Тео, Антоном та ще вісьмома учасниками свята до Гідропарку в пейнтбольний клуб «Планета». Пластикові кульки, наповнені фарбою, замерзали, вибухали у стволах, але воювали хлопці майже дві години з перервою на чистку автоматів-маркерів. У неділю ми з Лізою сходили на Майдан і віднесли туди кілька кілограмів гречки. Потім готувалися до дорослого святкування дня народження Тео. Раптом з'ясувалося, що Наташі зле з серцем і вона викликала «швидку», яка відвезла її до лікарні. Потім зателефонувала Іра і сказала, що вони, напевно, не прийдуть, бо її замучив бронхіт. Ось і вийшло свято на 3-х гостей замість шести.

А сьогодні об 11 ранку був у фонді «Відродження», провели «установчі збори» гуманітарної ініціативи з меддопомоги постраждалим. До наглядової ради увійшли троє письменників: я, Сергій Жадан і Оксана Забужко. Четвертим членом ради став колишній міністр охорони здоров'я Василь Князевич. Забужко на зустрічі була присутня віртуально — по гучному телефонному зв'язку. Заявила: те, що відбувається — це початок Третьої світової, сказала, що час постмодернізму відійшов і т. ін. Директор фонду «Відродження» дав нам прочитати роздруківку дивного, дуже агресивного поведження Ігоря

Луценка: ті, хто проливав кров (тут він, напевно, мав на увазі «Правий сектор»), мають право на управління країною, «всі в бій до цілковитої перемоги!!!» і далі в такому ж бойовому дусі. Братів Капранових ледве пустили на трибуну київського Майдану, щоб повідомити про рішення форуму Євромайданів. Вони були здивовані та дуже зашмучені. Революціонери стають не потрібні революції. Якись нікому не відомі люди вирішують: кого пускати говорити з трибуни, а кого не пускати.

Лідер «Спільної справи» Данилюк, який зник на днях, раптом опинився в Англії. Втік. А Янукович заявив, що їде в Сочі на Олімпіаду до Путіна. Напевно, хоче побути на самоті.

4 лютого

На вулиці помітно потеплішало — мінус десять градусів Цельсія. Сходив на Майдан. Просто перед входом до зали посилок Головоштамту півтора десятка тепло одягнених майданівців ставили новий намет. Над Майданом серпанок, як уранці над шрі-ланкійськими джунглями. Яскраво засліплює сонце, ще не піднявшись у зеніт. Народу мало.

Учора ввечері сусіди знизу підняли паніку. Дзвонили мені тричі — внизу третій день стоїть високий, близько 190 см зросту, чоловік. Когось чекає, виглядає. Чужий. Я його теж бачив, коли входив до парадного, але тоді, на початку сьомої, він стояв на вулиці перед будинком. Напевно, замерз і повернувся всередину. Коли я виходив увечері на зустріч із Юрієм Макаровим до книгарні «Є», нікого там не було. А сьогодні вранці я у дворі розговорився з нотаріусом із першого поверху. Він сказав, що раніше постійно стояв інший, нижчий на зріст. Явно «при виконанні». Начебто через офіс на другому поверсі, куди приходив один із лідерів

Майдану Єгор Соболев. Спокійно обговорили з нотаріусом ситуацію. Виходу не знайшли. Побажали один одному гарного дня і розійшлися.

А тим часом кримський парламент заговорив про відділення Криму від України і перетворення його на російську автономію. Вадим Тітушко заявив раптом, що підтримує Майдан і, якби не домашній арешт, поїхав би до Києва колоти дрова для майданівських буржуйок. Тимошенко з лікарні заявила, що вона проти повернення до Конституції 2004 року. Воно і зрозуміло, вона хоче стати президентом із усіма повноваженнями.

5 лютого

Потепліло до мінус 2° Цельсія.

Уранці грів двигун у машині та слухав новини радіо «Ера». Здалося, що частина новин повторюється щодня і, напевно, записана в файл, який прокручують: «Аню, як там Майдан?» — «На Майдані все спокійно й малолюдно. Люди прокинулись, заспівали гімн України. Священики відслужили ранкову молитву за Україну. Народ підтягується. Протестувальники почали прибирати Майдан». Є кілька повтोरюваних із часів Помаранчевої революції тем, що робить усю ситуацію схожою на традиційний початок шахової партії — замість Е-2 — Е-4, Київ починає вирувати, Схід оголошує або про організацію збройного опору або про формування окремої республіки, Крим просить Росію ввести війська і забрати півострів собі. Потім проурядові недержавні чиновники і політики починають «фукати» на своїх земляків, намагаючись якомога швидше загасити їхню активну дурість.

Учора парламент оголосив день відкритої трибуни. Всім дали слово, а значить, ніхто нікого не слухав. Янукович

знову сховався і мовчить, очікуючи посадки на свій урядовий літак, аби летіти в Сочі на олімпійську зустріч із Путіним. Герман заявила, що до зустрічі з Путіним Янукович ніяких рішень із урегулювання кризи не ухвалюватиме. Ясна річ, що він може сам, без Путіна, наухвалювати? А тут йому радитися ні з ким. Немає йому рівних в Україні за стратегічним мисленням.

Осад, одначе, дещо неприємний і від лідерів протестів. Один — Данилюк, нелегально перейшов кордон і опинився в Лондоні. Я не знав, що у нас десь є спільний відрізок кордону з Великою Британією. Крім того, він повідомив, що переходив пішки в страшенний мороз і заметіль по полю. Поля у нас можуть бути на кордоні з Росією. Туди навряд чи він пішов би. Дмитра Булатова вивезено до Литви офіційно. Схоже, далеко не всі вірять у його викрадення «російським спецназом» або іншими жорстокими силами. Ігор Луценко після схожого викрадення мав вигляд жахливо побитого і пригніченого, хоча його били один день. Юрія Вербицького, викраденого разом із Ігорем Луценком, було викинуто вночі на узліссі та знайдено мертвим. Побита в Бориспільському районі Таня Чорновол два тижні лежала опухлою і невпізнаною. Булатова тримали 8 днів. Якби його били всі 8 днів, він би не вижив. Якщо його били через день, то метою викрадення було напруження, яке це викрадення викликало.

6 лютого

Учора коротка зустріч із норвезьким фотографом Томом Крістенсенем у готелі «Дніпро». Центральний вхід готелю закритий і затемнений, немов готель не працює. Але він працює, а вхід до нього тепер через паб «Лондон» і ліворуч. Там скляна будочка, в якій сидить чорношкірий черговий, поруч на стільчику охоронець. Фойє

готелю обрізано, ліву частину перекрито. Бар працює. Том Крістенсен був у Бердичеві та інших містах. Він хотів поговорити про моє інтерв'ю норвезькій газеті, в якому я сказав, що Україні терміново знадобляться психологи, про те, що тепер у країні є дві масові групи психологічно травмованих — травмовані з дитинства жителі сходу країни і травмовані недавно жителі центру та заходу, які були абсолютно здорові на початку протестів, але в міру того, як вони кричали, а їх не слухали й удавали, ніби їх немає, вони дістали свою травму і з романтиків перетворилися на радикалів.

Увечері 4 години в сауні готелю «Україна» промайнули, як миттєве, але радісне свято. Ден прийшов як денді, в капелюсі, пальті й із тростиною з блискучим набалдашником із жовтого металу. Спортивний журналіст Дмитро приїхав пізніше за всіх. Мій видавець наполегливо радив мені виїхати з родиною з Києва на п'ятницю, бо він очікує кривавих подій.

Ішли ввечері після сауни через Майдан до готелю «Козацький», де стояла машина Дмитра. На Інститутській нижче верхніх барикад шикувалася колона молоді в касках із прапорами партії «Удар» та іншими прапорами. Зліва під монументом Незалежності, під цією так званою «дівчинкою на паличці», близько восьми людей грали у великі шахи. Вже на другому боці Майдану назустріч нам ішов гуртик збудженої молоді років шістнадцяти з короткими зачісками. Говорили по-російськи і говорили про «СС». Поблизу одного намету біля незапаленої, холодної металевої бочки-буржуйки стояла нерухомо пристойно одягнена бабуся з розгубленим виглядом. Дивилася на порожнечу перед собою, ніби не знала, де перебуває, немовби втратила пам'ять.

Уранці по радіо повідомили, що Янукович запропонував Порошенку очолити НБУ. Якщо він погодиться, то, мовляв, виникне можливість формування коаліційного уряду.

«Янукович кінчений», — говорив у сауні Ден.

Уночі пережив шок. Помітив, що на ФБ жінка з литовським ім'ям дивиться мої старі фотографії. Клацнув подивитися, що їй сподобалось, і побачив фото Сергія Нігояна, ще живого. Я його сфотографував у грудні на Майдані з усмішкою на бородатому обличчі та з плакатом у руці «Устами народу говорить Бог».

Учора з'явився лист Тимошенко, який, за чутками, розсварив опозицію та розколов її на дві частини, а тим самим посунув Яценюка з позиції лідера «Батьківщини». Скоріше за все Тимошенко боїться домовленостей із Януковичем і коаліційного уряду, це означатиме, що члени від опозиції забули про її тюремно-лікарняне ув'язнення.

Сьогодні вдень у Будинку профспілок вибухнула картонна коробка з медикаментами, переданими з вулиці. Вибухом волонтеру відірвало кисть руки. Міліцію до Будинку профспілок не пустили. Версія міліції — в Будинку профспілок робили вибухові пристрої. Вибухнув один із них.

Зустрічався у «Французькій булочній» з класним керівником Габі. З приводу шкільного вечора, присвяченого 200-річчю Тараса Шевченка. Але більше говорили про політичну ситуацію, ніж про Шевченка.

Учора на Майдані відбулося перше весілля! Історія, гідна романтичного роману: поранена на Майдані дівчина Юля з міста Рівного приходить до медпункту за допомогою. Руку їй перев'язує волонтер Богдан із Житомирської області. Після цього Юля теж записується волонтером до медпункту Майдану. І ось учора в київській мерії, де обоє і живуть з моменту захоплення будівлі революціонерами, спеціально для молоді пари зробили генеральне прибирання, розстелили червону доріжку. Обряд вінчання проводили два священики, які й благословили шлюб та побажали молодій сім'ї щастя й сил у боротьбі за Україну. З'явилися і депутати, але тільки від партії «Свобода». Лідер партії Олег Тягнибок вручив молодятam букет білих троянд і набір постільної

білизни. Після церемонії вінчання Юля і Богдан вирушили чергувати на барикади.

Минулої ночі, виявляється, люди в масках — кілька десятків осіб — розбили вікна в двох ресторанах. Один із них — «О'Панас» у парку Шевченка. Підозрюють «тітушок». Дивно, але фотокореспондент газети «Сьогодні» був о третій годині ночі на місці події та робив фотографії! Погромники тепер запрошують журналістів із собою на погроми?!

7 лютого. П'ятниця

Дощ. Час летить, але проблем не скасовує і не розв'язує. Вранці вирушив до себе в майстерню. Коли заходив до будинку на Володимирській, побачив колону демонстрантів із прапорами «Батьківщини», що рухалися далі в бік Золотих воріт. Видно, піднялися по Софіївській. Тепер зрозумілий надмір даїшників на вулицях центру.

Позавчора — 5 лютого — депутат-регіонал Царьов заявив про висадку американського десанту на Західній Україні та зажадав ввести російські танки. Цікаво, якщо російські танки пройдуть через усю Україну на західний кордон і переконаються, що там ніяких американських солдатів немає, вони що, повернуться назад і попросять вибачення за турботу???

Заспокійливих новин немає. Янукович полетів на Олімпіаду в Сочі. У мережу виклали особисту розмову по телефону Вікторії Нуланд і посла США в Україні Пайетта, де Нуланд лаяла ЄС нехорошими словами за слабкість позиції по Україні. Вчора перед литовським посольством стояли «тітушки», щоб створити інформаційний привід.

У Львові сьогодні, на 40-й день терактів у російському Волгограді, активісти Майдану вшанували пам'ять загиблих від вибухів на центральному вокзалі та в тролей-

бусі. На сцені львівського Майдану пройшов жалобний молебень. Львів'яни запалили свічки, пов'язали на трибуні траурні стрічки.

9 лютого

Дві ночі в селі.

Традиційні форми протесту на сході України: шахтарі не піднімаються нагору, стукають касками біля адміністрацій шахт і органів місцевого управління. Йдуть на Київ, стукають касками на сходинах парламенту і Кабміну.

Влада знає, що таке Україна, по Східній Україні. І тому не знає, як боротися з Майданом. Навіть кишенькова «галичанка» Януковича депутатка Ганна Герман, хоч і є перебіжчиком на територію східно-української політичної ментальності, не може допомогти, тому що не була ніколи представником західно-української або проукраїнської політичної ментальності. Радників у нинішньої влади немає, тому і патова ситуація. Влада звикла сприймати українські протести на заході як релігійно-театралізовані шоу без політичних наслідків для Києва. Влада по-справжньому раніше могла боятися тільки протестів на своїй території, оскільки загальна культура життя визначає культуру протестів. Тобто протести на сході можуть бути набагато більш жорстокими та хаотичними, ніж протести на заході. З огляду на аполітичність східно-українського суспільства, вимоги місцевих протестів можуть бути тільки матеріальними чи в окремих випадках пов'язані з поведінкою знахабнелих представників правоохоронних органів або представників держслужби.

Після появи в інтернеті фотографій, на яких видно, як бійці «Беркута» кидають у протестувальників коктейлі Молотова, МВС офіційно заявило, що коктейлів Молотова на

озброєнні в міліції немає і що вони розберуться з цими бійцями «Беркута» після проведення внутрішнього розслідування.

10 лютого

Туман, що почався вчора, триває й досі.

Політики Партії регіонів — люди з «однопартійним» мисленням. Для них існування інших партій — це вимушене непорозуміння.

Був на останньому засіданні журі премії «Гордість країни». Ніна Матвієнко прийшла трохи пізніше, Слава Вакарчук запізнився добряче, але відразу запропонував перейменувати номінацію «Рідкісний талант» на «Винахід року». Пішла мова про те, щоб нагородити дзвонаря Михайлівського монастиря, який відчинив ворота монастиря учасникам протестів, які бігли з Майдану. Всі погодились, але остаточного рішення так і не прийняли.

Видобувати вугілля — це дійсно подвиг. Видобуток вугілля — справа дуже ідеологічна. Тому кожна держава піднімала своїх шахтарів на особливу соціальну висоту, представляла їх «вершками пролетаріату». Так було в Радянському Союзі. Так було в Польщі. Так є в Китаї. В Україні влада не раз погрожувала привезти до Києва незадоволених шахтарів, аби вони висловили все, що думають про ліберально налаштованих і «зажерливих» жителів столиці. Цікаво, чому влада досі не підігнала з Донецька кілька поїздів із шахтарями, у яких обличчя будуть чорні від вугільного пилу, а в руках вони триматимуть свою головну зброю — відбійні молотки для відколювання вугілля від пластів?!

У Москві застрелився головний експерт Росії з балістичних ракет для підводних човнів адмірал Апанасенко. Він був хворий на рак шлунку. Дружина пішла отримати за

рецептом морфін, але їй відмовили, відправили збирати кілька довідок у поліклініці. Через кілька годин вона повернулася додому змучена, так і не зібравши ці довідки і не отримавши морфін. Адмірал дістав свій нагородний пістолет, зайшов до свого кабінета і наклав на себе руки.

11 лютого

День паніки. Зранку писав статтю вдома. Після обіду зібрався до Українського дому на круглий стіл за участю Андруховича. На вході до Українського дому охорона Майдану попросила пропуск. Я сказав, що у мене немає. Попросили будь-який документ. Витягнув свою книгу з фотокою на задній сторінці. Показав — пропустили. Сів у очікуванні круглого столу, тут дзвонить Габі: «Я сама, Таня пішла, у нас під дверима сидять троє в чорному. Мені страшно. Що робити?» — «Будуть дзвонити — не відчиняй». Підсів поруч зі мною Ляоня-антикварник. Бачить, що я стурбований. Запитав, у чому справа. Я розповів. Він підкликав Сергія, начальника охорони Автомайдану. Той каже: «Треба їхати!» Вийшли, сіли в таксі, за кермом Андрій. Поїхали. По дорозі новий телефонний дзвінок від Габі: «Вони дзвонили в двері, але я не відчинила!» — «Нікому не відчиняй, ми їдемо!» — сказав я. На початку Рейтарської потрапили в пробку. Заїхали з двору. Сергій надів рукавички, сказав, що піде сам. Мені порадив сидіти в машині. Попросив, щоб я подзвонив Габі і сказав їй відчинити йому двері. Він назветься «Карл». Його не було хвилин десять. Я почав нервуватися. Запропонував водію Андрію зайти в парадне. Зайшли, я подивився вгору і побачив на третьому поверсі спину чоловіків. Повернулись у двір. Сергій з'явився з арки. Сказав, що один із них «мент», а двоє інших — «нічого особливого». Сказав, що «сфотографував» їх. «Усе гаразд. Тепер вони нічого не зроблять! Мо-

жемо їхати назад. Вони сказали, що чекають мешканців квартири номер 8 і щось про склопластикові вікна». Все це схоже на маячню. У квартирі номер 8 нікого немає, там порожньо. Її іноді здають в оренду.

Приїхали назад до Українського дому. Круглий стіл тривав. Мовців слухали з тридцятро людей. Набагато більше людей просто ходили по будівлі з бейсбольними битами в руках, у касках і бронежилетах. Ходили повз нас медики-волонтери Майдану. Сидіти і слухати про реакцію Заходу на Майдан я вже не міг. На душі було неспокійно і, врешті-решт, я пішов. Піднявся Трьохсвятительською на Володимирську, забрав із майстерні свій комп'ютер і повернувся додому. У парадному вже нікого. Тихо, спокійно.

Увечері Габі розповіла Лізі про подію. Ліза була незадоволена. Сказала: «Перестань гратися в Джеймса Бонда!» Здається, вона не розуміє всієї серйозності ситуації.

13 лютого

Острого. Учора після семи годин, проведених в автобусі, доїхав до Рівного. Заїжджали на різні автовокзали райцентрів і Житомира. До автобуса заходила торговка біляшами, після неї жінка років 55-ти з чорним кульком, в який просила кидати гроші їй на якусь операцію. Навколо тривали дивні телефонні розмови по мобільнику. Якийсь пристойно одягнений громадянин років 50-ти говорив із автобуса, що він їде до Львова через Рівне. До Рівного автобусом, а потім електричкою, і що там він для когось замовить авіаквиток до Львова, хоча краще б до Варшави, бо далі треба їхати до Катовіце. Водій, який говорив у Києві та до в'їзду в Житомир по-російськи, далі перейшов на українську. У Рівному на автовокзалі мене зустріли Вікторія і Марк — організатори літературних заходів, молоді,

трохи «зарегенні», у них громадська організація «Література В», вони організують зустрічі з письменниками, продають на них квитки, живуть на самоокупності, але явно з мінімальними очікуваннями. Однак організовано все було відмінно. В університеті, потім у «Книжковому супермаркеті». Виспався в порожній квартирі, яку для мене зняли організатори на дві ночі біля автовокзалу. А зранку, доїхавши швидше запланованого до Острога, прогулявся по лівій стороні міста.

Було спокійно, майже безлюдно, маса собак у будках. Якби собака дійсно був другом кожної людини, то у нас жили б 45 мільйонів собак: кожній людині по чотирилапому другу.

У країні триває бардак. «Регіони» все голосніше кричать про федералізацію, хочуть залишитися при владі у своїх географічних осколках, як лідери республіканських компартій залишалися при владі після відколу від СРСР. Але напруга в Києві наростає. Тут, в Острозі, за 300 кілометрів од Києва, тихо і спокійно, тільки на стовпах листівки не першої свіжості: «Всі на Київ! Допоможемо Майдану». У Рівному на місцевому Майдані кілька наметів і людей 20—30 біля них. Там обласна рада обрала голову «Народної ради» своїм головою — добре, що він був також депутатом облради. Голова області це схвалив. І все заспокоїлося. Всі дивляться на Київ. Чекають, що буде далі.

Учора після зустрічі в КС підійшов Олександр, «аспенівець». Випили з ним чаю. Питаю, що можна робити на місцевому рівні, аби пожвавити і підтримати суспільне життя. Поговорили про можливий конкурс есе серед молоді на тему «Майбутнє належить нам», з тим, щоб зібрати фіналістів у Рівному, влаштувати обговорення та спробувати їх зробити клубом, з ФБ-сторінкою, з іншими заходами.

Вечір. Повернувся. В Острозі після екскурсії по університету зайшов до кабінету проректора. Там сидів знайомий

великий і бородатий чоловік. Виявилось — отець Рафаїл Туркуняк, священник УГКЦ зі Львова, з яким не раз зустрічалися на різних заходах, організованих Михайлом Ватуляком, господарем найбільшого книжкового складу-магазину на Західній Україні. Після зустрічі зі студентами ми сіли з отцем Рафаїлом за стіл у будинку для приїжджих викладачів, де він ночує. Довго говорили про політику.

14 лютого. П'ятниця

Хмельницький. Університет мене порадував не тільки розумними студентами та відмінними викладачами — знаючи, що поїзд на Київ у мене після півночі, вони зняли для мене на 5 годин номер у готелі «Поділля», щоб я не бродив до відходу поїзда по нічному місту.

15 лютого

О першій годині ночі в Хмельницькому сів на потяг. На верхній полиці поїзда Івано-Франківськ—Київ я спав одягненим. Приїхав до Києва вчасно, о 6:12 ранку, а до сьомої знову приліг удома і прокинувся вже о пів на десяту. Ігноруючи втому та головний біль через коротку і неспокійну ніч, я вирішив поїхати в село. Габі з подружкою лишилася в Києві, а з нами вирушив однокласник Антона Богдан.

Увечері Перший канал національного телебачення крутив інтерв'ю Януковича відомому за радянських часів журналісту Віталію Коротичу. Морок цілковитий. Старий запухлоокій Коротич був схожий на мумію. Янукович був схожий на маску, на якій злегка рухався рот, не завжди збігаючись із вимовлюваними словами. Він сказав, що людей вивело на Майдани бажання романтики. Говорив, що ці ро-

мантики хочуть неможливого. І верз якусь іншу нісенітницю. Я вимкнув.

Сьогодні Кличко збирається виступити в Полтаві. Міліція і МНС вже оточили будинок, в якому має проходити зустріч із ним, і нікого всередину не пускають. Вимкнули електрику й заявили, що будівлю заміновано.

У Києві опозиція погодилася звільнити для проїзду частину Грушевського і звільнити КМДА. Але опозиція — це одне, а протестувальники — зовсім інше! І майданівці виступили проти обіцянок опозиції. Український дім, Жовтневий палац і Будинок профспілок звільняти ніхто не збирається. Знову пішли чутки, що до Києва стягуються війська та черговий розгін демонстрантів запланували на понеділок. Ганні Герман у її батьківську хату в Львівській області кинули коктейль Молотова. Хата не згоріла, принаймні повністю.

Бібліотека Майдану почала передавати книги в сільські бібліотеки. Цим займаються Міла Іванцова, Галя Вдовиченко та інші письменники і волонтери. У деяких селах начальство заборонило приймати книги з печаткою «Бібліотека Майдану», і сказало: якщо директори сільських бібліотек візьмуть ці книги, то їх або звільнять, або змусять вирвати сторінки з печаткою бібліотеки Майдану.

Спочатку МЗС України розкритикував російського дипломата, який сказав, що Україна де-факто вже федералізувалась, а вчора Янукович заявив, що треба ще вивчити питання можливості федералізації.

Ветерани війни в Афганістані підтримували Євромайдан, потім частина з них оголосили перемир'я і пішли, скривджені тим, що до їхньої професійної військової думки не прислухаються «господарі барикад» на Грушевського. А вчора, мабуть, для того, щоб і інші «афганці» пішли з центру Києва, Янукович заснував медаль «25 років виведення радянських військ із Афганістану».

У Сімферополі побили американця Джеффри Луббі за те, що його український друг, який стояв поруч із ним, на запитання, що він думає про Майдан, сказав, що повністю підтримує протести.

А під Києвом селяни знайшли в полі труп чоловіка, одягненого, «як майданівець» — із синьо-жовтою стрічкою на куртці — і зі спотвореним обличчям.

Над селом світить дивно тепле сонце. Скоро Вітя приве-зе мішок дров і затопимо сауну. На вечір — курка з картоплею та печеним пастернаком.

16 лютого

Ми в селі, прекрасний тихий ранок. Під вікном валяються стінки старих кухонних меблів, замієних восени, — з них Антон, Богдан і Тео робили будку для бродячого сільського пса Рижика, який прибився до нас учора і, бідолаха, думає, що тепер у нього є господарі. Пили вранці каву з Лізою, і вона згадала, як 7 лютого ходила на Майдан. Слухала проповідь зі сцени. Священик розповідав історію дуже правильного і чесного хлопця, який захотів усе-таки стати офіцером і пішов до військового училища. Він завжди носив із собою чотки і у вільний час читав Біблію. Решта курсантів з нього сміялися, жартували. Одного разу хтось із курсантів украв у нього чотки і викинув. Потім їх знайшли і принесли начальнику училища — генералу. Під час шиккування всіх курсантів генерал показав чотки і запитав: чії вони? Цей курсант не без остраху за наслідки відповів: мої! І тоді генерал повернув йому чотки і сказав усім присутнім: той, хто готовий так сміливо захищати свою віру, той так само сміливо захищатиме свою батьківщину. Схоже, час дії цієї притчі — пізній радянський період.

Після служби, в якій брали участь троє священників УГКЦ, Ліза бачила, як вони спускалися по ескалатору до «Глобуса». Потім біля неї з'явився мешканець Майдану і довго розповідав про те, що конституція дозволяє в кожному селі та в кожному місті встановлювати власну народну владу і брати в руки самоврядування та відповідальність. Потім він почав давати листівки перехожим людям, щоразу перевіряючи: кияни вони чи ні. Він пояснював, що листівки — тільки для киян. Лізі він листівку не дав.

Уночі сьогодні повільно тривав переїзд майданівців із мерії, перенесення речей. На Грушевського подій було більше. Барикади трохи підтають через потепління. Радикали погодилися зробити проїзд у барикадах. Від влади приїхали два екскаватори. В цей же час до Грушевського прихильники Майдану на вантажних машинах і на причепах до легкових везли пісок і вапно для зміцнення барикад. ДАІ намагалась їх зупиняти на під'їздах до центру, але, врешті-решт, і пісок, і вапно довели. Одночасно в барикадах робили проїзд для машин і КПП, звідки регулюватиметься рух.

17 лютого

Учора снідали з Лізою в Андрія і Люди Майструків, залишивши дітям сніданок на кухні. А сьогодні підвезли до Києва їхнього сина Вовчика.

Поки їхали по Житомирському шосе до Києва, бачили, як мчить по зустрічній Автомайдан: попереду потужний триколісний мотоцикл із розмаяним чорно-червоним прапором. За ним з десяток джипів і седанів, деякі підбиті, з тріснутими бамперами, із ум'ятинами на боках. За ними слідом — 5—6 машин ДАІ. Незабаром проїхали стоячий міліцейський патруль, який загальмував кілька машин авто-

майданівців, ще ближче до Києва — та ж ситуація. ДАІ намагається розбити протестні автоколони на дрібні групи.

Після обіду поїхали до Юри й Аліси в Лісники. По всьому місту і на дорозі до Конча-Заспи і Обухова через кожні 500 метрів на узбіччі по дві-три машини ДАІ. Даїшники гальмують поодинокі авто з прапорцями України. Ось так державний прапор є ознакою «антидержавної діяльності».

Сьогодні, як з'ясувалося, ми відсвяткували з Юрою й Алісою національний день Литви. Посиділи до пів на дев'яту за вином, бильярдом і читанням старих грамот і похвал Юри, де особливо виділявся мандат на право підпису під рапортом комсомолу до 60-річчя ВЛКСМ.

При передачі КМДА владі було багато незадоволених. А потім, після передачі, гурт людей у масках із палицями піднялися на 6-й поверх і почали громити кабінети. Так і незрозуміло: чи були це провокатори, чи «Патріот України», які здійснювали помсту за своїх посаджених товаришів із Василькова?!

В інфострічці повідомлення про те, що українським олігархам уже два місяці за кордоном не дають кредитів. Сумніваюся.

Ближче до вечора спустився на Грушевського. Барикади розтанули, багато ополченців, особливо ті, що старші, не приховують облич, ходять у касках, усміхаються, знову дозволяють себе фотографувати роззявам і тим, які щиро цікавляться. Молода мама прийшла з сином років 6-ти подивитися на почорнілу вулицю. Ворота, які позначили собою «великий прорив» у розблокуванні Грушевського, вузькі, невиразні, ніякі. І не мають сенсу, бо за ними все одно кордони «Беркута». Так що ніякого руху через них немає. В'їжджав один мікроавтобус через отвір першої барикади. Часто-густо скарбнички з написом «Допомога постраждалим». За Українським домом, у його дворі — стук палиць — навчання якоїсь сотні «Самооборони».

18 лютого

Учора ввечері прийшла наша подруга Галя і принесла листівки зі списком фірм і товарів, які мають відношення до Партії регіонів. Вечеряли. Галі налив коньяку, а ми з Лізою допивали гарне італійське вино. Доїдали курку, приготовлену напередодні в селі. Ліза говорила, що її турбує доля співробітників «Київхліба», якщо їхнього хліба не купуватимуть. Потім Галя почала ляяти Новохатька за лист проти УГКЦ, тут уже я виступив на захист міністра, нагадавши, що лист підписав Кохан, а Новохатько був у цей час в Австрії. Але закінчили ми більш-менш мирно, домовившись, що наступного тижня ми з Тео заберемо ліжко у Галі, розберемо, прив'яжемо до багажника на даху і спробуємо перевезти в село. Це було вчора, а здається, через сьогоднішні події, що все це було колись давно.

Уранці я, нарешті, подзвонив у Брусилівське відділення міліції, щоб узяти номер телефона «злочинця», який знищив сп'яну за кермом своєї «Лади» мої ворота. На тому кінці взяли трубку. Я запитав: «Це відділення міліції?» Мені ввічливо і квапливо відповіли: «Так, вибачте, але ми дивимось Раду!» І поклали трубку. Навіть не подумали, що хтось може просити про допомогу або заявити про злочин.

Сьогодні я платив по рахунках, купував у «Хакері» модем для Wi-Fi до комп'ютера Антона, пройшовся по Майдану, озираючись на дим від знову запалених шин. Чекав дзвінка від Марка Саньоля, що прибув, а він ніяк не дзвонив. Я підїхав до Петі, й звідти сам дозвонився до Марка. Він був ще в аеропорту. А навколо Ради зранку йшов мітинг за повернення до Конституції 2004 року, починалися перші сутички, «Беркут» виводив на передову «тітушок». І ось уже до другої ситуація загострилась. Активісти захопили та підпалили офіс Партії регіонів. «Беркут» кидав гранати і стріляв із даху і з землі гумовими кулями. Самооборона захопила Будинок офіцерів і занесла туди поранених і вбитих. Убитих на

4-ту годину було троє, похорон відправляв священник Київського патріархату. Іншого священника Олександра спіймали «тітушки» і побили, зламали йому руку. Війна набирала обертів. У новинах говорили, що хтось із кимось веде переговори у президента, і одночасно про те, що президентський літак злетів у Борисполі й президент утік.

Коли я ходив по Хрещатику, неподалік заклопотано ходили інші перехожі з мобільниками, притиснутими до вух. Хлопець, поруч із яким я йшов: «Що, за 250 гривень? За 250 гривень ти підтримуєш цих подарів?! Ну добре! Звільнишся — подзвони!» Жінка на Прорізній: «Що? Побили? Кого? Комуністів? Це добре!!!»

Я зараз у літаку. Мала зі мною летіти Наталія Гуменюк із Громадського ТБ. Не полетіла. Їй треба бути там, на Суворова. Метро не ходить. Зупинили годині о шістнадцятій. Коли я дзвонив Лізі з літака, вона збиралася додому — сказали всім роз'їхатися по домівках. «Беркутівці» атакували верхні барикади Майдану, на Майдан відступили близько 5000 осіб. Вешняки оточили Український дім. Що з Жовтневим палацом? Депутати від опозиції йшли з Ради вниз на Майдан. Будинок профспілок? Схоже, що сьогодні до вечора, до моменту, коли я опинюся на зустрічі, присвяченій Україні, в замку Елма, все може скінчитись. Але скінчитись воно не може. Воно може призупинитись, бо Україна — це не тільки київський Майдан. Що буде далі? Розпуск парламенту, оголошення нових виборів через півроку, зняття недоторканності з опозиційних лідерів і їхній арешт?! Ще не було в країні такого ідіота-президента, який зміг радикалізувати один із найбільш толерантних народів!

Ось тобі й амністія, і перемир'я, під час якого з'явилися добрі новини: про папугу Жако, який співає гімн України і знає, як відповідати на слова «слава Україні!».

А Марія Матіос сьогодні зранку біля Ради, бачив її в «стрімі» біля «самооборонців».

19 лютого

У Києві підраховують убитих, поранених і зниклих. Серед зниклих — Степан Хмара, дисидент, який відсидів багато років у ГУЛАГу за антирадянську діяльність. Він вийшов, щоб іти на Майдан, і пропав. Ніч війни перетворила центр на руїни. Досі димить і догоряє Будинок профспілок. Там обвалилося перекриття між 5-м і 4-м поверхами, там, за словами депутата Соболева, перебувало більше сотні тяжкопоранених і начебто 40—50 із них загинуло, згоріло. Новини заповнені «фейками» про те, що Анатолій Гриценко закликає майданівців до капітуляції, про те, що Захарченко подав заяву про відставку, про те, що ЄС завтра оголосить санкції проти влади. Одна новина, — не знаю, чи правдива, повідомила, що вночі таки говорили Путін і Янукович, і потім Путін сказав, що ні порад Януковичу, ні грошей не дасть.

А почалася ця «кривава лазня» з мирного походу до парламенту, щоб змусити парламентську більшість поставити на голосування конституційний акт, який Рибак навіть відмовився реєструвати. Потім почалося штовхання, яке переросло в рукопашну, і дуже скоро до Будинку офіцерів занесли перших трьох убитих майданівців. «Беркут», пішовши в контратаку, зніс барикади на Грушевського, відвоював Український дім і Жовтневий палац. Одночасно «беркутівці» почали тиснути з Інститутської, змушуючи майданівців відступати вниз. Відступаючи, протестувальники зішлись на Майдані — їх було тисяч вісім. Вони почали палити все, що горить, аби створити вогняну стіну. Всю ніч ішли бої та стрільянина. Хто стріляв по «беркутівцях» — незрозуміло. Вони кажуть, що п'ятеро з них були вбиті снайперами в голову і в шию. Хто стріляв по майданівцях, якщо МВС заявляє, що «Беркут» не користувався вогнепальною зброєю?! Те, що МВС бреше, це одне, але інше мені здається правдою — те, що паралельно з «Беркутом» існує якась група в цивільному, яка

і стріляє зі снайперських гвинтівок і зі звичайних пістолетів і автоматів. Близько першої години ночі вони зупинили машину з журналістом «Вістей» Веремієм на моєму кутку — на розі Володимирської та Великої Житомирської — і, побивши журналіста, потім вистрілили йому з пістолета в груди. Він помер у лікарні. Лікарні тепер переповнені. Багато поранених ховаються у знайомих і незнайомих людей. Іти до лікарні бояться, адже міліція вже багато разів викрадала з лікарень поранених демонстрантів. Їх просто перевозили в СІЗО, не надаючи ніякої медичної допомоги.

Михайлівський монастир і Олександрівський костел, як і раніше, пускають тих, хто хоче сховатися. Кияни несуть їжу на Майдан. Несуть дрова. Майдан просить скляні пляшки для коктейлів Молотова і дощовики — водомети поливають перші ряди протестантів — і все, що горить. Тепер протестувальники захопили, а якщо точніше — зайняли Головноштамт і консерваторію. Діти сидять удома, школу скасовано. Метро не працює другий день, зупинилося вчора після 16:00. Офіційна версія — влада боїться терактів у поїздах метро. Багато людей цього вечора не дісталися додому. У нас ночував хіпі Саша — друг Габрієли. Габі рвалася разом із Сашком до якоїсь лікарні допомагати.

Янукович мовчить. Мудак! Учора ввечері майданівці спалили кївський офіс Партії регіонів, там у вогні згоріла людина, розбили або спалили кілька машин регіоналів. Потім зловили депутата Партії регіонів Дмитра Святаша, який вже два роки відмовляється віддати кредит у 100 млн доларів банку Париба. Він страшенно перелякався, просив майданівців його не вбивати. Не вбили. Поприскали на нього газом із балончика й відпустили.

Ненавість зашкалює. Вона народилася з простої «нелюбові» до чужої й далекої «донецької» влади, але якось занадто швидко переродилася в ненавість, і тепер вона вирує на Західній Україні, в Одесі, в Черкасах та інших містах. А Крим знову кричить Росії, щоб вона забрала його собі.

Путін злий: Україна зриває Олімпіаду. Світ більше стежить за Києвом, ніж за Сочі. А сьогодні на старт не вийшли українські лижниці — на знак протесту проти кровопролиття.

20 лютого

Росія хоче війни в Україні. Медведєв сьогодні заявив, що Росія виконає свою обіцянку дати гроші, тільки якщо буде легітимний і ефективний уряд і тільки коли Янукович перестане дозволяти демонстрантам «вити-рати об себе ноги».

Сьогодні загинув викладач Католицького університету у Львові й ще кілька десятків людей. Снайпери стріляють навіть у дівчат-медсестер, одну з них — Лесю — поранили в шию. Селяни зупиняють на трасах автобуси з «тітушками» і вешниками, вешники здаються Майдану, якийсь підполковник здався і присягнув українському народові на Майдані. Годованець Віктора Ющенка, дитячий омбудсмен при Януковичі Павленко заявив про відставку. Голова Київської міської адміністрації Макеєнко заявив про вихід із Партії регіонів, мери міст б'ють портрети Януковича. Чутки одна страшніша за іншу, але і реальність страшна — сьогодні на Михайлівській площі вбили двох даішників. Навіщо? Кому це треба? Це явно рука Москви, що підштовхує до воєнного стану. А європейські міністри закордонних справ уже три години сидять у Януковича та умовляють його піти на переговори.

21 лютого. П'ятниця

Ніхто не святкує перемогу. Перемоги досі немає і, напевно, не може бути. Україна вже програла. Більше сотні громадян України, включаючи студентів, викладачів

університетів, жінок, убиті. Чергові переговори між Януковичем і опозицією дають сподівання, але тільки запеклим оптимістам. Так. Папери про умови «розв'язання конфлікту», а точніше «припинення воєнних дій» Янукович підписав. Дострокові вибори призначено на грудень. Значить, до грудня Янукович, на совісті якого більше сотні вбитих і більше п'ятисот поранених, залишається президентом і напевно братиме участь у дострокових виборах. Для учасників протестів цей договір нічого не означає. Лідери опозиції, хоч як би вони старалися мати самовпевнений вигляд, Майдан не контролюють. До їхньої думки прислухається не більш ніж 30 відсотків протестувальників. Але всі чудово розуміють, що потрібен мир. Не перемир'я, яке обов'язково призводить згодом до нових воєнних дій, а мир. Країна ще існує, хоча саме поплічники Януковича намагаються її розколоти. Голова парламенту Криму вже побував у Москві, де заявив про бажання жителів Криму знову стати підданими Росії. Реакція кримських татар не змусила себе чекати. Татарський народ, що депортований із Криму за Сталіна і повернувся на історичну батьківщину тільки на початку 1990-х років після оголошення незалежності України, готовий будь-якими способами й методами боротися проти повернення півострова під владу Москви. У Харкові, великому місті на сході країни, місцевий губернатор збирає з'їзд депутатів півдня і сходу України, щоб обговорити можливість відокремлення від Києва. Країну трясє, її рвуть на частини, але Янукович цього не помічає. Його цікавить тільки одне питання: як залишитися при владі? Тепер уже питання стоїть про те, щоб залишитися при владі до дострокових виборів.

22 лютого

Учора вдень Янукович підписав домовленість із опозицією про дострокові президентські вибори в грудні та про повернення до Конституції 2004 року, яка

урізає президентські повноваження до мінімуму і робить прем'єр-міністра головною фігурою. Свідки переговорів — міністри закордонних справ Німеччини і Польщі — підписали договір, а представник Путіна відмовився. Пізніше він у якомусь інтерв'ю обізвав цей договір «нікчемним папірцем». А теж учора, але вже пізно ввечері, Янукович утік із Києва. Начебто вилетів до Харкова разом із найближчим оточенням. Звідки він міг вилетіти — незрозуміло. Бориспіль заблоковано Автомайданом і майданівцями, там під'їзд до аеропорту перекритий. Може, з Жулян? Сьогодні в Харкові відбудеться з'їзд депутатів усіх рівнів Південно-Східної України, включаючи депутатів Криму та Севастополя. Відкремлюватимуть себе від України, тобто від Києва. Навпевно, він там виступатиме і його буде на цьому збіговиську обрано президентом Південно-Східної України. Історія повторюється. 2004 року після програшу в третьому турі президентських виборів вони провели такий же з'їзд у Северодонецьку. Потім Янукович ходив на допити в прокуратуру і щоразу боявся, що його там заарештують.

Незрозуміло, чому він так різко втік. Навіть не заїхав у своє Межигір'я!

Під Києвом горіла дача кума Путіна Віктора Медведчука, теж безнадійного і ніколи не прохідного кандидата в президенти, який, коли був головою Адміністрації Президента Кучми, намагався змінити конституцію так, аби президента обирав не народ, а парламент. Знав, що народ його ніколи не обере.

На сайті президента з'явився указ про оголошення 22 і 23 лютого днями жалоби за загиблими в результаті масових акцій протесту. Там же написано, що в зв'язку з трауром скасовуються розважально-концертні заходи. Тоді як можна проводити цей цирк під назвою «з'їзд депутатів усіх рівнів»?

Із Партії регіонів почали виходити депутати. Радники президента теж пішли у відставку. А студенти зайняли без

бою Міністерство освіти і науки та стали вимагати зустрічі з міністром Табачником. Раніше вони просто вимагали відставки міністра і його заступників. Тепер хочуть припинення навчального процесу в країні доти, поки політична ситуація не стабілізується.

24 лютого

Уранці вмивався й подививсь уважно в дзеркало. Здається, що за останні три місяці я постарів років на п'ять. Уранці я довше вмиваюся холодною водою, щоб прийти до нормального стану. Перші два місяці я прокидався кілька разів уночі та прислухався до тиші, а рановранці з побоюванням підходив до вікна нашої квартири на четвертому поверсі й дивився у двір, де я завжди залишаю свою машину. Щоразу думав, що її вже спалили або вибили в ній фари і скло. На нашій вулиці за цей час спалили одну машину, а кілька інших пошкодили. Зрештою, всі сусіди почали ховати свої машини, і мій автомобіль опинився єдиним, припаркованим у дворі. А потім настала байдужість. Ні, я все так само вранці та вночі підходжу до вікна і дивлюся вниз, але мені вже не страшно. Я втратив відчуття, що машина являє собою якусь цінність. Цінність, єдину і головну, становить людське життя. Саме цією «валютою» — людськими життями — Україна заплатила за нову спробу почати себе будувати заново, очиститися від аморальності й корупції. Більше ста людей загинули, сотні поранені, десятки вважаються зниклими безвісти. Поки що числяться зниклими і президент зі своїм найближчим оточенням. Але вони живі, у них ніхто не відбирав найціннішого — життя. Вони ховаються, намагаються втекти з країни. Їх уже оголосили в розшук. Вперше в Україні з'явилися справжні державні злочинці! Щоправда, пишатися тут нічим. Під впли-

вом українських протестів заарештували президента і в Боснії. Багато хто думає, що чесних політичних діячів узагалі не буває.

Парламент працює без перерви. Формується нова влада, новий Кабінет міністрів. Один із лідерів протестів — Степан Кубів — був призначений головою Національного банку, член партії Віталія Кличка «Удар», колишній соратник Віктора Ющенка — Валентин Наливайченко став головою Служби безпеки України. Звільнено у відставку суддів Конституційного Суду, які ухвалювали потрібні рішення за вказівкою Януковича. Йде чистка країни, але поки що в основному очищається влада тільки в Києві.

Кілька днів тому звільнили Юлію Тимошенко. Сам факт її звільнення викликав ейфорію у її вірних прихильників. Коли вона, сидячи в інвалідному кріслі, виступала зі сцени київського Майдану, багато хто з моїх друзів, та й я сам, відчули очікуване розчарування. Її довга промова складалась із фраз і смислів, що належать Помаранчевій революції, що належать минулому. Країна опинилася попереду, а Тимошенко залишилася в не дуже далекому минулому. Майже три роки, проведені нею в ув'язненні, відірвали її від реальності. Багато їй і досі довіряють. Багато інших не вірять в її щирість, вони бояться, що вона знову піде у владу і знову почнеться «перетягування каната». Її бажання «перетягнути» на себе всі повноваження, всю владу в країні, бажання ухвалювати навіть дрібні рішення особисто й самостійно — все це схоже на ознаки психічного розладу. Повернення до Конституції 2004 року, схвалене парламентом, її не дуже влаштовує. Але вона про це вже ні слова. Це коли ще сиділа під охороною в лікарні, вона давала вказівки опозиції та вимагала, щоб посаду президента залишили сильною і важливою, з усіма повноваженнями, якими володів Віктор Янукович. У чомусь вони схожі — Тимошенко і Янукович. Ні, вона, звичайно, розумніша, елегантніша, демократичніша. Але любов до

авторитаризму в них однакова. Щоправда, Юлія Тимошенко вміє себе іноді стримувати, а Янукович не міг.

Уже наступного дня після її виступу перед парламентом зібрався мітинг із гаслами: «Юлі — волю, але не владу!»

Може, через відчуття, що шанси у Юлії Тимошенко стати головною дійовою особою в Україні не стовідсоткові, російський прем'єр-міністр Медведев раптом заговорив про те, що Росія не визнає новий уряд. Путін до Тимошенко ставився завжди позитивно, навіть щоразу під час особистої зустрічі вимагав у Януковича її звільнити. З нею йому було б легко домовитися про майбутні політичні та економічні відносини України і Росії. Якщо главою української держави стане представник націоналістичних сил, нормалізувати відносини з сусідньою державою України буде складно. Ніяких заяв не робить і посол України в Росії, а Росія свого посла з України взагалі демонстративно відкликала, щоб показати своє ставлення до перемоги Майдану.

Що буде далі? Україні поки що не до Росії, хоча питання можливого воєнного втручання Росії в Криму хвилює дуже багатьох. Крим — це єдиний дійсно проросійський регіон, в якому тільки кримські татари є українськими патріотами. Кримських татар близько 300 тисяч. В основному російськомовного слов'янського населення близько півтора мільйона. Але Крим уже визнав законність нової влади. Навіть міський голова Севастополя виступив за налагодження відносин із Києвом. Партія регіонів «насолила» практично всім регіонам України. У Криму, як і по всій Україні, на всі важливі державні посади, навіть на посади районних прокурорів і начальників податкових інспекцій було призначено людей із Донбасу — батьківщини Януковича і його партії. В Донбасі понад 7 мільйонів жителів. Партія регіонів налічує офіційно більше одного мільйона членів. Але в основному це партія «мертвих душ». Гоголю б вона дуже сподобалась. Гоголівський ревізор із легкістю б накупив собі цих вірту-

альних членів партії, прийнятих цілими шахтами, заводами, фабриками.

Українці на заході шкодують, що нова влада не хоче забронити Партію регіонів або комуністичну партію, як це відбулося в Литві чи Естонії. Влада каже, що це недемократично. У той же час на сході російськомовні українці вимагають забронити радикальну націоналістичну партію «Свобода», лідер якої Олег Тягнибок був одним із трьох лідерів опозиції, які брали участь у переговорах із Януковичем. Тепер, коли Генеральним прокурором країни призначено представника партії «Свобода», багатьом жителям сходу України може бути страшно. Особливо, якщо вони є державними службовцями, що мають за собою корупційні гріхи. Таких державних службовців — корумпованих, багатих, із триповерховими віллами та парками дорогих автомобілів по всій країні тисячі. Але на Західній Україні вони бояться менше. Вони думають, що як україномовні громадяни мають якісь пільги у націоналістів. І дійсно є небезпека, що нова влада перш за все шукатиме ворогів не на своїй території, а на території Партії регіонів. Але заради справедливості треба визнати, що парламент нині працює і ухвалює рішення завдяки тому, що більше сотні депутатів від Партії регіонів продовжують працювати в ньому. Без Партії регіонів не було б «конституційної більшості», яке легітимізує ухвалені тепер парламентом рішення. Партія регіонів відмовилася від Януковича, звинувативши у своїх проблемах саме його і його найближче оточення.

25 лютого

Дзвонив Андрій Майструк із села. У Брусиліві відбувся мітинг із вимогою відставки голови районної державної адміністрації Шпаковича. Він прийшов на мітинг із заявою про відставку в руках. Відразу на все погодився.

Йому давно хочеться на пенсію. Він уже був на пенсії, коли люди Януковича його витягли звідти і знову змусили взяти керівництво районом у свої руки. У 2001-му за Кучми він допоміг мені провести перший в Україні районний літературний фестиваль, на який приїхало тоді вісім письменників, зокрема учасники нинішньої революції брати Капранови. Ми влаштували виставку української книги в Будинку творчості молоді та гала-виступ письменників у Будинку культури. Капранови надрукували афіші, які місцева влада розклеїла по всьому 8-тисячному Брусилову. На виставку прийшло близько 500, а на виступи письменників — більше двохсот. Не вистачало місць, люди стояли. Було багато молоді. Наступний голова адміністрації, поставлений від імені Ющенка, нічого такого робити не хотів.

Російський письменник-фантаст українського походження Лук'яненко заявив у Москві, що на знак протесту проти «українського фашизму» забороняє перекладати свої книги українською мовою! Шизофренія у важкій формі. Написав йому відповідь:

«Пане Лук'яненко. Кажуть, що ви — письменник-фантаст. Дивно, що вашої фантазії не вистачає, аби зрозуміти небажання українського народу жити в системі тотальної корупції та безграмотної влади, яка залишила на пам'ять про себе розграбовану країну й цілковитий нуль грошей на державному казначейському рахунку. Оцінюючи ступінь вашої стурбованості подіями в Україні, буду радий у майбутньому прочитати ваш біографічний роман, присвячений долі вашого колеги-письменника Віктора Януковича. Якщо він добереться до Росії, ви мусите обов'язково подружитися з ним, і тоді він вам розповість дуже багато фантастично цікавих деталей свого життя та діяльності. Два фантасти такого рівня, як ви і він, не зможуть не подружитися! Він, до речі, зможе вам підказати ще кілька прізвищ поетів і прозаїків, яких варто б заборонити до видання в Україні».

26 лютого

А країні поки що далеко до стабільності. З Національного банку України, що перебуває нині під охороною «Самооборони Майдану» — добровольців, які брали участь у протестах, — вже декілька разів самі співробітники банку намагалися вивезти золото, величезні суми доларів і української валюти. Востаннє намагалися вивезти чеки на кілька мільйонів доларів. Якщо це відбувається в Києві, то неважко собі уявити, що відбувається в провінційних містах і регіональних центрах. Хоч як дивно, в Донецьку ситуація під контролем у губернатора, призначеного Януковичем, той визнав нову владу. При цьому він прекрасно розуміє, що на посаді губернатора він проживає зараз останні дні. Так, у Донецьку проходять мітинги проти націоналістів, проти Майдану, але порядок дотримується, на вулицях присутня міліція, яка захищає нечисленних прихильників Євромайдану від агресивно налаштованих громадян, які чомусь вирішили, що найближчим часом місто буде фізично окуповано жителями Західної України.

Параноя присутня скрізь. Не тільки в Криму і в Донецьку.

У Києві міліції майже не видно. Кілька ночей тому я їздив на машині по місту і почувався немов на зйомках апокаліптичного фільму. Жодної патрульної машини ДАІ, жодної міліцейської машини. Зате через кожні п'ятсот метрів у різних районах міста стояли по 50, по 70 озброєних довгими дерев'яними кийками чоловіків і хлопців, які напружено вглядалися в кожну машину, що проїжджала повз них. Деякі машини вони зупиняли і з'ясовували особи водія та пасажирів. Я був у машині сам. Напевно, тому мене жодного разу не зупинили, але дуже напружено проводжали поглядами. Ці патрулі ходять по нічних вулицях і сьогодні. Вони стежать, аби ніхто не підпалював машини, щоб на вулицях їхніх районів було спокійно. За останні кілька ночей ці патрулі зловили кілька квартирних злодіїв і передали їх у міліцію.

А вчора на вулицях міста з'явилися спільні автомобільні патрулі: одна машина ДАІ і одна машина добровольців із Автомайдану. Що мене вразило і порадувало, так це те, що над обома машинами майоріли прапорці Автомайдану.

27 лютого

Сьогодні ввечері кілька годин ходив по Хрещатику і Майдану, заходив до мерії, до наметів, спілкувався, пив чай, їв «майданівську» кашу, зустрів Костя, сина друга, що займається торгівлею папером, у якого ДАІ намагається досі забрати права за «незупинку на вимогу співробітників ДАІ» і за участь в Автомайдані в дні, коли Костя насправді не було в країні — в цей час він перебував у відрядженні в Китаї!

Сьогодні зранку з іншими експертами зустрічалися в Фонді Ахметова, вирішували: продовжувати чи закривати стипендіальну програму для письменників. Удруге піднімається це питання. Вперше, минулого року, проблема виникла через публічні заяви одного поета, який відмовився «брати гроші від Ахметова, у якого руки по лікоть у крові». Цього разу просто обговорювали сформовану ситуацію та її вплив. Були присутні й стипендіати, серед яких Марина Гримич, Катя Бабкіна, Олег Шинкаренко. Навіщось колеги перевели розмову на тему нестачі літературних премій у країні. Говорили про те, що треба займатися піаром стипендіатів та їхніх книг, друкуванням альманахів і каталогів. Нісенітниця! У країні хаос. У Криму збройне захоплення будівлі Кабміну і Верховної Ради. Начебто з'явився Янукович. Цього разу в Росії. Боксер Валувєв приїхав до Севастополя. До Сімферополя летить делегація Татарстану (напевно, домовлятися з Чубаровим від імені Путіна), а кримські татари організовують загони «самооборони» від Росії.

Невесело зовсім. Ольга Богомолець та Петро Порошенко відмовилися від посад в уряді. Коаліції ще немає, хоча мали оголосити сьогодні. Тривожно на душі. Вчора теж було тривожно, але якось легше.

Годині об 11-й вечора відчув дикий і дивний голод — захотілося їсти чорний хліб. Добре, що хліб удома був, і я з'їв три скибки з пастою з червоного перцю.

В інтернеті з'явився ролик, на якому солдати «Беркута» несуть обезголовлений труп учасника протестів. Одночасно козак Михайло Гаврилюк, якого спецназівці недавно роздягли на 20-градусному морозі догола просто на вулиці Грушевського, сказав, що під час подій біля Маріїнського пропало близько 50 учасників протестів, двом із них відрізали голови. Такого жаху ще у нас в країні не було. Це не просто середньовіччя! Хоча замки втікача-президента, його генпрокурора та інших близьких соратників показують, що середньовіччя їм дуже близьке по духу.

28 лютого

О 3 годині ранку до входу в музей імені Ханенків по Терещенківській, 17 підійшли дванадцять «самооборонців». Почали стукати в двері руками та палицями і вимагати охорону відчинити й передати музей під охорону «Самооборони». Охорона музею відмовилася. «Самооборонці» сказали, що почекають трохи, а потім виламають двері. Через хвилину десять приїхало дві машини з десятком чи то автомайданівців, чи то інших представників Євромайдану. Матом переговори з першими «самооборонцями», відвели їх від музею. Потім машини поїхали, а дядьки, що приїхали на них, пішли разом із «самооборонцями» в бік вулиці Толстого.

1 березня!

Перший день весни, але ніхто про це не думає. Ми в селі. Приїхали вчора ввечері. На виїзді з Києва головний пост ДАІ був порожній — жодного міліціонера, жодної машини, вікна темні. А ще тижня півтора тому там стояли десятки автоматників, гальмували всі мікроавтобуси і мінівени, перевіряли багаж. Час перевірок скінчився. Той, хто хотів усіх перевіряти, вчора дав прес-конференцію в Ростові-на-Дону. І вся Росія разом із Україною слухала протсторікування б/у президента, в якому цей недалекий чоловік показав усім свою ще більшу недалекість, роблячи заяви типу: «Україна — наш стратегічний партнер». Гадаю, в Москву його не пустили, щоб потім не проводити дезінфекцію. Своєю присутністю в Росії він, звичайно, «замазує» Путіна, але тому все одно. Головне: він, Путін, оголошуючи про легітимність «президента» Януковича, може захопити Крим, що вже де-факто і зробив. Добре, що українська влада не віддала ніяких військових наказів. Окупація тиха, але жорстка, на очах в усього світу. Лавров та інші говорять: «Де окупація, яка агресія???» — а Путін заявляє, що вже давно хотів увести війська. Ну, ввів із порушенням міжнародного права. Що буде далі? Кримські татари не визнають уряду АРК Аксьонова, якого обрали в захопленому парламенті за відсутності кворуму і під дулами автоматників у формі без розпізнавальних знаків. Сьогодні урядовий квартал Сімферополя оточено, на вулицях автоматники і кулеметники. 10:20 ранку — щойно повідомили: відновлено телефонний зв'язок із Кримом. Але захоплено всі українські військові аеродроми.

Увечері без дітей ми сходили на чай до Люди і Андрія Майструків. Вони дивилися ТВ, засідання російської Ради Федерації, яка голосувала одноголосно за введення військ на територію України! Для «нормалізації політичної обстановки». Ліза майже плакала. У мене настрій опустився на рівень Маріанської западини. Я їх попросив переключити

або вимкнути ТВ. Інакше — зупинка мозку, а потім — зупинка серця.

«Треба пустити по Україні шапку й зібрати стільки грошей, щоб відкупитися від Путіна!» — запропонував Андрій Майструк. Хороша ідея. Але йому потрібні не тільки гроші! Йому потрібно все! Тому на Україні він не зупиниться.

2 березня

Усе ще в селі. О 6-й ранку за вікном було туманно по-осінньому. Думав про те, що завтра мені, як члену журі, треба надсилати результати голосування по «Русской премии» в Москву. Надіслати — надішлю, але навряд чи я поїду туди на вручення в квітні. Пишайся, Росіє! Твої політичні туристи-націоналісти, точніше — члени найбільшої групи неонацистів у світі «Российского национального единства», повісили російський прапор на ОДА Харкова, «героем» виявився росіянин, житель Москви. Одночасно побили євромайданівців, ставили їх на коліна і обмазували обличчя зеленкою. Письменник Сергій Жадан відмовився ставати на коліна. Його побили битами по голові. Тепер він у лікарні. У Києві вночі вбили трьох даїшників, які зупинили машину без номерів. Ніхто не знає, скільки зброї тепер гуляє по країні.

Ліза хотіла на сніданок хлопчикам робити сирники. Я запропонував перепелині яйця. На тому і порішили.

Через хвилину двадцять почне засідати парламент. Я тепер добре знаю, що таке «офіційні» панічні чутки під час воєнних дій. Навіть читаючи рядок новин в інтернеті, відчуваєш, де більш правдива інформація, а де психічна атака на мозок і уяву.

Учора Андрій Майструк при мені набирив по телефону у знайому в Севастополі. Вона розповідала, що в місті

все спокійно, але по телевізору показують жахи. Потім я дзвонив Енверу Ізмайлову — моєму другові, кримському татарину і кращому джаз-гітаристу України. Як виявилось, він у Києві. Відразу захотів, щоб ми зустрілися цього вечора.

3 березня

Сніжок на асфальті. Легкий подих зими, що відступає. О 7-й ранку з кухонного вікна спостерігав об'єднаний патруль міліції та «Народної самооборони». Спокійно пройшли вони вчотирьох по Рейтарській у бік Львівської площі.

Учора Ліза розповіла, що 20 лютого наш син Тео підійшов до неї і сказав: «Мамо, я думаю, що я маю бути на Майдані. Можна, я піду?» Ліза відповіла: «Якби ти був на три роки старший, я б здивувалася, що ти не там. Але тобі 15 років, і ми всі залишимося вдома».

Дві ночі та один повний день у селі трохи додали сил і бадьорості. Ходив у суботу на сільську пошту — думав купити горілки-хріновухи. Але цього разу її на пошті не виявилось. Всі інші продукти — як зазвичай: соняшникова олія, рибні консерви, гречка, маргарин... А я так хотів купити на пошті пляшку горілки й поштову марку, попросити погасити марку просто на горілчаній етикетці й подарувати комусь на пам'ять. Раптом країна стане цивілізованою, і в сільських поштових відділеннях перестануть продавати алкоголь? Не вірю!!! Щось же має залишитися від минулого. Щоправда: чим менше його залишиться, тим краще!

Ліза спокійно відреагувала на появу супутникового ТБ в нашому сільському будинку. Я пояснив: зробив це, думаючи, що всім нам або всім їм доведеться переїхати в село, якщо ситуація стане серйознішою й небезпечнішою.

Лад і спокій у Києві відносно оманливі. На руках у людей з'явилося багато зброї. Пожвавилися бандити й квартирні злодії.

У неділю ввечері ми на машині поверталися додому до Києва з нашого сільського будинку. Коли під'їжджали до міста, як завжди, я зменшив швидкість перед контрольно-пропускним пунктом ДАІ. Виникло бажання побачити міліціонерів, які в звичайний час стоять тут й іноді зупиняють машини. Але, як і в п'ятницю ввечері, коли ми виїжджали з міста, на КПП нікого не було. У самій будівлі не горіло світло. Тільки біля військового намету, встановленого по інший бік траси від КПП, стояли кілька «самооборонців» у зелених мисливських куртках. Без зброї та без міліцейського смугастого жезла. Відсутність міліції, хоч її особливо ніхто й не любить у країні за корупцію, вселяє відчуття, що закон у країні теж відсутній. Однак всі ці страхи останніми днями вже нікого не турбують. Окупація частин Кримського півострова російськими військами лякає набагато сильніше.

4 березня

Усю ніч прокидався. Щоразу через годину-півтори й відразу вмикав комп'ютер, перевіряв заголовки новин. Уранці я остаточно зрозумів: війна поки що не розпочалася. Поки що. За вікном — туман. У скверику навпроти чоловік у піджаку кришить на землю булку й озирється в пошуках голубів. Зазвичай вони там завжди є, але зараз їх немає, жодного. За ранковим чаєм згадалось, як між підвісною стелею в кімнаті з каміном і перекриттям щось бігало позаминулої ночі: або мишка, або пацюк. Гучний і лункий дробовий стукіт лапок і звукова географія бігу — то в куток до балконних дверей, то до камінної труби.

Друг Ігор надіслав есемеску з повідомленням, що Росія відводить війська. Потім друга новина — нібито Янукович помер від серцевого нападу в кардіоцентрі Ростова-на-Дону. Другу новину вже спростовано головлікарем кардіоцентру. Перша поки що висить у повітрі. Хочеться вірити, що війни не буде.

На душі ступор. Чи то занепад фізичних сил, чи то емоційне виснаження.

Об 11 ранку в Укрінформі з письменницею Ірен Роздобудько оголосили про початок акції «Подзвони рідним і друзям у Росії та розкажи правду!» Журналістів було нуль з плюсом — людей троє-четверо, але окремо дві телекамери, включаючи китайське ТВ, якому я дав інтерв'ю.

Зайшов до Петі Хазіна на роботу, послухали прес-конференцію Путіна. Бреше, як гарячим ножем по маслу. Посміхається, жартує. Окупація, виявляється, була жартом. Тобто навчаннями, які були заплановані давно. З приводу погроз бойкотувати зустріч «Великої вісімки» в Сочі: «Не хочуть, нехай не приїжджають!»

5 березня

Учора хтось сказав: поки що від української революції виграли тільки продавці квітів і свічок. Майдан, Інститутська завалені стінами букетів на пам'ять про загиблих. В усіх церквах горять у сто разів більше свічок, ніж зазвичай. Це аби Бог розгледів усе, що відбувається в Україні.

Чи можна з ненависті зварити клей, щоб нація і країна не давали більше тріщин?! Навряд. Другий ранок без війни. Але і без світу. Світ зібрався навколо України, як навколо хворої дитини. Намагаються врятувати й оживити. Але кількість ракових клітин критична. Слава Богу, що не смертельна поки що.

6 березня

Черговий ранок без війни. Страшно подумати, що ці слова можуть утратити сенс завтра або післязавтра. Але сьогодні в Києві тихо. Всі поспішають у своїх справах. Водії стали набагато ввічливішими один до одного. Вони й раніше не були у нас агресивними, але нині ця ввічливість відчувається по-особливому. Я теж, поки везу дітей до школи, зупиняюся раз у раз, аби пропустити машину, що виїздить із маленької вулички або розвертається з порушенням правил. Що таке порушення правил дорожнього руху під час порушення всіх правил нормального життя?!

Діти тепер охоче ідуть до школи. Їм тепер є що обговорювати з однокласниками. Вони уважніше стежать за новинами і з захватом переказують одне одному, як український офіцер Юлій Мамчур і його солдати, всі без зброї, пройшли на захоплену російськими військовими територію українського аеродрому Бельбек, незважаючи на влаштовану російськими військовими попереджувальну стрільбу. Вони розповідають і про те, як капітан українського військового корабля «Тернопіль» у відповідь на вимогу російського адмірала здатись і роззброїтись відповів фразою: «Росіяни не здаються», — і пояснив російському адміралу, що він, капітан Ємельянченко, етнічний росіянин і що половина команди корабля теж етнічні росіяни. Адмірал пішов ні з чим.

Я теж росіянин. Етнічний росіянин, який з дитинства живе в Києві. За різними даними, в Україні мешкає від 8 до 14 мільйонів етнічних росіян, і слово «росіянин» не викликає в етнічних українців агресії або злісного блиску в очах. Першим на українську землю прийшов мій дід 1943 року. Він загинув у боях за визволення Харкова і похований у братській могилі біля залізничної станції Валки неподалік від цього міста. Він загинув, борючись із фашистами, а тепер я чую слово «фашист», сказане або написане на мою адресу тому, що виступаю проти окупації України армією Путіна,

тому, що я виступав і виступаю проти тотальної корупції, яку організував утікач-президент Янукович зі своїм кланом, тому, що я хочу, аби в країні, де я живу, існувало верховенство права. Ні, я не політичний діяч, я не вступав і не збираюся вступати в одну чи іншу політичну партію. Я просто громадянин своєї держави.

9 березня

9 січня, рівно два місяці тому, ми з дітьми поверталися додому з Севастополя після зимових шкільних канікул. Рік тому ми провели зимові канікули в Сімеїзі біля Ялти, цього року — в Форосі, ближче до Севастополя, неподалік від державної дачі Горбачова, на якій його тримали заручником під час путчу. Наступного року в нас не буде зимового Криму. Не буде незалежно від результату нинішнього конфлікту. Мені туди не захочеться їхати, як не хочеться вже багато років їхати на нашу дачу під Києвом, яку вже сім разів осквернили пограбуваннями та вандалізмом. У нас тепер інша дача, далі від Києва, але просторіша й захищеніша. Крим для мене тепер теж осквернений. Осквернений Росією.

«Ніч у Криму минула спокійно». Щоранку в стрічці новин інтернету з'являється такий заголовок. Але відкривати посилання й читати текст не хочеться, тому що поруч, зверху, знизу, з боків стоять інші заголовки: про арешт кримською міліцією координатора кримського Євромайдану, про викрадення командира української військової частини, яку напередодні штурмували російські війська, про попереджувальну стрільбу на адресу місії міжнародних спостерігачів ОБСЄ, які вже вкотре безуспішно намагаються потрапити на територію Кримського півострова, про знищення прикордонних пунктів зі стеження за поверхнею води, про

російські війська, що окопалися на Перекопі й замінували поля в Херсонській області, про обстріл російськими «козаками» з автоматів українського прикордонного літака. У Севастополі ті ж «козаки» побили українських тележурналістів, а заодно й російського кореспондента, що опинився з ними разом. І на тлі всього цього повідомлення «Ніч у Криму минула спокійно» звучить як жарт одного з російських інформаційних агентств. Тому що для російських військ, які окупували Кримський півострів, ніч дійсно минула спокійно. Ніхто на них не нападав, ніхто не намагався їхніх «зелених чоловічків» облили українською зеленкою, ніхто не кидав у них коктейлем Молотова, ніхто їх навіть не виматюкав від душі. «Визволителі» «исконно русскої землі» почуваються добре і як у себе вдома. Вони поводяться так, наче їм сказали: «Хлопці, це ваша земля! Ви її зараз займете і залишитеся на ній жити. Поставте собі зруби та будинки, де захочете. Автомати будуть у вас удома під ліжком. Ви житимете тут довго, затишно і щасливо, будете плодитись і розмножуватись, а коли вам стане тісно, ми вам допоможемо вирішити: кого ще треба буде потіснити заради вашого і нашого російського благополуччя!»

Роздивляючись різні відеосюжети, що розповідають про останні події в Криму, я шукав один, який поки що не знайшов. Я шукав традиційний російський телесюжет, що показує, як «визволені» жителі Криму квітами і хлібом із сіллю зустрічають російських «визволителів». Спочатку мені здалося, що відсутність такого сюжету вказує на недопрацювання одного з пропагандистських центрів Кремля. Але мало-помалу до мене прийшло розуміння, що цей сюжет Росії ще рано запускати на свої телеканали. Адже за офіційною версією Кремля в Криму немає ніяких російських військ. Є тільки незрозуміла кількість моряків ЧФ Росії, незрозуміла кількість якихось козаків із автоматами, незрозуміла кількість техніки, десятки чи сотні севастопольських

«беркутівців», які перейшли на російську сторону. А російських військ, які ввійшли б до Криму «визволителями» від «української загрози», офіційно немає. Поки що немає. Розуміючи, як працює російське телебачення, я впевнений, що вже зняті та змонтовані й готові до показу в потрібний момент ці кадри «визволителів», які входять до Криму, і жінок з немовлятами на руках, які кидаються в їхні обійми, суворих людей похилого віку, що пускають скупку чоловічу сльозу від радості, дітлахів, які біжать обабіч російської військової колони й намагаються йти в ногу з бравими «героями». Але це попереду. А поки що ми, громадяни України, час від часу намагаємося зрозуміти, яким чином країна-спадкоємиця Радянського Союзу, який переміг фашизм у Європі 1945 року, сама стала на шлях фашизму і користується у своїй боротьбі не тільки «геббельсівськими» методами брехливої пропаганди, але і реальними власними фашистами з «Російського національного єдинства» та інших неонацистських груп і угруповань, яких засилає на схід і південь України для погромів і залякування, для деморалізації населення.

Члени РНЕ з татуйованими свастиками на шиях і руках не соромляться ходити на переговори з українською регіональною владою і ставити ультиматуми, вимагаючи звільнення своїх, затриманих за порушення українських законів «однопартійців». Ми всі, які вивчали історію Європи перед початком Другої світової війни, впізнаємо той же самий сценарій. Історія повторюється. Тільки цього разу Росія не змогла і не зможе знайти другого «Ріббентропа» для укладення нового «пакту» з новим, підготовленим Кремлем «Молотовим». Європа з Росією цього разу помінялися місцями. Європа бореться зі своїми неонацистськими угрупованнями в той час, як Росія підготовує і направляє свої угруповання на захід, на українську територію. Одночасно з цим у російському суспільстві так підняли градус «патріо-

тизму», що він легко дистиллювався в шовінізм. Ще трошки, і таким продуктом цього процесу стане звичайний фашизм, і тоді російські школярі, що виховуються на культурі «великої перемоги 1945 року», остаточно заплутаються, дивлячись на бравих російських фашистів, які зачищають Крим і, боронь боже, інші території України від усього українського. Я розумію, що сто російських письменників, які підписали лист підтримки свого президента Путіна, будуть готові відкласти свої творчі плани, щоб написати нові підручники історії та пояснити дітям, що російський фашизм — це добре, а решта фашизму — це дуже погано. Тільки нехай потім ці письменники не дивуються, коли отримають від того, кого вони повністю й беззастережно підтримують, настійне прохання написати романи та вірші про «подвиги» членів «Российского национального единства» та й усього експедиційного окупаційного корпусу російської армії на українській території. Після появи таких творів, а в тому, що вони з'являться — у мене немає ні найменшого сумніву, ніхто вже, на жаль, не говоритиме про велику російську культуру.

13 березня

Лечу до Лейпцига на книжкову виставку. Там мене зустріне в аеропорту давній приятель Міха Рошер і відвезе до готелю Nordic. Уранці встиг відвезти дітей до школи. Пройшовся по Володимирській — працівники обмінників якраз уставляли на прикріплені до будинків таблички нові курси валют. Гривня знову йде вниз, а долар і євро — вгору. Повз мене ланцюжком ішли півтора десятка «камуфляжних» підлітків із бейджиками, серед них — кілька дорослих чоловіків, але підліткового зросту. Перманентна революція триває.

А взагалі ситуація в Києві нормальна, якщо не брати до уваги Майдан і Хрещатик. Усі ходять на роботу, п'ють каву, обговорюють політику і лають Росію. Тео і Антон перед школою за сніданком згадували, які кольори на російському прапорі, цитуючи модний тепер серед дітей віршик: «Водка белая, морда красная, небо синее, жизнь прекрасная».

Вчора на прохання свого колишнього вчителя їздив на Оболонь виступити перед старшокласниками. Узагалі на ці дні в усіх школах міста було заплановано літературні вечори, присвячені 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка. Але тепер, звичайно, ці вечори правильніше називати «літературно-політичними». Я вже виступав на одному з них у 91-й школі. Це була просто розмова про війну, про страх, про Небесну сотню та про майбутнє. Доросла розмова зі старшокласниками, які задавали недитячі питання: «Що буде далі? Як можна вплинути на майбутнє України? Чи зможе новий український уряд витягнути країну з економічної та моральної діри?» У школі на Оболоні політичних питань було менше, а Тараса Шевченка — трохи більше. Але і в очах у дітей, і в їхніх учителів — однакове занепокоєння.

Увечері відкривали Українсько-Турецький культурний центр на Саксаганського, 3, якраз навпроти Будинку кіно. У невеликому залі зібралось з п'ятдесят людей. Діти з міжнародної школи «Меридіан» прочитали вірші того ж Тараса Шевченка турецькою, корейською, азербайджанською. Енвер Ізмайлов зіграв на гітарі дві композиції — одну з мотивів українських народних пісень, одну з мотивів кримськотатарських. Потім пили чай, їли східні солодощі та спілкувалися. З центру вийшли втрьох із Миколою Кравченком і Володею з видавництва «Ніка-центр». Вирішили пройтися пішки до метро «Хрещатик». Володя по дорозі все питав: «Чому Красовицький подає на мене до суду?» А Микола

йому терпляче пояснював: «Так треба, такі правила. На нього подають до суду ті, кому він заборгував гроші, а він мусить подати в суд на тих, хто заборгували йому». У цій ситуації головним боржником залишається держава. Вона три роки майже не розраховувалася за книжкове «держзамовлення». Видавництву «Фоліо» держава заборгувала чотири з половиною мільйона гривень, іншим видавництвам менше. Але тепер усі вони на межі банкрутства.

Тротуари на Хрещатику навпроти колишнього книжкового «Знання» розібрано й перетворено на стовпчики та стінки з цегли, дуже схоже все це на майданчики для гри в пейнтбол. Треба вже повертати центру Києва нормальний вигляд, але революціонери все ще відмовляються залишати мерію та роз'їжджатися по домівках.

Бондаренко, тимчасовий голова Київської адміністрації, спокійно скаржиться, що й досі не може навести лад і не може звільнити мерію від революціонерів, які живуть у ній. Там занадто багато різних груп, одна одну вони не слухають, деякі революціонери вимагають безкоштовну квартиру, хтось просить пропуску, хтось просить допомогти йому знайти постійну роботу в Києві. Вони ж «узяли» Київ, відібрали його в Януковича. Тепер сподіваються, що їм за це віддячать. Хоча чим нормальна країна, звільнена від корупції, не найкраща вдячність для всіх її нормальних громадян? Але в тому ж бо і справа, що боротьба радикалізує нормальних громадян, а громадяни, які стали радикальними, навряд чи є нормальними і повністю усвідомлюють свої дії. Має пройти якийсь час. Країні потрібен спокій, як хворому, що видужує. Тільки поки що цього спокою немає, бо поруч перебуває стурбована «єврореволюцією» Росія на чолі з Путіним. Путін робитиме все, аби довести російському народу, що владу не можна змінити за допомогою революції. А значить, в Україні попереду ще маса проблем, які буде дуже важко розв'язати.

14 березня

Минулої ночі 38 «вояків Нарнії» з дерев'яними палицями та ножами в руках захопили в Києві відділення одного з банків, роззброїли охоронців і просто зайняли приміщення. Гроші та документи не шукали. Коли приїхала міліція, почалися довгі й не зовсім зрозумілі переговори із нападниками на банк. Хтось із «воїнів» заявив, що вони прийшли охороняти банк від можливого нападу, інші «воїни» сказали, що вони «просто проходили повз банк», але чомусь він привернув їхню увагу. Після недовгих переговорів «воїни Нарнії» повернули зброю офіційній охороні, здали свою зброю — кийки та ножі — міліції й звільнили приміщення, після чого їх було відпущено міліцією. Тепер міліція вивчає всі відеозаписи камер спостереження банку, аби зрозуміти, що і як насправді відбувалося. «Воїнів», я думаю, не каратимуть. Вони показали себе під час Майдану, під час боїв із «Беркутом». Ці молоді любителі фентезі та фантастики є найекзотичнішим бойовим загonom української «єврореволюції». З дерев'яними щитами і з дерев'яними мечами вони з'явилися на Майдані у грудні та спочатку додали протестам атмосфери карнавалу. Це потім їхні ряди зрідіють завдяки снайперам. Когосьуб'ють, когось поранять. І екзотичною залишиться їхня самоназва. Тепер вони, як багато інших груп учасників протестів, як і самоорганізовані загани активістів, що з'явилися після перемоги революції, шукають застосування для своєї соціальної енергії. Просто «ходять повз чогось», будучи готовими втрутитися в будь-яку ситуацію, яка може їм здатися підозрілою. В принципі знайти застосування такої енергії в Києві, та й по всій країні, тепер дуже легко. Настає час помсти і нового переділу власності. Багато скривджених минулою владою та її представниками хочуть швидко і так само беззаконно, як колишня влада, повернути собі те, що було відібрано. Відбуваються й протилежні ситуації: люди, яких було справедливо звіль-

нено з їхніх посад за минулої влади, залучають майданівців, аби захоплювати кабінети й виганяти з них чиновників, найнятих замість них. Усе це відбувається швидко, галасливо, жорстко і не завжди справедливо. Приходить якась жінка на Майдан і каже, що за Януковича її за «підтримку опозиції» звільнили з посади директора, наприклад, Центру театрального мистецтва, розташованого на Володимирській. Насправді її звільнили за фінансові порушення, але хто про це знає на Майдані? Вона — «жертва режиму», її треба захистити. І йдуть два десятки майданівців, виганяють нового директора Центру театрального мистецтва на вулицю і кажуть, що він там більше не працює. А ця жінка займає кабінет директора і просить майданівців чергувати внизу, виконуючи роль охорони. Вигнаний директор, абсолютно нормальна людина з чистою репутацією, теж іде на Майдан і розповідає про те, що сталося, іншим майданівцям. І приходять із ним до будівлі Центру інші «майданівці», й знову починаються розбірки, в результаті яких жінку виводять із кабінету і законний директор повертається на своє робоче місце. І теж просить майданівців не йти, а поохоронити будівлю.

Коли цей соціально-броунівський рух закінчиться, сказати важко. Для революціонерів революція триває, її не можна зупинити. Піти — значить зрадити революцію. Ніхто не хоче бути зрадником революції, тому всі шукають привід, місце, можливість відновити справедливість. Не обов'язково історичну справедливість, а скоріше ситуативну.

У суботу, 15 березня, стало відомо, що деякі ув'язнені українських тюрем хочуть йти на війну з Росією. Власне, вони, я думаю, воювати не хочуть, але думають: якщо війна, то їх випустять і пробачать в обмін на їхні героїчні старання. Під час Другої світової війни таке було — з ув'язнених формували штрафні батальйони й посилали на смерть, на

найнебезпечніші та згубні ділянки фронту, щоб вони кров'ю спокутували провину перед Батьківщиною. Цікаво, що серед бажаючих «іти на війну» є багато рецидивістів, але немає засуджених співробітників міліції, прокуратури, військових. Узагалі настрій ув'язнених у тюрмах і в колоніях став якимось збудженим. Багато хабарників, які сидять за корупцією, стали раптом писати заяви з проханням вважати їх політичними в'язнями, потерпілими від колишнього режиму. Вони не тільки пишуть ці папірці керівництву тюрем, а й почали доводити всім своїм «колегам» по відсидці, що є «політичними». Може, багато хто з них дійсно вірять у власну вигадку?!

А в Криму завтра «референдум». У новинах якийсь кримчанин дивувався: як можна організувати референдум за сім днів? Він порівняв підготовку референдуму з підготовкою до весілля. «Весілля ж готують кілька місяців, а референдум — це як тисяча весіль!» — говорив він. У Севастополі народ активно знімає гроші з карток у банкоматах і скуповує горілку. Деякі купують про запас для себе. Багато хто боїться втратити свої банківські заощадження в гривнях, адже Росія відразу вводитиме в обіг свій рубль, а при обміні гривні на рублі напевно буде якийсь не вигідний, «політичний» курс валют. Інші, більш підприємливі севастопольці й просто кримчани вкладають у горілку гроші, як інвестицію. Горілка в Росії вдвічі дорожча, ніж в Україні. Попервах можна буде навіть заробити на ній, продаючи її трохи дешевше російських цін, коли ціни ці буде в Криму введено. Продукти тривалого зберігання, крупи та консерви теж купують набагато частіше, ніж зазвичай.

У понеділок, 17 березня, Путін визнав незалежність Криму, і того ж вечора по російському телебаченню у вечірніх новинах показали карту України без півострова Крим. Оголошені вчора Європою і США санкції проти 21 людини

з Криму й Росії викликали в багатьох навколо мене подив і гіркий сміх. Але інші сказали: це тільки початок санкцій. Подивимося. Поки що події в Криму розвиваються дуже швидко, а в Європі — дуже повільно. Немовби новини туди надходять не інтернетом, а за допомогою поштового кур'єра, який подорожує на коні.

У Криму вчора цілий день роздавали зброю. Процедура проста, зброї багато. Треба тільки бути жителем Криму, тобто показати внутрішній паспорт, в якому стоїть адреса проживання, треба отримати посвідчення члена «Самооборони» — тобто прийти по одній із безлічі адрес і запрягтися в любові до Росії та в ненависті до України. Після цього з новеньким посвідченням члена «Самооборони» слід іти до міського або районного військкомату і отримувати автомат Калашникова. Я помітив, що чим більше людей отримує в Криму зброю, тим менше працює кримських банкоматів. Безліч людей у розгубленості. Магазили не приймають банківські карти, тільки готівку. Банки не працюють. Кримська влада повідомляє про націоналізацію українських банківських філій. Влада обіцяє швидкий перехід на рублі та фінансову допомогу Росії. А Росія вже мовчить про обіцяні Криму гроші. Загони «Самооборони» зупиняють по всьому Криму автобуси та машини, перевіряють паспорти пасажирів і водіїв. У кого немає паспорта — виводять і затримують. Кого вони шукають? Може, «шпигунів» із Києва? Сама ж «Самооборона» складається і з кримських добровольців, і з прибулих із Росії козаків та російських активістів. Ще трохи, і різні загони «Самооборони» почнуть перевіряти паспорти один в одного.

У київських членів «Самооборони» і в інших революційних груп, які брали участь у поваленні Януковича, теж вистачає на руках зброї. Але їм зброї не роздавали. Тому на десять осіб може виявитись один автомат або два пістолети. І ходять по Києву ці революційні загони, шукають, куди

застосувати свою енергію. У минулі вихідні один київський бізнесмен привів загін «Правого сектора» захищати підвал у житловому будинку, де він давно мріяв улаштувати магазин. Мешканці будинку довго воювали з цим бізнесменом, у якого немає ніяких документів на підвал, викликали загін «Самооборони». Поки два революційні загони з'ясовували відносини, до будинку по вулиці Халтуріна, 23 приїхала й озброєна міліція, яка залишалася поруч, але не втручалася в конфлікт між жителями будинку, бізнесменом, «Правим сектором» і «Самообороною». Кілька революціонерів постріляли в повітря, намагаючись довести пострілами свою правоту. Але, врешті-решт, усе завершилося мирно. Бізнесмена змусили стати на коліна перед мешканцями будинку та пообіцяти, що він більше не намагатиметься захопити чужу власність. Після цього міліція попросила закінчити конфлікт і обидві групи революціонерів розійшлися. Зброї у них не забирали, в міліцію нікого не запрошували. Просто стало тихо. Але коли пролунали перші постріли, виховательки дитячого саду, розташованого в сусідньому будинку, почали нервово дзвонити всім батькам і просити їх терміново приїхати й забрати дітей додому. Як і дзвонили і моїм друзям, і вони, тремтячи від хвилювання та страху за дитину, бігли до дитячого садка і забирали звідти свого хлопчика Артемка.

Незважаючи на все, що відбувається, я почав краще спати. Учора лікар-окуліст прописав мені краплі для очей: після майже трьох місяців без нормального сну в мене почав падати зір. Я вже тримаю руці папірець із назвами крапель і вітамінів, які слід було купити, а лікар мене не відпускав, питаючи: «Що ж тепер буде? Як житимемо далі?»

Увечері того ж дня я зайшов до свого київського видавця, і ми сіли з його дружиною і з ним, утрюх, за маленький столик, налили по чарці горілки, поставили на столик оселедець, смажену рибу, солоні огірки. За вікном вирував незвично сильний для Києва вітер, який кидав дощ на скло

вікон і балконних дверей. Ми зустрічаємося так у мого видавця, як мінімум, раз на тиждень. «Заспокійливі зустрічі» замість заспокійливих ліків для нього і його дружини. І ті ж запитання: «Що тепер робити? Як жити далі?» Видавництво не працює, українська держава ще за Януковича заборгувала йому багато грошей. Давно немає чим платити зарплати працівникам і за оренду приміщення. І щодня він думає, що пора закрити видавництво взагалі. Але щоранку все одно йде на роботу.

Я, як і раніше, майже щодня ходжу на Майдан і на Грушевського, де все ще стоять барикади, засипані квітами на пам'ять про загиблих. Тепер по цій вулиці вже можна проїхати на машині до парламенту й далі, але проїзд у барикадах зроблено вузький — тільки для однієї машини. І тому рух іде то в один бік, то в інший. Але незважаючи на те, що це одна з найбільш центральних вулиць, машин тут мало. Водії звикли об'їжджати центр. До барикад продовжують приходити люди, поруч з барикадами в наметах продовжують жити майданівці. Тепер уже незрозуміло: хто з них був тут із самого початку протестів, а хто приєднався після перемоги над режимом Януковича. Уночі на Майдані та на Хрещатику багато молоді. Вони сюди приходять парами — хлопці та дівчата, одягнені в камуфляж, іноді з дерев'яними палицями, іноді просто в касках і з якимись революційними «бейджиками». Загони зовсім молодих активістів, які з'явилися на Майдані вже після «кривавого» четверга, іноді організовано йдуть іншими вулицями. Щось із цією революційною народною енергією треба робити. І уряд запропонував організувати Національну гвардію з добровольців для захисту кордонів України. У цьому сенсі агресія Росії навіть допомагає, хоч як дивно і страшно це звучить! Тисячі майданівців і членів «Самооборони» вже записалися до Національної гвардії. Для добровольців уже почали проводити військові навчання, спеціальну підготовку. Коли про це повідомляють по радіо,

то відчуття наближення неминучої війни посилюється. Раніше новини були просто поганими і про погане, а тепер вони воєнні й бадьорі. Днями губернатор Донбасу Сергій Тарута, бізнесмен і один із не надто багатих олігархів, повідомив, що за свої гроші вздовж кордону з Росією прокопав рів завширшки чотири метри і підняв земляний вал висотою два метри. На вали поставили бетонні укріплення проти російських танків. Рів викопано на всій прикордонній ділянці Донецької області з Росією, а це не менше 120 кілометрів. Якщо я коли-небудь описуватиму цю ситуацію в романі, я обов'язково заповню цей рів водою і запусчу в нього крокодилів, здатних прокушувати броню російських танків. Учора мені довелося блокувати на фейсбуці росіян, які писали мені в особистих повідомленнях образи, називаючи мене «негідником і зрадником». Дивно, що людина, яка виступає за державну цілісність своєї країни і проти агресії сусідньої держави, може вважатися в чужій країні «зрадником»! 17 березня половина Росії святкувала разом із Кримом результати «референдуму». Розумні мешканці Криму встигли закупити горілку на самому початку російської окупації, коли не було проблем із грошима й кредитними картами, коли працювали всі крамниці. Ті, хто не встигли запастися горілкою, святкували сумно або намагалися приєднатися до чужих свят. У російському інтернет-просторі у блогах теж зустрічається багато п'яного захвату з приводу «повернення» Криму до загалу «исконно русских земель». Захват іще триватиме якийсь час, але потім доведеться дивитись на ситуацію тверезим поглядом. А тверезому погляду може не сподобатися Крим, у якому нині починають підготовку до продажу хліба та інших продуктів першої необхідності за картками, як у блокадному Ленінграді під час війни, тільки жителям Криму і тільки по пред'явленню паспорта з кримською реєстрацією. Звичайно, ті кримські члени «Самооборони», які вже отримали автомати, можуть бути спокійні за своє харчування.

Але набагато гірше доведеться жителям Криму, які не мають на руках зброї. Їм уже страшно, а скоро до цього страху додасться нова реальність, яку навряд чи хто-небудь дозволить собі назвати «стабільністю».

19 березня

Сьогодні вже захоплено штаб ВМС України в Севастополі. Військовим КамАЗом розбито ворота, туди вбігли жінки, істерично кричали щось про велику Росію, за ними російські військові. Українських офіцерів роззброїли, побили, поставили на коліна, одного намагалися змусити спалити український прапор. Він відмовився, і його було ще дужче побито. Інформація про вбитого «самооборонця» виявилася «качкою», хоча російське ТБ, яке повідомило про це «вбивство» вчора, не дало спростування. Спростування дало МВС Криму, але це так, для внутрішнього користування. З української сторони вбито двоє військових. Нині генерали Ярема та Тенюх полетіли до Криму, але Аксьонов сказав, що він їх до Криму не пустить.

Учора в Києві «відзначилася» «Свобода» на чолі з депутатом Мірошниченком. Вони напали на офіс голови НТКУ, начебто побили його і змусили написати заяву про відставку. Це миттєво підхопили російські телеканали як приклад діяльності фашистського режиму в Києві.

Поїзд Харків—Київ, у якому вчора приїхав Саша Красовицький, був зовсім порожнім — 10% місць було зайнято. Розповів, що до однієї зі співробітниць видавництва «Фоліо» прийшов син і сказав: «Давай продавати квартиру в Харкові й купувати в Чернівцях. Харків занадто близько до російського кордону, і я не хочу раптом опинитися в Росії!»

Дмитро Ярош написав заяву до Генеральної прокуратури на Володимира Путіна, звинувативши його в криміналь-

ному злочині. Тепер Генпрокуратура мусить зареєструвати заяву Яроша та оголосити Володимира Путіна в розшук за звинуваченням в агресії проти України, у вбивстві українських військових і в порушенні цілісності української держави. Рефат Чубаров ще позавчора попросив парламент визнати право кримських татар на самовизначення. Виявляється, Україна досі не приєдналася до Декларації ООН про права корінних народів. Так що тепер треба не тільки підписати цю декларацію, а й визнати право кримських татар вирішувати свою долю. Навряд чи це щось змінить тепер, але принаймні дасть кримським татарам, які бажають залишитися громадянами України, моральну підтримку. Серед них теж уже є перша жертва. 14 березня було знайдено вбитим зі слідами тортур 38-річного Решата Ахметова, батька трьох дітей, молодшому з яких — доньці — два з половиною місяці. Він брав активну участь у мітингах за те, щоб Крим залишався українським, а востаннє його бачили в Сімферополі біля військкомату, куди він прийшов записуватися добровольцем в українську армію. У російській пресі та в блогах з'явилися знову образи на адресу кримських татар і заклики до них «забратися з російського Криму». Майже всюди про них пишуть як про «народ-зрадник». І це при тому, що багато росіян і українців, приїхавши до Криму влітку відпочивати «дикунами», намагаються знімати квартири або кімнати у кримських татар і харчуватися в татарських кафе та ресторанчиках. Ми теж, щоразу відпочиваючи в Криму біля Євпаторії та в Сімеїзі, завжди обідали й вечеряли у татар. Там завжди смачніше, чистіше і дешевше. Минулого року в квітні ми вдвох із Юрієм Винничуком тиждень жили в Лівадії, в дуже радянському санаторії, обговорюючи план майбутнього спільного роману, в якому б дія відбувалася в Туреччині, Криму, Києві та Львові. Цієї весни ми збиралися знову приїхати на тиждень до Криму попрацювати, але вже в районі Алушти, де заступниця мера

обіцяла знайти для нас пансіонат або готель. Тепер про поїздки до Криму краще не думати. «Кримські» сімейні зимові канікули теж відійшли просто в історію нашої родини, в історію дитинства Антона, Габі й Тео. Згадалось, як водій кримського парламенту білою «Волгою» віз нас із Юрком Винничуком на сімферопольський вокзал. І я його попросив знайти по дорозі татарську самсу — дуже хотілося, щоб Юрко скуштував. Зазвичай гарячі пічні циліндри-причепа стояли вздовж кримських доріг і з них татари продавали свої смачні соковиті гарячі пиріжки з рубаною бараниною. Не зустрівши жодного татарина з самсою на дорозі з Севастополя до Сімферополя, водій повіз нас на окружну сімферопольську трасу, і там ми відразу побачили те, що шукали. Купили п'ять штук і дві пляшки айрану. І просто там, біля циліндроподібної грубки, наївшись, вирушили на вокзал щасливими й задоволеними. Водій іще попросив мене передати паспорт своїй доньці, яка вчиться в Києві. Дочка зустріла нас на київському вокзалі біля вагона. Чи ми тепер писатимемо з Юрком цей роман — невідомо. А якщо писатимемо, то Крим у ньому виявиться окупованим Росією, а значить, героїв роману чекатиме ще більше небезпечних пригод.

20 березня

Сьогодні вранці російський телеканал Рен-ТВ й інші телеканали, показуючи прогноз погоди, включили Крим, Донбас і Харків до «метеорологічної» мапи Росії. Я розумію, що мап може бути багато. Найчастіше використовується політична, але вона має бути визнаною іншими країнами. Напевно, мапа Росії, що її показують під час телепрогнозу погоди, це особиста мапа Путіна, що пояснює, якою Путін хоче бачити майбутню Росію. Або це робиться

для того, щоб підготувати населення Росії до подальшої окупації українських земель? Тоді треба стежити за телепрогнозами російських телеканалів уважніше, перевіряючи: чи не почнуть вони найближчим часом показувати на цій мапі погоду в Києві, Варшаві, Ризі та Вільнюсі. Щоправда, інші новини на тлі російського прогнозу погоди здаються хорошими. Одначе, що таке хороші новини тепер, сьогодні? Уранці звільнили захоплених у Криму активістів «Автомайдану» й командувача ВМС України, захопленого вчора російськими військовими. Також повідомили, що звільнено будівлю штабу ВМС України, але ця новина видається дивною. Звільнено будівлю в захопленому місті Севастополі, в захопленому Криму. І що тепер там відбувається? Що, там можуть спокійно працювати українські морські офіцери??? Цього ж ранку по всіх російських телеканалах і в кримській пресі з гордістю повідомили про зраду екіпажів трьох військових кораблів українського флоту. Нібито вони спустили українські прапори та підняли прапори російського флоту. Серед цих трьох — корабель управління українським флотом, практично штаб ВМС України на плаву — «Донбас». Якщо це правда, то Путін має нині пити шампанське залпом — корабель із такою назвою, який перейшов на бік окупантів, мусить давати йому надію, що і весь регіон Донбас теж підніме російські прапори на всіх будівлях державного управління.

А поки що в Криму міліція оголосила про необхідність усіх, незалежно від статусу та громадянства, здати зброю до 30 березня. Після 30 березня всіх, у кого виявлять вогнепальну зброю, буде заарештовано за звинуваченням у порушенні російського кримінального законодавства і буде віддано під суд. У Києві поки що тільки ведуться розмови про необхідність забрати зброю у членів «Правого сектора» та «Самооборони», але ніяких ультиматумів і вимог до них міліція поки що не пред'являла.

21 березня. Париж

Сьогодні вранці під час одного з інтерв'ю французький журналіст мене запитав: «Про що нині мріє Путін? Чи є у нього своя “українська мрія”?» Я відповів: «Путін не мріє, він планує і, щоразу перевіряючи реакцію так званої світової спільноти, продовжує здійснення свого плану динамічно і поетапно». Тепер, коли всі суб'єкти РФ визнали анексію Криму правильною та легітимною, а також заручилися підтримкою в цьому питанні Сирії, Північної Кореї та ще кількох схожих країн, головним питанням для Путіна залишається невизнання цивілізованим світом Криму як частини РФ. Поки Крим залишається без легального (для цивілізованого світу) статусу, ніяких інвестицій, крім російських, північно-корейських і сирійських, там не буде. Територія відходить у тінь Москви. Москві це особливої радості не приносить. Діамантами зазвичай пишаються публічно, а якщо вони вкрадені — їх ховають і розглядають, зачинившись у темній кімнаті. Так що завдання Путіна сьогодні — це пошук шляхів визнання анексії Криму Європою і США. Шлях для розв'язання цієї проблеми тільки один: організація в Україні громадянської війни та марш на Київ проросійських, звісно, озброєних активістів разом із їхніми російськими колегами. Дійшовши до Києва, це військо мусить змістити Кабінет міністрів і виконувача обов'язків президента як «нелегітимних» і замінити їх привезеними з собою представниками «українського народу», частину з яких може являти і фінансове ядро уряду колишнього прем'єр-міністра Азарова, що втекло з Януковичем, і колишніх лідерів Партії регіонів, які нині не працюють у парламенті, але не втекли в Росію, а сховались у себе в Донецькій області. Новий уряд оголосить повернення, цілком можливо, що не реальне, а тільки віртуальне, «легітимного» президента Януковича, який підпише по скайпу з Москви новий договір про дружбу і співробітництво з Російською Федерацією, в якому буде вказано, що керівництво України

не знаходить собі місця від радості з приводу повернення «споконвічно російського Криму» в лоно своєї «матері-Росії» і просить при цьому вважати Крим українським подарунком Російській Федерації за тривале і терпляче виходжування «исконно больно́й» України і за безперервну моральну та економічну підтримку української держави, а також як знак відновлення історичної справедливості. Що буде далі, я гадаю, легко собі уявити. І Ангела Меркель, і Франсуа Олланд, і багато інших зітхнуть із полегшенням, і кожен займеться швидким і безболісним відновленням своїх економічно-фінансових зв'язків із Росією Путіна. Вони скажуть: «Ну все, хлопці просто посварилися сп'яну. Ви ж знаєте, як це у них, у слов'ян, буває. А тепер помирилися, про все домовились і забули про таку «дрібницю», як Крим. Щоправда, про всяк випадок Росія залишить свої війська в Херсонській області, щоб стежити за якістю води, яка відправляється з материкової України до «російського Криму», аби, боронь боже, який-небудь дикий «бандерівець» не влив туди кілька літрів ціаністого калію. Щоб підтримувати ці війська морально та матеріально, інші області — Запорізька, Дніпропетровська, Донецька і Луганська — теж побудуть якийсь час під російським крилом. Так буде Москві спокійніше, адже інакше поїзди із забезпеченням для російської армії, яка тепер буде розташована в Криму і в Херсонській області, почнуть пускати під укіс некеровані «бандерівці» та інші злочинні елементи, які чомусь не люблять Росію і для яких у Росії ще не придумали досить страшною та зручною для мас-медіа назви. Загалом, самі розумієте, скільки роботи у пана Путіна і російського народу, який його підтримує на кожному етапі «відновлення історичної справедливості» — тобто відновлення Радянського Союзу.

Гадаю, такий план існував і існує. Але, судячи з ситуації, Путіну буде складно здійснити його взагалі або здійснити його швидко. У Херсонській області, а також у Запорізькій, Дніпропетровській, Донецькій і Луганській немає баз Чор-

номорського флоту Росії. Слава Богу, що немає цих баз і в Одесі. Тобто тут уже «маневри Чорноморського флоту Росії», як метод окупації, не пройдуть. Та й війська України отримали наказ стріляти у відповідь на провокації. Але ж Путін і не збирався вкидати війська. Присутність російських військ зі словосполучення «громадянська війна» відразу викидає слово «громадянська», а це слово для Путіна залишається дуже важливим. Опорою Путіна в Україні є не тільки харківський «Оплот», а й безліч інших схожих мілітаризованих і озброєних, організованих і неорганізованих груп проросійських активістів, яких СБУ раніше, за часів Януковича, чомусь практично не бачила й не помічала. Іноді мені здається, що СБУ також не помічала себе самої. Але це було раніше. Нині ситуація змінилась, і мова йде практично про питання виживання держави. Тому треба бути готовим до всього. Не варто дивуватись, якщо за якоюсь ключовою фразою, переданою по національному радію, на кшталт ось цієї з далекого 1937 року: «Над усією Іспанією безхмарне небо» — з-за південно-східних українських кущів може вийти чимала кількість «патриотів Росії» з автоматами Калашникова в руках. Саме щоб цього не сталося, і перекидаються нині військові підрозділи на південь і на схід країни. І в цей час будь-яка критика уряду, незалежно від того, критикує в. о. президента й інших депутат Олесь Доній чи занадто балакучий вічний опозиціонер депутат Анатолій Гриценко, у мене викликає тільки здивування. У політиці немає нічого простішого, ніж просто говорити, і немає нічого складнішого, ніж просто робити.

22 березня. Париж

В Україні був один Крим і один підводний човен «Запоріжжя». Крим Росія анексувала ще кілька тижнів тому, а вчора Росія анексувала єдиний діючий підводний

човен. Поки що не зрозуміло як, але човен було захоплено і на ньому вивісили Андреевський стяг — прапор Військово-морських сил Росії. Цьому дизельному човну, побудованому в СРСР, втім, скоро виповниться 40 років. Так що саме час лягати на дно морське. Разом із Андріївським стягом.

Ось і прийшли вихідні, а з ними нові «мітинги вихідного дня». У Донецьку на площі Леніна близько п'ятисот осіб із прапорами Росії та з червоними прапорами Комуністичної партії СРСР просять Януковича повернутись і навести лад. Гасла «За Януковича!» повісили просто на пам'ятник Леніну. Я думаю, що Ленін теж «за Януковича». Леніну, точніше, його пам'ятнику, в Донецьку спокійно і затишно. Тут ніхто пам'ятники Леніну не чіпає, хоча сам він не «донецький». Міліція, яка охороняє цей мітинг незрозуміло від кого, одягнена в яскраво-зелені жилети. Тішить, що немає поки що більш масових і агресивних мітингів із прапорами Росії за приєднання до Москви. Або вичерпали снагу проросійські активісти, або Москва перестала оплачувати відрядження неонацистам із «Русского национального единства», які ще тиждень тому приїжджали з Росії для організації та підтримки таких заходів.

У моєї знайомої журналістки з Тернополя Зоряни Биндас після триденної відсутності додому повернувся кіт. Повернувся він, як і належить у березні, обдертий, подряпаний, пошарпаний. Коли Зоряна почала приводити його до ладу і розчісувати залишки шерсті, побачила під шерстю дірку в шкірі, з якої стирчав шматочок металу. Виявилось — куля. Кіт, щоправда, поводився, як герой. Не плакав, не качався на спині по підлозі, не нявчав. Зоряна відвезла його до ветеринарної клініки, де хірург витяг із kota кулю, що засіла на глибині майже одного сантиметра. Я, коли дізнався про те, що трапилося, подумав раптом, що кіт бігав на день до Криму і був «зупинений» цієї кулею якимось кримським «самооборонцем» або російськими військовими. Але від

Тернополя до Криму не менше тисячі кілометрів. Так що кулю кіт дістав явно десь у рідному місті. Добре хоч, що стріляли з травматичної, а не справжньої зброї. Інакше додому б він не прийшов.

А у Львові тим часом біля смітєвих ящиків знайшли мішок із 52 справжніми новенькими пістолетами, мабуть, украденими або в міліції, або у військовій частині. Уряд же оголосив здачу зброї. Щоправда, уряд мав на увазі здачу зброї в міліцію, а не в смітєвий бак. А сама міліція під час обшуків на квартирах і в офісах колишнього міністра енергетики та вугільної промисловості Едуарда Ставицького знайшла 42 кг золота і кілька мільйонів доларів готівкою. Так що золотий запас України поповнився.

А я вже третій день на Паризькому книжковому салоні. Дівчата від організації «Євромайдан», що працюють волонтерами на українському стенді, за вчорашній день зібрали 200 євро на допомогу пораненим під час січневих-лютневих подій. Учора ж до тих, що працюють на стенді фонду «Open Ukraine», приходила парочка літніх російських іммігрантів полаяти Україну. Потім підійшла дівчина-росіянка, хотіла купити якісь книги й намагалась розплатитися картою одного з російських банків. Термінал картової оплати не зміг зняти з картки гроші за книги. Дівчина пішла, потім повернулася і попросила спробувати ще раз. Однак термінал знову відмовився обслуговувати картку Visa. І тут хтось, що стояв поруч, сказав, що тепер санкції США поширилися на кілька російських банків і їхні картки в Європі й Америці не обслуговуються. У дівчини в очах з'явилися сльози. Вона мовчки пішла. Тепер у Європі можуть застрягти без грошей тисячі, якщо не десятки тисяч російських туристів, не кажучи вже про дипломатів і всяких співробітників фірм. За геополітичні капризи одного Путіна будуть розплачуватися мільйони росіян. Але, з іншого боку, понад 70 відсотків росіян підтримують анексію Криму. Щоправда,

я гадаю: ті росіяни, які їздять до Європи, скоріше за все Путіна не підтримують. Його підтримка — це люди, які ніколи не були в Європі й не користуються інтернетом. Вони користуються тільки телевізором.

24 березня

Учора, в неділю ввечері, Крим залишився без електрики. Погасли вікна будинків у Ялті, Джанкої, Алушті та інших кримських містах і селах. Керівництво Криму відразу оголосило, що це диверсія з боку України. Пізніше кримські політики звинуватили Україну в обмеженні поставок електроенергії та пообіцяли, що Росія за це помститься. А ще пізніше енергетична компанія «Крим-енерго», що відповідає за постачання електрики до Криму, попросила вибачення за аварію на ЛЕП — лінії високовольтних передач — і пообіцяла, що аварію буде усунуто до ранку понеділка. Уранці в понеділок, після вечора в темряві та при свічках, жителів Криму підбадьорили новиною: з 24 березня на території Криму вводиться російський рубль. Кілька контейнерів із рублями вже в Криму, і зовсім скоро «рублеві потоки» поллються в кишені простих кримчан. Щоправда, українську валюту — гривні — поки що не заборонили. Навпаки, повідомили, що вона теж буде «ходити» в Криму аж до початку 2016 року! Тобто кримчанам доведеться згадати математику, бо ціни на товари й послуги вивішуватимуться в двох валютах одночасно. Але з цього понеділка всі зарплати бюджетникам виплачуватимуться тільки в рублях, і податки тепер у бізнесменів будуть збиратися в рублях, що створить чимало незвичайних проблем. Утім, кримські бізнесмени наразі у великій розгубленості. Хтось закриває фірми та магазини тому, що отримував товари з України або відправляв свої товари на материкову

частину України. Хтось вимагає від російського уряду скасування оподаткування для кримського бізнесу. А представники російської влади, котрим президент Путін дав указівку організувати територіальні органи управління Росії на території півострова, пояснюють, що для продовження своєї діяльності кримські бізнесмени тепер зобов'язані зареєструватися за російськими законами і тільки після цього можуть знову почати працювати. Представники кримської влади продовжують свою пропагандистську роботу. Вони вже підтримали бойовий дух проросійських пенсіонерів заявою про те, що російські пенсії будуть у чотири рази більші за українські. Пенсіонери вірять і чекають. Багато з них заявляють, що готові отримувати зразу дві пенсії: російську та українську. Однак українські пенсії за березень ніхто в Криму ще не отримав. І український уряд тут не винний. Кримська влада заблокувала українські казначейські банківські рахунки, на які мали надійти бюджетні гроші з Києва. Тепер ніякі державні платежі з Києва до Криму не доходять. Але в російських теленовинах ви не побачите стурбованих цим кримчан. Навпаки, російські телеканали продовжують показувати жителів півострова, радісних і задоволених своїм поверненням під крила Росії. Днями кримська бабуся в телеінтерв'ю захоплено заявила: «Нам тепер із Росії відпочиваючих будуть ешелонами слати!» Гадаю, що улюбленою піснею кримчан, які думають так, як ця бабуся, має стати «Back to the USSR!» Ешелонами, тобто товарними вагонами, в сталінські часи везли ув'язнених до ГУЛАГу. Те, що бабуся думає, що Путін накаже вантажити росіян у вагони і насильно відправляти на відпочинок до Криму, зайвий раз показує спосіб мислення багатьох літніх російськомовних жителів Криму. У Криму, незважаючи на культ царської Росії, пам'ять про СРСР і досі жива і комуністи досі мають великий вплив. Більшу частину голосів за комуністичну партію в парламентських виборах в Україні завжди давав саме Крим. Тепер,

коли кримські комуністи увіллються в комуністичну партію Росії, в української комуністичної партії майбутнього немає. Чи є майбутнє у майбутнього курортного сезону в Криму, адже туристична індустрія — це головна «годувальниця» півострова, теж велике питання. Поки ж російські агентства з продажу авіаквитків заявляють, що попит на квитки на Сімферополь упав на 50% у порівнянні з минулим роком.

Але майбутнє «кримських бабусь» — це ще не майбутнє самого Криму. Представники російської влади дали жителям Криму один місяць, аби вони вирішили: громадянами якої країни вони хочуть стати. Запис на громадянство Росії почався вже давно. Тим, хто залишиться громадянами України, кримська влада обіцяє силу-силенну проблем. Вже заявлено, що просто так прожити з українським паспортом на території Криму буде неможливо. Охочих залишитися громадянами України змусять або виїхати, або оформляти «свідоцтво на тимчасове проживання» в Росії за російськими законами. Російське законодавство дозволяє подвійне громадянство, українське — не дозволяє. Багато російськомовних громадяни Криму хочуть отримати російські паспорти, але при цьому не збираються відмовлятися від українського громадянства. Це не тільки ті, хто хоче отримувати відразу по дві пенсії: і від України, і від Росії. У число таких громадян входять кримчани, у яких в Україні живуть родичі або які хочуть продовжувати займатися бізнесом, пов'язаним із материковою Україною. Вони розуміють, що тепер в Україні ставлення до Росії не буде особливо дружнім. Тому хочуть залишити український паспорт — в'їжджати в материкову Україну легше буде за українським паспортом, а російський позбавить від усіх можливих проблем в окупованому Криму.

А в Києві наприкінці минулого тижня в першому читанні парламент ухвалив закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій те-

риторії України», в якому регламентуються відносини України та Криму. За цим законом за несанкціоновану, тобто не схвалену українською владою, поїздку до Криму громадянин України може отримати від трьох до п'яти років тюремного ув'язнення, а за співпрацю з кримською владою можна сісти у в'язницю на термін до 15 років. Від цього законопроекту тхне «холодною війною» радянського зразка. Мені цікаво, хто даватиме дозволи на «санкціоновану» поїздку до Криму? Прем'єр-міністр? Міністр внутрішніх справ? Одна справа, якщо я зможу отримати дозвіл по інтернету, так само як, наприклад, я можу отримати по інтернету візу для відвідування Сингапуру, й інша справа, якщо мені треба збирати документи і стояти в черзі до якого-небудь кабінету, після чого, як за радянських часів, чекати три місяці рішення спеціальної комісії. Сюрреалізм, що відбувається в Криму, породжує сюрреалізм у Києві та по всій Україні.

Щоправда, «санкціоновані» поїздки до Криму вже відбуваються. Днями представники української влади відправили до Криму три тисячі закордонних паспортів для жителів Криму. Ці закордонні паспорти було оформлено в Дніпропетровську, а потім кур'єром, явно без інформування нової російської кримської влади, доставлено на острів і передано тим жителям Криму, які хотіли оформити українські паспорти для поїздок за кордон. Ця історія вже «тягне» на сюжет пригодницького шпигунського роману. Таким же чином днями до Криму привезли гроші в сумі 80 тисяч гривень сім'ям двох загиблих громадян України — військового Сергія Корякіна, етнічного росіянина, вбитого при штурмі проросійськими добровольцями та російськими військовими української військової частини біля Сімферополя, і Решата Ахметова, кримського татарина і активіста Євромайдану, викраденого і вбитого тими ж проросійськими добровольцями. У Криму починається нове життя, яке може дати масу матеріалу для авторів наступних кінофільмів про Джеймса Бонда.

У Києві життя увійшло в більш-менш нормальне русло. Крім прогнозу погоди, кияни щоранку уважно стежать за повідомленнями про курс долара та євро. Незважаючи на обіцянки відкрити європейські ринки для українських товарів, курс української валюти падає. Поки що падіння це не можна назвати катастрофічним, але сама тенденція не тішить. Мітинги проросійських сил на південному сході України тривають, але на них приходиться набагато менше людей. Кілька великих операцій Служби безпеки України, в результаті яких на українській території було заарештовано, зокрема, й співробітників російських спецслужб зі зброєю та грошима для сепаратистів, заспокоїли жителів Західної і Центральної України, які висловлювали сумнів щодо бажання СБУ та міліції по-справжньому захищати державність України в російськомовних регіонах. Члени груп «Правого сектора» та «Народної самооборони», які брали участь в Євромайдані, продовжують записуватися в Національну гвардію, яка вже допомагає українським прикордонникам охороняти державні кордони на сході та півночі країни. Тому потік контрабанди через російсько-український кордон зменшився в десять разів, а на деяких ділянках кордону з Росією взагалі припинився. Багато місцевих жителів прикордонних сіл цьому зовсім не раді, адже вони вже два десятки років заробляли на контрабанді. Та схоже, що кордон уже ніколи не буде «прозорим». Усе більше українських політиків говорять про необхідність введення візового режиму з Росією. Якщо Європа протягом найближчих двох років дійсно оголосить про скасування віз для українців, візовий режим із Росією стане реальністю. Жителям Східної України, які звикли їздити в Росію на заробітки, це, звичайно, не сподобається. Але повернення до колишньої «політики добросусідства» вже не буде. Це зрозуміло. Особисто мене можливе введення візового режиму з Росією не лякає. Мене лякає можлива російська інтервенція на сході та півдні краї-

ни. Дуже не хочеться думати про можливу війну, але ще не було дня, щоб це не спадало на думку. Навіть те, що почалася весна, сонце підігріло землю і розпустилися раптово квіти, не відволікає мене від політики. А відволіктися хочеться дуже сильно. І не тільки мені.

26 березня. Середа

Приємно одну ніч ночувати в паризькому готелі, а наступну — в українському селі. А на східному фронті без змін. Але, напевно, там, як і тут, голосніше співають вранці птахи, що радіють весні. У мене ця весна радості не викликає, і мені співати не хочеться. Але зате тепле ранкове сонце заспокоює, зупиняє погані передчуття, відволікає від них.

Ліза вчора вранці поїхала звідси до Києва, залишивши Антона і Тео самих до вечора, до мого приїзду. Щоправда, попередила сусіда, і він приходив кілька разів, цікавився, чим вони займаються. А коли приїхав я, а діло було вже після 9-ї вечора, вдома був порядок, тільки впав у вічі непомитий посуд на кухні. Тео розфарбовував фігурки воїнів, складених із набору-конструктора, подарованого йому на день народження. Розфарбовував якоюсь особливою, дорогою фарбою, на яку витратив свої власні 500 гривень. Але головне, що обидва вони радіють результату.

Перед сном дивилися «Fierce creatures», комедію про зоопарк, в якій Майкл Пейлін убиває випадково американця-мільярдера, що купив цей зоопарк, але який планує продати його для гольф-клубу японцям. Потім усі дружно разом із сином убитого перетворюють убивство на «самогубство», що і стає в результаті хепі-ендом фільму. Сам фільм на тлі вбивства Саші Білого міліцією під Рівним набув якогось іншого значення. Нині міліція намагається довести, що

Саша Білий сам застрелився з власного пістолета, але відразу сплигло відео з камер спостереження харчевні «Три камерасі», де він святкував чийсь день народження і звідки його чи то повели, то він сам вибіг перед своєю смертю.

А в Криму якісь російські служби розважаються за допомогою знайдених у паспортних столах бланків паспортів громадянина України. Уже з'явилися невраховані та несправжні «українські громадяни» зі свіжовиписаними паспортами, яких намагаються відправити на материкову Україну для підтримки сепаратистів.

Позавчора ввечері у Страсбурзі на вокзалі я зустрів старшого наукового співробітника Карадазького природного заповідника (Феодосія, Крим) Володимира Мальцева, який приїжджав до Ради Європи отримати європейський сертифікат українського природного заповідника. Сертифікат отримав, але куди тепер його везти — не впевнений. Постояли хвилин п'ять на вокзалі, поговорили. Він — додому через Берлін і Київ, я — до Києва через Париж. Мальцев розповів, що йому дзвонили московські колеги, з якими він колись закінчував Московський університет. Цікавилися рідкісними рослинами, що ростуть у Криму. Сказали, що збирають інформацію для включення рідкісних рослин Криму в Червону книгу Росії. Ось так Червона книга Росії дісталась до українських квіточок і трав. Ніколи раніше не подумав би, що ботаніків можна використовувати в політиці, але тепер зрозуміло: в Росії кожен мусить внести свою лепту в окупацію Криму. Армія мусить окупувати територію і людей, Нацбанк Росії — окупувати фінансовий простір, Ростелеком — окупувати телекомунікації, а ботаніки — траву, рослини, кущі та дерева. Скоро настане час і для російських зоологів.

А поки що новин про наступ на Крим російських зоологів немає, я замислився про нашу власну флору та фауну. Точніше, про тимчасово забуті через напружену обстановку

гуманітарні дрібниці. Змінюючи систему управління в країні, не можна забувати і про гуманітарну сферу. Днями в стрічці новин промайнуло інтерв'ю одного невідбутого через Майдан шевченківського лауреата, який скаржився, що указ Януковича про присвоєння Шевченківських премій діячам культури все ще не підписано в. о. Президента України Турчиновим. Я відразу згадав усякі документи, що траплялися мені протягом радянського та пострадянського життя, внизу яких було закарбовано одне прізвище начальника, але перед ним ручкою було проведено косу лінію, а над нею стояв підпис зовсім іншої людини, який було прийнято вважати підписом заступника або виконуючого обов'язки. І спробував я відразу уявити собі такий же документ, де над удрукованим прізвищем Януковича стоїть підпис Турчинова. Не вийшло. Якось аж надто це схоже на одеський анекдот. Все одно, що вимагати у Турчинова повернути гроші, взяті в борг Януковичем. З іншого боку, ця «неув'язочка» підкреслює, наскільки своєчасно було б нині повернутися до питання реформування або взагалі скасування Національної премії імені Тараса Шевченка. За двадцять два роки незалежності вона переживала різні часи, іноді подаючи ознаки життя, коли нею нагороджувались Олесь Ульяненко, Євген Пашковський і деяка, досить незначна кількість інших дійсно гідних персоналій мистецтва, але частіше від неї йшов стійкий запах шпротів, запах Радянського Союзу. Я сам попрацював у Шевченківському комітеті 2009 року й відчув на собі всі принади, що оточують цю інституцію, — від пропозиції хабарів за підтримку конкретного кандидата в лауреати, до здивування, що виникало після оголошення проміжних результатів таємного голосування. Останні три роки премія Шевченка стала премією Адміністрації Президента Януковича, майбутніх лауреатів призначали заздалегідь, вибираючи їх із лояльних системі. Голова Шевченківського комітету частіше бував у кабінетах Адміністрації

Президента, ніж у своєму власному. Якщо раптом виникав сильний, але неприйнятний кандидат, як, наприклад, Василь Шкляр, то його доводили до затвердження лауреатом у Шевченківському комітеті, але потім його не виявлялось у списку лауреатів, підписаному президентом. Так що думка у мене закрадається одна: премію в нинішньому форматі треба просто скасувати і здати в архів. А замість неї створити іншу, фінансовану мішаним шляхом — і державою, і, можливо, якою-небудь лотереєю, як це відбувається у Великій Британії. Майбутньому президенту, в якого буде і так голова боліти через економічні та політичні проблем, треба дозволити дистанціюватися від нової премії та не просити його підписувати всякі укази про затвердження чергових лауреатів, підготовлені Адміністрацією Президента. І Адміністрацію Президента треба пожаліти, дозволивши їй не втручатись у справи культури і особливо в обрання та затвердження лауреатів майбутніх премій.

Звичайно, уряду ще доведеться розбиратися з указами Януковича про сотні й тисячі стипендій та спеціальних пенсій діячам української культури. Думаю, що нове керівництво країни не намагатиметься таким же чином купувати лояльність письменників і режисерів, а спробує просто заслужити їхню повагу та підтримку своїми діями.

А що стосується останньої премії Шевченка часів Януковича і «підкорення Криму», то впевнений: більша частина лауреатів погодиться, що доводити цю справу до фінансового кінця, тобто до нагородження та видачі сотень тисяч гривень лауреатам, неетично, неморально і несвоечасно, особливо з огляду на економічну ситуацію в країні та необхідність вишукування додаткових коштів для Міністерства оборони.

Але премія — премією, справа не така вже й важлива. А ось Севастополь продовжує «дивувати і тішити». Не тільки тим, що містом керує людина, яку «мером» обрали на

мітингу, і голосували навіть не піднесенням рук, а криками «давай!» Кілька днів тому на міському пляжі з гордою назвою «Кришталевий» вивісили список осіб, яким купання на пляжі заборонено. «Пляжні» санкції стосуються президента США Барака Обама, верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон, практично всіх українських політиків, а також убитого вчора члена «Правового сектора» в Рівненській області Саші Білого (Музиченка). Щоправда, його прізвище сьогодні вже обвели траурною рамочкою. Значить, севастопольці все-таки стежать за новинами з України.

Учора ж російськими військами було захоплено останній український корабель, заблокований у озері Донузлав. Тепер на жодному кораблі в Криму не майорить український прапор, чим командування ЧФ Росії дуже пишається. Також командування заявило про те, що 80% українських моряків склали присягу Росії, порушивши тим самим раніше дану присягу Україні. Язик не повертається назвати цих моряків «зрадниками», але все-таки іншого слова для них у мене немає. Хоч я і розумію, що вибір у них складний: чи прийняти присягу Росії й служити в ЧФ РФ, залишаючись жити в Криму, чи переїжджати на материкову Україну і продовжувати служити Україні. А Росія, покінчивши з Військово-морськими силами України, взялася за українських дельфінів. Звичайно, тепер це російські, а не українські дельфіни. Дельфіни присяги не приймають. Севастопольський державний океанаріум вже готується почати тренування бойових дельфінів і морських котиків за новими програмами російського флоту. Російські військові інженери вже давно виробляють і випробовують спеціальні прилади, які надівають на дельфінів і морських котиків і за допомогою яких можна виявляти ворожі підводні човни, затонулі кораблі й навіть бойових плавців із аквалангами. Виявилося, що за радянських часів саме в Севастополі військові зоологи та інжене-

ри й займалися тренуваннями дельфінів для використання їх у військових цілях. У незалежній Україні на «військове навчання» дельфінів не було грошей, але тепер Росія виправлятиме ситуацію. Їй, Росії, це тим більше важливо і логічно тому, що єдина схожа база для підготовки дельфінів до військового використання розташована в Сан-Дієго, США.

27 березня. Четвер

Учора — багато телефонних розмов та інтерв'ю, напевно, витратив більше години, прислухаючись до запитань і відповідаючи на них.

А погода була знову відмінна. За сніданком з хлопцями визначили меню на день, а також запланували поїздку до Костівців за насінням газонної трави для ділянки, яку вчора закінчив підготовлявти Тео. Я присвоїв сьогодні вранці Тео звання молодшого лейтенанта, а Антону — сержанта. Сам залишився рядовим внутрішніх військ, що відповідає дійсності. Я — рядовий запасу. Приходив знову вранці сусід, але я кави не хотів, і він теж відмовився. Поговорили хвилин п'ятнадцять, після чого я попросив вибачення і пообіцяв зайти до нього сам годинки через дві. Хочеться сьогодні встигнути розкопати кілька грядок для цибулі та моркви з петрушкою і спробувати засадити їх до неділі. Життя збирається дорожчати ґрунтовно. І хоча нас це подорожчання торкнеться в останню чергу, але свої, до того ж органічні овочі нікому ще не шкодили.

Ранкові новини знову неспокійні — американці та європейці помітили нарощування російського військового угруповання на кордонах із Україною від Чернігівської області до Донецької та Луганської. До Чернігівської області підійшли два військові ешелони з технікою. Учора ж на лінії фронту між Херсонською областю та Кримом російські військові в

темряві на «нічийній» смузі землі між двома КПП — українським і російським — передали Україні по одному трьох українських офіцерів, які не бажали переходити в російську армію, — Юлія Мамчура — героя Бельбека, полковника Ломтева і ще одного офіцера. Ломтева зустрічала дружина з маленькими дітьми. Незважаючи на те, що він був побитий, це було помітно і по його обличчю, від лікарні він відмовився та поїхав із дружиною й дітьми приватною машиною. У полоні залишається ще кілька осіб. Мамчур розповів, що в першу добу його схилили до зради, до переходу під «російський прапор», а наступної доби просто не давали спати. Він перебував у маленькій тюремній камері, у двері регулярно стукали прикладами, щоб не дати йому заснути.

У Криму оголосили, що всім громадянам, які не мають кримської реєстрації, необхідно залишити півострів протягом місяця, тобто до 18 квітня. Росія вважає, що Крим став територією РФ 18 березня. 6 тисяч осіб уже отримали російські паспорти, ще 20 тисяч заяв кримчан розглядають спеціально створені комісії. Одночасно з цим 16 тисяч випускників кримських шкіл записалися на зовнішнє тестування в Україні. Ясно, що на території Криму шкільні тести провести буде неможливо, тому школярам доведеться їхати на материкову частину України. Поки що незрозуміло: де саме для них проводитимуть тести і чи зможуть вони безперешкодно туди доїхати, якщо захочуть.

Міністерство оборони поширило інформацію про «трижовну валізку» для тих, кого призивають в армію по «частковій мобілізації». З собою рекомендується брати змінну білизни, предмети особистої гігієни (пасту і зубну щітку, вологі серветки й т. ін.), ліки проти діареї та температури, бинт, зеленку, активоване вугілля, ліхтарик, годинник, запасні батарейки, мобільний телефон та — дуже важливе — фотографії дружини і дітей, аби завжди пам'ятали, кого вони захищатимуть у разі початку бойових дій.

Партія регіонів готується до з'їзду, наміченого на 29 березня. Серед учасників з'їзду заявлені Янукович і Азаров. Сусід Януковича по його новому будинку в Підмосков'ї російський політик і бізнесмен Олег Мітволь повідомив, що колишній український президент кілька днів тому поїхав до Ростова-на-Дону, де він уже двічі давав прес-конференції про свою легітимність. Навряд чи він поїхав туди давати третю прес-конференцію, але, можливо, він звідти братиме по скайпу участь у з'їзді Партії регіонів.

У Криму міністр оборони Росії Сергій Шойгу вручав медалі «За повернення Криму». Одним із перших цю медаль отримав самопроголошений прем'єр-міністр Криму Сергій Аксьонов. Також було нагороджено офіцерів командування Чорноморського флоту РФ і бійців колишнього українського «Беркута», яких підозрюють у розстрілі мітингувальників у Києві. Нова медаль майже повністю повторює радянську нагороду 1944 року «За визволення Криму від німецько-фашистських загарбників».

Український парламент із третьої спроби вранці прийняв порядок денний, включивши в нього пакет непопулярних законопроектів, націлених на порятунок країни від дефолту. Якщо пакет законопроектів візьмуть, то країна виживе, але жити буде дорого і важко. Якщо голосування за проектом провалиться, то провалиться і країна.

До вечора пакет документів було проголосовано, незважаючи на голоси «проти» від ПР і комуністів. До цього часу парламент уже було обложено «Правим сектором», вимагали відставки Авакова за смерть Саші Білого. ПС почав штурм парламенту, було розбито вікна першого поверху. Російське ТБ «Росія 24» показувало штурм парламенту в прямому ефірі, супроводжуючи кадри відповідними коментарями. Один із молодих бійців ПС спробував викрасти з-під парламенту «мерседес». Він був у масці й на запитання, чому він носить балаклаву, відповів, що йому це наказав особисто

Дмитро Ярош. «Мерседес» він хотів забрати тому, що машину «куплено на його гроші». Не впоравшись із поставленим самому собі завданням, він відшкрябав із капота машини фірмовий значок «мерседеса», поклав його в кишеню і з цим трофеєм пішов, незважаючи на те, що його радикальні побратими все ще штурмували український парламент. Стає все важче відрізнити бійців «Правого сектора» від звичайних бандитів. Особливо якщо врахувати, що багато бандитів тепер ходять на грабежі в камуфляжних куртках зі справжніми автоматами в руках і, перед пограбуванням представляються членами «Правого сектора».

Після 18:00 на мене обрушився шквал журналістських дзвінків. Серед них — один із Москви з прихованого номера. «Вас турбують із телеканалу «Домашній», ми готуємо програму про мішані шлюби. У вас, здається, дружина з Великобританії. Якщо ви в Росії, могли б вас записати в Москві, а якщо в Києві, то у нас там теж є кореспонденти». Я відповів, що ми з дружиною не розповідаємо про своє особисте життя вже більше десяти років ні українським телеканалам і газетам, ні іноземним. Тоді співробітник «Домашнього» запитав, чи не можу я розповісти про свої стосунки з друзями й колегами з Росії? Я відповів: «Не можу сказати, що ваша пропозиція у мене викликає зацікавленість. Він ще намагався видати нову форму заманювання мене на зустріч, але я попросився і поклав трубку».

А Росія тим часом оголосила, що скупчення її військ біля кордонів із Україною проводиться не для агресії, а для дуже масштабних навчань, які охоплюють не лише західну частину Росії, але навіть узбережжя Японського моря. Відпрацьовуватимуться прицільні бомбардування літаками об'єктів супротивника, стрілянина по об'єктах противника ракетами теж із літаків і багато іншого. А після цього, мабуть, почнуться «маневри», такі ж, які проводилися в Криму і які, за словами Путіна, було закінчено

7 березня. Ми знаємо, чим їх було закінчено. Генеральна асамблея сьогодні також вирішила вважати результати цих «маневрів» нелегітимними.

Тимошенко, яка вирішила йти в президенти (хто б сумнівався!), почала себе рекламувати за допомогою запису її телефонної розмови з Шуфричем, що з'явився в інтернеті. Якщо вона провела два роки в «лікарні» під відеокамерами спостереження, то ясно, наскільки вона навчилася себе контролювати. Тому будь-які занато різкі її висловлювання по відношенню до Путіна й Росії в дружній телефонній розмові з депутатом партії Януковича навівають думки про те, що говорилося все це спеціально, аби потім запис розмови з'явився в інтернеті. Хто його записував: російська ФСБ чи сама ЮВТ — неважливо. Це просто початок президентської виборчої гонки, в якій вона хоче мати вигляд крутіший і радикальніший, ніж Ярош із «Правого сектора».

28 березня. П'ятниця

Зранку за вікнами будинку сонце, але не таке яскраве, як учора. Надворі вітерець. Хлопчаки вже поливають посіяну вчора траву. Ліза з Габі їдуть із Києва до нас. Сьогодні зберемося всі разом, хоч Габі проти цього, їй завжди хочеться залишитися в Києві самій, без батьків.

Ранок якийсь спокійний. Уже початок дванадцятої, а півні все ще кукурікають.

У Криму вчора проросійська «Народная самооборона» захопила винний завод «Лівадія». Я сподіваюсь, у них із собою була закуска! А російські чиновники з управління виробництва спиртних напоїв уже продають у Сімферополі ліцензії кримським «горілочникам» і «винщикам», щоб ті могли легалізувати виробництво і продаж алкоголю вже за російськими законами та отримати право на вивезення

продукції в Росію. За вчора було продано більше 40 ліцензій, але охочих отримати ліцензії, за словами представника «Росалкоголь», набагато більше.

Кримський самопроголошений прем'єр-міністр Сергій Аксьонов перейнявся новою ідеєю-фікс — створити в Криму свій Лас-Вегас із десятками казино і дорогих готелів-ресторанів. Він уже підшукує для нього місце. Напевно, це давня мрія. Адже в Україні азартні ігри й казино законодавчо заборонено, хоча, звичайно, дрібних нелегальних казино було безліч, і, напевно, є вони і досі.

Учора ж у Криму припинили приймати заяви на отримання російського паспорта. Причини не пояснювали, але сказали, що через деякий час знову почнуть робити з кримчан російських громадян. Може, не вистачило бланків паспортів, а може, просто перелякались обсягу роботи й чекають десанту досвідчених паспортних чиновників із Москви. Однак, можливо, припинення оформлення російського громадянства всім охочим у Криму пов'язане з побоюваннями Путіна, який учора на зустрічі в Раді Федерації сказав, що треба зобов'язати громадян, які мають інше громадянство крім російського, задекларувати, громадянами якої ще країни вони є. За неповідомлення про наявність другого громадянства Путін запропонував карати адміністративно або кримінально. В Україні подвійне громадянство заборонене, але покарання за другий паспорт не передбачено. І тепер різні українські політики радять кримчанам, які не бажають відмовлятися від українського громадянства, заявляти в міліцію про втрату українського паспорта. Це для того, щоб не здавати його на вимогу російської влади при отриманні паспорта громадянина Росії.

Міністерство освіти Росії підготувало методичку з проведення спеціального уроку в російських школах, присвяченого «поверненню Криму до складу РФ». У цій методичці згадується коротка історія Криму, але ні слова

не написано про кримських татар і їхню депортацію Сталіним. Кримських татар для Росії знову не існує. Про них у телерепортажах російських каналів із Криму немає жодного слова. Можливо, вже готується в Кремлі який-небудь указ про визнання нелегітимним повернення кримських татар із депортації?!

Російські військові маневри поблизу українських кордонів тривають. До вечора ешелони підвозили туди новітні російські танки Т-90. Окремо на кордон прибуло 10 агітаційно-мовних станцій ЗС-82. Ці підсилювачі звуку в броньованих корпусах на колесах майже не використовувалися з часів Другої світової війни. Та й у Другій світовій війні вони використовувалися в основному німецько-фашистською армією для того, щоб закликати радянських солдатів і партизанів здаватися в полон. Важко сказати, коли ці машини було випущено, але цілком може бути, що їм років по сорок і що вони стояли «законсервованими» на складах військової техніки. А тепер спеціально для «маневрів» їх «розконсервували», привели до ладу й використовуватимуть в умовах, наближених до бойових. Агітаційно-мовні станції «доставляють» меседж на відстань до 6 кілометрів. Для меседжу можна використовувати бобінні записи або ж можна по дроту начитувати текст із відстані до 500 метрів. Тобто агітатор, голос якого буде посилено потужністю 1000 ват, може сидіти «в кущах» далеко від машини, щоб у разі влучання в машину снаряда залишитися живим і не втратити голос. Цікаво, де російське командування бере «дикторів» для роботи з цією військовою агітаційною апаратурою? Можливо, на російському телебаченні? Там вистачає правильних — пропутінських патріотів, таких як телеведучий Сергій Доренко, що закликав учора російське керівництво просто відстрілювати українських політиків і лідерів у ток-шоу про російсько-український конфлікт.

29 березня. В селі

Сонце і холодний вітер зранку. Вітер з півночі. Хочеться вірити, що він не принесе з собою російських парашутистів. Габі впрохала відвезти її на автобус до Брусилова, щоб вона повернулася до Києва й насолодилася життям без нас, але з друзями. У Брусилові купив свіжого хліба й овочів. Замість зарядки скопав землю для посадки цибулі та дорубав дрова.

Росія вирішила повернути Україні єдиний український підводний човен «Запоріжжя», захоплений у Криму. Як пояснило командування Чорноморського флоту, дизельний човен «Запоріжжя» перебуває в поганому стані, йому 44 роки, і останні двадцять років він не виходив у море. Екіпажу підводного човна запропоновано продовжити службу в Чорноморському флоті Російської Федерації. Їм пообіцяли замість одного човна, що не плаває, — шість плаваючих, теж дизельних, які тепер будуються на військовій верфі в Санкт-Петербурзі. Значить, скоро Чорне море кишітиме російськими підводними човнами. Дельфінам доведеться потіснитись.

Крім того, Путін вирішив повернути Україні поламану й застарілу військову техніку, захоплену на кримських військових базах. Хоча дивно, металобрухт коштує дуже дорого, і він цілком міг би продати її Китаю. Єдина проблема — як усю цю техніку доставити до китайських приймальних пунктів металобрухту?!

Найгучніша політична подія дня — оголошення Віталія Кличка на з'їзді своєї партії про те, що він підтримує Петра Порошенка як кандидата в Президенти України. Це красиво і благородно. Сам Кличко збирається брати участь у виборах мера Києва. На Софійській площі відбувається мітинг партії «Батьківщина», де цілком очікувано після виступів колишнього президента Грузії Саакашвілі й декількох інших, на сцену, накульгуючи в туфлях на дуже високих підборах, вийшла Юлія Тимошенко і, звичайно, заявила, що

вона теж іде в президенти і вже через десять років ми відчуємо різницю! Бабусі, які її обожають, плакали від розчуття, слухаючи її полум'яну, але дещо старомодну революційну промову. У Харкові відбувся з'їзд Партії регіонів, на який журналістів не пускали. Тому спочатку інформація надходила від регіоналів, які виходили зі з'їзду, особливо від тих, хто був незадоволений рішеннями з'їзду. Там єдиним кандидатом від партії назвали колишнього губернатора Харківщини Михайла Добкіна. Гадаю, його обрали спеціально, щоб він на виборах провалився. Тому що в інших потенційних кандидатів рейтинг набагато більший хоча б тому, що вони просто розумніші й харизматичніші за Добкіна. Сергій Тігіпко, який сподівався бути єдиним кандидатом від регіоналів і здав документи до ЦВК на участь у виборах одним із перших, з трибуни з'їзду заявив, що свою кандидатуру не знімає і на вибори піде. Ще два кандидати-регіонали подали документи до ЦВК, не порадившись зі своєю партією. Серед них головний агент Кремля Олег Царьов, який навіть на з'їзд не прийшов. Але з'їзд Партії регіонів однаково можна вважати історичним: із членів партії з'їзд виключив колишнього Президента України Януковича, колишнього прем'єр-міністра Азарова, колишнього особистого банкіра Януковича й віце-прем'єра Арбузова і колишнього міністра доходів і зборів Клименка. Тобто всю мафіозну «сім'ю» колишнього президента. Щоправда, якщо вони думають, що в такий спосіб очистили партію, то дуже навіть помиляються! Партію регіонів очистити неможливо. Можна тільки зафарбувати навечно.

Усього вже 17 людей захотіли бути Президентами України. Серед них і лідер «Правого сектора» Дмитро Ярош, який їздить на машині, захопленій у гаражі Януковича. Це вже занадто революційно. Добре хоч, що «революціонери», які захопили в лютому шафу з одягом колишнього президента і надягли відразу піджак Януковича, не були представника-

ми «Правого сектора»! Шкода, що я не побачив цих «революціонерів», які виходили з колишньої резиденції колишнього президента в піджаках занадто великого розміру. Янукович же був «великим» президентом, фізіологічно великим. А це означає, що скоріше за все костюми й піджаки йому шили на замовлення. Знайти б цього кравця й поговорити з ним! Дізнатися, як було його обмірювати стрічковим метром!

Авжеж, карнавальна культура так само близька Україні, як і Італії. Тільки в Україні карнавал завжди виходить трошки або не трошки більш анархістським і некерованим.

Увечері в гості на вечерю приходили Майструки. Андрій розповідав, як дивився по телевізору інтерв'ю російського актора Олексія Пашина українському Громадському ТБ, в якому той сміливо сказав, що дивується, чому Путіна не пристрелив у спину хтось із найближчого оточення! Адже він жене Росію в прірву! У Пашина батьки живуть в Україні, в Запоріжжі, і його телебачення знайшло якраз тоді, коли він приїхав їх відвідати. Тепер, після такого інтерв'ю, йому було б краще залишитися в Україні. Пили принесене Андрієм і Людою домашнє вино з шовковиці, їли кáрі та привезені мною минулого тижня французькі сири. Коли вийшли їх проваджати до хвіртки, зупинилися, щоб помилуватись темно-темно-синім, усипаним найяскравішими зірками небом. Небо було приголомшливим. Хоча під вечір похолодало і знову дув суворий північний вітер.

31 березня

Прилетів до Лондона. Вчора в селі Ліза посадила цибулю, але залишилося ще дуже багато непосадженого. Саме перебування — практично тиждень для хлопчиків і 4 дні для мене і Лізи — в селі було святом робо-

ти й агровідпочинку. З радістю б залишився там і довше: якраз оживає природа, птахи вранці співають, півні співають, не припиняють радіти сонцю своїм кукуріканням, навіть о 10-й ранку. Але до 4-ї години дня були вже вдома в Києві. Увечері вирушили пішки на Поділ до Еріка Тосатті, де куштували шампанське з гранатовим соком, коньяком «Коктебель» і листочками кінзи — винайдений гостинним господарем коктейль «Вільний Крим». Щоправда, для коктейлю треба використовувати кримське шампанське, але його не було. Обійшлися французьким. Були там із Сергієм і Аллою Маслобойщиковими, кінодокументалістом Світланою Зінов'євою. Три години згадували Майдан, випадки, події й т. ін. Повернулися додому на таксі за північ. О 7-й ранку їхав на таксі до аеропорту. Таксист по дорозі лаяв Тимошенко і хвалив Порошенка, говорив про справедливість. Він згадував, як у ніч розстрілів — з 18 на 19 лютого — йому дали кілька замовлень, і він возив явно кримінальну, не київську молодь по найдорожчих ресторанах і клубах.

Сергій Маслобойщиков розповідав, що був на розі Володимирської та Великої Житомирської у каланчі перед тим, як убили журналіста «Вістей» Веремія, бачив кілька сотень «тітушок» із бейсбольними битами, пройшов повз них. На одязі не було ні українських прапорців, ні інших знаків Майдану, тому не зачепили. На Рильському провулку йому назустріч вийшли чотири молоді «самооборонці». Йшли розбиратися з «тітушками». Запитали українською: «Де там “тітушки”?» Він їх зупинив, сказав, що там сотні цих «тітушок», і «самооборонці» вирішили поміняти плани, звернули на Стрілецьку. Через три хвилини — ще 10 «самооборонців», теж туди. Маслобойщиков і їх зупинив, пояснив ситуацію. Вони запитали про перших чотирьох, і він їх направив за першою четвіркою слідом. На Стрілецьку. Потім дізнався, що журналіст Веремій намагався сфотографувати «тітушок» із таксі, саме тому його витягли й побили, а потім вистрілили в груди.

1 квітня

У Києві нові революційні скандали. Журналісти переслідували на своїх машинах кортеж міністра МВС Арсена Авакова і знімали на відео, як він порушує правила руху, розганяючись на міських вулицях до 180 км за годину, як машина охорони «зіштовхує» з дороги автомобілі, що заважають його руху.

Учора один із «солдатів» «Правого сектора», посварившись із бійцем «Народної самооборони», просто на Майдані Незалежності влаштував п'яну стрілянину з автомата Калашникова. Місто завмерло від жаху, почувши автоматну чергу. Троє людей було поранено, зокрема, заступника тимчасового мера української столиці. Молодий хлопець із «Народної самооборони» постраждав більше за всіх. Кулі, випущені з автомата, прострелили йому обидві легені. Стрільць із «Правого сектора» після свого «подвигу» на Майдані сховався в готелі «Дніпро» на Європейській площі, за 300 метрів од Майдану, де розташовується штаб і база цієї бойової організації. Міліція, що приїхала на стрілянину, оточила готель і почала переговори з «Правим сектором» — і про роззброєння, і про видачу стрільця. Стрільця заарештували. Після переговорів, що тривали кілька годин, близько двохсот членів «Правого сектора» звільнили готель, винесли свої речі, серед яких були також довгі, замотані в брезент предмети, схожі на зброю, повантажили все на вантажні машини і в супроводі міліції поїхали. Міліція поспішила оголосити, що «Правий сектор» зброю залишив у готелі, але в це мало хто повірив. За офіційною інформацією, групу перевезли під Київ до одного з піонерських таборів.

Поруч із готелем «Дніпро» на Грушевського місцева влада намагалася домовитись із «самооборонцями» про прибирання барикад. Виявилось, що біля барикад чергують представники різних «сотень», які між собою не можуть домовитися. Спочатку вони обіцяли прибрати барикади для

вільного проїзду машин одразу, як пройде 40 днів після загибелі бійців Небесної сотні. Тепер не хочуть. Приїхали два трактори й КамАЗ від міської влади для наведення ладу. Через конфлікт із «самооборонцями» одного тракториста вигнали з кабіни, «самооборонці» обсіли трактор, як мухи мед, і поїхали кататися по Хрещатику. Територія анархії починає дратувати. Але все це я передчував іще місяць тому. Повернути революціонерів до нормального життя дуже важко. Як це зробити мирно, нині навряд чи хтось може сказати. Але заяви від уряду на адресу майданівців стають жорсткішими. «Чесні майданівці пішли в Національну гвардію або поїхали в складі самооборони на кордон із Росією на сході та півночі країни, — сказав Аваков. — Залишилися в Києві ті, хто не хоче захищати батьківщину, і ті, хто боїться їхати до кордону тому, що там є реальна небезпека».

У Донецьку губернатор Сергій Тарута дав місяць господарям нелегальних шахт на легалізацію. Виявляється, в Донецькій області понад 160 копанок, в яких шахтарі працюють із ризиком для життя. Минулого року на них загинуло понад 150 людей. Шахтарі погоджуються на ризиковану роботу тому, що там їм платять за видобуте вугілля зарплату готівкою щодня. Природно, ніякого офіційного оформлення на роботу там не існує, і господарі копанок часто навіть не знають імен і прізвищ шахтарів, які працюють у них. А коли копанка обвалюється і шахтарі гинуть, то шукають їх тільки родичі. Господарі копанок одразу зникають безслідно.

Парламент сьогодні ухвалив рішення про негайне роззброєння всіх нелегальних збройних формувань. Маються на увазі й звичайні бандити, і революціонери, і революційні бандити типу Сашка Білого, вбитого при спробі арешту в Рівному.

У Криму, в Ялті, з'явився втікач із Києва суддя Родіон Кіреев, який ухвалював рішення про арешт Юлії Тимошенко.

Президентська кампанія починає потихеньку набирати обертів. Кандидат від колишньої партії Януковича Михай-

ло Добкін опублікував свою президентську програму. Тепер цей колишній сепаратист називає неколишніх українських сепаратистів «маргіналами». Якщо так і далі піде, то регіонали з комуністами змагатимуться за звання «кращого патріота України».

Багато громадських діячів закликають Тимошенко зняти свою кандидатуру з виборів, але вона не реагує. Скоріше за все йтиме до кінця, а це може означати новий розкол серед демократів. Особливо, якщо вона почне під час передвиборної кампанії критикувати або обливати брудом Петра Порошенка. А таке цілком можливо.

Російський прем'єр Медведєв першим прибув до Криму й почав з обіцянки надсилати з Росії щодня по 33 літаки з відпочиваючими. Чому саме 33? Чи пов'язано це якось із православ'ям? Може, по літаку за кожен прожитий Ісусом Христом рік життя? Аерофлот уже оголосив про зниження цін на авіаквитки до Криму й про збільшення кількості рейсів. Тепер треба ці літаки кимось заповнювати! Ну а щоб компенсувати втрати через зниження ціни авіаквитків на Крим, Росія оголосила про підняття для України ціни на газ. Тепер, із сьогоднішнього дня, ціна піднялася на 43 відсотки. Чому за останні десять років «газ» став синонімом Росії? Навіть жарти ще за часів Помаранчевої революції ходили про те, що «Москва — столиця Газпрому» і про те, що «Росією називалася країна, на місці якої потім побудували іншу державу — «Газпром»». Тепер старовинна приказка «Тут русский дух, тут Руссю пахнет» остаточно змінила зміст. «Тут русский дух, тут газом пахнет!..»

2 квітня

Учора Тимошенко заявила, що знімати кандидатуру не збирається, а Порошенка і так підтримує постійною купівлею його цукерок. Після цього вночі при-

снився страшний сон, як за наказом президента Тимошенко по всій Україні вночі заарештовують членів «Правого сектора», а ті, хто встиг ухилитися від арешту, йдуть у ліси. При цьому повноваження у Тимошенко, незважаючи на повернення до Конституції 2004 року, чомусь як у Януковича, і прем'єр-міністр у неї тихий, кишеньковий і без імені, відгукується на окрик «Ей!».

Сьогодні вранці з партії Юлії Тимошенко «Батьківщина» вийшов черговий депутат — цього разу один із найактивніших членів партії — Микола Томенко. Хоча він і попросив не вважати його вихід із партії пов'язаним із рішенням Тимошенко йти в президенти, але причина виходу всім зрозуміла, і це саме рішення Тимошенко.

В Одесі все-таки вчора пройшла «Гуморина» під гаслом «Усі люди сміються однією мовою!» Під час свята гумору було відкрито пам'ятник «музейним щурам» — тобто музейним працівникам. Пам'ятник зображає чотирьох щурів із жіночими сумочками, які несуть золоту піраміду.

Вчора ж Росія відмовилася від переговорів з Україною, призначених на 4 квітня в столиці Білорусі Мінську. Війна триває і триватиме, поки не відбудуться президентські вибори 25 травня або поки Росія остаточно не зірве їхнє проведення.

Російський прем'єр Медведєв заявив про створення в Москві Міністерства у справах Криму. Сьогодні-завтра в Криму обіцяють почати заміну українських автомобільних номерних знаків на російські. Цікаво, які штрафні санкції застосовуватимуть до тих автомобілістів, що захочуть їздити на машинах із номерними знаками українського Криму?!

МВС оголосило, що ще 21 березня заарештувало першого підозрюваного у вбивстві журналіста газети «Вісті» В'ячеслава Веремія. Але ні прізвища, ні хто він такий не повідомили.

3 квітня

Увечері зайшов до ресторану «Бахус». Саша Савченко вже сидів за столом. Поговорили про політику. Партію «Праві», придуману Савченком, так і не зареєстровано. Замість неї тепер він працює над проектом партії «СіЧ» («Справедливість і чесність»). У співорганізатори нової партії увійшли Євген Марчук (голова СБУ в 1991—1994, прем'єр-міністр України в 1995—1996) і колишній глава СБУ Ігор Смешко.

Хлопець, поранений кілька днів тому бійцем «Правого сектора» на Майдані, помер у лікарні. Якби революціонери роз'їхалися по домівках після революції, цього б не було. Боюся, що пасивність міліції, яка не бажає або боїться активніше займатися роззброєнням революціонерів, призведе до нових жертв. Майданівцям, які досі залишаються в наметах, хочеться «екшну», а тим, у кого є зброя, хочеться цього подвійно. Хтось із них явно думає, що ситуацію в Україні можна швидко покращити двома-трьома пострілами з пістолета або автоматною чергою.

4 квітня. П'ятниця

Об 11 годині ходив до Фонду Сороса на засідання наглядової ради ініціативи «Гуманітарна справедливість». Переглядали документи й заявки від постраждалих під час Майдану, обговорювали також неприємні ситуації, коли з'ясовувалося, що деякі постраждалі намагалися отримати гроші на оплату лікування одночасно від декількох організацій і фондів. Шкода, що всі ці фонди допомоги постраждалим відмовляються створити одну базу даних про поранених і постраждалих, аби всі знали: кому вже організовано й оплачено лікування, а хто ще потребує. За кордоном нині лікуються понад 170 постраждалих. Деякі

рахунки за лікування величезні — десятки тисяч євро. Особливо з ізраїльських клінік. Литва і Польща лікують поранених безкоштовно. Керівництво військових госпіталів і госпіталі МВС відмовляються від нашої допомоги, хоча дружина одного з постраждалих міліціонерів зверталася до нас і отримала гроші на необхідні медикаменти. У госпіталі МВС на Лук'янівці лежать у реанімації двоє «беркутівців» у комі, в одного — дві кулі в голові. Але керівництво госпіталю каже, що у них усе необхідне для лікування є.

З'явилися вже ті, що постраждали під час проросійських мітингів у Донецьку, Харкові та Луганську. Вони теж звертаються за допомогою.

Із 3 мільйонів 129 тисяч зібраних фондом гривень ми витратили майже півтора мільйона.

По нашому фонду допомогу в оплаті й організації лікування було надано або вона надається 158 постраждалим. 56 пацієнтів уже виписано, їхні рахунки за лікування або протезування оплачено.

Є проблеми, які фонд сам розв'язати не може. Одному з «афганців» — 51-річному Валерію Фісуну оплатили лікування травмованого ока і травми ребер, але він сам із Криму, документи у нього залишилися вдома. До Криму повертатися не може, бо його за домашньою адресою вже шукала кілька разів кримська міліція. Поки що живе в наметі на Майдані. Що з ним буде, коли Майдан буде демонтовано? Хто займатиметься проблемами таких, як він? Тут і питання нового місця проживання, і відновлення документів.

Коли я після зустрічі у фонді рухався пішки додому, на розі Рейтарської Володимирської біля рибного ресторану переді мною виник чоловік у камуфляжі та камуфляжній кепці, у якого з-під куртки виглядало, поблискуючи, довге лезо справжнього мачете, мабуть, пристебнутого до ремня. Він ішов дуже твердою, впевненою ходою, немов точно знав, куди йому треба. Вираз молодого обличчя — жорсткий і

застиглий — робив його схожим одночасно на молодого Че Гевару і на пацієнта психіатричної лікарні. Виникло миттєве бажання зупинити його і запитати: «Вибач, брате, а ти з якої сотні?» Але я цього не зробив з кількох причин. По-перше, він ішов занадто швидко і явно не збирався зупинятися для розмови з незнайомими «цивільними». По-друге — холодний блиск сталевого клинка мачете. По-третє, моє запитання явно було провокаційним, адже знаків розрізнення або приналежності до сотень «Самооборони Майдану» на його камуфляжному одязі не було. Революційний сюрреалізм міцнішає. До революції тепер приєдналося більше дивних людей, ніж брало в ній участь. Деякі з них — звичайні кримінальники і злочинці, які під виглядом «Правого сектора» грабують магазини та фермерські господарства на Півдні України. У Дніпропетровській області спеціальні загони міліції ловлять у день по 5—6 банд фальшивого «Правого сектора», що займаються розбоєм у маленьких містечках і селах. Тепер спеціальні загони міліції живуть на великих фермерських господарствах, аби бути якомога ближче до місць можливих злочинів. І поки що з двох сотень заарештованих бандитів у камуфляжі та зі зброєю в руках не виявилось жодного справжнього члена групи «Правий сектор».

5 квітня

День народження Габріели — їй сьогодні 17 років. Сонячний ранок, напевно, і день буде таким же. Після обіду вона збирає вдома друзів, святкуватимуть «до ранку». Радилася з приводу програми, чим займати гостей. Вирішили проводити конкурс караоке та організувати якісь ігри. Я попросив тільки, щоб вона з друзями не виходила на балкон і не сідала на перила. Все-таки четвертий поверх, а

сусід знизу Олексій уже кілька разів попереджав мене, що бачив, як вона сидить на перилах балкона.

Учора «Правий сектор» раптом оголосив на 5 квітня «суботник» із прибирання барикад у центрі Києва. Кияни поживилися, почали готуватись. Але ближче до вечора п'ятниці представники «Правого сектора» виступили з «уточненням», повідомивши, що через «людський фактор» сталася помилка і в суботу відбудеться не прибирання барикад, а наведення ладу та прибирання сміття в районі барикад. Барикади залишаються, принаймні до президентських виборів, до 25 травня, тому що революція не закінчилась і Майдан є єдиним органом, здатним контролювати тимчасовий уряд і його дії.

Суботник відбувся. Місто надіслало кілька вантажівок, майданівці та кияни півдня вантажили на них сміття. Багато киян прийшли цілими сім'ями разом із маленькими дітьми, і ці хлоп'ята і дівчата, які ще не ходять до школи, допомагаючи своїм батькам, голосно обговорювали агресію Росії та окупацію Криму. Я уявив собі, що дуже скоро ці події потраплять до шкільних підручників історії.

Але боюся, що до шкільних підручників історії потраплять і події, які поки що не відбулися. Напруженість залишається не тільки через погіршення криміногенної обстановки, що дісталась і Києва, — на ганку будинку на вулиці Симиренка, де живуть мої родичі, минулого тижня бандити пограбували родину бізнесменів, жорстоко побивши голову родини — чоловіка років п'ятдесяти. Пізніше він помер у лікарні через утрату крові. У будинку, де живуть наші друзі по вулиці Некрасовській, за один день було обкрадено 4 квартири в одному під'їзді.

На сході України, недалеко від кордону з Росією, тривають заворушення. У суботу 5 березня близько 600 проросійських активістів марширували півдня по Донецьку з російськими прапорами й вимагали референдуму. У Маріуполі — великому індустріальному місті на березі Азовського

моря — проросійські активісти взяли штурмом будівлю міської прокуратури, влаштували в ній погром. Міліція нікого не затримувала, але начальник міліції заявив, що вони стежать за ситуацією і фіксують, хто скоює злочини. Потім вони збираються затримувати призвідників і активістів. Слово «потім» трохи лякає. Адже в п'ятницю в тому ж регіоні співробітники Служби безпеки України затримали 15 жителів Росії, які перевезли на українську територію 300 автоматів Калашникова, один гранатомет, багато іншої зброї. Зброю конфісковано, диверсантів заарештовано. Росія відразу оголосила, що в Москві затримані 25 членів «Правого сектора», які готували диверсію. Щоправда, потім виявилось, що всі затримані були будівельниками-гастарбайтерами із Закарпаття, з Західної України. Але для Росії вони однаково залишаються «українськими екстремістами» тому, що говорять між собою українською мовою.

Війна триває і на іншому, невидимому фронті. Наприкінці минулого тижня, в п'ятницю, в Черкасах, недалеко від Києва, невідомі викрали і після тортур убили журналіста та активіста Майдану Василя Сергієнка.

У Криму вже оголосили політику Росії по відношенню до тих, хто не хоче приймати російське громадянство. Їм дали час до 18 квітня прийти до одного з чотирьох «центрів міграції» та подати заяву на відмову від російського громадянства. Якщо вони цього не зроблять, то з 18 квітня автоматично вважатимуться російськими громадянами. Якщо зроблять, то вважатимуться іноземцями та змушені будуть покинути півострів після 90 днів перебування в Криму, тобто у себе вдома. Після цього вони можуть почати оформляти собі «свідоцтво на проживання для іноземця» за правилами Російської Федерації. Щоправда, «центри міграції», які розташовано не по всьому Криму, а тільки в центрі, біля Сімферополя, поки що заяви про відмову від російського громадянства не приймають, а записують охочих залиши-

тися громадянами України в особливу чергу. Що з цією чергою буде далі — незрозуміло. Зрозуміло інше — залишатися громадянином України в окупованому Криму буде складно і, можливо, небезпечно. До речі, незважаючи на те, що Росія визнає подвійне громадянство, для жителів Криму цього права не буде. При оформленні російського паспорта вони змушені будуть у письмовій формі відмовитися від громадянства України.

Увечері ми приїхали з Лізою, Тео і Антоном у село. Сонце ще години дві висіло на небі. Сусід Толя подарував чотири відра дрібної картоплі, і ми з Тео і Антоном саджали її на городі, поки не стемніло. Завтра вранці закінчимо.

Привезли з собою сковорідку, і я приготував на вечерю локшину з овочами та індишкою в китайському гострому соусі. Шкода, що нічого солодкого на десерт ми з собою з Києва не захопили.

6 квітня

Неділя з холодним, але сонячним ранком.

Підбадьорені морозцем півні заспівали сьогодні раніше, ніж звичайно. Але я встав іще раніше, о 6-й ранку. Продовжили саджати картоплю. А коли закінчили четвертий ряд городу, прийшов сусід дід Петро і сказав, що хоче подарувати нам іще мішок посадкової картоплі. Довелося йти до нього з Тео й забирати мішок. Але саджати вже не залишалось часу. Віднесли в льох, посадимо через два тижні, перед Великоднем.

Сьогодні російські ЗМІ повідомили про мітинг в Алчевську. Близько 160 не зовсім тверезих активістів зібралися на мітинг із назвою «Російська весна», вимагали націоналізації незрозуміло чого й соціальної справедливості, потім підняли прапор Франції — мабуть, не знали, який прапор у Росії, а кольори збігаються. Після чого розійшлися.

В інтернеті з'явився повний список російських феєсбешників, «грушників» та інших фахівців темних справ, які перебували в Києві під час розстрілу Майдану. Жили деякі з них на базі СБУ в Конча-Заспі, інші в готелях. Серед них кілька генералів, багато полковників. Усього — кілька десятків людей. Лавров пояснив, що всі ці розвідники та фахівці заколотів — серед цих офіцерів були «фахівці-консультанти» щодо Придністров'я, Абхазії та Південної Осетії — перебували в Києві для захисту посольства Росії. Щоправда, ніхто з них у посольстві не жив, а більшість навіть не заїжджали до рідного російського посольства.

7 квітня. Понеділок

Уранці завіз дітей до школи й відразу поїхав за мамою. Відвіз її до госпіталю на кардіограму та аналізи крові. Провели в госпіталі дві години. Потім завіз її додому, повернувся й сів за роботу. Працював до вечора, відволікаючись на новини. У Луганську, як і раніше, захоплено СБУ, щоправда, влада відключила в будівлі світло і воду. У Донецьку теж залишаються захопленими кілька будівель.

Увечері в готелі «Прем'єр Палас» відкрили «Французьку весну» — вже 11-й щорічний фестиваль французького мистецтва та літератури, що проводиться посольством Франції. Були там разом із Лізою, зустріли багато давніх друзів зі світу кіно. Поспілкувалися з Еріком Тосатті, послом Франції Аланом Ремі й послом Німеччини. Тепер чекаємо їх усіх завтра до нас у гості на вино і сир. Разом із приїжджими французькими письменниками та їхніми українськими колегами. Щоправда, треба закупити ще вина.

Завтра відкриється «Книжковий Арсенал», на якому мене посол Франції нагородить орденом Почесного легіону. Важко уявити собі, скільки можна за це випити вина? Особливо, якщо більшість гостей — французи!

8 квітня. Вівторок

Ранковий дощик змінився ранковим сонцем. Сусіди на другому поверсі продовжують робити ремонт, і зараз через відчинені двері балкону доноситься шум чи то дреля, то чи перфоратора.

У новинах ніяких звісток із Луганська, де сепаратистами та їхніми російськими колегами захоплено будівлю СБУ і, відповідно, ту зброю, яку було раніше конфісковано у сепаратистів, і зброю офіцерів Служби безпеки. Але вчора на Сході почалася нарешті антитерористична операція. У Харкові вдруге за два дні звільнили від сепаратистів будівлю обласної адміністрації та будівлю місцевого телебачення з телевежею. 70 осіб затримано, але, напевно, їх незабаром відпустять. У Донецьку сепаратисти все ще утримують будівлю СБУ, вони теж зі зброєю, але ведуться переговори, щоправда, ведуться вони з учорашнього дня, а результатів поки що немає. До сепаратистів виходив Рінат Ахметов. Він закликав виділити декілька людей для переговорів із владою і сказав, що він підтримує «протестуючих» і якщо буде штурм СБУ, він буде «з народом», тобто з сепаратистами. На запитання когось із бойовиків: «А за кого нам голосувати?» Він відповів: «За Партію регіонів. Вона є і буде, я теж член Партії регіонів». У Миколаєві, спокійному та мафіозному місті наркоманів і середнього бізнесу, теж було здійснено спробу захопити обласну адміністрацію, але в спробі брали участь лише кілька десятків осіб. Городяни, які прийшли захищати адміністрацію, відбили атаки. Постраждало 10 осіб, травми різного ступеня тяжкості, але в одного із захисників адміністрації — вогнепальне поранення. Пізніше міліція забрала з наметів «сепаратистів» кілька десятків кийків, пістолети і гвинтівку. У Дніпропетровську штурмів не було, в Одесі сепаратисти йшли на адміністрацію, але по дорозі передумали. Вчора ж затримано офіцера ГРУ Росії Романа Банних, який по телефону координував дії сепаратистів у Донецьку

й Луганську. СБУ виклало його телефонні переговори з сепаратистами в інтернет.

Тимчасовий міністр закордонних справ Андрій Дешиця говорив по телефону з головою МЗС Росії Лавровим, який вимагав, аби сепаратистів ніхто не ображав, аби до них не застосовували силу, а навпаки, щоб влада реагувала на їхні «законні вимоги»!

Тим часом Київ погодився прийняти в'язнів українців із кримських в'язниць, а Росія пообіцяла взяти кримських наркоманів на лікування у свої клініки. Поки що у кримчан тривають проблеми з отриманням російського паспорта, російські паспорти отримали понад 300 радянських пам'ятників у Криму. Велика частина пам'ятників і пам'ятних місць Криму пов'язані з Другою світовою війною. Гадаю, що для Росії оформлення паспорта для радянських пам'ятників Криму важливіше, ніж наділення російськими паспортами жителів. Воно і зрозуміло — не кожен житель стане пам'ятником, а пам'ятники вже стоять і стоятимуть довго!

9 квітня

Учора, поки ми відкривали «Книжковий Арсенал», поки я отримував із рук посла Франції в Україні Алана Ремі орден Почесного легіону, в Луганську продовжувала загострюватися обстановка навколо захопленої сепаратистами будівлі обласного управління СБУ. У сепаратистів близько 1000 одиниць вогнепальної зброї, багато автоматів Калашникова і навіть гранатомети, адже вони захопили арсенал зброї СБУ і захопили понад 50 заручників. Постійно вели переговори по мобільному з Росією, звідки ці дії координуються. Люди в захопленому будинку телефонують і зі своїми однопдумцями в Луганській області. Частина розмов прослуховується Службою безпеки. З цих розмов було зрозуміло, що

минулої ночі о 5 годині російські війська були готові пройти на українську територію. Координатори з Росії просили сепаратистів нейтралізувати прикордонників на конкретній польовій дорозі, щоб туди кинути на прорив своїх військових, які мусили ввірватися до Луганська й підтримати сепаратистів, які захопили будівлю. Але, незважаючи на зафіксоване перегрупування військ Росії на кордоні з Луганською областю, російська армія кордон із Україною не перетнула. Мабуть, завадило те, що на цій ділянці захист кордону з української сторони було посилено військовими підрозділами, перекинутими із сусідніх областей. Але атака російської армії може відбутися в будь-який час. Ті, що захопили СБУ, здаватись і здавати зброю не збираються. На телекамеру вони записали коротке звернення, що нагадує дешеві голлівудські фільми. Головна фраза, вимовлена декількома чоловіками в камуфляжі, в масках і обвішаних зброєю, була така: «Ласкаво просимо до пекла!» Поки що з ними мляво ведуться переговори. Але більшість заручників — офіцерів Служби безпеки — з будівлі випустили. Боюся, що в цій ситуації без стрілянини та без жертв не обійдеться.

Хоча в Донецьку ситуація трохи поліпшилася. Ті, що захопили СБУ, залишили приміщення без зброї. Залишається захопленою обласна адміністрація, яку теж оточили барикадами та шинами, які час від часу підпалюють. Сепаратисти хваляться великим запасом коктейлів Молотова. У Миколаєві все заспокоїлося, в Одесі, здається, теж.

У Криму російський сержант розстріляв українського беззбройного майора, який мав переїжджати на материкову частину України для продовження служби. Сьогодні його поховують у Бердянську, а російському сержанту Зайцеву, що вбив його, навіть не пред'явили звинувачення. Він продовжує залишатися на волі. Скоро в Криму не буде вважатися злочином убивство громадян, які не побажали стати власниками російських паспортів.

Наскільки велика Україна, якщо, перебуваючи в Києві, думаєш, що все це відбувається на іншому боці глобуса!

10 квітня. Четвер

У країні триває воєнізований проросійський бардак. Здається, час ультиматуму минув. Тим, що захопили будівлі СБУ, обіцяють амністію і звільнення від кримінального покарання — це при тому, що вони розібрали на руки зброю. Напевно, у них також була зброя з собою. Якщо вони тепер розійдуться по амністії, вони зберуться в іншому місці, й історія повториться. Їх треба переписувати, фотографувати, складати картотеку, щоб знати агентів Путіна докладно з адресами та обличчями. Триває блокування військових частин, триває президентська кампанія, в якій несподівано головний проросійський кандидат Олег Царьов отримав учора в південному місті Миколаєві по обличчю, а також зеленкою по дорогому костюму від непривітних жителів, які обізвали його до того ж російським шпигуном. Також у неприємну ситуацію потрапив кандидат у президенти Добкін — офіційний кандидат від ПР. Його там же, на Південному Сході, облили майонезом.

13 квітня

Початок антитерористичної операції відбувся таємно й незрозуміло. На двох в'їздах до Слов'янська була стрілянина. Сепаратисти вбили одного офіцера СБУ й поранили п'ятьох, зокрема й заступника командира спецзагону СБУ «Альфи». Що це означає? Що українській «Альфі» протистоїть російська «Альфа»? Росія знову погрожує. Лавров вимагає, щоб Україна не застосовувала зброю по відношенню до озброєних сепаратистів, які захопили будівлі місцевої влади, міліції та СБУ й стріляють по тій же міліції! Україна, щоправда, мовчала, коли Росія воювала кілька років із чеченськими сепаратистами, вбиваючи іноді й представників мирного населення.

Хороші новини для ув'язнених кримських колоній і в'язниць. Їм тепер можна подавати прохання про амністію. Обговорюється також можливість амністії для тих в'язнів, які захочуть отримати російське громадянство. Тих, хто не захоче отримати російський паспорт, скоріше за все відправлять на материкову Україну сидіти далі.

14 квітня

Уранці, хоч і попередили в Слов'янську, щоб дітей до школи й дитсадків не водили, але до обіду так нічого й не відбувалося. Сепаратисти на місцях і навіть отримують підкріплення. Виконуючий обов'язки президента Турчинов зволікає. Не хоче брати відповідальність за стрілянину, яка, коли почнеться, то буде гучною й тривалою.

Сьогодні він оголосив про можливість проведення референдуму про цілісність України одночасно з президентськими виборами 25 травня. Цілком розумне рішення. Але Росію таке рішення не влаштує — тоді треба закінчувати війну на українській території.

Увечері вечеряли всією сім'єю, і навіть Габріела не пішла після вечері сидіти з друзями в кафе. Причина для цього виявилася дуже серйозна — вона хотіла поговорити зі мною про інфляцію. Говорила досить довго й складно, а закінчила тим, на що я й очікував: проханням підняти суму її щотижневих кишенькових грошей у зв'язку з подорожчанням життя через кризу. Що ж, будемо піднімати.

15 квітня. Вівторок

Дощ. Росія продовжує божеволіти. У Московському дитячому театрі терміново переробили постановку казки «Чипполіно». З казки прибрали революцію

овочів проти принца Лимона. Замість цього в новому варіанті незадоволені овочі приносять принцу Лимону петицію з вимогою реформ! З концертної програми Днів історичної та культурної спадщини Москви виключили каватину Людмили з опери «Руслан і Людмила» через те, що в тексті згадуються слова «Дніпро» і «Київ».

Пізно ввечері в Сумах сильно побили Женю Положія, письменника і журналіста, видавця міської газети «Панорама». У нього відкритий перелом руки. Йому вдалося вціліти під час Майдану в Сумах — він був одним із його організаторів. Але тепер, коли Майдан перемиг і почалася боротьба за збереження цілісності України, невідомі в різних містах нападають на активістів Майдану і на журналістів.

Давня знайома Таня розповідала сьогодні, як її сусідка, 39-річна самотня жінка, ховала у себе в квартирі під час Майдану двох поранених учасників протестів. Один — кухар львівського ресторану — лежав із простреленою в трьох місцях ногою, другий, теж зі Львова, був побитий бійцями «Беркута» до невпізнання. У нього був зламаний ніс, відірване вухо, пошкоджена щелепа. Лікарів-волонтерів на перев'язки привозили добровольці Автомайдану. А потім вони привезли вночі хірурга, і одну кімнату в двокімнатній квартирі перетворили на операційну. Витягували кулі з ноги шеф-кухаря львівського ресторану. Одного разу, коли господиня прийшла додому з роботи, поранений шеф-кухар вибачився, що без дозволу заліз у морозильник господині, знайшов там заморожену курку, розморозив її й дуже смачно приготував — на знак удячності.

16 квітня. Середа

Здається, дощі закінчуються. Обіцяють на найближчі дні потепління. Це добре, тому що післязавтра ми збираємося в село на Великдень. На Сході після вчो-

рашнього бою за військовий аеродром у Донецькій області нічого не відбувається. Або принаймні нічого не повідомляють про те, що відбувається. СБУ виклало в інтернет нові розмови сепаратистів між собою і з Москвою. У них часто фігурує депутат Державної думи Євген Федоров, який «уславився» заявою про те, що покійний російський культовий рок-співак Віктор Цой співпрацював за радянських часів із ЦРУ і цілий відділ ЦРУ разом із найнятими в Голлівуді професіоналами писав йому пісні, «спрямовані на розвал СРСР». Головна пісня, через яку, на думку депутата Федорова, і розвалився Радянський Союз — «Мыждёмпермен»!

На виїзді з Криму прикордонники затримали чотирьох кур'єрів — одного хлопця і трьох дівчат, — які везли в Донбас чи то зарплату, чи то матеріальну допомогу сепаратистам — майже два мільйони гривень готівкою.

Російське ТБ показало, як падає підбитий ракетою вертоліт, повідомивши, що це сепаратисти Донбасу збивають українські вертольоти й літаки. Пізніше з'ясувалося, що це відео російське ТБ уже показувало місяць тому і знято воно в Сирії, де повстанці біля міста Алеппо збили вертоліт сирійської армії. Також Росія повідомила, що кількість убитих серед сепаратистів коливається між 4 і 30, а українська сторона повідомляє про відсутність убитих і про десятки заарештованих. При цьому жодного відео, жодної фотографії бою за аеродром біля Краматорська, на яких було б видно поранених або вбитих.

Учора під київським судом сталася сутичка між «Правим сектором» і колишніми бійцями «Беркута», які прийшли підтримати свого колегу, заарештованого за стрілянину по демонстрантах на Майдані. Бійці «Правого сектора» оточили «беркутівців» і вимагали, щоб ті стали на коліна і просили в українського народу вибачення. «Беркутівці» вибачення попросили, але на коліна ставати відмовилися. Закінчилося все мирно: «Правий сектор»

домовився з «беркутівцями» про те, що вони разом поїдуть на схід країни захищати цілісність держави. Майже голлівудський хепі-енд конфлікту.

17 квітня

О 4-й ранку дивився новини. У Маріуполі в результаті спроби захоплення сепаратистами військової частини було вбито двоє і поранено 16 осіб. Потім стрілянина виникла в інших місцях міста, де спецназ переслідував озброєні банди сепаратистів. Заарештовано понад 60 осіб. Може, це переломний момент?!

Зранку йшов дощ, але після полудня небо посвітлішало. Вдень сепаратисти у Луганську взяли в заручники журналіста. Україна закрила в'їзд на свою територію самотнім чоловікам у віці від 16 до 60 років із паспортами Росії або з кримською пропискою. Росія пообіцяла відповісти «адекватно». Але почала день із заборони імпорту української ковбаси та обіцянкою знову заборонити імпорт українського сиру.

Я відвіз машину на техобслуговування на Поділ. Залишивши її там, попрямував у бік ринку, думаючи купити там у знайомої грузинки-торговки базарного лаваша та сулугуні. Гривень у кишені не було. Тільки євро. Намагався поміняти євро на гривні в трьох банках по дорозі, але банки валюту не міняли. Уже третій день виникають проблеми з обміном. Гривня тепер дорожчає. Євро тепер дешевшає. Національний банк покарав 14 банків за валютні спекуляції. У касах банків то немає гривні, то не працює комп'ютер. Так я нічого на Подільському ринку й не купив. Прогулявся по Фроловській, піднявся по Андріївському узвозу повз музей Булгакова на Володимирську й засів працювати в «Кофехаусі» на розі з Великою Житомирською.

Вечір. Сходив із Антоном і Тео до Театру російської драми. Дивилися новий спектакль про Тараса Шевченка «Везде один». У виставі було два Шевченка: один молодший російськомовний, другий — більш типовий, україномовний, із сивими обвислими вусами. Спектакль був двомовним. Деякі актори говорили українською, деякі — по-російськи. Ідея цікава, але перша половина вистави виявилася нудною — суцільні монологи двох Шевченків про важку солдатську службу в царській армії. У другій половині спектакль поживавився. Після того як «український Шевченко» сказав, що йому дуже сподобався «Ревізор» Гоголя, на сцені з'явився Чичиков, і стало веселіше. Але хлопчак від вистави були не в захваті. По дорозі з театру додому зауважив, що в автосалоні бізнес-центру «Леонардо», який належить Рінату Ахметову, з'явилися три новенькі «роллс-ройси». Такі машини перед війною в країні на продаж не ввозять. Значить, хтось знає, що війни не буде?

І немов на підтвердження цього — сьогоднішня заява про дескалацію після переговорів у Женеві. Лавров підписав теж. Щоправда, Путін сьогодні 4 години відповідав на запитання росіян, і в його відповідях навіть натяку на дескалацію не було. Навпаки, він нагадував, що в нього є мандат від Ради Федерації на введення військ в Україну! Але в будь-якому випадку нині якимось спокійніше на душі. Хочеться вірити, що найближчої ночі на сході країни нікого не вб'ють. У Донецьку, Краматорську та в інших містах сьогодні проходили мітинги за єдину Україну. У Краматорську сепаратисти напали на мітинг прихильників єдиної України, але міліція навела лад. Ніхто не постраждав.

Путін знову зажадав, аби українська армія не застосовувала силу проти «мирних проросійських активістів», які ходять у військовій формі без розпізнавальних знаків із автоматами АК-100, яких немає на озброєнні в українській армії, але зате є в армії Росії.

СБУ повідомила, що серед затриманих за участь у масових заворушеннях 117 громадян Росії не менше десяти — співробітники російських спецслужб. Лавров і Путін запевняють, що жодного російського офіцера на українській території немає. А що, в Криму теж немає?!

19 квітня

У селі. Ми з Тео досадили картоплю. Ліза готувала тісто для пасок і спекла 5 штук — дві великі та три маленькі. Небо дещо затягнуте плівкою хмар, але все одно світле і дає сподівання на сонячні проблиски. До сусідів приїхали з п'ятнадцятеро родичів святкувати Великдень.

20 квітня

Тиша. Все село спить. А о 3-й годині повз будинок по дорозі тихо йшли десятки жителів із палаючими свічками в руках і з кошиками, в яких лежали паски і крашанки. Йшли до церкви, де з минулого вечора йшла великодня служба. Але до церкви на всю службу приходять зазвичай найміцніші, інші збираються навколо церкви і ставлять під ноги кошики в очікуванні священика, який має вийти вдосвіта з церкви й освятити парафіян і все, що вони принесли в кошиках. Коли ми минулого року ходили до церкви, то бачили в багатьох в кошиках і домашню ковбасу, і пляшки горілки або самогону, приховані за крашанками та пасками.

Після обіду всі в селі почали ходити одне до одного в гості. Нас запросили сусіди. Ми посиділи у них годинку, попоїли, випили кілька чарок. Потім ми пішли до Майструків, у яких вже провели години дві за розмовами, їдою та грецькою «Метаксою». Мене на вечір іще запрошував Вітя, колишній телефоніст,

але йти до нього вже не було сил. Думаю, що він теж був утомлений і, можливо, навіть зрадив, що я не прийшов. Адже він мені не передзвонив і не запитав, чому я запізнююсь. І я запізнився зовсім. Зустрінуся з ним уже в наступні вихідні.

21 квітня

Великодньої ночі з суботи на неділю на в'їзді до міста Слов'янська Донецької області сталося «Великоднє диво». «Беззбройні мирні громадяни» — представники сепаратистів, які охороняли блокпост на дорозі, що веде до міста, — зупинили напад численної банди бойовиків, яка прибула на чотирьох бездорожниках, а також зрешетили кулями та спалили дотла дві машини супротивника. Але диво полягало не в тому, що беззбройні громадяни змогли зрешетити кулями нападників, а в тому, що серед сажі та попелу машин, які згоріли дотла, було виявлено зовсім не пошкоджені вогнем новенькі стодоларові купюри, а також не знищені вогнем новісінькі візитки лідера «Правого сектора» Дмитра Яроша.

Це відразу змусило згадати біблійну легенду про неопалиму купину. Так, не все згоряє в полум'ї нинішнього україно-російського конфлікту! Але на цьому все одно чудеса в Слов'янську не закінчуються. Сепаратисти, які не бажають розмовляти з українськими журналістами, розповіли російським тележурналістам про трьох убитих зі свого боку і про «до семи вбитих» із боку супротивника. Щоправда, сказали «беззбройні громадяни», своїх убитих і поранених численні «націоналісти-бандерівці» відвезли з собою на двох машинах, які залишились у них. При обстеженні місця гадаючого бою слідів крові взагалі виявлено не було, а єдиним відомим убитим виявився житель сусіднього села, який повертався на своїй машині повз блокпост додому і, схоже,

його було вбито до гаданого бою самими «захисниками блокпоста». Принаймні жителі ближнього села впевнені, що їхнього сусіда вбили для «картинки», яку потім показали по російському телебаченню. Про решту вбитих «захисників блокпоста» — ні слова, що наштотує на думку про те, що коли там і були вбиті люди під час цієї провокації, то виявилися вони скоріше за все російськими громадянами, а не місцевими жителями. Адже місцевих жителів легко розпізнати, та й родичі вже забрали б їхні тіла та зайнялися б підготовкою до похорону. А похорон — дія публічна, його від громадськості не сховаєш.

Так, чудеса за часів великих релігійних свят трапляються. Одне чудо обіцяла Україні й Росія: відразу кілька російських політиків, а також самопроголошений прем'єр-міністр Криму Аксьонов заявили, що великодньої ночі на території Донбасу з'явиться колишній Президент України — втікач Віктор Янукович. Україна «напружилася». Журналісти почали фантазувати з приводу його маршруту: мовляв, як, де і яким чином він опуститься на українську землю. Більшість дійшли висновку, що його таємно і вночі російські військові доставлять на український берег Азовського моря і там передадуть у руки його прихильників із Донбасу, які привезуть його просто до Святогірського монастиря поблизу Слов'янська, і звідти з іконою в руках він поведе за собою своїх прихильників у атаку на Київ. Одначе цього дива не сталось, і вже в понеділок згаданий лідер Криму Аксьонов, затверджений Володимиром Путіним як російський чиновник високого рангу, повідомив у «Твіттері», що Янукович злякався, але він обов'язково з'явиться в Донбасі 11 травня.

Ця обіцянка з конкретною датою наступної «висадки» Віктора Януковича на українську землю дозволяє побачити плани Росії щодо найближчого майбутнього України більш ясно. 9 Травня в Росії і в Україні святкуватимуть черговий День Перемоги над фашистською Німеччиною. Зазвичай цей

день використовується російськими та проросійськими силами, зокрема й комуністами, для провокацій. Комуністи виходять на демонстрації з радянською символікою, з червоними прапорами, чим одразу привертають увагу і українських націоналістів, і просто супротивників комунізму та радянського минулого. Радянське минуле досі глибоко сидить у думках і серцях багатьох жителів Донбасу, і з огляду на нинішню економічну ситуацію можна легко уявити собі, що демонстрації, присвячені Дню Перемоги, будуть масовими і можуть легко, за допомогою своїх і російських «режисерів», перетворитися на масові заворушення, на нові захоплення адміністративних будівель, на атаки на військові частини та відділення міліції і Служби безпеки. І тоді в найрішучіший момент мусить з'явитися «рятівник Донбасу» Віктор Янукович.

Ясно, що сам Янукович ніякого бажання повертатися в Україну не має, а значить це, що всі операції з його можливою участю плануються російськими спецслужбами. Спецслужби поспішають розіграти «карту Януковича» перед президентськими виборами в Україні. Після них від живого Януковича Росії ніякої користі вже не буде.

У самому Слов'янську, повністю контрольованому сепаратистами, відбулися погроми будинків, які належать циганам. Представники сепаратистів заявили, що проведені погроми були цілком «законні», оскільки під час погромів одночасно проходили обшуки циган, підозрюваних у торгівлі наркотиками. Також цілком «законними» представники сепаратистів вважають захоплення в заручники двох українських журналістів і утримування під охороною в невідомому місці колишнього мера Слов'янська Нелі Штепи, що спочатку підтримала сепаратистів, але потім виступила проти них, заявивши, що сепаратистами насправді керують російські офіцери спецслужб.

Телевежу в Слов'янську теж захоплено сепаратистами. Всі українські канали відключено, зате включено всі росій-

ські та розпочав мовлення новий «слов'янський телеканал», який у першу чергу повідомив, що владу в Києві захоплено євреями.

У сусідньому Луганську сепаратисти, які захопили будівлю Служби безпеки України, вже говорять не про «Донецьку Народну Республіку», в яку мусила б увійти й Луганська область, а про окрему «Луганську республіку». Мабуть, їхні надії на військову допомогу Росії зменшуються.

22 квітня. Вівторок

Уранці підвозив хлопців до школи. По дорозі Тео запитав: «Тату, а хто був кращий: Сталін чи Ленін?» Я відповів: «Ленін. Тому, що він помер раніше!» Хлопчаки кивнули, відповідь їх задовольнила.

У Росії нарешті показали з двох боків медаль «За повернення Криму», якою нагороджуватимуть анонімних «героїв російської армії», що брали участь у окупації півострова. Путін так і сказав: «Прізвищ їхніх ви не дізнаєтеся, але нагороди вони отримують!» Найцікавіше, що на медалі вибито дати операції з анексії Криму — «20.02.2014—18.03.2014». Тобто операцію з захоплення Криму Росія почала, ще коли Янукович був у Києві і навіть не збирався тікати і коли ще не було розстрілу учасників протесту на Майдані. Ось так таємне стає явним.

У річці Сіверський Донець біля Донецька знайшли два трупи зі слідами тортур. Один із убитих виявився депутатом районної ради містечка Горлівки, який не давав сепаратистам знімати український прапор із будівлі мерії. Вчора ж із захопленого сепаратистами Слов'янська стріляли з автоматів по українському транспортному літаку, що пролітав низько над містом. Влада, як і раніше, говорить про продовження антитерористичної операції, але ніяких дій проти сепаратистів і російських військових не ведеться.

Із видавцем Миколою Кравченком сьогодні їздили на один день на його машині до Черкас. Перед Переяславом-Хмельницьким міліція закрила об'їзну дорогу. Потім дізналися, що за півгодини до нашого приїзду там вибухнула автозаправка. Вибухом було зруйновано магазинчик, у якому також працювало маленьке кафе. Відразу по радіо повідомили про підозри на теракт, але до вечора версію теракту було відкинуто — вибухнув газ. Загибло 6 осіб, сім осіб поранено, і вони лежать у лікарні. Коли переїжджали міст через Дніпро, на іншому березі нас зустрів блокпост озброєних міліціонерів і військових. Помахали їм рукою і поїхали далі. Напруження триває, і хоча від Черкас до Донецька близько тисячі кілометрів, але народ все одно готовий до нападів сепаратистів.

У Черкасах удень зустрічався зі студентами технічного коледжу, потім виступив у обласній бібліотеці, увечері — в художньому музеї. Повернулися до Києва близько півночі, постійно слухаючи новини по радіо. Окружну дорогу навколо Переяслава-Хмельницького все ще було закрито для проїзду, довелося об'їжджати.

24 квітня. Четвер

Сонячний день. Ранок почався з телефонного дзвінка знайомого, який експортує українські книги в Росію. «Я тебе вітаю!» — сказав він. Я вирішив, що це чергові привітання з днем народження і приготувався терпляче слухати побажання. Але виявилось, що він мене «привітав» із заборонаю на ввезення в Росію мого роману «Остання любов президента». Щоправда, сказав: тепер він мусить відправити примірник роману в Федеральне агентство по друку і масових комунікаціях Росії на експертизу на предмет наявності в романі екстремізму та інших виявів, які здатні-

завдати шкоди Російській Федерації. Експертизу, за російськими законами, має бути проведено протягом 2 місяців після одержання книги. Я сподіваюся, що через два місяці у мене теж буде свій примірник висновків цих експертів!

Учора ввечері гості розійшлися рано, близько 23:00. Відсвяткували добре. Під кінець я трохи грав на піаніно і заспівав кілька пісень, після чого захрип і замовк. На пам'ять про святкування дня народження залишилися подарунки: п'ять пляшок віскі, одна пляшка коньяку, одна картина й один гамак для дачі. Хлопчаки сьогодні вранці розпакували гамак і страшенно зраділи, почали сперечатися: хто з них буде першим лежати на гамаку, коли ми знайдемо для нього місце в саду.

У країні відносно спокійно. Тобто — російська армія, незважаючи на погрози міністра закордонних справ Росії Лаврова, кордон із Україною не перейшла. Сепаратисти стріляли по міліцейських вертольотах, озброєні сепаратисти штурмували військову базу в Артемівську, але військові змогли відбити їхню атаку. У Маріуполі на сепаратистів, які займали будівлю мерії, напала група з дерев'яними битами й вигнала їх із мерії. У наметі-церкві на Майдані в Києві замироточила ікона. Тимчасовий мер Києва заявив, що більше новорічну ялинку на Майдані не встановлюватимуть. Для неї знайдуть інше місце в центрі міста, а Майдан залишиться площею пам'яті про загиблих під час протестів.

Сьогодні в Донецьку розпочався Фестиваль української літератури, а до Києва приїхали кілька десятків російських письменників, критиків і просто інтелектуалів на конференцію, організовану Михайлом Ходорковським.

У Криму ж обговорюють указ Путіна про відкриття на півострові гральної зони. Ідея перетворення Криму на величезне казино дуже не подобається кримським татарам та й жителям Севастополя, які сподівалися, що Москва пере-

творить Крим на «Силіконову долину», жити біля казино теж не дуже подобається.

Українські війська взяли під контроль містечко Святогірськ неподалік від захопленого сепаратистами Слов'янська. Тепер усі з тривогою чекають 9 Травня. Якщо Україна переживе цей День Перемоги, то шанси провести президентські вибори та повернутися до стабільності збільшаться. Сподіватимемося на краще. Всі втомилися від очікування війни, від погроз Росії, від страхів за майбутнє. Хочеться якомога швидше перегорнути цю сторінку української історії та дійти до «хепі-енду»!

Увечері був на батьківських зборах у школі, де вчаться Тео і Антон. Вчителька зі світової літератури покаржилася, що Тео досі не здав вірш Генріха Гейне, який він мусив вивчити напам'ять ще на початку березня. Але в основному Тео хвалили за чесність і відповідальну поведінку. Класний керівник Тетяна Олегівна продиктувала розклад іспитів: перший іспит у Тео 2 червня з математики, а останній — 16 червня з географії. 18 червня — випускне свято, вручення атестатів і свідоцтва про закінчення 9-ти класів, після чого ми, батьки, мусимо організувати для учнів їх святкування. Батьківський комітет зібрав по 120 гривень на літній ремонт школи і по 350 гривень на «різне». Антона на зборах батьків його класу трохи лаяли за лінощі й за те, що не завжди виконує домашні завдання і часто забуває зошити вдома. Там батьківський комітет збирав по 500 гривень. Я заплатив, тільки забув поцікавитися, на що підуть ці гроші.

Увечері з Лізою обговорювали, як допомогти Тео з іспитами в червні. І тільки потім я зловив себе на думці про те, що шкільні іспити починаються через тиждень після президентських виборів, призначених на 25 травня. При цьому не виникає сумніву, що іспити відбудуться. А ось чи відбудуться президентські вибори? Хочеться вірити, що так. Але твердої впевненості немає.

* * *

Із 25 квітня 2014 року я продовжив писати щоденник, але вже знову як приватний, а не публічний. У той же час я продовжив писати репортажі, колонки та есе про події в Україні для закордонних видань, зокрема й для норвезької газети «Dad og tid», з якою продовжую співпрацю й до цього дня. У статтях для «Dad og tid» я регулярно, майже щотижня описував те, що відбувалося в Україні та в Росії й саме цей цикл текстів нині мені самому дозволяє відновити в пам'яті хід подій у Києві, в Криму та в Донбасі. Саме тому я пропоную ці статті в хронологічному порядку вам, дорогі читачі, як додаток, а можливо, і продовження моїх щоденникових записів.

З повагою,

Андрій Курков

5 травня 2014 року.

Українські шахтарі не воюють

Поки Одеса повільно приходить до тями після загибелі майже п'ятдесяти осіб 2 травня, в Донбасі триває війна, на якій уже особливо не підраховують жертв. Через день проросійські сепаратисти з переносних ракетних комплексів збивають українські військові вертольоти, щодня або українські десантники нападають на блокпости сепаратистів, або сепаратисти нападають на військові частини. Раз у раз ідуть бої за телевежі біля донецьких міст. Деякі телевежі вже по двічі переходили з рук у руки. Як тільки телевежу захоплюють сепаратисти, вони відразу вимикають мовлення українських телеканалів і вмикають російські телеканали. Потім, коли українські війська звільняють телевежу від окупантів, російські телеканали вимикаються, а українські знову з'являються в ефірі. З понеділка пішов рахунок жертвам і

серед мирного населення. Сепаратисти ховаються за живим щитом із місцевих жителів. Православна церква Московського патріархату закликає віруючих виходити й ставати перед озброєними до зубів проросійськими бойовиками, але гинуть поки що не ті, хто приходить захищати своєю беззбройністю бойовиків, а випадкові перехожі. Адже бої йдуть на вулицях, біля будинків. У хід ідуть не тільки автомати й кулемети, але й міномети, і гранатомети. Неконтрольований політ чиєїсь кулі обірвав життя чоловіка, який вийшов на балкон подивитися, що відбувається в місті. А в місті Слов'янську в цей час мінометним вогнем було підірвано автозаправку, йшов бій біля блокпоста проросійських бойовиків, котрим перегороджено трасу на Росію. У цьому бою українські війська втратили чотирьох солдатів убитими і вісім пораненими. Проросійський бойовик, який брав участь у битві, повідомив про два десятки загиблих сепаратистів. Але вся інформація, яка потрапляє і в інтернет, і в телевізійні новини, видається неперевіреною, неточною. Журналістів у містах, охоплених справжньою війною, залишилося дуже мало. В основному всю інформацію звідти викладають в інтернет місцеві жителі. Окремо виступають час від часу лідери сепаратистів, які заявили останніми днями, що до них прийшло підкріплення — сотні російських козаків, а також соратників по «великій російській ідеї» з Криму та південного сходу України. Ці заяви цілком можуть виявитися просто частиною психологічної війни, способом тиску на Київ і на українську армію. Однак події 2 травня в Одесі, в яких брали участь немало громадян Росії та громадян невизнаної Придністровської республіки, дозволяють думати, що в оточені армією містечка Донбасу могли проникнути нові сили бойовиків. Усе нові й нові будівлі захоплюють озброєні сепаратисти, і навіть там, де вже тижнями немає української влади і де розбіглася міліція, вони продовжують захоплювати адміністративні будівлі. У Слов'янську, де щодня йдуть бої, де місто практично зали-

шається під контролем бойовиків, сепаратисти знайшли ще один незахоплений будинок — районний пенсійний фонд — і зайняли його. Якраз його могли зайняти й новоприбулі бойовики, для яких не вистачило місця в уже зайнятих і забарикадованих будинках.

Відтоді, як до числа гарячих точок українського протистояння додалась Одеса, українці з острахом поглядають на ближні південні міста, де поки що тихо, незважаючи на їхню наближеність до Криму і Донбасу — на Херсон, Миколаїв і Запоріжжя. Ходять чутки, що ось-ось і там виникнуть масові заворушення зі стріляниною, з убитими й пораненими. І якщо це станеться, то виявляться правдою припущення багатьох політологів, які говорили, що Путін хоче відрізати Україну від Чорного моря і приєднати до Росії Придністров'я, захопивши вісім областей України, які відокремлюють Придністров'я від Ростовської області Росії.

Українська столиця Київ тепер теж оточена блокпостами, на яких, крім співробітників ДАІ, чергують військові з автоматами і добровольці з «Народної самооборони». Вони уважно дивляться на номерні знаки автомобілів і на кількість пасажирів чоловічої статі в машині. Зупиняють машини рідко, але відразу перевіряють багажник і документи.

У самому Києві почалася більш активна агітація кандидатів у президенти. Намети з агітаторами стоять в основному в центрі міста і біля станцій метро. Але кияни рідко зупиняються біля них. Їх набагато більше цікавлять телевізійні політичні ток-шоу. Лідером виборчих симпатій залишається Петро Порошенко, виробник шоколаду й автобусів, у якого до недавнього часу були свої фабрики в Росії. Йому пророкують можливу перемогу в першому турі, але його головний конкурент — лідер партії «Батьківщина» Юлія Тимошенко — намагається з усіх сил зменшити його популярність. Вона дуже хотіла провести з Петром Порошенком телевізійні дебати, але він відмовився. Тому вона з'являється

на телеекранах сама, але весь ефірний час витрачає на те, щоб розповісти якомога більше поганого про Петра Порошенка. Решта кандидатів у президенти проводять дебати і обговорюють кожну політичну новину в країні, але при цьому шансів перемогти на виборах у них немає взагалі. Двоє кандидатів, що представляють Донбас, уже зняли свої кандидатури. Тепер від потенційно проросійських сил залишивсь у президентських перегонах тільки колишній банкір і бізнесмен Сергій Тігіпко, але й він виступає проти федералізації, і єдине, що дозволяє його називати «потенційно проросійським», так це недавнє членство в Партії регіонів. Але в самій Партії регіонів його вважають зрадником тому, що він зареєструвався кандидатом у президенти, не попередивши про це керівництво партії.

Політологи припускають високу, до 80%, явку на вибори президента, якщо вони, звичайно, відбудуться. Однак така висока явка на вибори навряд чи можлива на сході країни, де донбаським виборцям просто нікого обирати. Вони звикли голосувати за «своїх», за представників «донецького клану», але ті вже не беруть участь у виборах. Та й воєнні дії на сході України навряд чи закінчаться до 25 травня. А оскільки вони не закінчаться, то загиблих і поранених серед місцевого населення буде все більше. Місцеве населення вже показало, як воно «любить» Київ і українську армію. Кілька днів тому місцеві бабусі та жінки принесли українським солдатам гарячу домашню їжу. Солдати, втомлені від хліба з ковбасою, з радістю пообідали і вже через кілька годин опинилися в тяжкому стані в госпіталі — їжа виявилась отруєною.

Донецьк у цій війні не переможе. Я думаю, що це зрозуміло й донецькій еліті. Але донецькій еліті, як і політикам із Москви, не важливо, скільки людей загине, а скільки залишиться каліками. Москві потрібні докази «звірств української армії», їй потрібні численні жертви серед

мирного населення, щоб було чим виправдовувати своє втручання в події в Україні. А донецькій еліті, що звикла бути повноправними господарями цих територій, важливо виторгувати у нової київської влади гарантії того, що все залишиться, як було за Януковича. Тобто регіон Донбасу буде отримувати багатомільярдні субсидії на підтримку збиткової вугільної промисловості, ці субсидії ділитимуть між собою представники «еліти», а шахтарі, як і раніше, отримуватимуть мізерну, але гарантовану зарплату і дозволять місцевим олігархам і далі вести переговори із владою від свого імені.

Втім, найцікавішим тепер мені видається той факт, що донецькі шахтарі сепаратистів не підтримують. Бойовики вже кілька разів намагалися захопити шахти і змусити шахтарів узяти в руки зброю і теж зайняти позиції на блокпостах навколо своїх міст і містечок. Але ці спроби провалились. У сусідній із Донбасом Ростовській області Росії всі шахти за останні роки було закрито й шахтарі, які працювали на них, залишилися безробітними. У Росії, багатій газом і нафтою, вугілля виявилось непотрібним і занадто дорогим. Тому українські шахтарі попросили сепаратистів не відволікати їх від роботи, а лідери шахтарських профспілок публічно виступили проти федералізації і тим більше проти референдуму про приєднання до Росії. Відсутність шахтарів серед сепаратистів у регіоні, який називається «шахтарським краєм», позбавляє проросійських бойовиків ідеологічної переваги виступати від імені місцевого робітничого класу. У Києві сподіваються, що шахтарям набридне війна у них під боком і вони самі виступлять проти сепаратистів. Але це навряд чи станеться знову ж через принципову регіональну корпоративність Донбасу. Донбас визнає тільки жорстку та сильну руку, і бажано «свою». Якщо «рука Києва» виявиться сильнішою проросійських бойовиків, то Донбас буде змушений визнати Київ.

12 травня 2014 року.

Україна. Похорон і «референдум»

Людині властиво боятися найгіршого, але таємно сподіватися на краще. Однак іноді настають часи, коли це правило не спрацьовує і люди стають фаталістами, не очікуючи від найближчого майбутнього нічого, крім катастрофи. Велика частина громадян України саме з такими почуттями очікувала «святкування» культового радянського свята 9 Травня — Дня Перемоги над фашистською Німеччиною. Саме в цей день очікувалася різка ескалація насильства на сході та півдні України, яка мусила за два дні трансформуватися в нову, більш масову проросійську революцію, метою якої стало б спочатку проведення референдуму про самостійність, призначеного на 11 травня, а потім вже і фізичне відділення Південного Сходу від держави України. Проте вже за тиждень до Дня Перемоги можливий успіх широкого проросійського повстання було поставлено під сумнів не тільки трагічними подіями в Одесі, а й неможливістю сепаратистів узяти під контроль нові території в Луганській і Донецькій областях. В Одесі, місті, де проживає один мільйон жителів, атака 400 сепаратистів на марш за єдність України викликала контратаку двох тисяч прихильників єдиної України, що закінчилася смертями майже 50 осіб, в основному прихильників Росії. При цьому більшість жителів Одеси політикою не цікавляться, і на ці трагічні події вони майже не відреагували. Спроби проросійських сил «розгойдати» ситуацію в інших містах теж успіху не мали. Антитерористична операція поблизу кордону з Росією, в результаті якої було заблоковано з усіх боків взяті сепаратистами під повний контроль місто Слов'янськ, хоч і викликала багато критики, але свою головну мету виконала. Сепаратисти зі Слов'янська не змогли розширити зони свого контролю на прилеглі міста й містечка. Може, тому раптом президент Путін і звернувся до сепаратистів

із проханням перенести референдум із 11 травня на більш пізні дати. І тут уперше сепаратисти заявили, що вони Путіна поважають, але «референдум» усе одно проведуть 11 травня. Можливо, так спочатку і було заплановано: Путін просить сепаратистів щось зробити, вони цього не роблять, після чого Путін розводить руками і говорить усьому світу: «Бачите, Росія не має ніякого впливу на цих сепаратистів». Але, цілком можливо, причиною такого прохання міг бути й аналіз ситуації в Донбасі, й розуміння російськими кураторами українських сепаратистів, що провести запланований «референдум» так, аби він мав хоч трохи легітимний вигляд, неможливо.

Однак надія на початок повстання саме в День Перемоги у сепаратистів залишалась. Адже цього дня сотні тисяч людей, особливо старшого віку, виходять на традиційну демонстрацію. Цього дня завжди на демонстрацію виходять українські комуністи з червоними радянськими прапорами, виходять ветерани Другої світової війни з приколотими до лацканів піджаків і військових кітелів «георгіївськими стрічками». Росія вже давно ввела «георгіївську стрічку» в ужиток як символ перемоги над фашизмом. А віднедавна «георгіївська стрічка» стала символом сепаратистів, символом і відмітним знаком усіх, хто готовий відстоювати в Україні інтереси «Великої Росії».

І ось, коли настало 9 травня, донбаські сепаратисти вирішили відзначити День Перемоги захопленням ще одного великого міста поблизу кордону з Росією — Маріуполя. Весь день у центрі міста тривало протистояння між українськими військовими, які захищали кілька адміністративних будівель, і великими групами сепаратистів. До вечора сепаратистам удалося захопити і спалити міське управління міліції, убивши при цьому кількох міліціонерів і начальника ДАІ Маріуполя та захопивши в заручники тяжкопораненого начальника міліції. Українські військові, яких постійно оточували, не

даючи їм оборонятися, натовпи беззбройних сепаратистів, відступили з міста. В цей же час снайперами сепаратистів по військових вівся прицільний вогонь, у результаті якого було вбито двох офіцерів і кількох поранено. Місто залишилось і без міліції, і без армії. Почалися грабежі та мародерства. Тривало це більше доби, поки самі робітники місцевого великого металургійного заводу, що належить донецькому олігарху Рінату Ахметову, не почали патрулювати місто. Одночасно Рінат Ахметов звернувся до української влади з проханням припинити антитерористичну операцію в Донбасі й вивести всі військові з'єднання. А він у свою чергу з робітників своїх заводів і фабрик створить власну армію, яка забезпечуватиме в регіоні лад. Київська влада сприйняли таке прохання як провокацію і заявила, що військові продовжать боротися з терористами в регіоні до цілковитої перемоги.

Роль «господаря Донбасу» Ріната Ахметова стала викликати ще більше питань минулого понеділка, коли самопризначений губернатор Донбасу Павло Губарев заявив в інтерв'ю російським журналістам, що Рінат Ахметов оплачує діяльність сепаратистів. Мені не зрозуміло, навіщо лідеру сепаратистів повідомляти про те, хто дає їм гроші на діяльність?! Така заява може означати тільки одне: в таборі сепаратистів стався розкол і почалася конкуренція за місце губернатора майбутньої «вільної території».

11 травня Маріуполь одночасно ховав 9 загиблих у День Перемоги громадян і «голосував» за незалежність від України. На майже 500 тисяч жителів у Маріуполі відкрили чотири пункти для голосування. Біля чотирьох пунктів одразу виникли черги, які зняли оператори російських телеканалів, аби показати масовість і організованість голосуючих. Українським журналістам ні фотографувати, ні знімати на телекамери хід референдуму не дозволили. Щоправда, українські журналісти могли знімати і фотографувати інший референдум, який улаштував у цей же час в Донбасі губер-

натор Дніпропетровської області, олігарх і давній друг та спонсор Юлії Тимошенко Ігор Коломойський. У бюлетені для цього референдуму було тільки одне питання: «Чи хочете ви, щоб ваш район приєднався до Дніпропетровської області?» За даними організаторів цього референдуму, в ньому взяли участь близько 2,5 мільйона жителів.

Говорити про кількість «тих, хто проголосував» за самостійність Донбасу не має сенсу, адже навіть російському журналісту, співробітнику радіо «Эхо Москвы», сепаратисти теж запропонували проголосувати. Мирні громадяни, які підтримують сепаратистів, — а таких чимало, приходили голосувати цілими сім'ями й навіть із тваринами: котами та собаками. Собаки та коти не голосували, але на дітей бюлетені для голосування видавали. При цьому показувати паспорт із місцем реєстрації було не обов'язково. У деяких районах місцем для голосування ставала легкова машина, припаркована на дорозі. В інших місцях — просто столик із пластиковим ящиком, за яким сиділа жінка, яка видавала і брала бюлетені, роздруковані на ксероксі.

Мабуть, ця яскрава картинка референдуму змусила президента Путіна утриматися від визнання його результатів. Але Путін пообіцяв пам'ятати про волевиявлення жителів Донбасу.

Чим краща у Путіна в цьому разі виявиться пам'ять, тим небезпечніше це для України. Хоча тепер з'явився привід побоюватися російської агресії й у Молдові, де Росія активізувала діяльність проросійських сепаратистів у невизнаній республіці Придністров'я, і навіть у Румунії, яка закрила свій повітряний простір для літака з заступником голови російського уряду Дмитром Rogozinim, що потрапив до списку «нев'їзних» до Європейського Союзу. До речі, у відповідь на те, що літак Дмитра Rogozina не пустили в небо над Румунією, член російського уряду пообіцяв, що наступного разу полетить над Румунією на стратегічному бомбардувальнику Ту-160.

Після 11 травня Україна зітхнула з деяким полегшенням. Тепер президентські вибори, призначені на 25 травня, видаються цілком можливими. Є несподівані зміни і в симпатіях українських виборців. За даними кількох соціологічних опитувань, Юлія Тимошенко перейшла з другого місця в рейтингу кандидатів у Президенти України на третє, пропустивши на друге колишнього члена Партії регіонів, банкіра і бізнесмена Сергія Тігіпка. На першому місці з 40% симпатій виборців перебуває Петро Порошенко. Але до виборів ще один тиждень. Так що цілком можна очікувати і нових сюрпризів у дні, що залишилися перед голосуванням.

Особливо коли врахувати, що сепаратисти почали друкувати бланки паспортів «Донецької Народної Республіки». Сподіваючись стати в майбутньому частиною Росії, вони поки що готуються стати другим Придністров'ям. І цілком можуть використовувати день виборів Президента України для ще одного імпровізованого голосування. Один із лідерів сепаратистів Володимир Пономарьов заявив, що вони можуть організувати будь-які вибори за три дні. Так що, можливо, 25 травня вони вирішать вибирати президента невідомої «Донецької Народної Республіки».

19 травня 2014 року.

**Україна. Війна, бандитизм
і свобода слова**

Чи можна звикнути до безперервної війни?
Виявляється, можна, якщо війна йде десь далеко і якщо про неї мало говорять у новинах. Те, що відбувається на сході України, вже можна без будь-яких застережень назвати війною, але проблема в тому, що війна звичайно буває або громадянська, або між країнами. Те, що відбувається в Україні в Донбасі, не підлягає ні під одне з цих визначень. З одного боку, є росій-

ські «добровольці», які прибули з Росії та з окупованого Криму. Вони не приховують не тільки свого російського громадянства, але навіть і того, що операцію з анексії південного сходу України було підготовлено тими ж людьми, які готували окупацію Криму. Єдина відмінність тому, що операція в Криму пройшла для Росії успішно, а ось в Донбасі все пішло не так, як було заплановано. Сам «головнокомандувач збройних сил південного сходу України» Ігор Стрелков-Гіркін узяв і записав 18 травня відчайдушне відеозвернення до жителів Донбасу, в якому звинуватив цих жителів у боягузтві та небажанні воювати за перетворення свого регіону на нове Придністров'я або на губернію Російської Федерації. У цьому довгому, майже десятихвилинному, зверненні, власноруч написаному і зачитаному Гіркіним, він скаржиться, що Донбас обіцяв йому 27 тисяч добровольців, але на весь регіон із населенням понад 7 мільйонів таких добровольців виявилось менше тисячі. Тут же він зізнався, що для цих добровольців російські однодумці привезли величезну кількість зброї та роздавали її всім підряд, хто клявся у своїй вірності ідеям «Донецької Народної Республіки», проте жителі Донбасу, отримавши в руки новенькі автомати Калашникова і гранатомети «муха», відразу зникли в невідомому напрямку. Занадто пізно, виявляється, «головнокомандувач» зрозумів, що озброїв за свій російський рахунок тисячі звичайних бандитів, які взялися за розбій на всій території Донбасу. Тепер у захоплені сепаратистами та бандитами райони Донбасу не везуть бензин і продукти, там не працює більшість банків. А більшість банкоматів пограбовано. Бандити кажуть, що гроші вони забирають із банкоматів «на потреби революції». Також на «потреби революції» у будь-якого місцевого жителя можуть відібрати автомобіль або навіть квартиру. Життя в регіоні стає все більш нестерпним. У самому Слов'янську, де сконцентровано збройні сили сепаратистів, вже немає ні електрики, ні газу. Електромережі та газопроводи було пошкоджено під час військових дій, а ремонтні бригади

на поле битви їхати відмовляються. З самого Слов'янська передають, що місцеві морги заповнені трупами вбитих сепаратистів, але інформацію цю перевірити неможливо. Українських журналістів там немає, а російські журналісти знімають тільки «героїчні будні» бійців самопроголошеної республіки. Їм треба доповідати російським глядачам про перемоги сепаратистів над військами, котрі підпорядковуються Києву. Одначе доповідати нема про що. Вони були б раді, якби від снарядів і куль українських військових гинули б мирні жителі — тоді можна було б розповісти про звірства «київської хунти». Але українська армія на міста, захоплені сепаратистами, не нападає. Якраз для того, щоб не було випадкових жертв. Добре хоч, що самі сепаратисти регулярно нападають на бази українських військових або на об'єкти, які вони охороняють. І ось тоді виникають перестрілки та справжні бої. Так, 18 травня вночі біля Слов'янська українські військові помітили, як група сепаратистів установлює поруч із ними переносну зенітну установку для обстрілу телевізійної вежі, що охороняється урядовими військами. Загін спецназівців захопив і установку, і тих, хто її встановлював, у полон. Тут з'ясувалась одна кумедна штука — двоє із захоплених у полон терористів пред'явили посвідчення кореспондентів московського телеканалу «LifeNews». Також у них було виявлено телекамеру, на яку вони одночасно записували процес підготовки зенітної установки до стрільби. Мені важко в цій ситуації назвати те, що робили кореспонденти російського телеканалу, журналістикою. Російські журналісти, що супроводжують терористів на кожному кроці, є співучасниками військових дій з боку терористів, які воюють проти української армії з російською зброєю в руках. Співробітники цього ж телеканалу знімали, як сепаратисти катували та допитували трьох українських спецназівців, захоплених біля Горлівки. Співучасть у знущаннях над роздягненими майже догола та побитими українськими офіцерами теж навряд чи називається журналістикою.

Одначе найближчими днями, як мені здається, всі журналісти, і справжні, і не дуже, змушені будуть відволіктися від війни реальної на війну політичну — на президентські вибори. Десь вони проходитимуть спокійно й організовано, але на південному сході країни навряд чи обійдеться без провокацій, без стрілянини, без драм. Власне, провокації вже давно тривають. Сепаратисти залякують та викрадають членів і голів виборчих комісій, захоплюють приміщення, де мають відбутися вибори. Міліція в Донбасі не діє, українських військових не вистачає. Але вибори відбудуться, і дуже важливо для всіх, хто хоче миру, щоб вони пройшли в один тур. Шанси у Петра Порошенка перемогти в першому турі є. Але чи зможе він, ставши президентом, швидко навести лад у країні? Чи навіть не «швидко», а просто навести лад? Багато громадян України в цьому сумніваються не тому, що не довіряють Петру Порошенку, а тому, що головною дійовою особою в конфлікті на сході України є президент Росії Путін. І саме він може зупинити розгул терористів на сході країни. Як? Дуже просто. Закривши російсько-український кордон з боку Російської Федерації для ввезення на українську територію нової зброї та боеприпасів для сепаратистів. Дивно, що російські війська, які розташовані вздовж кордону з Україною і які постійно рухаються уздовж цього кордону, не звертають уваги на те, як через вищезгаданий кордон «прориваються» вантажівки без номерних знаків, як якісь кілька десятків автоматників, забігши з російської території на українську, блокують українських прикордонників, дозволяючи таким чином заїхати на українську територію черговому конвою критих вантажівок із Росії або «броньованому джипу», подарованому українським сепаратистам найвойовничішим російським політиком Жириновським.

У день президентських виборів над кордоном України й Росії по всій її довжині продовжуватимуть літати російські

бомбардирувальники, які беруть участь у навчаннях із прицільних «килимових бомбардувань» Військово-повітряних сил Російської Федерації. Це теж черговий «внесок» Путіна в деескалацію конфлікту на сході країни. Можливо, цими навчальними бомбардуваннями Кремль хоче підказати українцям «правильний вибір» президента?!

Звичайно, Путіна цікавлять не тільки військові дії в Україні, не тільки президентські вибори, а й свобода слова. Саме в порушенні свободи слова Кремль цього разу звинуватив Україну через затримання російських телекореспондентів, захоплених разом із бойовиками в момент підготовки обстрілу українських військових. Про це всі російські телеканали вже повідомили. Щоправда, російські телеканали забули повідомити, що в неділю 18 травня в Криму під час траурного мітингу й ходи кримських татар, присвяченої 70-й річниці депортації кримськотатарського народу за наказом Сталіна, було затримано і побито кількох кримськотатарських і турецьких журналістів. Після п'яти годин допитів і побиттів кримськотатарських журналістів, серед яких був також і найвідоміший із них Осман Пашаєв, їх було випущено з відділення міліції. Однак їм повідомили, що проти них порушено кримінальні справи й вони мусять бути готові до гіршого: або до тюремного терміну, або до інших, не менш серйозних наслідків. Команда турецького телеканалу після побиття покинула півострів. Ситуація навколо кримськотатарського народу в Криму стає все більш напруженою. Мітинг кримських татар ухвалив резолюцію, в якій окреслив свою головну вимогу — вимогу національної автономії для кримськотатарського народу. Росія не збирається вести з кримськими татарами ніяких переговорів. Вона налаштована діяти лише силою. Так, як вона діє на Північному Кавказі. Представники російських спецслужб регулярно вриваються в помешкання кримських татар і проводять обшуки. Тривають допити й залякування кримськотатарських активістів. Доля кримських

татар не цікавить налаштовану до них вороже російськомовну більшість жителів Криму. Російськомовна більшість стурбована іншими, більш побутовими проблемами. Наприклад: де взяти готівку? Адже багато відділень українських банків у Криму закрилися. Російські банки особливо не поспішають відкривати свої відділення. Щоб якось зняти проблему готівки, в одній із бухт Севастополя пришвартували спеціальний корабель, на якому встановили 20 банкоматів Ощадбанку Росії, через які можна зняти гроші з рахунків українських банків за тими банківськими картками, які ще не заблоковано. Тепер у цю бухту за грошима активно їздять жителі Севастополя та найближчих селищ. Деякі кримчани приїжджають за грішми навіть із Ялти й Алушти, витрачаючи на дорогу до Севастополя півтори-дві години. У жителів інших населених пунктів Криму проблеми з готівкою залишаються, однак Росія намагається ці проблеми розв'язати. Тепер Кремлю потрібно піклуватися про російськомовних кримчан. Адже якщо вони виявляться незадоволеними, то контролювати окупований півострів буде складніше, і тоді вже доведеться поліцейським, які приїхали з російських міст до Криму, бити не тільки кримськотатарських журналістів, а й російськомовних.

27 травня 2014 року.

**Україна. Новому президенту
дістанеться багато старих проблем**

Іноді уяву обганяє життя, іноді життя обганяє уяву, але, хай там як, результат для України виявився позитивним — вибори Президента України відбулись і, схоже, пройшли в один тур. Нині деякі політологи кажуть, що Петро Порошенко скористався новою особливою технологією, сенс якої зводився до одного: треба обрати прези-

дента в одному турі, інакше в Україні взагалі не буде Президента. Тепер можна називати це і технологією, але після того, як Юлія Тимошенко визнала перемогу Петра Порошенка і заявила, що вона готова допомагати йому в будівництві нової України, побоювання багатьох виборців стосовно того, що «газова принцеса» створюватиме багато проблем «шоколадному королю», не виправдались. Якщо в щирість Юлії Тимошенко далеко не всі можуть повірити, то принаймні в чесність Центральної виборчої комісії мусять повірити майже всі. І незалежно від повідомлень різних агентств новин Україна вже має легітимного президента, його ім'я — Петро Порошенко. Дивно, але, схоже, Росія вже знала про його перемогу ще до голосування. І російський міністр закордонних справ Сергій Лавров іще до оголошення результатів виборів заявив, що Порошенко для Росії є «рукопожатным» і що Путін готовий із ним зустрітись тет-а-тет. Треба сказати, що після цієї заяви мені якось стало неспокійно за людину, за яку я проголосував. У неділю 25 травня після обіду я сів у машину й поїхав голосувати. Багато в Україні зареєстровано в одному місці, але реально живуть в іншому. Буває навіть, що в іншому місті. Може, саме тому всі основні автостороги країни були цього дня перевантажені. Мені в цьому сенсі ще пощастило — я зареєстрований у тому ж районі, де живу, тільки на іншій вулиці. Перше, що мене здивувало на виборчому пункті, так це наявність декількох досить довгих черг. Я знайшов чергу, відповідну моїй «паспортній» адресі, та простояв у ній близько 40 хвилин. Коли нарешті я отримав свої чотири бюлетені, небо стало темнішим і на землю посипався великий крижаний град розміром із перепелине яйце. Потім була гроза та сильний вітер. Під цей шум стихії я й проголосував за Петра Порошенка як президента, за Віталія Кличка як за мера Києва та за відносно невідомого мені чоловіка, який хотів стати членом київського міського парламенту. Потім побіг під грозою та дощем до машини

й поїхав додому, щоб забрати свою дружину і дітей та вирушити до нашого сільського будинку, який хоч і розташований у сусідній області — Житомирській, — але при цьому дорога до нього на машині забирає трохи більше години. Та головне, ми туди приїхали і приїхали тоді, коли виборчу дільницю в селі, розташовану в сільському Будинку культури, ще було відкрито. З неї ще виходили жителі села, які щойно проголосували. Один із них — чиновник районної адміністрації Андрій Майструк — був не дуже задоволеним. Ні, він зміг проголосувати за свого президентського кандидата — Петра Порошенка. Але коли заходив на дільницю, майже автоматично вимовив замість привітання: «Слава Україні!» І у відповідь почув від декількох членів виборчої комісії та спостерігачів традиційну відповідь: «Героям слава!» Але тут же один зі спостерігачів за виборчим процесом Михайло Татура поліз із ним у бійку. Він закричав, що є спостерігачем від партії «Свобода», але не голосуватиме за цю партію, а спостерігачем погодився бути тільки тому, що ніхто інший йому не запропонував стати спостерігачем за 370 гривень за день. А він, як сам і повідомив, є «чесним» і своїм роботодавцям відразу сказав, що особисто він не голосуватиме за партію «Свобода».

Загалом зрозуміло, що в Брусилівському районі Житомирської області партія «Свобода» ніяких голосів не набрала. Але свого спостерігача за виборчим процесом мала, і це дуже важливо.

Сумно закінчилися президентські вибори і для лідера націоналістичної партії «Свобода» Олега Тягнибока — навіть у його базовому регіоні на Західній Україні за нього проголосували трохи більше 1% виборців.

Тепер, коли підрахунок голосів на виборах закінчено і коли ім'я Президента України вже відоме, можна було б почати мріяти про майбутнє. Але ніхто цього не робить. Мріяти про майбутнє заважає східна частина України — Дон-

бас. Раніше він просто заважав стежити за тим, що відбувається на його території, але наступного дня після виборів ситуація різко змінилася. Чеченські добровольці Кадирова, які раніше ховали свої кавказькі бородаті обличчя та удавали, що їх в Україні немає, раптом зняли маски та почали їздити по Донецьку з відкритими обличчями, з приготованими до стрільби автоматами і з обіцянкою: ніколи не допустити на територію Донбасу законну українську владу. Щоб відразу довести серйозність своїх намірів, вони вирушили на вантажівках захоплювати аеропорт Донецька. Донецьк скасував обслуговування літаків, а вже через годину-півтори до аеропорту прилетіли українські винищувачі та бомбардувальники, і війна з сепаратистами продовжилася. Продовжилась і триває до цього моменту. Тим часом кияни вже повернулися додому, проголосувавши за улюбленого кандидата.

Мої давні друзі видавець Петро Хазін і його дружина Ірина сходили на виборчу дільницю та проголосували за того ж Петра Порошенка заради стабільності й прискорення антитерористичної операції. «Стабільність» для Петра Хазіна означає також надію, що держава поверне йому борги за останні три роки. Адже саме через неоплачені, але виконані державні замовлення Петро, як і багато інших видавців та підприємців, перебуває тривалий час на межі банкрутства. На стабільність і відповідальність нового уряду сподівається більшість тих, що проголосували на виборах. Хоча перш за все українці очікують від Порошенка одного — швидко закінчити військовий конфлікт із сепаратистами. Що буде далі, не так важливо. Далі буде звичайне життя. Головне, щоб без війни.

Петра Порошенка офіційно ще не оголошено Президентом, але військова операція проти сепаратистів на сході країни різко активізувалася саме після виборів. Уже вночі з понеділка на вівторок українська армія вперше використала

бойову авіацію проти бойовиків і успішно вибила їх із території Донецького аеропорту. Вперше за час бойового протистояння сепаратисти зазнали дійсно важких утрат — близько 200 бойовиків було вбито. Бої тривали і в самому Донецьку, місті з мільйонним населенням. Машини ДАІ напередодні боїв їздили вулицями міста, і міліціонери через мегафони просили мешканців не виходити на вулиці. З російського боку кордону на українську цієї ж ночі з боями прорвалися кілька вантажівок і мікроавтобусів. Прикордонникам удалося захопити тільки три машини, наповнені автоматами, гранатометами й іншим озброєнням. Решта поїхали в бік міста Антрацита, захопленого сепаратистами.

Попереду ще багато боїв за територіальну цілісність України. Коли ці бої припиняться, почнеться боротьба за європейське майбутнє країни, і в цій боротьбі українці очікують, можливо, від Європейського Союзу більше, ніж Європейський Союз готовий запропонувати Україні.

**2 червня 2014 року.
Гуманізм і загадкова
російська душа Путіна**

Весняні грози змінилися в Україні літніми, червневими дощами. Вибори дали нарешті Києву мера Віталія Кличка, а Україна отримала легітимного Президента Петра Порошенка. Але більше ніяких змін на краще поки що не спостерігається.

В Донбасі війна для жителів стала щоденною реальністю, але в кожному з міст і містечок ця реальність інша. Якщо в Донецьку, одному з найбільших міст України, цілі райони міста живуть як зазвичай у той час, як щоденна війна йде тільки біля міжнародного аеропорту, на території якого ще лежать не прибрані трупи вбитих терористів, то в «столиці»

сепаратистів — місті Слов'янську — стріляють щодня, й іноді неможливо зрозуміти, хто в кого стріляє. В Донбасі тепер діють дві «народні республіки» — Луганська і Донецька, кілька «народних армій», що перебувають під командуванням «народних», тобто не обраних, мерів окремих міст і містечок, і десятки добре озброєних кримінальних банд, які грабують банки, магазини, крадуть банкомати, займаються кіднепінгом бізнесменів і чиновників, за яких можна отримати викуп. Зі Слов'янська щодня тікають мешканці. Місто оточене українськими військами, але між містом і українськими військами блокпости сепаратистів, які підпорядковані «головнокомандувачу армії Південного Сходу» громадянину Росії Ігорю Гіркіну. На цих блокпостах із кожного, хто покидає місто, вимагають «виїзний» податок — 30 гривень. Хоча це й дуже мало, але біженців такий податок усе одно засмучує. Адже, зачинивши свою квартиру на ключ, вони не можуть бути впевнені, що коли повернуться, то не знайдуть двері зламаними, а житло — пограбованим. Та й невідомо, коли вони зможуть повернутися.

Кілька днів тому лідери сепаратистів почали закликати жителів евакуювати з міста своїх дітей. Сказали, що будуть готові автобуси і що є домовленість із легендарним піонерським табором «Артек» у Криму, що табір прийме безкоштовно дітей із Слов'янська і вони пробудуть там стільки, скільки потрібно. Батьки привели дітей. Автобуси виїхали з міста без проблем, і через якийсь час українські військові пропустили їх на територію Криму. Далі почалися пригоди. Піонерський табір «Артек», розташований у мальовничому місці між Ялтою й Алуштою, дітей зі Слов'янська приймати відмовився. Їх повезли до іншого табору в селище Форос, але і там від дітей зі Слов'янська відмовилися. Врешті-решт їх розмістили в Севастополі. Скільки часу вони там пробудуть, не знає ніхто, зокрема й їхні батьки. А до легендарного піонерського табору «Артек» російський уряд за бюджет-

ні гроші привіз 600 дітей із Чечні. Російський сюрреалізм у дії — в окупованому Росією Криму за російський рахунок відпочивають діти з двох регіонів, зруйнованих або тих, які руйнуються російською зброєю. Слово «гуманізм» у цій ситуації набуває додаткового, несподіваного значення. Напевно, правильніше було б у цій ситуації писати «російський гуманізм».

«Український гуманізм» — це теж окреме явище. У Харкові районний суд дав по два місяці арешту озброєним бойовикам, які захопили в день президентських виборів виборчу дільницю в містечку Новий Айдар, а їхнього командира — до того ж священика православної церкви Московського патріархату Володимира Марецького — взагалі звільнив од покарання. Щоправда, православна церква пообіцяла тимчасово відсторонити його від виконання церковних обов'язків, але, як мені здається, взявши в руки автомат Калашникова, він сам уже відсторонився від виконання обов'язків священика!

У Криму з 1 червня заборонено використання української гривні як валюти. Тепер Крим — територія російського рубля. Щоправда, з банками проблеми залишаються, і навіть заплатити за електрику або за комунальні послуги виявляється проблематичним — потрібно простояти в черзі декілька годин. Відпочивальників на кримських пляжах поки що немає, але місцеві жителі все ще сподіваються на Путіна. Адже він уже дав указівку не тільки співробітникам поліції, але й усім співробітникам судової системи Російської Федерації проводити відпочинок на батьківщині, а не за кордоном. Щоправда, в цих інструкціях не було конкретної вказівки відпочивати в Криму, тому ніхто не може дати гарантію, що російські чиновники, поліцейські та судді поїдуть до Криму.

Громадяни України цього року до Криму не збираються. Це вважається непатріотичним. Зате готелі, турбази та са-

наторії Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей, знаменитих своїми піщаними морськими пляжами, вже майже повністю заброньовано. Одначе плани багатьох українців на літній відпочинок змінює мобілізація в армію. Чоловіків призивають на 45 діб і після коротких навчань відправляють у гарячі точки на сході країни. Найгарячішою точкою насправді є лінія російсько-українського кордону, через яку сепаратистам постійно надходить зброя, через яку майже щоночі прориваються автомобілі та вантажівки з новими російськими добровольцями — в основному колишніми військовими з досвідом війни в Афганістані та в Чечні. Збираються ці добровольці в Ростові-на-Дону недалеко від українського кордону, і потім групами прориваються на територію України. Часто до них на допомогу з боку України виходять озброєні сепаратисти, відволікаючи на себе увагу нечисленних прикордонників. Російські прикордонники спокійно пропускають на українську територію як зброю, так і тих, хто вміє нею професійно користуватись. Іноді українські прикордонники пропускають назад, на російську територію, рефрижератори з загиблими російськими громадянами. Нещодавно такий холодильник на колесах перевіз до Росії 33 труни з бойовиками, вбитими під час штурму Донецького аеропорту. Серед загиблих були жителі Чечні, інших республік Північного Кавказу і навіть Москви. У відповідь Слідчий комітет Російської Федерації відкрив проти української армії кримінальну справу, звинувативши армію в використанні неправильних способів ведення бою.

Рамзан Кадіров, нинішній президент Чечні, який ще кілька днів тому говорив, що чеченці в Україні не воюють, раптом повідомив, що всі воюючі в Україні чеченці перебувають там «у своїх особистих справах», але сам Кадіров готовий надіслати в Україну ще 74 тисячі чеченців «для наведення ладу та виконання наказу Путіна».

Саме ж про зміст «наказів Путіна» ніхто нічого не знає, крім найближчого оточення російського президента. Напевно, саме через цю «загадковість», через неможливість передбачити наступний крок Путіна лідер французьких правих Марі Ле Пен заявила, що вона в захваті від його дій. Так, усе більше європейських правоекстремістських політиків починають дивитися на Путіна з натхненням, як на суміш Сталіна і Че Гевари. Виникає враження, що ще трохи, і по вулицях деяких європейських міст пройдуть демонстрації на підтримку Путіна та його політики в Україні й на території колишнього СРСР. Напевно, саме ці передчуття штовхають тепер уряди Литви, Латвії й Естонії на пошуки більш дієвих способів захисту свого суверенітету, на нові звернення до керівництва НАТО з проханням розмістити на території Балтійських держав додаткові військові контингенти Північноатлантичного військового союзу.

9 червня 2014 року.

Україна і Росія: хто кого боїться?

7-го червня п'ятий Президент України Петро Порошенко виголосив свою інавгураційну промову, і командування Збройних сил Росії вже наступного дня оголосило про початок нових військових навчань — цього разу для залізничних військ. Під час навчань російські залізничні війська тренуватимуться в найкоротші терміни перекидати всі інші види військ, уключаючи танкові та артилерійські частини, з Далекого Сходу в центр Росії та на її західні кордони — ближче до України. Політологи і в Росії, і в Україні зійшлися на думці, що причиною початку військових навчань стала одна фраза з інавгураційної промови нового українського президента: «Крим був, є і буде українським!» Скільки мільйонів доларів буде витрачено на

ці навчання, я не знаю, але ще ніколи Росія так не реагувала на слова українських президентів. Слова Петра Порошенка явно коштують дорого. Принаймні для Росії. Втім, у своїй промові український президент багато говорив про мир і про стабільність. Він підтвердив подальше зближення України з Європейським Союзом, на що міністр закордонних справ Франції відразу повідомив, що Європа ще не готова прийняти Україну в свої обійми. При цьому французький міністр підкреслив, що це думка не тільки Франції, а й інших європейських країн. «Стара Європа» хоче остудити європейські надії українців, але робити це не обов'язково. Європейські надії українців нині не пов'язані з членством України в Європейському Союзі. Для українців набагато важливіше реформувати свою країну, очистити її від корупції та перетворити на правову державу. Виконати ці завдання, можливо, виявиться важче, ніж домовитися з Брюсселем про членство України в ЄС. Тим більше, під час військового конфлікту на сході країни.

Церемонія інавгурації Петра Порошенка викликала захват у багатьох громадян України, але одночасно стала приводом перших нападок радикальних націоналістів на нового президента. Ірина Фаріон, депутат парламенту від партії «Свобода», відразу після його промови, частину якої він виголосив російською мовою, звинуватила його в приниженні української мови. Інші прихильники європейського майбутнього України були обурені тим, що на урочистий прийом на честь інавгурації було запрошено колишніх соратників утікача-президента Віктора Януковича, зокрема й Єфремова — голову фракції Партії регіонів у парламенті України, «господаря» Луганська, якого багато людей не без підстав вважають одним із організаторів військових дій проти нової влади в Луганській області. Серед запрошених на урочистий прийом були й інші представники колишньої влади. Щоправда, серед

запрошених ніхто не побачив учасників Євромайдану, крім одного активіста — Ігоря Луценка. Майдан зробив свою справу — Майдан може померти?!

Для нової влади революція закінчилась, і революціонери можуть повертатися додому. Більшість революціонерів уже покинули Київ і вирушили на схід України воювати за територіальну цілісність України в складі нещодавно організованої Національної гвардії або повернулися додому. Ті, хто залишилися нині на Майдані, а це якісь кілька сотень майданівців, потроху починають дратувати нову владу. Спроба за допомогою «народних зборів» на Майдані ухвалити рішення про повернення центральної частини української столиці до нормального життя провалилася. Ті революціонери, що залишилися жити в наметах на Майдані та в будівлі мерії, дружно проголосували, щоб залишитися. Повторюється ситуація, яку Київ уже пережив один раз після перемоги Помаранчевої революції. Тоді теж учасники революції, які приїхали з інших регіонів, сподівалися, що нова влада винагородить їх за їхній подвиг квартирами та роботою в Києві. Але цього не сталося. Не станеться й цього разу. Тим більше, що серед тих, хто тепер живе на Майдані, багато хто прибув до Києва вже після перемоги проєвропейської революції.

Першого ж дня свого президентства Петро Порошенко запропонував мирний план урегулювання ситуації в Донбасі. Цей план було почуто всією Україною, крім Донбасу. Ні, звичайні жителі Донбасу почули і, можливо, зраділи. Але для досягнення миру в цьому регіоні треба говорити з політичними силами, здатними зупинити військовий конфлікт, а таких сил у регіоні немає. Партія регіонів тепер втратила свій вплив, а сепаратисти не представлені жодною політичною силою. «Луганська Народна Республіка» та «Донецька Народна Республіка» українським урядом оголошені терористичними організаціями. Самопроголошені мери до-

нецьких міст не є політичною силою. Всю їхню діяльність спрямовано на посилення хаосу. У містах, захоплених сепаратистами, не працюють банки, магазини, немає електрики та води, практично неможливо отримати медичну допомогу. Пенсіонери перестали отримувати пенсії, оскільки банки вже пограбовано й вони стоять порожніми, поштові відділення не працюють, а інкасаторські машини з грошима для пенсіонерів не доїжджають до мети — їх грабують дорогою. Життя в Слов'янську, Краматорську та кількох інших містах Донбасу зупинилось. У Луганську і Донецьку ще можна купити продукти харчування, але все більше людей виїжджають до Центральної чи Західної України. Всі багаті жителі Донбасу вже покинули регіон. Губернатор Донецької області Сергій Тарута і «господар» Донбасу, найбагатша людина в Україні, Рінат Ахметов уже не перший тиждень живуть у Києві. Повернутися вони зможуть тільки після «зачистки» регіону від збройних російських добровольців і від місцевих сепаратистів. Загальна кількість цієї добре озброєної антиукраїнської армії становить до 10 тисяч осіб. Серед них чимало професійних військових, які воювали в Афганістані та в Чечні. У них є артилерія, вони здатні збивати вертольоти й літаки українських Військово-повітряних сил, вони краще орієнтуються в місцевості. Але при цьому вони зазнають утрат не тільки під час боїв з українською армією і Національною гвардією. За останній час близько сотні бойовиків було вбито місцевими кримінальниками, які вважають, що російські найманці отримують по 300 доларів за день. Можливо, через це різні групи бойовиків почали звинувачувати одна одну в зраді та в таємних зв'язках із київською владою.

Київська влада ж не втомлюється повторювати, що військові дії на Сході закінчатся дуже скоро: протягом тижня або двох. Може, дійсно деякі групи місцевих сепаратистів в обмін на обіцяну амністію таємно перейшли на бік україн-

ської влади?! Якщо це правда, то втрати російських «добровольців» найближчим часом збільшаться. Щоправда, росіяни про це навряд чи дізнаються. Адже російські мас-медіа не розповідають про авторефрижератори, в яких ночами відправляють на батьківщину трупи загиблих бойовиків. Тільки радіостанція «Эхо Москвы», журналісти якої кілька днів тому вночі супроводжували від Слов'янська до кордону з Росією вантаж 200, розповіли про цю сумну реальність своїм слухачам. Але, на жаль, у єдиної опозиційної радіостанції Росії слухачів небагато. А всі інші радіо- й телеканали повторюють щодня, що російські громадяни в Україні не воюють. А раз вони не воюють, значить, і вбити їх не можна. Так і живе Росія у своїй власній «реальності», а Україна — в своїй.

16 червня 2014 року.

Україна: розмір має значення?

Багато в Європі не розуміють, що Україна за територією більша Франції. Але це дійсно так. Від Києва до Луганська, де йде війна, 800 км, до окупованого Криму — понад тисяча кілометрів, до волелюбного Львова, де щойно закінчився міжнародний джазовий фестиваль, 500 кілометрів. У самому Києві чимдуж іде формування нової влади. Обговорюються та визначаються не тільки імена майбутніх міністрів і їхніх заступників, а й кандидатури на посаду голови комітету з кінематографії. Минулої неділі ввечері відбулася зустріч групи видавців, журналістів і політиків у київському ресторані «Бахус», де всі дружно вирішили рекомендувати до складу ради з контролю за телебаченням Марічку Бурмаку — співачку — виконавицю авторських пісень і політичну активістку. Діставши її згоду, почали вирішувати, як донести цю

кадрову пропозицію до президента Порошенка. Вирішили діяти через його прес-секретаря Андрія Цеголка, відомого журналіста й телеведучого.

Ясно, що у Петра Порошенка нині багато важливіших турбот. Перш за все — це війна на сході країни. Нині українські збройні сили намагаються відрізати сепаратистів від кордону з Росією, через яку триває доставка для них зброї й техніки. Драматичною залишається ситуація і в Луганську — найбільш східному місті України. Після того як терористи збили там український транспортний літак, що заходив на посадку в місцевому аеропорту, було оголошено національний траур по 49 загиблих військових і членів екіпажу літака. Хтось підрахував, що це вже 6-й національний траур цього року. Один раз траур оголошували у зв'язку із загибеллю шахтарів, п'ять разів — у зв'язку із загибеллю українських військових в Донбасі. Ситуація в Донбасі абсолютно сюрреалістична: щоранку шахтарі спускаються в шахти, сепаратисти нападають на блокпости української армії або влаштовують засідки на автоколони військових і прикордонників, а військові та прикордонники вступають у бої з бойовиками і намагаються їх витіснити із захоплених містечок і сіл. Траур же зазвичай оголошується в мирний час у зв'язку з нещасними випадками, які спричинили загибель людей. Під час війни траур не оголошували. А це означає, що для України те, що відбувається в Донбасі, — не війна. Дивно, але й окупацію Криму, хоч і було визнано світовою громадськістю як акт агресії проти України, але самою Україною не було сприйнято як війну. Під час війни між двома державами зазвичай відразу розриваються дипломатичні відносини. Росія, навпаки, недавно повернула свого посла до Києва, а посол України постійно протягом останніх місяців перебував у Москві. Це не означає, однак, що йдуть якісь дипломатичні переговори, націлені на розв'язання маси існуючих проблем.

Україна висуває вимоги Росії, щоб її прикордонники припинили пропускати зі своєї території через кордон автотранспорт зі зброєю для бойовиків і російських добровольців, однак Росія не реагує, і російські прикордонники не тільки «не помічають» практично щоденні нічні автоконвої, що перетинають кордон, але навіть «не помітили» українських збройних бойовиків, які відігнали на російську територію автобус із дітьми з дитячого будинку-інтернату, що розташований у Слов'янську. Дітей вихователі намагалися вивезти в глиб України, але бойовики розвернули автобус, і дітей без документів для перетину кордону було виявлено аж у Ростові-на-Дону, в глибині російської території. Пригоди дитбудинку та його вихователів закінчилися через добу, коли під тиском ООН і ОБСЄ їх усе-таки повернули на літаку до Дніпропетровська, звідки відвезли до літнього табору відпочинку.

У понеділок «Газпром» твердо пообіцяв залишити Україну без російського газу. Тристоронні переговори України, ЄС і Росії щодо газового питання закінчилися безрезультатно. Україна відмовляється платити «політичну» ціну за газ, вимагаючи економічно обґрунтовану ціну. Росія не погоджується і вимагає оплати майже 2 мільярдів доларів боргу за вже отриманий Україною газ. Триває патова ситуація, в якій саме країни-імпортери російського газу в Європі можуть виявитися «крайніми».

Тим часом Росія заборонила з цього ж понеділка імпорт української картоплі. Попереду, мабуть, заборона на українську моркву, українську цибулю і все інше, що росте на полях України. Торгова війна, яку веде Росія проти України вже не перший рік, не викликає у громадян України ніякого інтересу. Реальна ж війна, яку за допомогою Росії ведуть на сході країни сепаратисти, продовжує хвилювати українців у всіх куточках країни. Серед загиблих у збитому сепаратистами літаку виявилися представники практично всіх

регіонів України. Похорони молодих солдатів-десантників відбулися в Одесі, Донецьку, в Закарпатті й у Львівській області. Це були вже далеко не перші похорони загиблих українських військових у цій війні, яка не вважається війною. В Донбасі теж ховають своїх, а трупи російських найманців-добровольців намагаються відправляти на батьківщину. За що вмирають сепаратисти?!

Спочатку вони вмирали за свої «народні республіки» — за «Донецьку Народну Республіку» і за «Луганську Народну Республіку». Але в останні два тижні лідерів сепаратистів відвідав депутат російського парламенту Олексій Журавльов, соратник і однодумець сумнозвісного політика Володимира Жириновського й ідеолога російських фашистів Андрія Дугіна, який пояснив їм, що воювати і вмирати вони мусять за «Новоросію» — майбутній південно-східний регіон, який має відірватися силою від України та приєднатися до Росії. Ось уже і Путін почав уживати слово «Новоросія» замість більш звичної назви регіону «Донбас». «Новоросія» набагато більша за Донбас. Так називалася за царя Новоросійська губернія, до якої входило все північне узбережжя Чорного моря, а також землі Бессарабії, які тепер належать Україні й Молдові. Таким чином, другий раз за останні кілька місяців про російським сепаратистам Москвою поставлено мету — відвоювати для Росії вісім українських областей і об'єднати таким чином Росію з Придністров'ям. Наскільки сприйняли сепаратисти цю «новоросійську» ідеологію, сказати важко. В Одесі, Миколаєві, Запоріжжі та інших південних регіонах України все спокійно. Але в Луганську й Донецьку ситуація з кожним днем погіршується, незважаючи на всі бадьорі заяви керівництва українських «силовиків». У Луганську студентів Університету імені В. Даля виселили з гуртожитків. Тепер у гуртожитках замість студентів живуть бойовики. У Донецьку сепаратисти вже захоплю-

вали обласне відділення Національного банку України та казначейство і брали співробітників цих установ у заручники. Після переговорів із мером Донецька сепаратисти звільнили заручників і вийшли із захоплених будівель, але вони можуть туди повернутися в будь-який момент. Сепаратистів просто тягне в банки. Більша частина банків у регіоні вже не працює, а Національний банк і казначейство мусять працювати, бо якщо вони закриються, то всі держслужбовці регіону залишаться без зарплат, пенсіонери без пенсій.

Росія знову почала маневри техніки на далеких підступах до українського кордону. Поки що ця техніка не входила до 20-кілометрової прикордонної зони, але що таке 20 кілометрів? Це двадцять хвилин дороги для будь-якого танка або будь-якої бронемашини піхоти.

Європа тим часом, навіть отримавши від США докази того, що три танки минулого тижня в'їхали в Україну з російської території, про нові санкції проти Росії тільки говорить. Виникає враження, що Європа шукає привід зробити кілька кроків убік від українського конфлікту. Європа хоче займатися бізнесом і говорити про демократію, а не займатися демократією і говорити про бізнес. Україні ж належить займатись і демократизацією суспільства, і порятунком національної економіки. Президент Петро Порошенко поки що залишається оптимістом і дав указівку українському МЗС готувати його візит до Брюсселя на 27 червня для підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Ясна річ, що такі угоди під час війни не підписують — ось вам і ще один привід не називати те, що відбувається, війною. Але до 27 червня за пасивності Європейського Союзу ситуація може змінитись, і не в кращий бік. У такій ситуації ЄС може сам назвати боротьбу з сепаратистами в Донбасі «війною» і попросити перенести підписання угоди на більш віддалене майбутнє.

**23 червня 2014 року.
Україна. Війна з перервою
на кінофестиваль**

Президент України Петро Порошенко віддав наказ про припинення вогню на сході країни з 22:00 20 червня терміном на один тиждень, тобто до 27 червня. Тут же на нового українського президента обрушилися з критикою багато військових, заявляючи, що таке перемир'я тільки дасть терористам можливість зміцнити свої позиції. Керівництво Росії спочатку нібито схвалило миролюбний жест Петра Порошенка, але дуже швидко змінило свою точку зору. Міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров оголосив заяву про припинення вогню ультиматумом на адресу сепаратистів, який не може привести до деескалації ситуації в Донбасі. І дійсно командири сепаратистів одразу зробили заяву, що ніякого перемир'я не визнають, і продовжили військові дії проти українських військових і прикордонників. За перші три дні перемир'я бойовики Донбасу відкривали вогонь по українських військових понад 30 разів, багато солдатів і офіцерів було поранено, одного офіцера вбито.

Але українська армія та батальйони добровольців в атаку на сепаратистів не йдуть і бойові дії не починають. Усі прекрасно розуміють, що, як тільки тиждень перемир'я закінчиться, все почнеться знову. Але говорити про це не прийнято. Адже всі чекали настання 27 червня не тому, що о 10-й ранку цього дня офіційно закінчується термін здачі зброї сепаратистами. 27 червня має набагато більш важливе значення для найближчого та більш віддаленого майбутнього України тому, що в цей день Європейський Союз і Україна підписують Угоду про асоціацію, точніше — його економічну частину. Політичну частину угоди Петро Порошенко вже підписав на початку червня. Саме цей акт підписання і був головною причиною оголошеного тижневого перемир'я. Чому? Тому, що такі документи країна, яка пе-

ребує в стані війни, підписувати не може. Саме тому Росія знову підвела десятки тисяч своїх солдатів і тисячі одиниць військової техніки до українського кордону, розраховуючи провести перед 27 червня «миротворчу операцію» з розмежування Донбасу та решти України щільною лінією своїх військ. Тоді б уже ніхто не говорив про підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Але Україна зіграла на випередження, точно так, як Росія зіграла на випередження зі США в питанні Сирії, оголосивши, що Сирія готова віддати своє хімічне озброєння.

Наприкінці минулого тижня у відповідь на оголошення перемир'я командири сепаратистів пообіцяли, що в неділю, 22 червня, в чергову річницю нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз, у Києві буде повстання проти «хунти» й оголошення про створення «Київської Народної Республіки», яка також захоче воз'єднатися з Російською Федерацією, як і «Луганська Народна Республіка» і «Донецька Народна Республіка». Кияни дуже здивувалися. Незважаючи на те, що близько 70 відсотків жителів чотиримільйонного міста розмовляють російською, але проросійських симпатій у Києві в останні двадцять років не помічали. І ось у Печерській лаврі — православному «Ватикані» Російської православної церкви, що перебуває під керівництвом Московського патріархату, зібралось близько 250 прихильників Росії, і вони вирішили, що підуть з іконами хресним ходом на Хрещатик, де оголосять про свої цілі. На виході біля Печерської лаври вже зібралось два десятки російських журналістів, кілька телекамер російських телеканалів теж із нетерпінням чекали початку дійства. Та ба — воно так і не почалось. Кияни, почувши про підготовлюваний хресний хід, разом із добровольцями, що досі залишаються на Майдані Незалежності, прибули до Лаври та заблокували всі виходи з монастиря. Проросійське повстання в Києві не відбулося. Щоправда, треба сказати, що і це дійство було

зовсім не масовим. Хресний хід 250 прихильників Путіна блокували близько 500 прихильників незалежності України від Росії.

Київ намагається жити нормальним життям. Бізнесмени, з якими попередня влада не розраховувалася за виконані державні замовлення, жваво ходять по кабінетах міністерств і намагаються отримати назад свої зароблені гроші. І дивно, незважаючи на те, що в країні важке фінансове становище, уряд почав платити за рахунками. Навіть видавцям почали повертати борги колишнього уряду. Мій давній знайомий Петро Хазін, директор видавництва «Альтерпрес», якого попередній уряд практично зробив банкрутом, теж вирушив на пошук своїх зароблених грошей. Настрій у нього поліпшився, і він уже планує через місяць поїхати з сім'єю відпочивати на Чорне море в район Одеси. Кличе і мене до них підїхати на кілька днів, аби разом половити чорноморську рибку. «Ти тільки приїжджай поїздом, а не машиною! Там озброєні банди забирають машини у туристів!» — попередив мене він задалегідь. Пораду цю я сприйняв і вирішив, що якщо поїду, то вже точно не своєю машиною.

Найбільше видавництво України «Фоліо» вже отримало 25% від суми, яку заборгувала йому влада, і відразу оголосило про підготовку нових видань до вересня, до часу найбільшої в Україні книжкової виставки у Львові. Скрізь, крім Донбасу і, звичайно, Криму, до людей повертається впевненість у завтрашньому дні. Може, тому, що Порошенко дивно швидко і природно вжився в роль президента.

В Одесі активно готуються до щорічного Одеського міжнародного кінофестивалю, який почнеться через тиждень. У Львові щойно закінчився міжнародний джазовий фестиваль «Альфа-фест». Дуже дивно іноді дивитися випуски новин українських телеканалів, де щоденні репортажі з воюючого Донбасу плавно переходять у новини зі світу театру і кіно. Іноді здається, що Донбас може перетворитися на українську

«Північну Ірландію». І це цілком можливо, якщо не закрити кордон із Росією. Але закрити кордон із Росією або хоча б узяти її під контроль поки що не вдається. Та й сам Володимир Путін, мабуть, вважає, що між Росією та Україною ніякого кордону не існує. Адже за 23 роки незалежності Україна так і не змогла підписати з Росією закон про демаркацію україно-російського кордону. Те, що тепер українці називають своїм кордоном із Росією, російські політики вважають внутрішнім кордоном між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою, тобто адміністративним кордоном усередині Радянського Союзу.

Така ж історія була в Росії з Естонією і врешті-решт, незважаючи на протести Росії, Естонія в односторонньому порядку завершила демаркацію свого кордону та прийняла закон про кордон. Скоріше за все Україні теж доведеться самостійно вкопувати в землю зелені прикордонні стовпчики та натягувати між ними колючий дріт, незважаючи на протести Москви.

Москва, до речі сказати, теж живе не тільки військово-політичним життям. Нещодавно закінчився Московський міжнародний кінофестиваль, на який, щоправда, відмовилися приїхати дві третини запрошених зарубіжних кінематографістів. Зате по закінченні кінофестивалю російський продюсер Анатолій Максимов заявив про початок підготовки до зйомок нового історичного блокбастера «Вікінг» із бюджетом 36 мільйонів доларів. Фільм буде знято за мотивами повісті ченця Києво-Печерської лаври «Повість временних літ» і покаже життя у Стародавній Русі в X—XI століттях. Крім творчих цілей у цього кінопроєкту є й ідеологічна складова: показати, що Київська Русь історично належить сучасній Росії. Напевно, тому фінансуватиметься фільм російським державним фондом підтримки вітчизняного кінематографа.

Зрештою, будь-яка війна, будь-який конфлікт стає темою для мистецтва: для кіно, літератури, навіть для опери. Втім, мені важко собі уявити сучасну оперу, що розповідає, точніше — співає про героїв і жертв збройного протистояння на сході України. А ось народні пісні про українських героїв, тих, хто гинуть в Донбасі, вже з'явилися. Прихильники ж об'єднання з Росією своїх пісень не пишуть: вони у вільні хвилини співають радянських пісень із кінофільмів про Другу світову війну.

23 липня 2014 року.

Трагедія «стороннього» авіалайнера

Коли літо переступило через свою середину, 17 липня цього року, в небі над українським Донбасом ракета класу «земля-повітря» зупинила життя майже трьохсот людей і прикувала увагу всього світу до поля, всипаного уламками літака «Боїнг-777» та тілами загиблих пасажирів. До місця падіння тіл і уламків одразу виїхали збуджені російські бойовики, яким було дано завдання заарештувати або вбити українських льотчиків, якщо вони ще живі. Але коли перша група сепаратистів дісталася села Грабове та виїхала на поле, засіяне тілами й валізами, то, на свій подив бойовики побачили, що збитий «не той літак». «А чого вони тут над нами літають, у нас — війна!» — сказав один із бойовиків, розглядаючи трупи, поки інший знімав наслідки трагедії на відео на свій телефон. Так ця фраза попала в YouTube. Незабаром підїхали нові бойовики. Вони зацікавилися вмістом розкиданих по полю валіз, зацікавилися золотими кільцями та сережками загиблих пасажирів. Почали знімати кільця та персні з пальців і розпихати по кишнях.

«Ми думали, це український транспортний літак!» — зізнався один із бойовиків італійському журналістові, корес-

понтенту газети Corriere della Sera. У цій фразі колишнього шахтаря з Тореза, що став бойовиком, і криється основна причина трагедії. Російське керівництво сепаратистів Донбасу забезпечило їх танками, зенітними установками, гарматами й масою іншої зброї, щоб успішно воювати проти української армії на землі. Але літаків Росія сепаратистам не дала, тому що, незважаючи на величезні зусилля, бойовикам не вдалося захопити ні Донецького, ні Луганського аеропортів. Навіть маленький військовий аеродром у Краматорську українські війська та добровольчі батальйони відстояли, зазнавши величезних утрат. Таким чином небо над Донбасом залишилося під контролем українських Військово-повітряних сил, які й допомогли наземним силам української армії відвоювати в сепаратистів раніше захоплені території. Саме через активність української авіації бойовики попросили в Росії й дуже швидко отримали зенітно-ракетні комплекси, здатні збивати літаки та вертольоти на будь-якій висоті. Але шахтарі та інші «ополченці» не в змозі управляти такою технікою. Для цього в неофіційне «відрядження» з Росії на територію Донбасу відправляли й відправляють нині кадрових офіцерів російської армії, фахівців військової справи. Це на їхньому рахунку 16 збитих літаків і вертольотів Військово-повітряних сил України, два з яких було збито бойовиками 23 липня. Гадаю, що фахівці, відповідальні за загибель майже трьохсот пасажирів «Боїнга-777» Малазійських авіаліній, вже терміново повернуті на батьківщину, до Росії. Туди ж відвезли установку «Бук», із якої було зроблено фатальний запуск ракети. Цю установку, на якій перед загибеллю «Боїнга» було чотири ракети, а після загибелі — три, що перевозили в бік російського кордону, зняли на відео випадкові чи невідомі свідки та виклали обидва відео в інтернет. Я сумніваюся, що цю установку взагалі знайдуть навіть після закінчення військових дій на сході України.

Чотири дні поле, засіяне уламками літака й тілами пасажирів, охороняли майже тисяча озброєних бойовиків. Серед них були люди в камуфляжі та люди в цивільному. Люди в цивільному уважно оглядали тіла загиблих і час від часу давали вказівки, які з тіл вантажити на машини й відвозити. Хтось привіз апарат для різання металу, і частину корпусу літака заходилися різати. Потім бойовики говорили, що розрізали метал обшивки, щоб витягнути тіла загиблих. Але українські військові фахівці, проаналізувавши відеокадри з місця подій, припустили, що людьми в цивільному були російські військові фахівці, які перевіряли останки пасажирів і метал фюзеляжу літака на осколки або сліди ракети, яка збила літак. Може, саме цим пояснюється майже чотириденне недопускання до тіл і уламків літака українських і міжнародних фахівців.

Але тепер усе це позаду. Тіла та фрагменти тіл пасажирів відправлено в Нідерланди. У Гаазі в міжнародному суді заведено кримінальну справу за статтею «військові злочини». Окреме розслідування події веде Україна, а США вже надали свої висновки, в яких, однак, не вказується на пряму участь Росії в цій трагедії. Сказано тільки, що Росія створила умови для вчинення цього злочину. Відомо, що ракету було випущено в літак із території, контрольованої проросійськими сепаратистами та їхніми російськими співниками. Але хто натиснув на кнопку пуску ракети — невідомо.

Так, за день до трагедії президент РФ Путін пообіцяв адекватно відповісти на нові санкції США і ЄС, і тепер ця обіцянка видається зловісним провісником трагедії. Зв'язок між обіцянкою Путіна та загибеллю пасажирів побачили стільки людей у світі, що російському президенту довелося вперше за свою політичну кар'єру записувати вночі телевізійне звернення. Щоправда, ніяких вибачень або жалю в цьому зверненні світ не почув. Путін повторив свою ідею-фікс останнього часу про те, що Росія, як і раніше, буде

всіма можливими способами захищати в усьому світі росіян, російськомовних і «людей російської культури». Цю фразу, мабуть, було спрямовано проросійським сепаратистам Донбасу та їхнім російським і сербським «товаришам по зброї» як доказ подальшої підтримки бойовиків на території України. Для самих росіян Путін повідомив, що в цей час «загрози суверенітету Російської Федерації немає». Тобто заспокоїв громадян своєї країни тим, що НАТО на Росію не нападатиме. Тоді до якої війни готується Росія, стягнувши вже близько 50 тисяч військових до кордону з Україною? Останніми днями на кордон із Україною прибули військові підрозділи з Сибіру, Уралу і Татарстану. Ясно, що рішення про переміщення їх на кордон із Україною було прийнято до загибелі «Боїнга-777». Але трагедія в небі над Донбасом, схоже, не скасувала планів Путіна щодо України. Єдина відмінність у ситуації до загибелі літака та відразу після неї спостерігається в тому, що через кордон із російської території на територію України, контрольовану сепаратистами, перевозиться тепер менше зброї, боєприпасів і нових російських добровольців. Щоправда, цей потік для продовження війни може поновитися на повну силу в будь-який момент. Українським військам поки що не вдається взяти власний кордон під контроль. Це зробити неймовірно важко, адже сепаратисти разом із російськими військами обрали дуже специфічну тактику: сепаратисти обстрілюють із артилерії та мінометів російську територію, а російська артилерія у відповідь стріляє не по вогневих точках сепаратистів, а по українських прикордонниках і місцях дислокації українських військових. На жаль, ця дивна, як її називають — «гібридна», війна триває. Тільки тепер, нарешті, весь світ зрозумів: те, що відбувається на сході України, — це не «внутрішній конфлікт», який відбувається десь далеко і Європи не стосується, а конфлікт глобальний, жертвами якого вже стали і ще можуть стати громадяни будь-якої країни світу.

6 жовтня 2014 року.

Україна. Надія на свято

В Україні холоднішає. Осінь у самому розпалі. Іноді вдень сонце розігріє повітря до +20°, а вночі на землі паморозь, перші заморозки. Грибів мало, тому що не було дощів. Хороших новин також небагато. Президент Порошенко їздить по країні та представляє програму реформ, що складається з 60 пунктів. Кількість необхідної роботи лякає думаючих людей і залишає байдужими людей, які не люблять думати, а люблять просто жити: від понеділка до неділі.

По всій Україні вже зібрали урожай і переорали на зиму поля. Тільки в Донбасі урожай пшениці та іншого зерна ще майже не зібраний. Там, де йшли військові дії, фермери просто бояться запускати в поле комбайни — занадто багато снарядів, які не розірвалися. В інших, більш спокійних регіонах у фермерів інші страхи — сепаратисти оголосили, що всі фермери на підконтрольних їм територіях спочатку мусять отримати в «урядів» невизнаних республік довідку, що цей урожай належить їм і не є вкраденим. Тільки після цього можна його збирати. Але вивозити його за межі території невизнаних республік не можна — за це можуть і розстріляти. Що робити із зібраним зерном — теж не говорять, але фермери підозрюють, що зерно можуть просто відібрати, як відібрали в Донецьку та Луганську новенькі автомобілі з автосалонів. Сказали: «На потреби ополченців». Тепер у Донецькій і Луганській «народних республіках» автомобілі не продають. Як і багато іншого. Але на «конфікованих» в автоторговців і просто у господарів автомобілях їздять без номерних знаків.

Школи на захоплених територіях дійсно працюють, але далеко не всі. Дітей мало. Зате днями з Росії привезли російські шкільні підручники, схвалені міністерством освіти Росії. У Горлівці Донецької області командир місцевих сепаратистів

Ігор Безлер на прізвисько «Бес» (до речі, колишній директор кладовища) викликав до себе в офіс усіх місцевих учителів, які погодилися вийти на роботу, і видав їм по 3000 гривень із валізи з грошима. Сказав, що це зарплата за вересень. Скільки валіз із українською валютою потрапило на захоплену сепаратистами територію, невідомо, але схоже, ці гроші мають кримське походження. Під час окупації Криму Росією в сховищі Кримської філії Національного банку України перебувало близько 3 мільярдів гривень. Росія ці гроші Україні не повернула. Але тепер, здається, знайшла їм застосування. Втім, на захоплених територіях ходять одночасно дві валюти — російськими рублями розпlachуються з найманцями й ополченцями, а гривнями — з лікарями і вчителями. Решта, включно з пенсіонерами, — як і раніше, сидять без грошей.

У Криму триває терор проти кримських татар. Викраденого два тижні тому молодого хлопця з Євпаторії знайшли повішеним. Поки його шукали, невідомі люди викрали ще трьох молодих кримських татар. Їх поки що не знайшли. Багато хто думає, що саме так хоче російська влада залякати кримськотатарське населення і змусити його прийняти російську владу.

Київ живе очікуванням парламентських виборів. Уже почалася рекламна кампанія партій та блоків партій, які йдуть до парламенту. Тренд цього сезону — в списку партії обов'язково мусять бути командири добровольчих батальйонів, які воювали в Донбасі. І в кожній партії або блоку є, як мінімум, по одному — по два комбати. Юлія Тимошенко, щоправда, вирішила скласти свою першу п'ятірку списку ще більш оригінально: на першому місці в списку стоїть викрадена російськими спецслужбами з території України військова льотчиця Надія Савченко, яка перебуває

нині у російській в'язниці, а тільки на другому — сама Юлія Тимошенко. У найближчі два тижні Тимошенко збирається до Москви, щоб бути присутньою на суді, який визначатиме подальшу долю Надії Савченко, обвинуваченої в причетності до вбивства російських журналістів в Донбасі. Ця поїздка цілком може закінчитися сюрпризом — зустріччю Юлії Тимошенко з Путіним або, в крайньому разі, з його представниками. Адже відносини у Тимошенко і Путіна цілком хороші, й у одному з інтерв'ю навесні цього року Володимир Путін говорив, що коли Президентом України стане Тимошенко, то проблем не буде. Попереду — багато інтриг, і не всі вони пов'язані з парламентськими виборами, призначеними на кінець жовтня.

Від самих виборів сюрпризів чекати не варто — Блок Президента Порошенка сформує більшість у парламенті. Юлія Тимошенко, колишні регіонали під новим брендом «Опозиційний блок» і комуністи, якщо вони подолають виборчий бар'єр, виявляться всі в опозиції до блоку чинного президента. Але на ситуацію в новому парламенті більше впливатиме не опозиція, а ситуація на лінії фронту, на окупованих територіях Донбасу і поруч з ними.

Якщо ситуація буде більш-менш спокійною, то уряд і президент зможуть зайнятися економічними реформами, і тоді опозиції буде важко їх критикувати. Якщо ж продовжаться військові дії, як вони тривають і сьогодні, незважаючи на оголошене ще 5 вересня перемир'я, то й уряду, і президенту буде не до реформ. Хоча, якщо Україну й очікують нові політичні потрясіння, то стануться вони тільки після нового року. Україна традиційно любить і шанує свята, а це значить, що з кінця грудня до середини січня ніяких гучних подій в Україні не має статись. Українці вже готуються до Нового року. Цього разу він відрізнятиметься однією важливою деталлю — Віталій Кличко, новий мер Києва, виконав обіцянку й переніс головну

новорічну ялинку країни з Майдану на Софійську площу. Можна сказати, що переніс її майже просто мені під балкон! Звичайно, Софійська площа не така велика, як Майдан Незалежності, але при бажанні теж може вмістити до ста тисяч учасників свята. Залишилося тільки дожити до цього свята. Пляшку «Артемівського» шампанського я вже купив. До речі, це шампанське виробляють в Донбасі, але Артемівськ від сепаратистів уже звільнено і завод шампанських вин працює!

**20 жовтня 2014 року.
Духи «Запах України»
та українська реальність**

Кілька днів тому в Києві закінчився Тиждень моди, який зібрав сотні дизайнерів і тисячі любителів модного одягу з усієї України та з багатьох країн світу. Власне, я не знаю, скільки точно брало участь у цьому святі моди представників Донбасу, але можу з упевненістю сказати, що дизайнери, які представляли Донбас, більше в Донбасі не живуть. Вони вже перебралися з Донецька та Луганська до Києва та Дніпропетровська.

Відомий іспанський дизайнер духів представив цього разу в Києві три варіанти нових парфумів під назвою «Запах України». Кожен охочий міг принюхатися до демонстраційних флаконів, але сенсації з цих запахів не вийшло. Для українських учасників «запах України» поки що навряд чи є парфумним поняттям. Для мене, як жителя Києва, теж. Цієї зими Київ дихав димом палаючих шин, запахом сльозогінного газу й димових шашок. Нині у Києві запах осені, запах прілого жовтого листа, легкий запах осінньої вогкості, приправлений теплим запахом житнього хліба з кмином, коли проходиш рано-вранці

повз австрійську або французьку булочні на вулиці Ярославів Вал поруч із моїм будинком.

Минулого тижня в повітря Києва знову короткочасно повертався запах палаючих шин — активісти «Правого сектора» та націоналістичної партії «Свобода» знову палили шини перед парламентом на знак протесту проти того, що парламент під час свого останнього засідання перед парламентськими виборами не визнав ветеранів Української повстанської армії — УПА — учасниками бойових дій. Йдеться про ту українську армію, яка спочатку воювала разом із німецькою армією Гітлера проти СРСР, а потім, після перемоги Радянського Союзу, протягом понад 15 років вела партизанську війну з радянською системою на території Західної України та Буковини. Я не знаю, скільки десятків ветеранів УПА залишилися на сьогодні живими і наскільки їм потрібен цей статус? У Західній Україні ветерани УПА отримують пільги від місцевої влади, також їм доплачують трохи до пенсії. Визнання їх «легітимними» учасниками війни скоріше підвищило б рейтинг партії «Свобода», що сильно впав, ніж допомогло б колишнім борцям із радянським режимом. Але це політика, а в політиці іноді неможливість досягти поставленої мети також є позитивним результатом, якщо боротьба за досягнення мети була надто публічною.

У трьох містах України пройшли і мітинги, якщо не сказати — бунти, солдатів строкової служби Внутрішніх військ України. Найбільш серйозна ситуація складалась у Києві. Солдати внутрішніх військ із частини, розташованої під Києвом, зачинили своїх офіцерів у казармі й пішли на Київ під Адміністрацію Президента вимагати мобілізації. Ці солдати не брали участі у воєнних діях в Донбасі, але зате брали участь у спробах придушити протести на Майдані минулої зими. Близько чотирьохсот солдатів брали

участь у цій дивній акції, що більше підходить під визначення «воєнний злочин». Через кілька годин вони погодились повернутися в частину, й інцидент було вичерпано. Однак, звичайно, інформація про бунти військових «по всій Україні» стала головною новиною російських телеканалів. Пізніше виступив Президент Порошенко і заявив, що у зв'язку з воєнними діями в Донбасі мобілізація солдатів усіх військових частин відкладається до стабілізації обстановки. А трохи пізніше виступили й представники Служби безпеки України, які повідомили, що бунти військових було підготовлено російськими спецслужбами в багатьох містах України, але вдалося реалізувати заплановане тільки в трьох містах. В інших містах українські спецслужби змогли заблокувати діяльність своїх російських колег. З'ясувалося, що координувалися раніше заплановані солдатські бунти через російську інтернет-мережу «Вконтакте», а також через проросійських активістів на місцях. У військовій частині в селищі Новопетрівці під Києвом бунт почався після того, як на територію частини потрапили проросійські активісти, що прикинулися батьками солдатів, які приїхали відвідати своїх дітей. Саме вони почали на території військової частини мітинг і закликали солдатів ізолювати офіцерів і йти до Києва вимагати звільнення в запас. Готовність солдатів поводитися за їхніми вказівками тільки доводить те, що частину солдатів заздалегідь було підготовлено до цього плану дій.

Непомітно і без особливих обговорень у суспільстві пройшла зустріч Путіна і Порошенка в Мілані. Реакція на її наслідки була спокійною очікуваною: «Який сенс говорити з Путіним?» Сенс, звичайно, був, але сенс цей був політичним, а не практичним. Для Заходу важливо, щоб Україна продовжувала «діалог» із Росією. Цей «діалог» більше нагадує два паралельні монологи.

Осінь цього року явно «працює» на Україну — до початку листопада метеорологи обіцяють теплу погоду. Опалення ввімкнуть, коли дійсно похолодає. Може, коли піде сніг. Але ніхто не скаржитися. Багато киян хочуть зрозуміти: як зимуватиме Донбас. Насправді, захоплені сепаратистами території можуть цілком стерпно перезимувати завдяки власному вугіллю, адже до половини вугільних шахт розташовані на захопленій території. Тут, звичайно, виникає питання оплати праці шахтарів, але влада «Новоросії», як любить називати цей регіон президент Путін, виявляє чудеса економічного мислення. У Луганську працює їдальня, в якій годують за роботу. З'явилися оголошення про вакансії, в яких також указується, що грошей за роботу не даватимуть, а тільки годуватимуть.

Командир-президент-начальник «Донецької Народної Республіки» Захарченко оголосив, що скоріше за все його республіка буде незалежною й самостійною, як Придністров'я. До цього він додав, що такий статус для економіки «республіки» набагато кращий, ніж інший, адже в цьому разі не треба буде підкорятися ніяким міжнародним і українським правилам та законам. Перший економічний указ Захарченко вже підписав: про націоналізацію всіх горілчаних заводів. Крім того, Захарченко оголосив, що валютами «республіки» будуть гривня, російський рубль, долар США, євро та китайські юані. Керівництво «республіки» вже зажадало в Національного банку України п'ять мільярдів гривень на поточні потреби, але отримало відмову. Території, що перебувають під контролем сепаратистів і російських військових, не фінансуватимуться з українського бюджету. Тепер залишається інше питання відкритим: чи фінансуватиме ці території Росія? Ймовірно, Росія також відмовила «республіці», інакше Захарченко б анонсував російський рубль як єдину валюту свого територіального утворення. Керівництво «Луганської Народної Республіки» поки що мовчить про

свої економічні та валютні плани. Очевидно, керівництву «Луганської Республіки» не до економіки. Там, як і в «Донецькій Республіці», але набагато в більшій мірі йде війна між різними групами сепаратистів, російських військових і російських добровольців за контроль над шахтами та іншими індустріальними об'єктами. Іноді супротивні анти-українські сили воюють просто «за порядок». Так російські військові відвоювали у сепаратистів маленьке містечко Алчевськ просто тому, що «їм набрид бардак і мародерство» з боку місцевих сепаратистів.

Перемир'я триває, військові дії теж. Не всі лідери сепаратистів визнають Мінські домовленості, та й ніхто не може назвати точну кількість цих лідерів. Колись Донбаський степ називали Диким полем. Нині це поле стало набагато більше диким і перетворилося на головний біль для всієї України. Повторюється ситуація громадянської війни, що тривала в цих місцях три роки після революції 1917-го. Скільки триватиме нинішня ситуація, можна буде точніше сказати навесні наступного року. Якщо захоплені сепаратистами території переживуть зиму, повернення їх під юрисдикцію України може зайняти більше часу, ніж багато українців думають.

27 жовтня 2014 року.

**Добровольці повертаються
з фронту просто в парламент України**

Головна новина минулих днями парламентських виборів в Україні — це непотрапляння до нового парламенту комуністичної партії. Цього разу Росія, що завжди підтримувала українських комуністів і вважала їх своїми союзниками в Україні, зіграла з ними ж недобрый жарт, анексувавши Крим. Російськомовний Крим усі 23 роки

Незалежності України традиційно голосував за комуністів і давав їм достатньо голосів для потрапляння в парламент. Відійшов Крим, і дорога до парламенту українським комуністам закрилася. В Донбасі цього разу голосували далеко не всі, але ті, хто голосував на територіях, вільних од сепаратистів і російських військ, продовжили підтримувати політичну силу колишнього президента Віктора Януковича, що втік із країни. У цих виборах, щоправда, Партія регіонів брала участь під назвою «Опозиційний блок». Навіть у Харківській області на багатьох виборчих дільницях вона вийшла на перше місце, але голосували за неї активно тільки на Східній Україні. У центрі, на півночі, на півдні та на заході «Опозиційний блок» набрав мало голосів. Не потрапляє до парламенту і вже легендарний радикальний «Правий сектор», який набрав близько 3 відсотків, однак його лідер Дмитро Ярош до парламенту пройшов по мажоритарному округу. По мажоритарних округах пройшли ще кілька відомих членів «Правого сектора». Інша радикальна націоналістична партія — «Свобода» теж не добирає достатньо голосів, хоча, можливо, після судових засідань і перерахунків результатів голосування їй усе-таки вдасться знову опинитися в парламенті.

Головною несподіванкою цих виборів і виборчої кампанії було різке зниження рейтингу декількох провідних політичних сил буквально за два тижні до дня виборів. Найбільше втратила популярність «Радикальна партія Олега Ляшка» — популістський політичний проект, який фінансується двома олігархами, що мали пряме відношення до Віктора Януковича, — Дмитром Фірташем, який перебуває під слідством в Австрії, і Сергієм Львовочкіним, головою президентської адміністрації за Януковича. Це «просідання» рейтингу пов'язане з масованою телевізійною «атакою» на Олега Ляшка, проведеною телеканалом «1+1». Журналістам удалося знайти відеозаписи зйомок «героїчного перебуван-

ня Олега Ляшка» в Донбасі. Виявилось, що зйомки були постановочними і проходилися не в зоні військових дій. Одночасно перед виборами трохи втратив рейтинг блок Петра Порошенка, але за рахунок цього зріс рейтинг блоку «Народний фронт» прем'єр-міністра Арсенія Яценюка.

Уже нині можна передбачити, що в новому парламенті спокою не буде. І не тому, що частина України перебуває під контролем сепаратистів і російських військ, а іншу частину — Крим — анексовано Росією. До парламенту проходить багато учасників воєнних дій в Донбасі, проходять і активісти Майдану, і командири добровольчих батальйонів, налаштовані боротися з корупцією в політиці будь-якими методами, аж до оголошення нової вуличної хвилі протестів проти вже нової влади. Економічна ситуація в країні помітно погіршується, і якщо раптова парламентська криза стане в момент загострення соціальних проблем у країні, то новий Майдан цілком можливий. Однак багато хто розуміє, що від нового Майдану Україна тільки програє, а виграє Росія, яка назве нові протести доказом нездатності української політичної еліти керувати своєю державою.

---

28 листопада 2014 року.
Київ і Донбас рік потому

Ось і промайнула, йдучи в минуле, перша річниця останнього Майдану. Відсвяткували, пом'янули героїв, пішли далі. Нарешті, після позачергових парламентських виборів, запрацював парламент і вибрав уряд. Так почалася зима, від температури якої також залежить майбутнє України, як і від настрою Путіна.

У Києві зовні життя мало чим відрізняється від колишнього, «домайданівського». Але ті відмінності, які є, навівають смутку. На балконах квартир у будинках по сусідству з'явилися кілька банерів зі словом «продається». У той час, як до Києва переїхало чимало багатих бізнесменів із Донбасу, з Києва поїхали знову за кордон молоді сім'ї представників середнього класу. Мій молодший син Антон ходить тепер сумний — недавно він попрощався зі своїм кращим другом Данилом, якого батьки відвезли з собою в Канаду.

У центрі міста закрилося кілька ресторанів і кафе. У Києві тепер менше грошей і більше бідних. Крім багатих і звичайних біженців із Донбасу, є біженці іншого типу — кримінального — злодії, викрадачі автомобілів, грабіжники. Вони тікають із Донбасу з двох причин: там більше ніде красти й нічого грабувати. Тобто — те, що можна забрати собі, має право забирати або «націоналізувати» тільки нова «влада» та її представники. Власне, друга причина пов'язана з першою: сепаратисти розстрілюють на місці традиційних кримінальників, спійманих на гарячому. Почалася війна сепаратистів.

ратистів із місцевим кримінальним світом іще навесні, коли сепаратисти розстріляли в Донецьку відомих місцевій міліції торговців наркотиками.

У Києві тепер у кілька разів збільшилася кількість квартирних крадіжок і вуличних пограбувань. Днями обікрали квартиру й нашої сусідки, і тепер ми з сусідами обговорюємо можливість поставити для останніх двох поверхів нашого будинку ще одні додаткові ґрати з дверима і домофоном. Ситуація нагадує початок 1990-х, коли всі, у кого були гроші, поспішали поставити собі на квартири залізні броньовані двері.

Але всі ці кримінальні новини Києва — дрібні неприємності в порівнянні з життям у Донбасі. Там, незважаючи на офіційне перемир'я й присутність моніторингової групи ОБСЄ, війна триває 24 години на добу. Щоденні повідомлення про бої, про жертви серед українських солдатів і сепаратистів, серед мирного населення, що потрапило під бомбардування, стали буденністю. До цього додаються регулярні повідомлення про смерті від голоду та холоду й про те, що багато жителів територій, контрольованих сепаратистами і росіянами, не отримують ніякої гуманітарної допомоги, незважаючи на сотні вантажівок російських гуманітарних конвоїв, які регулярно заїжджають у Донбас із боку Ростова-на-Дону. Олігарх Рінат Ахметов, який переїхав до Києва, також відправляє в Донбас гуманітарну допомогу, в основному продукти харчування, яку видають тільки тим, хто старший 65-ти років. Ця допомога доходить до Донбасу і видається, а ось що відбувається з допомогою, яка приходить із Росії, незрозуміло. Утім, «міністерство освіти “Донецької Народної Республіки”» повідомило, що Росія доставила для шкіл регіону 13 тонн російських підручників. Решту підручників сепаратисти збираються друкувати самі, при цьому абсолютно серйозно обговорюється питання про перевидання радянських шкільних підручників. Одним із перших

указів «міністерства освіти “Донецької Народної Республіки”» вчителям, які працюють на захоплених територіях, заборонено контакт із колегами в інших регіонах, а також суворо заборонено відправляти інформацію про навчальний процес до Києва. Донецький університет так само працює, і на днях там відбулася зустріч студентів і викладачів із «президентом» ДНР Олександром Захарченком. Повній залі голова невизнаної республіки розповів у присутності, зокрема, й іноземних журналістів про «труднощі перехідного періоду». Коли наприкінці зустрічі один зі студентів запитав: «А чи будуть студентам платити стипендії?», Олександр Захарченко поцікавився у студента, який поставив запитання, що саме він вивчає в університеті, і, дізнавшись, що студент вивчає хімію, запропонував йому заробляти гроші на життя самостійно — виготовленням бомб для оборони ДНР.

Донецька республіка почала вже й міжнародну діяльність, прийнявши в Донецьку офіційну делегацію з Абхазії на чолі з прем'єр-міністром республіки Абхазія Бесланом Бутбою. Схоже, найближчим часом між двома невизнаними республіками виникнуть дипломатичні відносини. Цей візит пройшов на тлі щойно підписаного між Абхазією і Росією договору про стратегічне співробітництво, який, на думку політологів, просто готує ґрунт для майбутньої анексії Абхазії та приєднання її до Російської Федерації. Інший діяч «Донецької Народної Республіки» — Костянтин Долгов, співголова партії «Народный союз Новороссии» заявив, що і Луганську, і Донецьку терміново потрібні іноземні туристи. Мабуть, у нього більше немає надій на приїзд до невизнаних республік, які воюють із українською армією, внутрішніх, українських туристів!

Діти, що живуть в інших регіонах України, теж малюють патріотичні малюнки-подарунки для бійців української ар-

мії й добровольців. Коли-небудь малюнки дітей, які живуть тепер по різні боки від лінії фронту, буде виставлено в одному музеї. Дуже хочеться, щоб цей час настав швидше.

4 січня 2015 року. Стабільна нестабільність

У середині грудня 2014 року в столиці «Донецької Народної Республіки» місті Донецьку відбулося відкриття нового «концептуального» ресторану «Куба», де інтер'єр прикрашено портретами Че Гевари та прапорами СРСР і ДНР. У фое ресторану відвідувачам продають кубинські «візи» — іменні картки, що дають право на знижку при оплаті їжі та напоїв. Там же можна поміняти українські гривні на іграшкові кубинські «песо», які сам же ресторан приймає до оплати. При цьому деякі коктейлі та страви кубинської кухні в іграшкових «песо» коштують дешевше, ніж в українських гривнях. Ресторан відкривали до новорічних свят і, за відгуками жителів Донецька, які навіть під час щоденних військових дій у місті ходять по ресторанах, він був визнаний кращим місцем для святкування новорічної ночі. Як виявилось, конкуренцію «Кубі» склали два десятки інших ресторанів Донецька, де теж бурливо і весело, з музикою і розвагами зустрічали новий 2015 рік! А відразу після настання Нового року Москва відправила до Донецька черговий, уже одинадцятий конвой гуманітарної допомоги, що складається зі 120 вантажних автомобілів, які також, як і попередні сотні довгомірних фур, в'їхали на територію України без дозволу, без митної перевірки і навіть без офіційного повідомлення російської влади про вміст цієї таємничої гуманітарної допомоги. Російські мас-медіа щодня пишуть про «гуманітарну катастрофу» в Донецьку, Луганську та в усіх містах

і селах, які перебувають під контролем сепаратистів, російських козаків і російських військових. Водночас донецькі блогери старанно й регулярно викладають в YouTube свої відеорепортажі про абсолютно нормальне життя в місті, про те, що транспорт ходить, магазини працюють, товар у супермаркетах є і ціни на нього такі ж, як і в Києві або Львові. Судячи з цих відеорепортажів, супермаркети Донецька отримують товари з усієї України. У Києві теж пишуть про гуманітарну катастрофу в Донбасі й відправляють туди свої каравани з гуманітарною допомогою. Зазвичай українська допомога потрапляє жителям сіл і містечок, розташованих поблизу лінії фронту, але з українського боку. Там дійсно життя важке й безліч будинків зруйновано. Рівень гуманітарної катастрофи в прифронтових селах зрозуміти, сидючи в Києві, можна. Там постійно бувають журналісти, жителі цих місць самі розповідають про свої проблеми. А ось зрозуміти, що дійсно відбувається нині у Донецьку, дуже важко. Там, у місті, де до початку конфлікту налічувався один мільйон населення, незважаючи на офіційне перемир'я, розпочате ще 5 вересня минулого року, не було ще жодного дня без військових дій. Звичайно, місто займає величезну територію, і війна на його околицях, напевно, не дуже заважає ресторанам і магазинам, які працюють у центрі міста?! Тиждень тому до Києва з Донецька приїжджав мій знайомий художник Сергій П. Йому, нарешті, вдалося вивезти з Донецька всі свої картини, які тепер зберігатимуться в його друзів у Києві до кращих часів. На мої запитання про ситуацію в Донецьку він відповідав дуже стримано і скуппо. Сказав, що в порівнянні з Луганськом — столицею «Луганської Народної Республіки», в Донецьку все добре. Тільки немає грошей і занадто багато людей у камуфляжі та зі зброєю. Привізши свої картини до Києва, він знову повернувся в Донецьк, із грошима, якими його охоче за-

безпечили київські друзі та колеги. Єдине, на що він дійсно від душі поскаржився, так це на те, що вже кілька місяців не може нормально спати — щоночі на вулиці стріляють. Останні кілька тижнів українська армія, яка зупинилася за 10 кілометрів від Донецька, не відповідає на артилерійські й інші обстріли своїх позицій сепаратистами, але зате Міністерство оОборони України повідомляє щодня про кількість убитих і поранених українських військовослужбовців. Офіційне перемир'я й неофіційна війна біля Донецька триває щодня й щоночі.

А ось у сусідній «Луганській Народній Республіці» ситуація дійсно абсолютно інша. Там, усередині окупованих територій, триває власна громадянська війна, в якій Росія також бере участь, як і у війні з Україною. Тиждень тому недалеко від міста Стаханова був убитий разом зі своїми шістьма охоронцями командир міських «ополченців» Олександр Беднов, більш відомий під кличкою «Бетман». Відповідальність за вбивство «Бетмана» і його людей узяв на себе «президент “ЛНР”» Плотницький, який оголосив, що «Бетман» був бандитом і тероризував місцеве населення, а, крім того, нелегально торгував українськими військовополоненими і крав гуманітарну допомогу, яку одержують із Росії. Насправді Беднов-Бетман відмовлявся підкорятися «президенту “Луганської Народної Республіки”» Плотницькому, вважаючи себе повним господарем міста Стаханова і маючи під командою близько 1500 озброєних бойовиків. Тепер, коли його вбито, бойовикам запропоновано перейти в «армію “ЛНР”» або ж очікувати такої долі, яка спіткала їхнього командира. Однак у них є й інший варіант: влитися в армії козацьких отаманів, які контролюють сусідні містечка та міста, які також відмовляються підкорятися визнаному Москвою «президенту» Плотницькому. Російські спецслужби, які намагаються об'єднати різні групи сепаратистів і російських добровольців під єдине командування, навряд

чи зможуть легко досягти своєї мети. Може, саме тому колишній «головнокомандувач армії Південного Сходу» Ігор Гіркін-Стрелков, який уже давно повернувся з Донецька додому до Москви, звернувся до всіх російських добровольців, які воюють у Донбасі, якомога швидше покинути територію України й теж повернутися додому.

Повернутися додому — це завдання виявилось несподівано важким наприкінці грудня 2014 року і для багатьох жителів Криму та материкової України після рішення українського уряду про скасування пасажирського сполучення з Кримом. Тепер ні поїзди, ні міжміські автобуси з материкової частини України до Криму не ходять. Як і в зворотному напрямку. Цю новину українці сприйняли по-різному, але більшість громадян країни рішення уряду схвалили. Ще б не схвалити, якщо причиною заборони на пасажирські перевезення стали «міркування безпеки». Тобто рух поїздів і автобусів скасували, щоб в Україну не приїжджали російські терористи під виглядом звичайних пасажирів. Заборону було прийнято «на тлі» кількох вибухів, організованих проросійськими силами в Одесі, Києві та інших містах України.

Ну, а на Новий рік українці всі як один бажали одне одному миру та стабільності. Цього ж побажав усім українцям у своєму телезверненні й Президент Петро Порошенко. При цьому він став першим Президентом України, що звернувся до своїх громадян трьома мовами: українською, російською та кримськотатарською.

Дуже хочеться вірити, що українсько-російська криза дійсно закінчиться цього року. І тоді донецький художник Сергій П. зможе забрати з Києва свої картини назад до Донецька, а жителі Києва зможуть приїхати й поміняти свої гривні на іграшкові кубинські «песо» в ресторані «Куба» й заодно перевірити: які прапори дійсно прикрашають інтер'єр цього закладу.

19 січня 2015 року.

Як країні включити «уяву»?

Минулого тижня в аеропорту Вільнюса, коли я вже вийшов за межі шенгенського простору, отримавши про це відповідний штамп у паспорт, мене зустріла усміхнена дівчина і простягнула кольоровий рекламний аркуш. Зазвичай я чемно відмовляюся брати в руки будь-яку рекламну продукцію, але тут я вчинив інакше. Напевно, тому, що всі традиційні попередні аеропортівські процедури не зайняли зайвого часу і співробітники Вільнюського аеропорту зустрічали та проводжали мене тією ж привітною усмішкою. Вже дійшовши до магазину «Д'ютіфрі», я подивився на папірець у своїх руках, вважаючи, що там рекламується саме товар із цього магазину. На мій подив, рекламний аркуш виявився запрошенням піднятися на другий поверх і відвідати виставку досягнень Литви. Часу до вильоту залишалось достатньо, і я піднявся на другий поверх зони вильоту. Виставка виявилася «вибудуваною» в логічному порядку: від важкої та будівельної індустрії до легкої та харчової промисловості. Не встиг я підійти до виставкового стенду, присвяченого обробці металів, як приємний молодик запропонував мені безкоштовну каву. Кава в подяку за те, що я виявив інтерес до досягнень його країни. Так що далі я оцінював побачене з ще більш позитивними емоціями. Виставки зазвичай націлені на те, щоб інформувати, а ще краще — позитивно дивувати відвідувача. Мушу зізнатися, що в літак я дійсно сідав здивованим — завдяки цій виставці я дізнався, що поштові марки деяких держав, включаючи і такі екзотичні, як Острови Сант-Томе і Принсіпі або Індії, друкуються в Литві! І не тільки поштові марки, а й інші види захищеної поліграфічної продукції, аж до бланків паспортів інших держав.

Вільнюський аеропорт особливо великим не назвеш — у країні населення не набагато більше, ніж у Києві. Але важ-

ливість кожного метра вільного простору там розуміють. І розуміють важливість першої-ліпшої можливості розповісти усім, що прилітають і відлітають, про себе, про свою державу та її досягнення.

Набагато частіше я буваю в аеропорту Бориспіль, де в терміналі Д відкритого, «публічного» простору, мабуть, більше, ніж у всіх аеропортах трьох балтійських держав разом узятих. Дискусії про використання цього простору час від часу потрапляють до інтернету й на сторінки друкованих видань, але завжди мова йде про сервіс і про недоотримані комерційні вигоди. Ніколи я ще на своїй пам'яті не пригадую дискусії про розумне використання нехай навіть тимчасово, але вільного «публічного» простору! І мову тут можна вести не тільки про Бориспіль, а й про інші аеропорти й вокзали України. Державі, різним відомствам і міністерствам «належать» сотні тисяч квадратних метрів стін, уздовж яких щодня проходять і проїжджають мільйони громадян України та гостей нашої держави. Якщо в метро ці стіни ще с'як-так використовуються для комерційної, а іноді навіть і для соціальної реклами, то стіни і багато простору аеропортів своєю стерильною білизною скоріше відображають плачевний стан нашої економіки, ніж креативні таланти державних менеджерів, які відповідають за ці простори.

Головний аеропорт Нідерландів «Схіпол» у зоні вильоту зустрічає вас не тільки традиційними міжнародними магазинами «д'юті-фрі», а й магазинами, в яких продається тільки те, що виробляється в Голландії: від сирів і цукерок до цибулин тюльпанів і голландської кераміки. Там же, в цьому аеропорту, є свій «музейний куточок», в якому виставляються для загального й безкоштовного огляду шедеври голландського живопису, надані то одним, то іншим державним музеєм. Крім «музейного куточка», в аеропорту проходять регулярно і виставки сучасної

голландської фотографії. Усе це дає можливість багатьом транзитним пасажиром, які просто пересідають в аеропорту з одного літака на інший, провести годину або дві в Голландії, не покидаючи території головних повітряних воріт Амстердама.

Виставки сучасної фотографії ви часто можете побачити і в менш іменитих аеропортах Німеччини, Австрії, Франції. Там, де розуміють, що простір має працювати: або на орендаря, або на країну, або на славу та рекламу цієї країни.

Може, новостворене Міністерство інформаційної політики, штат якого, як днями оголосили, складається всього лише з 29 осіб, розширить коло своїх інтересів аж до участі в поширенні позитивної інформації про Україну та її досягнення?! Я, звичайно, розумію, якщо мені скажуть, що з таким штатом міністерство не зможе справлятися і зі своїм вужчим списком обов'язків. І дійсно! Адже є інші міністерства, й у кожній галузі є напевно свої власні досягнення! І в кожного міністерства є власний відділ піару і зв'язків із громадськістю! Як би нам усім разом спробувати переконати цих людей стати більш активними і більш інтерактивними в тому сенсі, щоб вони і між собою активно співпрацювали та спільно створювали позитивні публічні проекти — і виставкові, й інші, — пов'язані з результатами праці та творчості українських громадян незалежно від галузі або сфери діяльності. Міністерству культури, я гадаю, було б організуватися легше, ніж іншим міністерствам: тут і творчі спілки під рукою, музеї, художники й фотографи зі світовими іменами. Треба тільки захотіти або не заважати тим, хто вже захотів. А ще краще — допомагати їм!

Наш світ за останній рік дуже змінився. Змінились і наші очікування, і сподівання. На наших очах за минулий рік виник і зміцнів потужний волонтерський рух, викликаний до життя нинішніми трагічними подіями в нашій країні. Волонтерський рух, цей громадський активізм, вже

нікуди не зникне і скоріше за все задаватиме динаміку соціального розвитку нашого суспільства. Державним структурам — хочуть вони цього чи ні — доведеться йти в ногу з часом, у ногу з суспільством. Їм доведеться в будь-якому разі працювати спільно, як тепер волонтери працюють у Міністерстві оборони. Працювати в різних сферах, зокрема й у сфері донесення позитивної інформації про Україну своїм та іноземним громадянам. Напевно, однак, було б логічніше, якби ініціатива в цій важливій, особливо в нинішній час, справі, виходила від державних менеджерів.

Через кілька днів я знову буду в Борисполі, в терміналі Д, разом із сотнями або тисячами інших пасажирів. Йтиму вздовж стін широчезного та довгого коридору й уявлятиму собі, ніби там висять фотографії Олександра Гляделова із зони АТО або фотографії Ігоря Гайдая із серії «Заводи України», уявлятиму собі «музейний куточок» із рекламною експозицією полотен із Національного художнього музею України або з музею Варвари і Богдана Ханенків. Уявлятиму собі окремих аеропортовий магазин із товарами «Made in Ukraine». Уявлятиму собі все те, що дуже легко може стати реальністю в найближчому майбутньому, все те, що зможе і нам самим, і гостям країни довести, що ми живемо в новій Україні, а не в тій, яка існувала до листопада 2013 року.

2 лютого 2015 року.

Щастя своїми руками

Щоразу після того, як на територію Донбасу, зайняту сепаратистами, заїжджає черговий «гуманітарний конвой» із Росії, військові дії по всій лінії фронту різко активізуються. Але якщо раніше активізувалися ви-

ключно артилерійські обстріли позицій українських військових, і відповідно міст і сіл, що перебувають під контролем Києва, то останнього тижня сепаратисти пішли в атаку, застосовуючи не тільки артилерію, а й танки з піхотою, намагаючись відкинути українську армію якомога далі від Донецька та Луганська. Договір про перемир'я з бойовиками ДНР і ЛНР, підписаний на початку вересня минулого року в Мінську і закріплений підписом посла Росії в Україні Михайла Зурабова, остаточно втратив свій сенс. Представники невизнаних республік зажадали, щоб ОБСЄ з Україною переписали цей договір і внесли в нього нову «лінію розмежування», яка відобразатиме фактично лінію фронту станом на 31 січня, інакше війська ДНР і ЛНР продовжать повномасштабний наступ на Київ та інші міста. Україна відмовилася обговорювати цей ультиматум. Війна триває. Але її вибухи не чутні в Києві.

У Києві, як і в інших містах і селах України, чути шепіт, в якому постійно звучить слово «мобілізація». До армії мають призвати ще сто тисяч чоловіків. Усіх пообіцяли забезпечити зброєю та бронезилетами. Одночасно закликають до армії й тих, хто ще не служив. Але Міністерство оборони обіцяє молодих солдатів у зону військових дій не відправляти. Щоправда, частина молоді явно не хоче служити в армії та намагається на час призову покинути межі України. Багато з «ухильників» — з тих, хто не хоче служити — сховались у Росії. Російський уряд готовий допомогти всім громадянам України, хто хоче перечекати військовий конфлікт на російській території. Саме тому нині змінюють закон про ліміт часу для перебування іноземних громадян на території Російської Федерації. У найближчі дні громадяни України зможуть без проблем і безкоштовно продовжити термін свого перебування в Росії. На Західній Україні — інша проблема. Багато чоловіків цього регіону вже роками працюють і живуть у Західній Європі. Але Міні-

стерство оборони обіцяє виконати план з мобілізації. Можливо, й за рахунок добровольців. Потік добровольців поки що не вичерпується. З Києва, з Софійської площі, теж майже щотижня урочисто проводжають черговий загін охочих воювати за цілісність України.

Мабуть, аби додати ентузіазму та стимулів добровольцям і бійцям української армії, Кабінет міністрів України ухвалив постанову про збільшення зарплат військовим і про винагороду за знищення техніки бойовиків. Тепер бійці зможуть отримати за кожен знищений автомобіль бойовиків 12 тисяч гривень (600 євро), за кожен знищений танк ворога — 48 тисяч гривень (2400 євро), за знищену реактивну систему залпового вогню — 60 тисяч гривень (3000 євро) і за збитий ворожий літак — 121 тисячу гривень (6000 євро).

Чиновників, відповідальних за прийняття цієї постанови, можна сміливо назвати песимістами. У бойовиків невизнаних республік немає військової авіації. Військова авіація є в Росії. Тобто цю постанову прийнято з озиранням і на відкриту військову конфронтацію з Російською Федерацією. До речі, у відкриту, тобто оголошену війну України з Росією вірить уже більше чверті населення Росії. Чи означає це, що в реальність відкритої війни вірить і чверть російського керівництва?!

Скоро виповниться рік з початку військових дій у Донбасі. Донбас за цей час став величезним звалищем знищеної та спаленої військової техніки. Тепер можна очікувати нового сплеску військових дій, точніше — цілеспрямованих партизанських вилазок добровольчих батальйонів, які підриватимуть ворожі танки та бронетранспортери з одночасною відеофіксацією цих операцій, аби надавати військовому командуванню докази своїх успіхів. Тут, щоправда, виникає одна серйозна проблема: деякі добровольчі батальйони не підкоряються Міністерству оборони й часто діють самостійно, нікого не ставлячи до відома про свої плани. Міністерство

оборони відповідно не виявляє до таких батальйонів особливої довіри, а значить, із отриманням винагород за знищену техніку в деяких добровольців можуть з'являтися серйозні труднощі. Однак не будемо гадати! Треба дочекатися першої видачі винагород, аби зрозуміти, хто отримуватиме ці гроші та що буде доказом правдивості або фіксації факту знищення техніки.

Поки Кабінет міністрів України працював над вищеприписаною постановою, до Києва з Донецька переїхав видавець Веніамін Білявський. Переїхав разом із сім'єю і з видавництвом. Для видавництва він уже зняв приміщення на вулиці Тургеневській поруч із посольством Ватикану і почав працювати. Так вийшло, що на два місяці раніше з Донецька до Києва теж переїхав один із його авторів — двічі лауреат «Русской премии», російськомовний письменник Володимир Рафеєнко. Донецька культурна еліта поступово інтегрується в культурне життя Києва. «Тепер у Донецьку нікого з культурних діячів і не залишилося?» — запитав я на днях видавця Веніаміна Білявського. «Чому?! Залишилося!» — відповів він. І розповів мені про господаря однієї з донецьких друкарень, який недавно на замовлення одного з видавництва Сум (що розташоване за 400 км від Донбасу) надрукував книгу про Євромайдан. Сам надрукував і якимось таємним маршрутом відправив замовнику. Всі залишилися задоволені. «Якщо тобі треба щось надрукувати, у нього тепер найдешевші поліграфічні послуги в Україні! — сказав мені колишній донецький видавець. — Він і папір сам дістане, і надруковану продукцію переправить, куди треба!»

До речі, ресторан «Куба», про який я писав у минулій статті, продовжує працювати. І на початку лютого в ньому почав проводити свої майстер-класи дитячий гобі-клуб із красивою назвою — «Щастя своїми руками». У цьому клубі

дітей навчають малювати листівки, розписувати пряники, варити мило й малювати сердечка на свіжоприготовленому капучино. Вартість усіх цих майстер-класів на лютий — 280 гривень. Безкоштовний бонус — консультації дитячого психолога для батьків. Якщо ви дуже випадково опинитеся з дітьми в Донецьку (чого я вам ні в якому разі робити не порадив би), то записатися на ці майстер-класи можна на сайті клубу — <http://hobby-club.prom.ua/> .

10 березня 2015 року.

Годинник Донбасу

Коли сіра пора року накладається на чорну епоху в історії Донбасу, то картинка виходить досить страхітливою. Голі дерева, зрубані снарядами та осколками, зруйновані будинки, люди, які не поспішають без нагальної потреби виходити з будинків і квартир. Висаджені мости і, як результат, торовані лісові об'їзди, на яких тебе кидає разом із машиною на всі боки. І раптом, посеред усього цього світу, в якому зупинився час, білборд із портретом Тараса Шевченка та його цитатою російською мовою: «В ком нет любви к стране родной, те сердцем нищие калеки!» Цю думку розвивати зайве. Вона сама спадає на розум, коли бачиш «довоєнні» та свіжі руїни Донбасу — й індустріальні, й житлові.

Кілька днів тому ми — троє літераторів — їхали мікроавтобусом агентства «Остання барикада», їхали по маршруту Слов'янськ — Краматорськ — Северодонецьк, проїжджали Лисичанськ та інші населені пункти. Ми їхали в зону війни, на території, недавно звільнені від сепаратистів, аби зустрітися з тими, «в ком есть любовь к стране родной», до України. По дорозі — регулярні блокпости, перевірки паспортів. На кожному блокпості — вій-

ськовий із грубезним зошитом-списком сепаратистів. Кожен паспорт людини, що перетинає блокпост перевіряється по цьому зошиту. Мені стають зрозумілими регулярні новини про те, що на українських блокпостах раз у раз арештовують бойовиків. Просто бойовики не знають, що їх дані вже зібрано в цих товстих зошитах, й іноді під виглядом звичайних мирних жителів намагаються виїхати із зони військових дій чи то відпочити від війни, чи то провідати родичів, які живуть на територіях під контролем українських військових.

Перший виступ у місті Слов'янську, в педагогічному університеті відрізнявся від інших університетських виступів тим, що в перших рядах сиділи мобілізовані військовослужбовці, поставивши на підлогу свої автомати Калашникова дулами вгору. Вони прийшли просто зі служби і туди ж поверталися відразу після зустрічі. Були й студенти, були й просто жителі міста. Вхід був вільний, і величезна зала здавалася переповненою. У мирному Києві або Львові й соціальна, й романтична поезія, як, утім, і взагалі сучасна література, — це радість для обраних. Більшість людей живе щоденними життєвими турботами, які іноді називають нудним словом «рутина». У зоні АТО «рутини» немає. Про неї згадують із ностальгією. І тому поезія, увірвавшись на мить у цей напружений, переляканий світ зруйнованої світобудови людей, раптом набуває особливої цінності, стає проповіддю миру, любові, нормального життя.

У Краматорську патріотично налаштована молодь організувала собі щось схоже на кафе з назвою «Вільна хата». Оренду приміщення оплачують із гранта, отриманого з Європи. Усередині можна пити каву, чай, читати книги, користуватись інтернетом. А платиш — стільки, скільки можеш. Не можеш — тоді все безкоштовно. Біля входу стоїть прозо-

ра коробка-скарбничка для грошей. Кожен кидає в неї стільки, скільки може. Наша зустріч проходила ввечері просто там, а поруч на величезній порожній площі стояв пам'ятник Леніну і біля нього жінка по колу возила коляску з дитиною. Серед молоді в цих краях українських патріотів незрівнянно більше, ніж серед дорослих і літніх. На балконах ніхто не вішає український прапор. Перехожі уникають розмов із незнайомцями і деякі, якщо не всі, вважають, що «Росія ще повернеться». Вадим, учень п'ятого класу однієї зі шкіл Северодонецька, не боїться до своєї курточки прив'язувати «жовто-блакитну стрічку». «У нас учителі — сепаратисти, — каже він, — а от учні — патріоти».

У Северодонецьку на Гвардійському проспекті в будинку 31 розташоване кафе «Артишок» — єдине місце, де збираються ті, хто люблять Україну, і солдати, і добровольці, й місцеві жителі. Щоранку його господиня Тетяна Белянська, яка не виїжджала звідси і за часів окупації, вивішує біля входу два прапори — України та Северодонецька. На ніч залишати український прапор не можна — зірвуть. Її вже десятки разів обіцяли вбити, різали оббивку дверей її квартири, писали капості на стінах парадного, але вона не здається. «Мені нічого втрачати! — каже вона. — Я 20 років прожила в Сочі, а потім повернулася на Батьківщину, в Северодонецьк, і звідси виїжджати не збираюся!» Під час окупації російський військовий зайшов до кафе й обурився, чому на барній стійці в склянці стоїть маленький український прапор. «Тому, що тут Україна» — відповіла йому вона. Він розвернувся й вийшов, так нічого й не замовивши.

Одна з місцевих жительок мені сказала, що кожного дня, коли проїжджає на тролейбусі по Гвардійському проспекту повз кафе «Артишок», схвильовано перевіряє — чи вивішено біля дверей український прапор. І щоразу, коли його бачить, заспокоюється — прапор висить, значить, усе гаразд, значить, нічого страшного не сталося. Із цим прапором

багато жителів міста «звіряють» владу, як іноді люди по вежі з годинником звіряють час на своєму годиннику.

Незважаючи на друге оголошене перемир'я в цих містах і містечках, від яких до лінії фронту іноді менше 10 кілометрів, відчувається тривога та крихкість тиші. Тут намагаються не думати про війну й не можуть не думати. Тут мало хто вірить, що це перемир'я переросте в мир, у стабільність. Тут нині бояться думати про майбутнє.

Так, Донбас — це інший світ. Це світ, в якому час зупинився не тепер, не під час Майдану, а набагато раніше. І не було серед українських політиків до нинішнього часу жодного «годинникаря», який захотів би знову запустити годинник Донбасу, щоб той ішов секунда в секунду з годинником Києва, Львова та Чернівців. Тепер цей годинник доведеться «запускати» всім нам разом і прозаїкам, і поетам, і музикантам, і шахтарям, яким більше подобається тримати в руці відбійний молоток, ніж гранатомет. Цей годинник усе одно піде, зацокає. Тільки від нас усіх залежить, коли.

3 квітня 2015 року.

Менше пострілів, більше арештів

В Донбасі триває офіційне перемир'я. ОБСЄ продовжує висловлювати «обережний оптимізм», і це не зважаючи на те, що представників ОБСЄ сепаратисти не пускають не тільки на кордон із Росією, але й на інші захоплені ними території. Стріляють нині тільки на декількох ділянках фронту неоголошеної війни: біля Маріуполя, міста, що перегороджує російським інтересам сухопутну дорогу на Крим і Одесу, біля Луганська, де під українським контролем залишається теплоелектростанція в Станиці

Луганській, і в районі Донецька, де біля знищеного Донецького аеропорту українська армія й добровольці утримують кілька зруйнованих населених пунктів. Одначе все-таки стріляють менше. І чим менше стріляють в Донбасі, тим більш чутними стають «постріли» політичних баталій у Києві. Війна йде в парламенті, де депутати коаліції обмінюються звинуваченнями в корупції з депутатами, що представляють практично ліквідовану Партію регіонів утікача-президента Януковича. Колишні однопартійці Януковича в парламенті об'єднані під брендом «Опозиційний блок» і недавно заявили про створення тіньового уряду. Вони, як і раніше, мріють представляти інтереси півдня та сходу України, але, звичайно, з поправкою на окуповані території Донбасу, де ніякого політичного життя наразі немає. Одначе за договором, відомим під назвою «Мінськ-2», на окупованих територіях найближчим часом мають пройти місцеві вибори і та місцева влада, яку буде сформовано в результаті цих виборів, зможе вести переговори з владою України про майбутнє нині окупованої частини Донбасу. На самих окупованих територіях якісь дивні «вибори» вже було проведено навесні та, ясна річ, в ДНР перемогла неіснуюча політична сила бойовиків лідера ДНР Олександра Захарченка, а в Луганській області — така ж сила лідера ЛНР Плотницького. Схоже, що навіть самі Захарченко й Плотницький забули про ці «вибори» і про те, що обидва виступали на виборах лідерами неіснуючих політичних сил. Але ось про майбутні вибори, які мусять проводитися за законодавством України, ці обидва лідери згадують регулярно. Опозиційний блок теж згадує про майбутні вибори та потихеньку веде переговори з представниками сепаратистів, аби йому, Опозиційному блоку, дозволили взяти участь у виборах на тій території, куди інші політичні сили офіційного Києва гарантовано не отримають ніякого доступу. Якщо домовленості Опозиційного блоку з сепаратистами пройдуть ус-

пішно, то Опозиційний блок, можливо, представлятиме в парламенті й інтереси сепаратистів, тобто практично ворогів державності й незалежності України. Таким чином ОБ (опозиційний блок) автоматично і остаточно стане про-російською партією в парламенті на радість російським політикам.

Політичне життя в Україні в ці дні не обмежується тільки обопільними звинуваченнями представників влади й опозиції в корупції. Безпосередньо на засіданні Кабінету міністрів у режимі live в ефірі національних телеканалів було заарештовано міністра Міністерства надзвичайних ситуацій та його заступника. За ефектом у суспільстві цей публічний арешт із одяганням міністру та його заступнику наручників на засіданні Кабміну можна порівняти тільки з пострілом «Аврори» 1917 року. І якщо освічена частина суспільства сприйняла цей арешт дещо скептично, як піар команди Президента перед черговою зустріччю з представниками Міжнародного валютного фонду, то більшість українців щиро зраділи, повіривши, що, нарешті, почали заарештовувати корумпованих чиновників. Далі були обшуки й арешти в Київському управлінні державної автоінспекції (ДАІ). Тільки в кабінеті у заступника начальника київського ДАІ виявили більше мільйона гривень. Сам начальник ДАІ встиг покинути територію України і сховався в Білорусі. Наступного дня після арештів в управлінні Київської дорожньої міліції пройшли обшуки й арешти в керівництві державної шахти в місті Красноармійську в Донбасі. Там у директора шахти в кабінеті знайшли більше двох мільйонів гривень, і втекти з України він не встиг. Список заарештованих за останні дні чиновників можна продовжувати довго. Новини про їх арешти й радують, і заспокоюють громадськість, і відволікають від сумних думок, пов'язаних із подорожчанням майже на 300 відсотків газу для населення з 1 квітня цього року.

Ці новини відволікають громадян і від проблем, про які українські мас-медіа пишуть не так охоче, як про боротьбу з корупцією. Але якраз ці проблеми можуть найближчим часом призвести до нового витка ескалації вже не в Донбасі, а в інших регіонах. У російськомовному Харкові, місті з півтора мільйонами населення за 340 км від кордону з Росією, діти почали скаржитися на шкільних учителів, які сповідують проросійські погляди й намагаються нав'язати їх своїм учням. Більше того, кілька днів тому керівництво Харківської державної школи номер 136 побувало почесними гостями на з'їзді російських учителів у Белгороді — найближчому до Харкова місті Російської Федерації. Цей їхній візит, можливо, і пройшов би непоміченим, якби директор школи та інші члени харківської делегації не сфотографувалися на тлі портретів Володимира Путіна і Дмитра Медведєва з георгіївськими стрічками, причепленими до грудей. Ця фотографія розлетілася по інтернету зі швидкістю звуку. Одначе нікого з учасників цієї поїздки до РФ не звільнили, усі працюють там, де працювали. Міське управління освіти прокоментувало, що за українським законодавством ніхто не має права звільняти вчителів за їхні політичні погляди, повідомивши, що з ними було «проведено бесіду», а також додавши, що претензій на цих учителів од батьків учнів не надходило.

Проросійські симпатії та настрої поширені не тільки в Харкові та в Харківській області. В Одеській області, на кордоні з Молдовою в маловідомому туристичному комплексі Службою безпеки України було зірвано з'їзд міфічної «Бессарабської Народної Республіки», який, напевно, мусив стати сигналом для нової хвилі активності проросійськи налаштованих активістів у Одеській області. Втім через кілька днів після з'їзду, який не відбувся, пройшло установче засідання іншої міфічної організації — «Народної ради Бессарабії». Серед засновників цієї ор-

ганізації виявилися делегати від болгар, росіян, гагаузів, а серед іноземних гостей — громадяни Молдови та Болгарії. Одночасно з'явився у цій організації і свій сайт, тільки зареєстрований він чомусь у Москві. Знаючи, як «легко» реєструвати веб-сайти в Росії, можна чіткіше уявити цілі та завдання цієї організації, якою, втім, уже впритул займається Служба безпеки України.

Спокій Україні тільки снився. Війна йде по всіх фронтах: від справжнього військового фронту до економічного та політичного. І в цій війні, хочуть вони того чи ні, але беруть участь усі громадяни України.

10 травня 2015 року.

**Як день перемоги став днем страху
за майбутнє**

Скажу чесно: я очікував цього дня зі страхом і гадаю, що я був далеко не єдиним, хто вважав, що в День Перемоги — 9 травня — під час традиційних із радянських часів масових демонстрацій у великих містах України відбудуться терористичні акти. Напередодні українські спецслужби заарештовували якихось сепаратистів і диверсантів, зупиняли машини зі зброєю та вибухівкою, які намагалися проїхати до Києва й до Одеси. Все це показувалось у випусках теленовин і ще більше піднімало градус стурбованості в суспільстві. Минулого року для Росії головний парад у День Перемоги проходив у Севастополі. Гігантським військовим святом, адже, крім звичайного параду, тоді в Севастополі влаштували й парад військових кораблів, Росія відзначила перемогу над Україною в Криму. За останній рік чимало російських політиків виступали з заявами про те, що Парад Перемоги-2015 Росія проводити-

ме в Києві. Ну, а лідери сепаратистів майже щодня обіцяють «дійти до Києва». Але всупереч очікуванням День Перемоги на території України, крім територій, захоплених сепаратистами, пройшов мирно і без брязкання зброєю, без військових парадів. У Києві марширували військові оркестри, виступив Президент Порошенко з обіцянкою, що «Україна більше ніколи не святкуватиме День Перемоги за російським сценарієм». Окремо від прихильників Президента Порошенка та Європейського Союзу відзначили цей день представники Опозиційного блоку — спадкоємці партії президента-втікача Януковича. Вони влаштували мітинг теж у центрі, але в парку над Дніпром. Привезли військово-польову кухню й пригощали своїх прихильників гречаною кашею та українською горілкою. Прихильників виявилось небагато — близько двох тисяч. Вони теж пройшли демонстрацією центральною вулицею міста й знову повернулися в парк доїдати гречану кашу з польової кухні. Загалом усе закінчилось мирно, і лише на лінії фронту в Донбасі продовжували стріляти гармати.

А по всій Росії гриміли салюти й ішли центральними вулицями міст військові паради, їхали танки та самохідні гармати. Головний парад пройшов у Москві в радянському стилі з коментатором, який чітким, багаторазово посиленням через динаміки металевим голосом оголошував на всю російську столицю назви військових частин, які марширували до Красної площі, та назви військової техніки, що наповнювала центр ревінням і гуркотом потужних моторів. Щоправда, в одну мить коментатор раптом замовк і не повідомив москвичам та гостям столиці, що повз них проїхали ракетні установки «Бук». Назви інших ракетних установок, які проїхали перед «Буками» і після них, коментатор оголосив правильно. Щоправда, цю помилку помітили тільки військові та журналісти. Решта громадян, обвішані «георгіївськими

стрічками» — традиційним з радянського часу символом Великої Перемоги — були загіпнотизовані військовою міццю російської армії. Час від часу голос коментатора змінювався радянськими піснями про війну та про велику перемогу. Точно за таким же сценарієм проходили паради і в Донецьку з Луганськом — столицях самопроголошених «республік» Донбасу. Тільки там, звичайно, і солдатів, і техніки було менше і, що найцікавіше, жодна установка «Бук» у парадах участі не брала. Одначе брали участь танки та ракетні установки, які за Мінськими домовленостями не мусили бути в Донецьку. До Дня Перемоги в Донецькій республіці випустили й поштову марку з портретом головнокомандувача Захарченка — він же президент «Донецької республіки». Захарченко особисто приймав парад, щоправда, він ледве стояв на трибуні, похитуючись. Через це багато хто вирішив, що він був п'яним.

І Донецьк, і Луганськ були цього дня щедро прикрашені «георгіївськими стрічками». Так само, як і Москва. Одначе в Києві «георгіївських стрічок» майже не було. Нестор Шуфріч, депутат парламенту від Опозиційного блоку, прийшов на мітинг із «георгіївською стрічкою», схрещеною з українським прапором, і тут же його було оточено жінками й звинувачено в підтримці сепаратизму, адже ця стрічка за останній рік стала символом російської агресії. Саме тому цього року вперше в українській історії десятки тисяч учасників демонстрацій причепили до свого одягу традиційні для Європи червоні маки — знаки пам'яті про загиблих у війні. Україна і святкувати цей день почала разом із Європою — 8-го травня. Радянському Дню Перемоги в Україні передував європейський день примирення, і саме цього дня відбулося те, що багато українців вважали неможливим: два ветерани — ветеран радянської армії й ветеран націоналістичної Української повстанської армії, які воювали один проти одного, — потисли один одному руки. До речі, цього

разу від «георгіївської стрічки», як від символу Перемоги, відмовилися майже всі колишні радянські республіки, включаючи й республіки Центральної Азії. Навіть президент Білорусі Лукашенко причепив до свого піджака в День Перемоги стрічку кольору білоруського прапора.

8 травня в парламенті відбулися траурні збори, на яких був присутній глава ООН Пан Гі Мун, який зупинився в Києві по дорозі до Москви на парад. Президент України нагороджував учасників антитерористичної операції та згадував загиблих героїв. Коли він зачитував їх прізвища, весь зал парламенту встав. Залишилися сидіти тільки представники Російської православної церкви Московського патріархату на чолі з предстоятелем Онуфрієм. Ця демонстративна неповага до пам'яті загиблих захисників України викликала по всій країні хвилю обурення. Предстоятель Онуфрій поспішив пояснити, що таким чином Московський патріархат протестував проти військових дій в Донбасі. Щоправда, він у своєму поясненні забув розповісти, що перед початком конфлікту, перед захопленням сепаратистами першого міста Слов'янська, зброю, таємно привезену в місто для повстання проти української влади, ховали в церкві Московського патріархату. Там же ховались і перші російські добровольці, які приїжджали, щоб зі зброєю в руках приєднувати Донбас до Росії. Архієпископ також не розповів, як священники РПЦ МП відмовлялися відправляти похорон загиблих в Донбасі українських військових і добровольців, провокуючи таким чином конфлікти зі своєю українською паствою.

День Перемоги завершився. Від очікування терактів, від «показового виступу» Української православної церкви Московського патріархату залишився неприємний післясмак, але й він скоро мине. Життя і війна в Україні тривають. Росія відправляє в Донбас чергові «гібридні» конвої, які не можуть

перевірити ні українські прикордонники, ні митники. А українці, зітхнувши з деяким полегшенням, навіть на територіях, наближених до лінії фронту, садять городи. Тепер можна більш-менш передбачувано жити до наступного «Дня Перемоги», до наступного 9 травня. Де і як це свято вирішить святкувати Росія Володимира Путіна — не знає ніхто.

15 червня 2015 року.

Літо в Україні. Відпочинок і війна

У літку в Україні, як і в багатьох інших країнах, люди думками та поглядами звертаються на південь. Усім хочеться відпочити. Відпочити й морально, і фізично. Українці втомилися від багатьох чинників: від безперервної війни в Донбасі, від економічної кризи, так що вже самі думки про південь і про сонце роблять життя трохи легшим і більш оптимістичним. Але південь цього року в головах в українців асоціюється не тільки з відпочинком. І не тільки з анексованим Кримом, куди теоретично теж можна поїхати відпочивати. Можна поїхати, тільки для цього треба спочатку сказати собі: «Я їду до “російського” Криму, а значить, я визнаю анексію Криму». Напевно, тому ніхто з моїх численних знайомих і друзів до Криму цього року не збирається. Останні три тижні вся Україна дивиться на південь, але зовсім в інший південний бік! Усі уважно дивляться на Одесу та Одеську область. Так, там уже всі пляжі забито відпочивальниками, там тепле море й голосно грає музика в ресторанах. Але цього літа в Одесі не це головне. Головне — це новий губернатор, якого призначив Президент Порошенко, попередньо видавши йому український паспорт. Новим губернатором Одеської області став колишній президент Грузії Міхеїл Саакашвілі, особистий ворог Путіна, чоловік, який устиг перемоги корупцію в Грузії, який устиг

за час свого президентства з невеликого приморського містечка неподалік від кордону з Туреччиною — Батумі — зробити міжнародний курорт екстра-класу, але, напевно, який не встиг реалізувати багато інших своїх планів. Призначаючи Міхеїла Саакашвілі губернатором, Петро Порошенко звільнив із посади губернатора чоловіка з команди іншого особистого ворога Володимира Путіна — українського олігарха з Дніпропетровська Ігоря Коломойського, який своїми грошима і своєю приватною армією зупинив просування проросійських сепаратистів і російських військових у бік Криму та Одеси. А Одеса тепер гуде, як бджолиний вулик. На двох телеканалах, які належать Коломойському, показали «документальний фільм» про і проти Саакашвілі, зроблений у кращих традиціях нинішньої російської телепропаганди. У багатьох газетах з'явилися чергові статті, що критикують Президента Порошенка за залучення іноземців до управління державою. Але Саакашвілі, отримавши український паспорт і посаду, відразу взявся за роботу, знаючи, що Одеса й Одеська область — одна з найбільш кримінальних і корумпованих територій України. На допомогу собі він запросив із Грузії колишнього замінистра міліції Грузії Гіоргі Лордкіпанідзе, що теж отримав український паспорт перед тим, як стати начальником одеської міліції. І вже через кілька днів в Ізмаїльському порту було вилучено найбільшу в історії України партію героїну — 500 кілограмів, — яка мусила далі потрапити до Європи разом із контейнерами будматеріалів. У ці ж дні було заарештовано при отриманні хабара мера міста Татарбунари в Одеській області, й новини про боротьбу з корупцією посипалися на одеситів і жителів області, як із рогу достатку.

Але, звичайно, сам губернатор Саакашвілі, не їздить заарештовувати корупціонерів і злочинців. Він поводить себе як нормальний американський кандидат у президенти — зустрічається з народом, їздить у звичайному маршрутному

автобусі в курортні селища, перевіряючи, як вони готові для туристичного сезону, і регулярно анонсує швидкі зміни в житті регіону. Деякі обіцянки трохи лякають незвичних до реальних змін українців. Наприклад, найближчим часом Міхеїл Саакашвілі пообіцяв із 800 співробітників обласної адміністрації залишити на роботі тільки 50, а інших — скоротити. Міхеїл Саакашвілі пообіцяв навести лад і в морських торговельних портах Одеської області, відомих, як рай для контрабанди. Мабуть, тому для охорони губернатора прислали з Києва додатковий загін спецназівців. Одеса — місто специфічне. Після закінчення війни 1945 року все місто контролювалося бандами та злочинськими «малинами», через що Сталін відправив до Одеси маршала Жукова з наказом очистити місто від криміналітету. Разом із Жуковим до Одеси прибули сотні співробітників контррозвідки та НКВС, які виходили вечорами на вулицю в хорошому цивільному одязі й розстрілювали на місці всіх, хто намагався їх пограбувати.

Ні, сьогоднішня Одеса — зовсім інше місто. Її вечірні вулиці безпечніші вечірніх вулиць Лондона. Але за рівнем корупції серед чиновників і бізнесменів Одеса може легко змагатися з Києвом — столицею України.

Є ще один аспект цього призначення, який дуже нервує Російську Федерацію. Одеська область межує з Придністров'ям. Нещодавно Україна розірвала договір із Росією про транзит російських військових і військових вантажів до Придністров'я й назад. Російські військові бази виявилися відрізаними від Москви й від постачання з Росії. Тепер Україна не пропускає туди ні поїзди з військовим вантажем, ні літаки. Молдова теж не відчуває симпатій до російських військових на своїй території, так що й транзит через Кишинів для російських військових практично закритий. А тут ще губернатором Одещини стає людина, під час президентства якої 2008 року Грузія була змушена воювати з Росією. Тому не дивно, що в російській

пресі відразу ж з'явилися статті про те, що Саакашвілі своєю жорсткою політикою може спровокувати військовий конфлікт України з Придністров'ям.

Самі одесити, ті, які підтримують призначення нового губернатора, сподіваються, що він зможе і з Одеси зробити курорт і туристичний центр світового рівня. Узагалі-то це легко. Тут не треба починати з нуля, як у Багумі. Тут є історія. Одесу й так знає весь світ. Міхеїла Саакашвілі, на відміну від усіх попередніх одеських губернаторів, теж знає весь світ. Хочеться вірити, що з цієї комбінації — відомого міста і відомого політика — вийде реальний позитивний результат. Проблема тільки в тому, що два десятки інших областей України не мають таких харизматичних і відомих губернаторів. Мер Лондона Борис Джонсон навряд чи прийме запрошення стати губернатором Житомирської області. Гілларі Клінтон, якщо програє президентські вибори, теж навряд чи погодиться переїжджати зі США в Україну, навіть якщо їй запропонують один із найбільш привабливих державних постів.

У призначенні іноземних політиків на державні посади в Україні немає нічого поганого, але є небезпека. Небезпека полягає в тому, що українці пасивно чекатимуть, коли «іноземці» проведуть реформи та поліпшать ситуацію в країні замість того, щоб активно цим «іноземцям» допомагати. Без активної позиції самого українського суспільства ніяких змін, ніяких реформ у країні не відбудеться. І в Одесі теж.

10 серпня 2015 року.

Сподівання та тумани сьогодення

Поки в Росії голосно «ховають» французький сир і польські яблука, задавлюючи їх тракторами та бульдозерами в землю, і таємно ховають своїх убитих в

Україні військових і добровольців, жителі Києва та гості столиці вже місяць фотографуються з новими поліцейськими. Ні в кого б і думки не виникло фотографуватися на вулиці зі звичайними міліціонерами, яких, певно ж, набагато більше, ніж поліцейських. Але в міліціонерів репутація підмочена й популярності немає, а ось новенькі, молоді, одягнені в чорну форму, всі спортивної статури чоловіки та молоді жінки викликають захват і оптимізм.

Насправді поява нової поліції, як наслідок початку реформи в Міністерстві внутрішніх справ, розбуркала українське суспільство і змусила багатьох фаталістів повірити, що зміни на краще можливі навіть під час військових дій. Нових поліцейських навчали та тренували американські фахівці. Нові поліцейські їздять на машинах або ходять у вигляді патруля вулицями парами й дуже часто це чоловік і жінка. Вони усміхнені, контактні й навіть охоче допомагають літнім донести важку сумку з продуктами до дверей їх будинку! За перший місяць служби в Києві нові поліцейські 14 разів потрапляли в аварії на машинах, іноді з власної вини. Але все одно на них дивляться зі сподіванням. Поки що вони патрулюють тільки вулиці Києва, але вже в серпні такі ж сучасні й дуже кінематографічні поліцейські мають вийти на вулиці Одеси й декількох інших міст.

Поки Київ із радістю звикав до нових поліцейських, за 800 кілометрів од Києва на захід у прикордонному закарпатському містечку Мукачевому відбувся справжній бій із використанням автоматів, із убитими й пораненими. Там, у більш ніж за тисячу кілометрів від лінії фронту в Донбасі, в бою зійшлися звичайні українські міліціонери та бійці «Правого сектора» Закарпаття — радикальної воєнізованої групи націоналістів, велика частина якої воює в Донбасі з сепаратистами. Цей бій «прогримів» на всю Україну. Бойовики «Правого сектора», зазнавши

втрат, пішли в закарпатські ліси і, незважаючи на те, що до регіону було послано солдатів Національної гвардії — воєнізованої міліції, кільком із «правосеків» удалося сховатися й уникнути арешту. Закарпаття завжди було відомим центром контрабанди, де в контрабанді сигарет на територію ЄС в рівній мірі брали участь і звичайні жителі, й міліція, і представники місцевої влади та місцевої політичної еліти. Як виявилось, і цей бій був пов'язаний із контрабандою. У відповідь на переслідування бойовиків «Правого сектора» в Закарпатті представники «Правого сектора» в Донбасі почали погрожувати Києву та обіцяти піти зі своїх позицій на лінії фронту й вирушити зі зброєю на Київ. Але незабаром вони відмовилися від своїх погроз — до друку потрапила інформація про те, що в «Правому секторі» Закарпаття практично не виявилось учасників військових дій в Донбасі, зате виявилось кілька людей із кримінальним минулим. І тоді стало зрозуміло, що командир «Правого сектора» Дмитро Ярош не тільки не контролює всі групи, які називають себе «Правим сектором», а й, можливо, не знає, хто до цих груп входить. Під час Майдану «Правий сектор» з'явився в кожному регіоні України і це було, напевно, політично вигідно Дмитру Ярошу, бо показувало міць і силу всеукраїнської військової організації. Тепер здається, що деякі групи навіть не просили дозволу на використання бренду «Правий сектор».

Мабуть, в Адміністрації Президента дуже серйозно сприйняли стрілянину в Мукачевому, бо буквально через кілька днів після того, що сталося, на Закарпатті було звільнено губернатора і на його місце прислано найрішучішого й найхаризматичнішого українського державного чиновника, генерал-лейтенанта міліції Геннадія Москаля. Але найцікавішим у цій історії є те, що Геннадія Москаля, щоб відправити губернатором на західний кордон України, зня-

ли з посади губернатора Луганської області, тобто його забрали з лінії фронту в Донбасі. Геннадій Москаль, який своєю грубою прямою та любов'ю до російського мату заслужив любов і довіру простого народу, приїхав на Закарпаття й одразу почав боротьбу з контрабандою, звільнивши десятки митників і прикордонників. Другим найцікавішим моментом у цій історії стало призначення на посаду губернатора Луганської області волонтера й колишнього бізнесмена Георгія Туку. Вперше на високу державну посаду було призначено волонтера без досвіду державної служби. Але насправді призначення волонтерів на різні, але не такі високі державні посади вже стало традицією. В Адміністрації Президента немає кадрового резерву серед чиновників із досвідом і з чистою репутацією. Волонтерський рух значно зріс за останній рік, і активні громадяни-волонтери, колишні бізнесмени та менеджери з почуття патріотизму переходять на державні посади, де отримують мізерні зарплати, на які дуже важко прожити.

Попереду осінь і обіцяні місцеві вибори за новими правилами. Українці з тривогою дивляться на ці майбутні вибори, боячись, що на сході України знову до влади придуть проросійські політичні сили. Адже в містах, звільнених від сепаратистів уже більше року тому, досі відносно сильні проросійські настрої. Сильні, але вже не так, як раніше. Нещодавно я знову побував у місті Слов'янську, що за 100 км від Донецька. У місті, з якого й почалися військові дії сепаратистів під командуванням росіянина, колишнього полковника ГРУ Ігоря Стрелкова-Гірка. Цього разу я вперше помітив українські прапори, вивішені на балконах квартир. Ще кілька місяців тому патріотично налаштовані мешканці побоялися б демонструвати свою проукраїнськість! Але по Слов'янську цілий рік раз на тиждень по неділях кілька десятків патріотів

проводили автопробіги в машинах, над якими майорили українські жовто-блакитні прапори. Я сам бачив ці автопробіги, ці машини з прапорами, що повільно їдуть і сигналять, що завжди рухаються по одному і тому ж маршруту через усе місто і розвертаються на площі перед вокзалом. Напевно, саме ці активісти й переламали ситуацію в Слов'янську, допомогли багатьом позбутися страху та пасивності. Але Слов'янськ — тільки одне з десятків міст Донбасу. Там, до речі, теж обіцяють найближчим часом «запустити» нову поліцію. Ситуація в країні змінюється, хоч і дуже повільно. Не змінюється ситуація тільки на фронті, де щодня тривають артилерійські дуелі та обстріли населених пунктів, де Україна й Росія зійшлися в клінчі, де майбутнє цього воєнного конфлікту все ще є туманним.

6 вересня 2015 року.

Путін утомився від Донбасу?

Наприкінці серпня під час чергової зустрічі в Мінську, від якої ніхто нічого особливого не чекав, представники сепаратистів раптом заявили, що з 1 вересня вони припиняють стріляти з мінометів, танків і артилерії. У себе в невизнаних Донецькій і Луганській республіках вони додали, що «тиша» на лінії фронту настане заради дітей, аби не зіпсувати їм початок шкільного навчального року.

Відносна тиша насправді настала на день раніше, саме коли український парламент голосував за зміни до Конституції, що стосуються «децентралізації». У поняття «децентралізації» входить як передача багатьох повноважень від центрального уряду в Києві регіональним центрам, так і передача повноважень від регіональних центрів —

районним адміністраціям. Усе ніби правильно й красиво, але частково ці нововведення стосуються і окупованої частині Донбасу. Багато українців бояться, що після внесення змін до Конституції військові злочинці Донбасу, винні в тисячах смертей представників української армії та мирного населення, стануть легітимними політиками, і їх не буде покарано. Саме це побоювання викликало гнів і невдоволення радикальних націоналістів і саме тому вони заздалегідь на 31 серпня оголосила «День гніву» — демонстрацію проти змін до Конституції перед будівлею парламенту. Колишні депутати парламенту від націоналістичної партії «Свобода», що минулого року не потрапила до парламенту через слабку підтримку виборців, прийшли під парламент із битами для бейсболу, намотаними на руки ланцюгами та палицями. У других і третіх рядах мітингувальників, які відразу вирішили фізично атакувати міліцію, що охороняла парламент, ішли колишні добровольці, які повернулися з Донбасу, та інші активісти, включаючи членів іще трьох менш радикальних політичних сил. Атака на міліцію закінчилася трагічно. Один із колишніх добровольців, молодий і не дуже освічений хлопець Іван Гуменюк кинув у міліціонерів бойову гранату. В результаті один міліціонер загинув відразу, двоє померли від ран наступного дня, а всього поранено осколками гранати було понад сто осіб. Зрозуміло, ця новина стала головною не тільки на українському, а й на російському телебаченні. Телеведучі різних телеканалів Росії змагалися, хто яскравіше опише Україну, як країну тотального хаосу, в якій ні Президент, ні парламент не в змозі контролювати ситуацію.

У самому Києві, та й по всій Україні, багатьом здається, що несподівану тишу на лінії зіткнення в Донбасі було організовано Кремлем спеціально, щоб вибух у Києві пролунав якомога голосніше! Інші хочуть звинувачувати в трагедії

Адміністрацію Президента Порошенка, вважаючи, що кров міліції була вигідна нинішній українській владі, щоб розв'язати репресії проти націоналістів. «Репресії» дійсно почалися: керівництво партії «Свобода», помічене в бійці з міліцією, було викликано на допит у прокуратуру. Тепер проти деяких політичних діячів цієї партії може бути відкрито кримінальні справи. Однак Адміністрація Президента, як я думаю, ніякого відношення до гранати в руках у колишнього бійця-добровольця, не має. Лідер партії «Свобода» одразу заявив, що Іван Гуменюк ніякого відношення до «Свободи» не має, однак той же Тягнибок не зміг пояснити виразно, чому цього бійця зображено на торішніх передвиборних плакатах «Свободи»?

Уже минуло більше тижня з дня вибуху під стінами парламенту, але країна, як і раніше, обговорює те, що трапилося. Версій менше не стає. Більше того — командир батальйону «Січ», де служив Іван Гуменюк, який кинув гранату, раптом повідомив, що йому відомо про те, що під час акцій протесту під парламентом у міліцію мали кинути не одну, а сім гранат.

Хай там як, але країна продовжує обговорювати вибух гранати під стінами парламенту та його наслідки, не помічаючи однієї маленької, але дуже важливої деталі, яка куди більше пояснює зниження напруженості та зменшення обстрілів української території з боку сепаратистів. Насправді відносна тиша настала на «донбаської» лінії фронту відразу після того, як стало зрозуміло, що Володимир Путін зібрався до Нью-Йорка на Генеральну Асамблею ООН. За інформацією з Кремля, він збирається виступити на асамблеї і, напевно, хотів би зустрітися з Бараком Обамою. Ось для цього виступу й необхідна йому така тиша в Донбасі. З одного боку, ця тиша зменшить кількість звинувачень на адресу Кремля й особисто Путіна в тому, що він не зацікавле-

ний у припиненні конфлікту. З іншого боку, сам Путін може шантажувати Європу і США припиненням цієї тиші, цього так званого перемир'я. Ясно, що російському президенту дуже хочеться домогтися припинення санкцій проти Росії, її керівництва та фінансових лідерів Росії, які є, по суті, фінансистами Володимира Путіна і спонсорами його політики по відношенню до держав-сусідів. Ясно, що найближче оточення Путіна «стомлене» від Донбасу і цієї невдалої «блискавичної» війни. Одначе головне питання сьогодні — наскільки від цієї війни втомився сам Путін? Якщо поїздка до Нью-Йорка виявиться для російського президента провальною, йому доведеться приховувати цю втому, якщо вона є, за черговою антизахідною й антиамериканською позою. Провал поїздки до Нью-Йорка напевно погіршить його становище в самій Росії, де вже достатньо незадоволених серед представників великого бізнесу. А значить, щоб переключити увагу народу й еліти Російської Федерації з внутрішніх політичних і економічних проблем на зовнішні, йому знову знадобиться ескалація конфлікту в Донбасі чи активізація російської участі в сирійському конфлікті. Або і те, й інше.

15 вересня 2015 року.

**Як правильно скласти
«сирійський пазл» Путіна?**

Дивна радість зазвучала в соціальних мережах: мовляв, Путін активно поліз до Сирії, а значить, йому буде не до України. Спочатку подумав, що це наївні громадяни пишуть, які мріють про те, щоб Путін про Україну забув. Але ж ні! Громадяни ці — не завжди наївні, а деякі навіть під цю «добру вість» щось схоже на аналітику підкладають. Мабуть, щоб «добра вість» довше звучала.

Насправді пазл складається зовсім по-іншому. Точніше вся ця історія з активізацією військової допомоги президенту Сададу від президента Путіна має зовсім іншу, навіть протилежну мету! Але давайте по порядку викладемо на стіл шматочки пазлів, які нам треба правильно скласти.

1. Тиша на лінію фронту, про яку стільки разів марно домовлялися українська влада з сепаратистами, прийшла 31 серпня, хоча обіцяна була на 1 вересня. Ну так, 31-го серпня на тлі цієї тиші голосно бахнула граната біля стін парламенту й виникло враження, що лінія фронту просунулася з Донбасу на вулицю Грушевського в Києві. Але нині нам важливішою є саме тиша в Донбасі. Хто міг наказати сепаратистам і їх російським помічникам-начальникам припинити вогонь? Тільки Кремль, іншого авторитету для них немає. Той, хто платить, той і замовляє «музику» гармат або в деяких випадках тишу.

2. Приблизно в цей же час надходить інформація про те, що Путін збирається виступити в Нью-Йорку на Генеральній Асамблеї ООН. І далі — президент РФ був би не проти зустрітися з президентом США. Або мовби випадково, або спеціально! Уся ця інфа йшла з Росії і то спростовувалася, то підтверджувалася пєсковими, лавровими та іншими держдіячами й політиками сусідньої держави.

3. Після тижня, щільно заповненого суперечками й коментарями політологів і аналітиків про підготовлюваний виступ Путіна в Нью-Йорку, через Босфор активно пішли в Середземне море військові кораблі російського флоту, навантажені технікою та зброєю. І президент Обама висловив занепокоєння. Після його «занепокоєння» Сергій Лавров спокійно сказав, що Росія підтримувала й підтримуватиме сирійського президента військовою технікою, зброєю та фахівцями.

«Російський фронт» на сирійській війні існував давно, але саме тепер зусиллями Кремля цю тему підняли у світовій

пресі вище теми конфлікту в Донбасі і тим більше вище питання анексії Криму. Чому? Я думаю тому, що Путін хоче саме цього — щоб із ним вели переговори про Сирію, а не з приводу Криму й Донбасу. Він хоче, щоб Обама сам захотів із ним зустрітись і знову ж — аби почати домовлятися про Сирію, щоб Росія «пішла» з Сирії разом зі своїми кораблями, літаками, «ураганам», «ромашкам» та іншою самохідною і несамохідною артилерією. Адже зрозуміло, що посилення позиції Асада подовжує війну і робить її ще більш кровопролитною. Посилення війни збільшує потік біженців, які через Середземне море намагаються дістатися Європи. Посилення потоку біженців загрожує Європейському Союзу поглибленням кризи, пов'язаної з біженцями, а це у свою чергу, б'є по позиціях США в Європі. Сполучені Штати навряд чи допомагатимуть Європі з розселенням сотень тисяч мігрантів, із забезпеченням їх допомогою та роботою.

Володимир Путін найімовірніше не говоритиме в ООН про Україну і вже точно не буде про Крим. Він говоритиме про Сирію та про «Ісламську Державу», тим самим підкреслюючи, наскільки ця тема важливіша й актуальніша за російсько-український конфлікт. Тобто мета посилення російської військової присутності в Сирії — зробити так, щоб Європа і США забули про Україну та Крим. У цій ситуації інформація про те, що деякі бойовики з ДНР і ЛНР разом зі своїми російськими «колегами» вирушили воювати до Сирії, видається дивно символічною. Практично це той самий фронт, де війна з боку РФ йде з однією спільною метою — зруйнувати Україну, зробити так, щоб Захід відмовився підтримувати українську державу, залишити Україну країною-інвалідом із ампутованим Кримом і Донбасом — у стані людини, що пережила інсульт.

Не думаю, що Захід цього не розуміє. Звичайно, Захід може вважати, що військова допомога Кремля президенту

Асаду може зупинитися після виступу Путіна в Нью-Йорку. Але це станеться, тільки якщо Захід піде на поступки Кремлю. Адже Путіну важливо повернутися додому переможцем. Хоча б трохи переможцем. Цього скоріше за все не станеться, і тоді для початку російська армія в Сирії піде в наступ. До речі, й тиша в Донбасі втратить для російського президента своє політичне значення. І Кремль знову може заплатити виконавцям із ДНР та ЛНР за «музику гармат». І вона знову «заграє».

7 грудня 2015 року.

**Чому ми так багато знаємо
про ворогів і так мало — про героїв?**

Є один простір, із якого нам ніяк не вібратися, хоч де б ми жили. Цей простір називається інформаційним. Багатьом із нас удається не дивитися телевизор, не читати газет, не слухати радіо. Але варто статися чомусь важливого з нашої точки зору, і все — ми шукаємо інформацію, щоб дізнатись якомога більше, щоб зрозуміти чи просто вгамувати свою цікавість, аби стати у змозі обговорювати цю тему з друзями та колегами і, найголовніше, утвердитися в своїй думці з цього питання. Звичайно, в нинішній час і телевизор, і радіо, і газети може легко замінити інтернет, і багато хто з нас при будь-якому питанні забираються в надра мережі й витягують звідти інформацію, аргументи, події та тлумачення подій. Деякі довіряють усім джерелам, інші, обпікшись на інформації, отриманій із невідомих сайтів або зі сторінок ФБ, вибирають для подальшого втамування спраги інформаційних знань тільки джерела, що заслуговують довіри. Інші, самі того не усвідомлюючи, вибирають ті джерела, включаючи й телеканали, які підтверджують думки та переконання кінцевого одер-

жувача інформації. Таким чином усі ми стаємо, хочемо того чи не хочемо — і передавачами інформації, і її джерелами, і, звичайно, її споживачами. Але мова тут піде не про здатність кожного з нас бути інформатором-тлумачем усього, що відбувається в нашій країні та в усьому світі, а про вплив на нашу свідомість тих особистостей та інституцій, які займаються інформацією професійно й тим самим формують громадську думку.

Україна вже два роки живе в стані нервового пошуку і такого ж нервового споживання інформації. Цю жагу інформації, бажання дізнатися новини або отримати підтвердження своїм власним думкам добре розуміють редактори газет і телеканалів, адміністратори новинних сайтів. Тому вони з радістю підіграють нашій цікавості, вивішуючи такі радикальні й часто далекі від контенту заголовки, що людина відразу внутрішньо вигукує: «А! Ось воно!» — і поспішає відкрити запропоновану новину. Військові дії в країні ще більше підштовхнули мас-медіа до пошуків героїв і антигероїв новинних подій.

Усі з нас, хто стежив за анексією Росією Криму в лютому—березні 2014 року, відразу згадають історію полковника Юлія Мамчура, що сміливо та без зброї з українським прапором у руках і зі своїми солдатами зайшов на територію українського аеропорту Бельбек, на той час вже практично захопленого російською армією. Ця картинка й історія були настільки ефективними та зрозумілими, що автоматично стали класичним прикладом героїзму. Таким цей випадок і залишиться в підручниках історії та в пам'яті. Було ще кілька схожих випадків героїзму українських військових у Криму. У той же час за весь період анексії Криму не було виведено жодного образу ворога! Ворог був безликий, анонімний, без шевронів і погонів — просто «зелений чоловічок». От і вийшло, що хоч і програли в цій ситуації українські

герої, але програли героїчно й запам'яталися саме своїм героїзмом. А «славу» анонімних «зелених чоловічків» привласнив собі Володимир Путін, ставши по суті й де факто головним ворогом у битві за Крим.

Коли ж почалася донбаська драма, поведінка українських медіа раптом змінилась, і вони, немов схаменувшись, почали наввипередки створювати образ ворога, вибудовуючи його з реальних персонажів сепаратистського та «російського» світів, конкретизуючи його та доводячи до карикатури. Багато антигероїв цього часу дійсно самі по собі були карикатурні, але, звичайно, не всі.

Українські ж герої подій в Донбасі стали відомими українцям більше завдяки YouTube, через який вони самі розповідали про свої реальні та не зовсім реальні подвиги. Відразу самовисунулися в медійний простір «герой війни» депутат Олег Ляшко, комбат Семен Семенченко і кілька волонтерів. Природно, що і командир «Правого сектора» Дмитро Ярош одразу увійшов до лав українських медійних героїв. Але на цьому, можна сказати, проникнення нових особистостей на медійну дошку пошани зупинилось, а до деяких із «вивішених» раптом з'явилося чимало запитань від тих же українських журналістів.

Ішли бої, українські солдати і добровольці гинули, захищаючи нашу державу, а нам від мас-медіа діставались або списки загиблих без їх історій, без героїзації їхньої боротьби та подвигів, або просто доповіді про кількість «200-х» і «300-х». Замість цього нам розповідали про життя та хобі Гірка-Стрелкова, про весілля та багатоженство Мотороли і про його біографію, про пригоди Гіви, про отамана Козицина, про Лешего, про Бетмена-Беднова, про отамана Мозгового, про Беса-Безлера. Результат цього медійного перекосу я відчув на собі, коли в розмові з іноземними журналістами зміг назвати кілька волонтерів і не зміг розповісти про конкретні подвиги конкретних військових і

добровольців. У пам'яті збереглися тільки знакові місця боїв: Гловайськ, аеропорт, Дебальцеве. Вийшло, що конкретним та іноді карикатурним ворогам — представникам сепаратистського і «російського» світів протистоїть безлика армія солдатів і волонтерів. Немов зворотне відображення ситуації в Криму, коли конкретним українським героям протистояла армія безіменних «зелених чоловічків». Чи може у свідомості українців існувати героїчна українська армія без солдатів-героїв і офіцерів-героїв? Мені здається, ні. Поки що ж завдяки нашим українським мас-медіа ми більше знаємо про ворогів української держави, ніж про її захисників і героїв.

2 січня 2016 року.

**Новорічна електрика
та «режим очікування»**

Коли на вулиці мінус 16, то мимоволі прискорюєш крок і не озираєшся. Мороз підганяє. Хочеться швидше пройти від пункту А до пункту Б і знову опинитися в затишному теплі. Точно так українці тепер сприймають, я гадаю, весь минулий рік, який хотілося пройти якомога швидше, щоб опинитися в затишному та мирному майбутньому, немов усе залежить не від самих людей, а від настання тієї чи іншої календарної дати. І ось настав Новий рік, відсвяткований із шампанським і без феєрверків, а миру в Донбасі, а значить, і в усій Україні, все ще немає. Дію мінських домовленостей подовжено ще на один рік. Український уряд оголосив про те, що з 1 січня 2016 року громадян країни чекає безліч змін на краще. Прийнято багато нових законів. Головне — прийнято державний бюджет, а значить затримок із виплатою пенсій не буде! Але жоден новий закон не викликав стільки емоцій і дис-

кусій, як закон про декомунізацію, прийнятий іще навесні минулого року.

Відразу після прийняття цього закону почалась і досі не закінчилася хвиля перейменувань міст, сіл і вулиць, названих на честь подій або діячів комуністичного радянського минулого. Щоб перемогти місцевий саботаж, закон дав місцевій владі обмежений час на прийняття рішення про нову назву. Після закінчення цього часу рішення має приймати український парламент. І ось індустріальному Артемівську в Донбасі, названому колись на честь більшовика й соратника Володимира Леніна — Артема, — повернули старовинну назва Бахмут. Але один із найбільших українських металургійних комбінатів, розташований у цьому місті, як і раніше, поки що називається «Артемівський меткомбінат з обробки кольорових металів». І працює цей комбінат, не звертаючи уваги на війну, не звертаючи уваги на те, що власники його — брати Ключеви — давно втекли в Москву разом із колишнім президентом Януковичем. Працює майже ударно і своєю працею ніби «примиряє» дві воюючі сторони — сепаратистів із їх російськими «помічниками», які перебувають за трохи більше ніж 50 км від міста, і українську армію з добровольцями. Півтора року вже як «примиряє». Адже «працює» останнім часом на металобрухт війни й на гільзах від снарядів та іншої артилерії. Як потрапляють на комбінат гільзи з української сторони розуміло, адже місто розташоване в зоні АТО — антитерористичної операції — на території, контрольованій українським урядом. А ось як потрапляють туди гільзи від сепаратистів, можна тільки здогадуватися. Хоча це й не важко. Польових і лісових доріг у цих краях сотні, блокпостів української армії — набагато менше. Люди — всюди люди і всюди хочуть їсти. З ким-небудь та домовишся! Так і робота є у фахівців з обробки кольорових металів, і сировина, і

товар, урешті-решт. І гільзи від снарядів, випущених по один одному сепаратистами й українськими військовими, перетворюються в печі на новий метал.

Цю нескладну економічну історію мені розповів один із менеджерів заводу, який випадково опинився в моєму купе в поїзді зі Слов'янська (Донбас) на Київ. Я повертався додому, а він їхав до Києва, щоб звідти летіти до сім'ї в США. «Спочатку відправив туди дітей. Вони молоді й швидко прижились. А потім і дружину!» — сказав він мені довірливо. «А тепер і ви переїжджаєте?» — запитав його я. «Ні, я тільки в гості, на свята! А потім додому! Треба ж комусь у родині гроші заробляти!»

Ця розмова з попутником-менеджером сталася кілька місяців тому, а я її згадую й досі. Напевно, тому, що ситуація в країні дуже своєрідно «стабілізувалася», немов зафіксувавши всі ненормальності й дивацтва цього періоду та зробивши їх новою нормою.

Ні, насправді я продовжую залишатись оптимістом і знаходжу для свого оптимізму чимало причин і приводів. Ось щойно настав, наприклад, 2016 рік, і Україна ще на півметра відсунулася від путінської Росії в бік Європи: працювала зона вільної торгівлі з Європейським Союзом. Одночасно припинила роботу така ж зона вільної торгівлі з Російською Федерацією. Більше того, Росія з Україною знову обмінялися торговими санкціями. Росія дозборонила ті товари з України, які ще якимось чином потрапляли на російський ринок, а Україна заборонила ввезення російської горілки та пива. В Україні прийнято ще багато законів і документів, які змінюють наше життя саме з 1 січня 2016 року. Але поки що мені їх лінь читати. Адже країна святкує Новий рік і за традицією свята закінчаться тепер тільки 19 січня — на Водохрестя, коли політики всіх мастей публічно лізтимуть в ополонку в найближчій водоймі або

річці, щоб показати, які вони здорові та як вони шанують християнські традиції. Але до Водохрестя поки що далеко. А ось Новий рік ми вже відсвяткували. Голосно і достойно. У Києві побудували найбільше в країні «новорічне містечко» з головною ялинкою, концертною сценою та сотнею дерев'яних будиночків із подарунками, глінтвейном і їжею. Воно теж стоятиме до Водохрестя, і відвідувачів у цьому містечку не меншає. Багато людей приносять із собою «Советское шампанское», напевно, вже останні пляшки з цими звичними етикетками, адже за законом про декомунізацію всі радянські назви мусять уже бути змінені. Щоправда, ми — народ винахідливий, із яким жодній владі, крім Сталіна, ще не вдавалося впоратись. Наприклад, одне з найбільших міст України Дніпропетровськ, названий на честь більшовика й соратника Володимира Леніна Григорія Петровського влада міста вирішила перейменувати в Дніпропетровськ — на честь Святого Петра. Схожі процеси відбуваються тепер і в інших містах, де влада вирішила міняти не назву міста, а знаходити іменитих однофамільців у більшовиків і комуністів, на честь яких міста іменували за радянських часів. Ось і я б запропонував звичне «Советское шампанское» перейменувати в «Антисоветское шампанское». І бренд, який полюбився колишнім радянським людям, не пропаде, і виробникові не доведеться витратитися на рекламу «нового», точніше — перейменованого — товару.

Хай там як, але практично за всіма святковими столами — ризикну навіть припустити, що за столами деяких сепаратистів також — обов'язково звучав тост «за мир». І тільки в Криму практично за всіма столами звучав тост «За світло!» В останні тижні минулого року на адміністративному кордоні між Херсонською областю та Автономною Республікою Крим почали падати опори високовольтної лінії передач, по яких до Криму надходила до недавнього часу майже вся електрика. Опори ремонтували, але хтось

ізнову їх підривав, і востаннє це сталося 30 грудня. Так що багатьом жителям Криму Новий рік довелося зустрічати при стеаринових свічках, які дуже подорожчали через проблеми з електрикою. Російська влада Криму обіцяла «дати світло» не пізніше, ніж за десять хвилин до півночі тридцять першого грудня, щоб кримчани змогли подивитися по телевізору новорічне привітання Володимира Путіна. Одначе, судячи з новин із Криму, побачити Путіна по телевізору змогли далеко не всі. Проте Володимир Путін про кримчан не забув і у відповідь на падіння опор українських ліній електропередач сказав, що, згідно з соціологічними опитуваннями, 93 відсотки жителів Криму готові сидіти без української електрики та чекати, коли на півострів прийде електрика з Росії. Голова російського Криму Сергій Аксьонов пообіцяв, що російська електрика прийде до Криму до 1 Травня — до Дня міжнародної солідарності трудящих. Зрозуміло, що таким чином для кримчан 1 Травня стане подвійним святом.

«Континентальні» українці, в яких з електрикою все гаразд, очікують іншого «свята» — обіцяного Європою початку дії безвізового режиму з Європейським Союзом. Українська влада заявила, що цей режим має запрацювати до літа 2016 року. Шкода, що ні українська влада, ні керівництво Європейського Союзу не заявили, коли можна очікувати повного припинення військових дій в Донбасі. Там «режим очікування» миру може затягнутися на весь 2016-й рік.

23 лютого 2016 року.

Бенкет під час чуми

Цю фразу до ладу й не до ладу регулярно використовували українські журналістами і блогери, коли писали про те, що під час Євромайдану та війни в Донбасі, в той

час, коли гинуть українські добровольці й солдати, мирні жителі й волонтери, багато українців воліють не помічати те, що відбувається, київські чи дніпропетровські ресторани й кафе забиті відвідувачами, політики і бізнесмени не відмовляються від своїх звичок жити красиво та зі смаком. Так, дивним чином за останні два роки, коли весь світ перевернувся догори ногами, коли остаточно нас покинула віра в повоєнну непорушність державних кордонів, перед людьми, в цьому разі — перед громадянами України, виник вибір: жити, реагуючи на зміни, або жити, нічого не помічаючи. Реагувати на зміни можна по-різному. Мій знайомий, український угорець із Закарпаття, відреагував миттєво й перевіз свою сім'ю до Німеччини. Він не продав свою квартиру в Києві та будинок на малій батьківщині. Але вирішив уберегти чотирьох маленьких дітей і дружину від можливих катаклізмів і від переживань за завтрашній день. Мій інший знайомий, державний службовець із Хмельницької області записався добровольцем і поїхав в Донбас захищати територіальну цілісність України, залишивши дружину й дочку вдома. Десятки тисяч активних українців переключилися на волонтерську та благодійну діяльність, почали допомагати солдатам, біженцям, пораненим. Якщо реагування на зміни дає людині вибір дій, то нереагування на зміни залишає людину в ілюзорному, вже не існуючому минулому, яке вона намагається зберегти за допомогою додержування того способу життя, який її радував до змін.

Цей вибір — реагувати або не реагувати — постав і перед українськими письменниками. І вони миттєво розділилися на дві групи: на «видимих» письменників і «невидимих». «Видимі» миттєво відчували новий рівень відповідальності за свої слова та думки. Вони припинили писати художню прозу та стали працювати «нервами часу», реагуючи колонками в газетах, блогами, просто

постами у «Фейсбуку» на кожную подію, що видалась їм значущою, на кожную підозрілу або дурну фразу політика, на несправедливі нападки на Україну з боку іноземних лідерів, на брехню всередині країни та зовні. «Невидимі» письменники сховалися. Вони продовжили писати романи та оповідання, вони продовжили давати інтерв'ю гламурним журналам, вони не побачили сенсу в тому, щоб змінити звичний спосіб мислення й життя. Іноді через свою принципову аполітичність — тренд принципової аполітичності був до недавнього часу в фаворі у більшості українських літераторів, але драматичні події останніх двох років цей тренд поламали. Іноді причиною міг виявитися звичайний обивательський страх опинитися по один або інший бік політичних або реальних барикад. Можна, звичайно, спробувати «зависнути» над барикадами й підкреслювати чистоту свого незалежного погляду та свою незаангажованість, але й тут треба мати тонке політичне чуття і хоч якісь політичні погляди та симпатії. В основному «невидимі» письменники просто пішли з громадського життя і навіть стали відмовлятися від інтерв'ю, в яких могли б отримати від журналістів запитання про своє ставлення до ситуації в країні. Я не писатиму більше про «невидимих». Їх тепер немає. Вони знову з'являться, коли стане тихо й стабільно. А цей час настане не дуже скоро, хоч як би я хотів його наблизити. Я говоритиму про «видимих».

Із 1991 року, з моменту розпаду Радянського Союзу літератури різних пострадянських держав пішли кожна своїм шляхом. Російська література залишилася в тісній зв'язці з державною машиною, і, коли Борис Єльцин намагався будувати демократію, російська література боролася за демократичні цінності. Коли з побудовою загальноєвропейської демократії в Росії було покінчено й лідери заговорили про особливу російську демократію, літера-

тори почали відбивати у своїх творах нові думки й тенденції. А коли вже саме слово «демократія» вийшло з ужитку російських політичних лідерів, на книжковий ринок Російської Федерації ринула хвиля нової державноцентричної, імперської літератури, котра виправдовує зміну політичних смислів і стверджує або навіть — повертає — нові/старі цінності. Знову настав період переписування історії й тут ніхто не міг допомогти краще та більше, ніж письменники. Крім нових біографій Йосифа Сталіна і Лаврентія Берії — голови НКВС (КДБ), було видано нові романи, що прославляють старі «добрі» радянські часи і одночасно повертають читачам і суспільству любов і повагу до російської монархії та православної церкви. Письменники, звичайно, не всі, але в своїй більшості поспішили на допомогу Кремлю в справі реформатування свідомості російських громадян, у справі об'єднання суспільства навколо однієї «великорусської» ідеології. Частина письменників почала активно створювати образ нового ворога — України та відновлювати образ старого ворога Радянського Союзу — США і Європи.

Українські «видимі» письменники перестали писати прозу, перейшли в розряд свідків подій, свідків і тлумачів. З'явилося багато публіцистики, письменники без участі української держави, яка ніколи не цікавилася думкою або можливостями своїх письменників, почали їздити в Донбас, у зону військового конфлікту, проводити там дискусії та зустрічі, намагатися розворушити людей, які ніколи раніше не висловлювали своєї думки та вважали, що їх думка нічого не означає. Цей процес триває й донині. Ті, хто відійшов од художньої прози, в основному ще до неї не повернулися. Хоча час іде, час минає і, врешті-решт, хід подій в Україні визначають політики — українські та іноземні, а не письменники.

15 березня 2016 року.
Україна. Весняний вид зверху

Сіра й не дуже холодна зима покинула, нарешті, територію України. На вулиці потеплішало, та й політичне життя в країні швидко нагрілося під березневим сонцем. Можливо, навіть занадто швидко.

На тлі гучних відставок міністрів і їх заступників, відповідальних за проведення реформ, зазвучали нові звинувачення в корупції та некомпетентності на адресу прем'єр-міністра Арсенія Яценюка і команди Президента, але зазвучали вони голосніше за все з боку політиків, які, хоч і потрапили до парламенту, але опинилися між владою й опозицією, тобто — без діла.

Першою на стежку війни вийшла Юлія Тимошенко. Для цього вона спеціально поміняла зачіску та стиль одягу. Аби відразу всі зрозуміли, що це — нова Юлія Тимошенко, яка вийшла боротися за нову владу. Її надії залишити парламент без коаліції і таким чином домогтися дострокових парламентських, а потім, якщо пощастить, і президентських виборів поки що не здійснились. І насправді у неї шансів мало. Не тільки тому, що тепер серед політиків-популістів конкуренція набагато вища, ніж раніше, але й тому, що виборці, як здається не тільки мені, від неї втомилися. З іншого боку, спроба розвалити парламентську коаліцію й таким чином відправити Кабінет міністрів у відставку виявилася на належному рівні струсом і для Адміністрації Президента Порошенка, і для прем'єр-міністра Арсенія Яценюка. На нього вже дивляться, як на колишнього прем'єр-міністра. Так що цілком можливо, коли ви читатимете ці рядки, в українського прем'єр-міністра вже буде інше прізвище. Україна переповнена чутками про можливих кандидатів на нового прем'єр-міністра. Чутки правлять бал тому, що влада занадто мало спілкується з народом і з пресою та неохоче ділиться інформацією про те, що насправді відбувається

в її коридорах. Ці «коридори влади» не надто добре «освітлені»! Зате все, що можна побачити неозброєним оком, привертає нині набагато більше уваги українських громадян і журналістів.

Військовий конфлікт у Донбасі та Криму збігся зі вступом у відкритий продаж дронів, квадрокоптерів, інших літальних апаратів, забезпечених відеокамерами та дистанційним керуванням. Спочатку українці збирали гроші, щоб забезпечити армію та добровольчі батальйони цими літаючими засобами розвідки. Потім вони ж із жадібністю поглинали відеоролики, записані дронами над Донецьким аеропортом, які показували місця боїв, позиції сепаратистів і російських артилеристів. Але тепер дронів і квадрокоптерів стало так багато, що літають вони над головами майже в будь-якому населеному пункті України. Літають, знімають на відео те, що відбувається там, і відкривають українцям очі на проблеми, про які, як мені іноді здається, навіть влада не знає.

Останні місяці на північному заході України посилилася «бурштинова лихоманка», яка чимось нагадує «золоту лихоманку» на Алясці сто років тому. Про це іноді писали в газетах, але масштабів цього явища до недавнього часу ніхто не уявляв. І ось днями з'явилися фото і відео, зняті з висоти пташиного польоту, які доводять, що поки одні українці намагаються навести лад у своїх містах, допомагаючи новій поліції, поки волонтери допомагають армії, що стоїть на позиціях у Донбасі, тисячі, якщо не десятки тисяч інших українців знищують десятки квадратних кілометрів лісів заради того, щоб знайти кілька кілограмів бурштину й продати його через посередників у Польщу або Китай, де з нього зроблять ювелірні прикраси.

Поліція, що намагалася боротися з цими старателями, які руйнують природу в Рівненській і Житомирській областях, великих успіхів не досягла. Парадокс у тому, що скопа-

на, зранена копачами бурштину мирна земля, знищені ними лісу та річки стають схожими на поле битви, на те, що залишається в Донбасі від полів і лісів після артилерійського обстрілу.

Ситуація в самому Донбасі теж кращою не стає. Жителі територій, контрольованих сепаратистами й російськими військовими, поступово розуміють, що індустріальний Донбас не стане російським. Адже якби Росія все-таки планувала коли-небудь, якщо не тепер, забрати його собі, вона б не вивозила із захоплених територій розібрані й демонтовані заводи і не відновлювала їх на своїй території, перш за все в Ростовській області. Серед двадцяти вивезених індустріальних гігантів не тільки сучасні заводи, але навіть заводи з дореволюційною історією, побудовані наприкінці XIX століття. «Поїхав» до Росії Луганський машинобудівний завод, Луганський Патронний завод. Цікаво, що робиться все це відкрито, а не таємно і в повідомленнях російських медіа на цю тему відчувається гордість! На «відкритті» вкраденого Луганського електромашинобудівного заводу в Кам'янсько-Шахтинському представники російської влади заявили, що Росія врятувала завод від знищення і, перевізши його на свою територію, таким чином забезпечила роботою біженців із Донбасу, що переїхали до Росії. Представники Росії чомусь не згадують у своїх виступах про те, що вивезені заводи є власністю України, особливо оборонні заводи, включаючи підприємство «Топаз», на якому вироблялись елементи електронної розвідки, або власністю громадян України. Тобто юридично ці заводи просто вкрадено.

А в Донбасі, звідки ці заводи вивезено, залишаються голі стіни заводських корпусів або зруйновані будівлі. І залишаються сотні тисяч мирних жителів, на очах у яких триває демонтаж наступних заводів. Замість роботи на виробниц-

тві тепер у них є тільки одна можлива «вакансія» — керівництво сепаратистів запрошує їх у солдати і відправляє їх на лінію зіткнення з військами Збройних сил України. А якщо бути точнішим, то відправляє їх на лінію фронту, на війну.

Далеко від «лінії зіткнення» на Закарпатті та в інших регіонах іде інша, менш жорстока, але більш галаслива війна. Добровольці, яких на лінії фронту замінили військовими, продовжують боротьбу проти всього російського, влаштовуючи марші, демонстрації, обливаючи свинячою кров'ю офіси російських банків, які досі працюють в Україні, і блокуючи проїзд українськими дорогами вантажних автофургонів. Останньою жертвою публічної війни проти російської присутності стали закидання яйцями російського посольства в Києві та консульств Російської Федерації в інших містах. У відповідь Москва швидко організувала закидання яйцями дипломатичних і культурних установ України в Росії, закінчивши ці акції на старому Арбаті в центрі Москви публічним спаленням українського прапора, знятого з Українського культурного центру. Тепер, здається, Україна і Росія ворогують на всіх можливих рівнях, крім дитячого. Слава Богу, що хоч діти нині не залучені до політичного, соціального чи військового протистояння. З іншого боку, діти теж розуміють, що відбувається в країні, й легко, одним прізвищем, можуть вам відповісти на запитання: «Хто головний ворог України? Хто веде проти України війну?»

Замість колишніх економічних, культурних та інших зв'язків між Україною й Росією виникли нові й дуже специфічні. Українці уважно стежать за судом над викраденою з Донбасу військовополоненою Надією Савченко. Вони також стежать, із якої в'язниці до якої вчергове переводять українського кінорежисера й письменника Олега Сенцова,

який нещодавно отримав Державну премію імені Тараса Шевченка за фільм, який він устиг зняти перед Майданом. Уже будучи вивезеним із Криму до Росії та сидючи у в'язниці, він опублікував дві книги прози на батьківщині — в Україні. Українців більше не цікавить російська культура або російська історія. І боюся, що ця відсутність інтересу до країни-сусіда — надовго.

29 березня 2016 року.

Вибухи у Брюсселі

Я думав, що ці кілька днів у Брюсселі відійдуть у минуле й поступово зітруться в пам'яті, за-сунуться за свіжіші та більш вітчизняні новини. Такі, наприклад, як народження парламентом нового прем'єр-міністра. Але ні, не забуваються. І навіть навпаки — про-вокують нові думки та роздуми, зовсім не пов'язані ні з вибухами в аеропорту Брюсселя, ні з терактом у брюссельському метро. Але давайте про все по порядку. У по-неділок увечері в центрі європейської літератури «Пасса Порта» я виступив на тему «Роль письменника в часи воєнного конфлікту й надзвичайних обставин». Людей прийшло багато, зокрема, й представники української діаспори та й просто наші співгромадяни, які працюють у столиці Європейського Союзу. Мова в моєму виступі, звичайно, йшла про Україну, про досить далеку від Брюсселя Україну та про ситуацію в Донбасі та Криму. І ось на ранок наступного дня все, сказане мною, набуло нової актуальності. Не можна порівнювати події в Донецькому аеропорту з вибухами в Брюссельському аеропорту, але паралель все одно напрошувалася. Напрошувалась і під-казувала — небезпека тероризму завжди поруч, незалежно від членства або не членства країни в Європейському

Союзи, незалежно від того, чи користується країна спільною євровалютою, чи не користується. Аеропорт у бельгійській столиці закритися, і виникло відчуття, що закритися вся країна, закритися в собі й тих, хто приїхав у справах або в гості з інших країн. І наша маленька група з п'яти письменників, які представляли Нідерланди, Великобританію, Францію, Індію і, ясна річ, Бельгію, виявилася «замкненою» в Брюсселі. Через закритий аеропорт до нас не змогли приєднатися ще два письменники — з Туреччини та Єгипту.

Вранці після вибухів по радіо і телевізору попросили не виходити з будинків і будівель, залишатися всередині. А я підійшов до вікна готелю, розташованого в самому центрі міста, побачив три військові вантажівки перед входом і солдатів з автоматами, і побачив безліч людей на вулиці — тих, хто ще не знав, що сталося, через те, що вийшов із дому до повідомлень про вибухи.

Чесно кажучи, я не прислухався до поради радіо- і теледикторів і незабаром сам вийшов із готелю. Брюссель — місто-космополіт із великим відсотком мусульманського населення. Зовсім поруч, за десять хвилин пішки від центру — район брюссельських мусульман Моленбек. Але мусульман у Брюсселі видно завжди і всюди. Вони ходять у мусульманському одязі, жінки — в хіджабі, чоловіки — в довгих халатах частіше білого або коричневого кольорів.

І ось на моїх очах центр Брюсселя ставав усе більш і більш пустельним, люди розходились. І до полудня на вулицях залишилися тільки брюссельські мусульмани, які не показували своєю поведінкою та виразами обличчя ні краплі занепокоєння. У якийсь момент виникло дивне відчуття, ніби в цьому європейському місті живуть тільки мусульмани. Але вже через дві години місто повністю спорожніло. Вулицями носилися з сиренами поліцейські машини, їздили без сирен зелені військові вантажівки та

джи. Відчуття війни стало дивно реальним — такого відчуття я не переживав ні в Києві, ні в Слов'янську 2015 року, ні в Северодонецьку.

Ми — п'ятеро письменників із різних країн — усе-таки зібралися в центрі європейської літератури «Пасса Порта». Нам співробітники центру провели інструктаж: що робити і де ховатися в разі нових вибухів. І ми, шоковані подіями, повернулися до теми мого виступу попереднього вечора — «роль письменника в часи воєнного конфлікту». Але всі ці обговорення на тлі того, що відбувалося в Брюсселі цього дня, здавалися чимось не дуже-то й важливим для світу, який переживав шок. Обговорення були важливими для самих письменників — вони прислухалися до думок один одного й задавалися питанням: а чи будуть прислухатися до їхніх думок звичайні читачі, чия підсвідома впевненість у безпеці навколишнього світу виявилася зруйнованою новими терористичними атаками.

О 5-й годині люди почали потихеньку повертатися на вулиці. Відчинилися деякі кафе та бари й за традицією брюссельці почали підходити до барів, у яких стійки виходять просто на вулицю, щоб там випити келих білого вина або пива. До вечора життя на вулиці Брюсселя повернулось, але повернулось воно мовби не повністю. Чогось не вистачало. І, замислившись, я зрозумів, що сталося: пропали брюссельці в мусульманському одязі. Спочатку я подумав, що тепер місцеві мусульмани сидять удома та бояться виходити на вулицю, щоб не стати жертвами бельгійських правих радикалів, готових до помсти за теракти прихильників ГІЛ. Але, придивившись, я зрозумів, що мусульмани серед перехожих є. Вони просто переодяглися в європейський одяг. Вони сховали свою ідентичність, аби не стати мішенню. Вони розчинилися в однорідній джинсово-курточній масі людей. І знаєте, яка була моя власна реакція, коли я зрозумів, що сталося? Мені здалося, що Брюссель

одразу збіднів, він утратив частину своєї привабливості й утратив той особливий, яскравий і багатобарвний ритм міста, який виникає з добросусідства різних культур, через побутовий космополітизм мегаполісу.

Через кілька днів на вулицях знову з'явилися люди в мусульманському одязі, перед арабськими крамничками в районі Сен-Жіль знову сиділи їхні старі господарі-араби в білих або коричневих халатах із сивими бородами. Вони знову привітно кивали кожному, хто входить, і слідом за ним поверталися до своєї крамнички, щоб обслужити.

17 травня 2016 року.

Ефект «Бумбокса»

Ні, я не фанат естради й не ходжу на концерти до палацу «Україна». Більше того, не знаю сучасних зірок популярної музики й не зможу підтримати бесіду щодо творчих заслуг Івана Дорна чи Світлани Лободи. Але іноді сучасна музика виявляється там, де її не чекаєш, і тоді виникає привід замислитися про те, наскільки вона відповідає часу та місцю, розвитку суспільства та його мріям.

Років десять тому на авіазаводі в Гостомелі представляли новий літак «Ан-148» і після офіційної частини перед тими, що приїхали порадіти за українське авіабудування, виступив український гурт «Бумбокс». Із пісень цих хлопців залишився рядок, який зачепив: «Моє серце остановилось, подышало немного и дальше пошло». (Пролетів — пісня, виявляється, пітерської групи «Сплін»!).

Почнемо спочатку.

Іноді раптова радість змушує забути про печаль, затьмарює все погане в житті та, як анестезія, переносить людину

в світ, де вона тимчасово не відчуває болю. Саме так сталося з Україною, коли вночі з суботи на неділю Джамала стала переможницею конкурсу Євробачення. Вся країна, здавалося, не спала. І, напевно, дотепер ми позитивно збуджені, тепер думками про те, що нам принесла ця перемога, крім того, що Україна знову стає місцем проведення цього європейського з легким австралійським акцентом конкурсу естрадної пісні? А приносить ця перемога дуже багато, не тільки можливість наступного року стати «столицею проведення естрадних олімпійських ігор»! Весь світ, мабуть, уперше зрозумів, що пісня — це не тільки і не скільки розважальний аудіотовар, а й інструмент психологічного та інформаційного впливу. Піснею можна передати не тільки сум од нерозділеного кохання або радість од веселої вечірки, а й страждання цілого народу. Так, були і будуть протести з боку тих, хто хоче, щоб під пісні люди щасливо засинали та забували про свої проблеми. Але перемогла пісня, яка скоріше не дала заснути багатьом глядачам фіналу конкурсу. Багатьом, хто поцікавився її історією, її змістом, сконцентрованим і на вимогу жанру зведеним до півтора десятка рядків, тепер і слово «Україна» стало набагато зрозумілішим, ніж раніше. Напевно, цього злякалася Марія Захарова, спікер російського МЗС, яка написала у себе в «твіттері» у відповідь на перемогу Джамали цинічний жарт про те, що в наступному конкурсі співатимуть про «кривавого Асада». Так, Росія не заспівала про свої жертви сталінізму ні на одній сцені, навіть у себе. Сталінізм іще не закінчився. Тому пісні типу «Ты моя зайка» в честі й на екрані. Пісня про кохання російського учасника Лазарева отримала більше голосів телеглядачів і менше голосів професійних журі, ніж пісня Джамали. Джамала теж співала про любов — про любов до свого народу, до своєї батьківщини — українського Криму. Її почули та зрозуміли й члени національних журі, й безліч телеглядачів по всій Європі. А це значить, вони

прийняли і зрозуміли біль Криму, біль України, почувши цей біль у голосі нашої переможниці, побачивши цей біль у її очах.

Коли я, не великий любитель естради, дочекався виступу Джамали, а потім дочекався оголошення офіційного переможця, мій стан точно відповідав словам з пісні пітерської рок-групи: «Моє серце остановилось, подышало немного и дальше пошло». І мені стало трохи шкода, що в багатьох піснях нашої естради так багато ритму і так мало сенсу, так багато невмотивованих веселощів і так мало справжнього болю. Пісня Джамали змусила мене згадати іншу пісню, яку я дуже часто чув на Майдані і яку, як мені здається, ми стали потихеньку забувати — «Плине кача по Тисині». Хотілося б, аби час від часу українці слухали і «Качу», і пісню Джамали. Ці пісні дуже різні, але водночас дуже пов'язані між собою. Ці пісні про біль, про біль усього українського народу і про біль кримських татар. Пісні про біль лікують. Лікують наш розум і наші очі, якими ми дивимося на навколишній світ, на власну країну, на політиків і на народ.

24 травня 2016 року.

Знати менше чи знати більше?

Цікаві дискусії посилилися тепер і в соціальних мережах, і на сайтах мас-медіа. Природно, як у нас нині прийнято, дискусії виникають у відповідь на більш-менш радикальні заклики активних громадян, щиро стурбованих проблемами України. Остання з таких дискусій, що триває й дотепер, стосується закликів активістів «знати менше про Росію та російську культуру». Однею з тез прихильників цієї ідеї є думка про те, що коли ми багато знаємо про чужу культуру, то вона захоплює нас і робить нас її

прихильниками. З цим сперечатися немає сенсу, адже коли ви цікавитесь французькою культурою, ви закохуетесь в неї, ви її вивчаєте й стаєте, врешті-решт, її активним оглядачем і, вибачте за слово, яке події останніх двох років забарвили чорним, — пропагандистом. Так, із Францією в нас немає проблем і, впевнений, не буде, а ось із Росією їх море, і не тільки Чорне! Російська культура і так давно забралася на територію української культури, тим самим її витісняючи, а іноді підмінюючи. Але знати про неї менше, ніж уже знаєш, це як? Росія — сусід, якого не вибираєш, а в основі радянської культури — як не крути — лежить російська культура. На радянській культурі виросло старше покоління наших співгромадян, і вони голосно або мовчки її захищатимуть, мовби це їхня особиста молодість і перше кохання. Такі закони психології. Одначе сусідів у нашої країни багато й вони різні. І я, коли б вирішив устряти в цю дискусію, не закликав би знати менше! Скоріше закликав би знати більше, але про тих сусідів, яким ми цікаві, близькі та зрозумілі, й які турбуються про наше, українське, майбутнє. І чим більше такі країни-сусіди цікавляться нами й підтримують нас, тим більше ми маємо цікавитися ними і перш за все їхньою культурою. Одним із таких дружніх сусідів, із яким ми пережили в історії досить складні моменти, є Польща — країна з цілісною унікальною культурою, країна єдиної польської мови, чому деякі наші громадяни, що не розуміють різниці між Польщею та Україною, сильно заздять. Я заздрю Польщі перш за все тому, що вона зуміла створити один із найдинамічніших книжкових ринків у Європі. Немає в Польщі маленького містечка, в якому не відкрилися б останніми роками нові книгарні. Нові книгарні — це відображення зростання числа читачів серед польських громадян, це доказ зростання рівня освіти й зростання достатку. Цей процес, хоч як дивно, йде паралельно з розвитком політичних відносин між Україною та Польщею.

Польські політики й дипломати підтримують європейський вектор розвитку України й у себе вдома, й у Брюсселі, й у Страсбурзі. А польські читачі все більше й більше цікавляться українською історією та українською реальністю. Вони, захлинаючись, читали і читають колонки Юрка Андруховича про Україну в «Газеті Виборчій», вони з нетерпінням чекають нових романів Наталки Сняданко та Сергія Жадана. Вони, самі про це не думаючи, стають пропагандистами української культури. Є в Польщі сили, які, напевно, запропонують «знати менше про культуру України», але ці сили в меншості, й тому нашим культурним відносинам вони не загрожують. Нам би теж відповісти їм взаємністю, адже польська культура і польська література зокрема — багатющий пласт сучасної світової культури. Збігнев Герберт, Ольга Токарчук, Анжей Стасюк, Тадеуш Розевіч, Вітольд Гомбрович, Тадеуш Конвіцький — це лише кілька з літературних зірок сучасної польської літератури, зірок, які видні (й читані) у багатьох країнах світу. Знати більше про польську культуру — це не значить знати менше про інші культури. Це означає цікавитись, як і чим живуть твої добрі сусіди, які проблеми їх хвилюють і яке майбутнє вони для себе будують.

10 червня 2016 року.

Третє літо війни

Ось уже два роки, як Україна наближається до Ізраїля. Не географічно, звичайно, а за способом життя і мислення своїх громадян. В усьому винне звання до війни. Ось і останні досить дивні події в Криму не змусили багатьох українців зупинитись і замислитись. Більше того, коли Росія заявила, що два десятки «українських диверсантів» улаштували стрілянину біля

російського прикордонного пункту на анексованій території і в зв'язку з цим «кордон» закривається, українці, які їхали до Криму, не розвернулися, щоб поїхати куди-небудь іще, а просто стали в чергу на в'їзд. Мовляв, постріляють, а потім перестануть і можна буде їхати далі. Вранці після нічної стрілянини російське телебачення показало кадри затримання «українських терористів». Камера «бойових» російських телеоператорів захопила шматок нічного неба з повнею. Хтось із глядачів не полінувався і перевірів місячний календар — виявилось, що повний місяць був за чотири дні до «бою з українськими диверсантами». Щоправда, самі кримчани розповіли дві інші версії стрілянини неподалік від адміністративного кордону між Кримом і Херсонською областю. У селі Суворове того вечора і вночі грали кримськотатарське весілля. На весілля прийшла група російських військових, яких не захотіли пускати до столу. Військові образились і почали стріляти. За другою версією, яка також прийшла з самого Криму, — кілька контрактників випили зайвого і зі зброєю в руках утекли з військової частини. На користь цієї версії говорять оголошення про те, що поліція розшукує в Криму п'ять фізично міцних чоловіків 30—40-річного віку зі зброєю і в камуфляжних військових костюмах із нашивками збройних сил Російської Федерації. Поки весь світ напружено слухав Путіна, який обіцяв Україні відплату за «терор», українці зраділи знову відкритим пропускним пунктам до Криму і поїхали на окупований півострів.

Війна в Донбасі триває вже два роки. Хоча з минулого вересня ця війна перебуває в стадії «перемир'я», щодня телебачення повідомляє кількість убитих і поранених українських солдатів, а також кількість артилерійських обстрілів позицій українських військ. Українські солдати часто скаржаться, що їм не дозволяють відповідати на обстріл тим

же, але все-таки, ясна річ, відповідають. І регулярно українські мас-медіа повідомляють, що у бойовиків великі втрати. Ці новини мають начебто радувати громадян, але громадяни в основному залишаються байдужими. Звичайно, вони перестають бути такими, якщо хтось із їхніх рідних опиняється на лінії фронту солдатом. Але в такому разі вони примикають до меншості, яка стежить за тим, що відбувається в Донбасі, пильніше і з боєм.

Решта громадян, не беручи до уваги тих, які вирушили до анексованого, але сонячного Криму або поїхали заповнювати пляжі в Одесі та Одеській області, аби показати, що там відпочиває в десятки разів більше людей, ніж у Криму, або вирушили до Туреччини, Чорногорії та Єгипту. Сезон відпочинку ж у розпалі. Відпочивати біля Одеси або в Чорногорії цілком політкоректно. Відпочивати в анексованому Криму вважається зрадою. Але кілька сот тисяч українців все одно регулярно «зраджують» батьківщину на кримських пляжах.

Для тих, у кого не вистачило грошей на відпочинок і кого не мобілізували на лінію фронту, головною розвагою стало спостереження по телевізору й інтернету за новою «зіркою» української політики Надією Савченко. Її біографія з неймовірною швидкістю наближається до сюжету для авантюрного роману. Перед тим, як потрапити в полон до сепаратистів у червні 2014 року, вона прожила бурхливе життя, спочатку отримавши спеціальність модельєра одягу, потім спробувавши стати журналістом, потім записавшись за контрактом до Збройних сил України, після чого на шість місяців вирушила до Іраку в складі миротворчого контингенту (2004). Після цього, закінчивши Харківський університет повітряних сил, вона стала штурманом військового вертольота. Але в Донбас, будучи офіцером українських збройних сил, поїхала добровольцем,

бо в цей час перебувала в армійській відпустці. За два роки, проведені в російській в'язниці, куди її переправили бойовики з Донбасу, вона стала депутатом парламенту України, членом української делегації в ПАРЄ, отримала кілька нагород і навіть була номінована на премію Європарламенту імені Андрія Сахарова «За свободу думки». По всій Європі й навіть у Росії проходили демонстрації з вимогою звільнити Надію Савченко. Російський суд засудив її до 22 років тюремного ув'язнення, але 25 травня цього року її обміняли на двох російських військових, захоплених у полон в Донбасі. До Києва вона повернулася на президентському літаку і відразу стала популярною зіркою теленовин. Почала з того, що відмовилася в аеропорту приймати з рук Юлії Тимошенко букет квітів. З огляду на те, що до парламенту її провів Блок Тимошенко, це, звичайно, однопартійців не порадувало. У червні цього року Надія Савченко заявила, що виграє в президентських виборах і що просто змушена буде стати президентом, аби врятувати країну. Що далі, то дужче. Останні кілька тижнів вона виступає з вимогою до української влади почати прямі переговори з лідерами сепаратистів, а також скасувати антитерористичну операцію в Донбасі. Вона вимагає відпустити всіх засуджених бойовиків із ув'язнення і каже, що після цього лідерам сепаратистів стане соромно і вони відпустять із в'язниць усіх українських полонених. Що робитимуть бойовики, якщо президент накаже припинити антитерористичну операцію і прибрати українські війська з лінії зіткнення з невизнаними «республіками» Донбасу, вона не говорить. Напевно, не знає.

Одначе, на жаль, на Надію Савченко, яка після звільнення отримала з рук президента орден «Герой України», тепер дивляться або як на не дуже розумну, або як на агента Кремля. Українська письменниця Оксана Забужко навіть припустила, що Надію Савченко всі два роки в російській в'яз-

ниці гіпнотизували та перетворили на провідника ідей Путіна. На користь цього припущення говорить і заява Савченко про те, що у неї немає претензій до російського правосуддя!

У той час, як українці стежать за Надією Савченко більше, ніж за олімпіадою в Ріо-де-Жанейро, відбуваються в країні й справді тривожні події, серед яких на першому місці залишається недавнє вбивство відомого журналіста Павла Шеремета. Його підірвали в машині в самому центрі міста. Павло Шеремет, білорус, громадянин Росії та ворог президента Лукашенка, перед тим, як переїхати до України, зробив успішну кар'єру на російському телебаченні. У Росії він був навіть більш відомий, ніж у Києві. Колеги Павла Шеремета, російські журналісти, які переїхали до України, сприйняли його вбивство, як сигнал їм, щоб вони думали перш ніж писати. Українська поліція вважає, що операцію проводили російські спецслужби для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні.

Днями українські спецслужби заарештували групу з п'яти осіб, які готували вибухи на залізниці біля Львова, на Західній Україні. Вибухи мали прозвучати в трьох різних місцях, відрізаючи Львів із трьох напрямків. Одного з п'яти заарештованих схопили, коли він закладав під рейки вибухівку.

Паніки, до речі, ці новини ні у кого не викликали. В Україні тривають фестивалі та літній відпочинок. У Києві стало більше туристів, а у Львові їх завжди було багато. Фінансова ситуація стабільна, і курс гривні твердо тримається на місці.

Коли я запитав знайомого, що вхожий до урядових кабінетів, чим пояснити фінансову стабільність у країні під час війни, він відповів: чиновники стали менше красти. Пояснив, що тендери з держзакупівель тепер проводяться за

допомогою інтернет-програми ProZorro (парафраз на українське слово — прозоро) і вкрасти гроші бюджету тепер набагато складніше. Сказав, що завдяки цій новації кількість грошей у бюджеті збільшилася на третину.

Напевно, з цих зекономлених або врятованих від корупціонерів грошей оплачується і ремонт автодороги від Одеси до кордону з Румунією, автодороги, яку не ремонтували всі 25 років незалежності.

В Україні ще багато невідремонтованих доріг. Зазвичай люди прокладають паралельну дорогу по полях замість зруйнованої. Якщо зруйнується держава, я впевнений, що українці побудують іншу, теж «паралельну». Але, сподіваюся, держава вистоїть. Хоча ешелони зі зброєю та боеприпасами, як і раніше, йдуть із Росії в Донбас і пороми з «градами» й танками перепливають регулярно з Новоросійська до Керчі, щоб посилити й так уже потужне військове угруповання Росії в Криму.

21 липня 2016 року. Геометрія історії

Згадав я на днях, як на уроках історії в радянській школі проходили ми революцію 1905 року, що почалася з «кривавої неділі» — з розстрілу російськими солдатами хресного ходу до царя. Піп Гапон, якого в підручниках називали провокатором, повів тисячі православних із іконами та корогвами в руках просити милості у царя. Цар відповів кулями. Може, ми й не знаємо всієї правди про ті події, але в підручниках попа Гапона звинувачували в маніпулюванні почуттями безграмотних віруючих і в тому, що він їх повів на вірну смерть.

Ви, напевно, вже здогадалися, чому я згадав про попа Гапона. Точно так, як Гапон, нещодавно головний піп, який

сидить у Москві, дав указ підлеглим Московського патріархату відправити, цього разу вже на Київ, тобто до українського президента, два хресні ходи: один зі Сходу, інший — із Заходу. Освіта у цього божого стратега, як мені відразу здалося, військова. Мабуть, тому для більшої впевненості в перемозі та для того, щоб на мапі військово-політичних дій операція мала красивіший вигляд, попросив він вірнопідданих із Одеси відправити на Київ ще один хресний хід — з Півдня. Щоб уже напевно взяти Київ у кліщі та вичавити з нього все, що Москві заманеться. Якщо в старих підручниках із геометрії багато завдань починалися словами «З пункту А до пункту Б виїхав потяг...», то легко можу собі уявити осучаснені завдання в якомусь підручнику з військової геометрії або географії в руках у вихованців російських суворовських чи кутузовських училищ: «Із пунктів А, В і С в бік пункту К вийшли три колони православних воїнів. Яка колона досягне мети першою, якщо колона з пункту А рухається зі швидкістю... »

Загалом не думаю, що я самотній у своїх побоюваннях щодо мети цієї спланованої за кордоном «православної» операції. Чим ближче підходять люди, які співають «Боже, царя храни», тим сильніше пахне онучами, тим частіше згадується піп Гапон.

Ідуть на Київ три православні воїнства молити про мир і вимагати припинення війни. А в реальності всі ці люди цілком могли б зупинити війну і без озброєного хрестами та іконами походу на Київ! От якби вони на Москву пішли, то, можливо, війна і зупинилася б. Але хто їх у Москву впустисть? Щось я не чув ні про один хресний хід, який би почався десь у Костромі й закінчився біля Кремля. Ні, до Москви б вони не дійшли, але все одно могли б зупинити війну! Треба б тільки всім їм узятися за руки і стати уздовж кордону між окупованим Донбасом і Росією. Стати і молитвою та тілом своїм зупинити рух

танків, «градів», ешелонів із боеприпасами, антихристів зі зброєю. Все зупинити, щоб ні звідти сюди, ні звідси туди. Звичайно, довелося б у цій ситуації за віру постраждати. Може, навіть і голову скласти. Але ж мир на нашій землі того вартий. За цей мир і так щодня українські солдати і добровольці кров проливають!

А може, все-таки ці три хресні ходи, дійшовши до Києва, з'єднаються та на Схід підуть? Під охорону Божу кордон брати? Всяке може бути! Дива трапляються! Особливо коли людина щиро вірить!

25 липня 2016 року.

Тероризм об'єднує народи.

Як сльози об'єднують

малознайомих між собою людей

на похороні близького друга

Іноді мені здається, що останніми роками через інше, не технологічне забруднення навколишнього середовища, змінився склад повітря, яким ми дихаємо. Співвідношення кисню та вуглекислого газу, можливо, залишилося майже таким, як було, але додалися до нього елементи, що потрапляють до людського мозку та порушують сприйняття світу: страх і терор. Після вчорашнього теракту в Мюнхені я ще сильніше відчув це глобальне «забруднення» повітря. Справа не тільки в тому, що Мюнхен — це дорого́а частина моєї особистої географії, місто, до якого я приїжджаю щороку вже два десятки років, місто, в якому я знаю десятки вулиць, кафе і площ. Справа не тільки в тому, що Мюнхен — побратим Києва. Справа в тому, що страх і терор проникають у особисту географію кожного незалежно від того, де він живе: в Китаї чи Еквадорі. Світ, «завдяки» терористам, стає мінним полем, а ті, що живуть

у ньому, починають здаватися цим самим терористам азартними гравцями. Азартними тому, що хочуть вижити, хочуть жити по-старому, «по-мирному», незважаючи ні на що. Точно так, як у Києві під час розстрілу снайперами протестувальників на Майдані, тисячі учасників протестів сиділи в кафе, йшли на роботу або планували сімейний відпочинок в офісі турагентства. Карусель життя крутилася, не зупиняючись. Тільки мертві не могли втриматися на її іграшкових конях і оленях.

Але українська революція або турецький військовий путч — це інші трагедії. Їх учасники знали, на що йдуть. А ось коли в п'яту річницю страшного теракту в Норвегії, вчиненого нічим особливо не помітним раніше Андерсом Брейвіком, нічим особливо не помітний виходець з Ірану цілеспрямовано розстрілює дітей у Мюнхені — час і думки зупиняються. В голові сама себе оголошує жалоба, і ти більше не розумієш: як жити далі та в що вірити? У те, що людство рухається до світлого майбутнього? До наукового прогресу та до фінансової стабільності?

Ні, людству досить мріяти. Перемогти тероризм і повернути на землю мир і спокій — це важливіше за будь-який запуск космічного корабля і цінніше за будь-яке наукове відкриття. Тільки як це зробити тепер, коли розпорощенням терору та страху в світі займаються території, співмірні великим державам? Та й деякі держави, немов їх політики надихалися тим же отруєним повітрям, починають поводитись, як терористи?

Кілька днів тому за триста метрів од мого будинку, на сусідній вулиці рано-вранці пролунав вибух. «Так, я його чула!» — сказала мені дружина, коли через годину я дізнався, що вибухнула машина і в ній загинув знайомий журналіст, із яким зовсім недавно ми вечеряли за одним столом. Потім

в інтернеті з'явилися записи з камер відеоспостереження, на яких видно, яким маршрутом двоє — він і вона — з бомбою в сумці йшли до його припаркованої на вулиці машині. На цих кадрах я побачив сусідній будинок і зрозумів, що вони проходили і повз мій будинок, повз нас, повз наше життя.

Терор поступово стає наукою. Його можна вже розділяти на спонтанний і організований, на цілеспрямований і «сліпий», на «точковий» і масовий. Але я не хочу його розуміти, я не хочу автоматично визначати, до якого виду терору треба віднести цей вибух, або те вбивство, або стрілянину по перехожих у Мюнхені! Я хочу, щоб цього не було, щоб людство не прагнуло кудись «уперед», а повернулося назад, до стабільності та спокою. Якщо винне повітря, яким ми дихаємо останнім часом, то треба знайти джерела його забруднення або включити спеціальні фільтри. Не для того, щоб ми жили довше, а для того, щоб ми жили.

Київ учора оплакував убитого журналіста Павла Шеремета. А сьогодні оплакує невинних жертв Мюнхена. Терор нас дійсно «об'єднав», як раніше об'єднували телестіжби і культурні акції. Але хочеться вірити, що час страху та терору мине. Який час настане потім? Це багато в чому залежить і від нас, і від наших політиків.

7 серпня 2016 року

Три вибухи пролунали в Україні цього літа. Один — найгучніший — це повернення з Росії на президентському літаку військовополоненої Надії Савченко, яка майже два роки провела в російській в'язниці, а в Україні її було обрано до парламенту від Блоку Тимошенко. Два інші були справжніми вибухами. В результаті одного з них неда-

леко від мого будинку — близько 200 метрів — у машині було підірвано відомого журналіста Павла Шеремета, громадянина Росії та Білорусі, людину, що зробила свою кар'єру на московському телебаченні. Ну і третій, зовсім недавно, поранив Ігоря Плотницького, лідера луганських сепаратистів і голову невизнаної «Луганської Народної Республіки».

Треба зізнатися, що для більшості громадян України, втомлених від сумних і одноманітних новин із фронту, де щодня гине від одного до декількох солдатів, реальні вибухи виявилися менш цікавими, ніж повернення Надії Савченко.

23 серпня 2016 року.

Україна і Східна Європа.

Які далекі вони одна від одної?

Немає, напевно, іншої такої європейської країни, як Україна, де сьогодення з величезною швидкістю стає історією. На жаль, це не робить автоматично всіх учасників подій — усіх жителів України — істориками. Вони стають просто свідками, навіть якщо і розуміють свою власну роль у новітній історії держави. Українське суспільство завжди було занадто динамічним, занадто бурхливим або готовим вибухнути у відповідь на, здавалося б, не завжди значний політичний чи соціальний виклик. Український народ завжди жив особливо, облаштовуючи свою форму державності, не звертаючи уваги ні на візантійські, ні на європейські традиції. Саме через це офіційним українським історикам доводиться час від часу придумувати нові історичні терміни, хоча б для того, щоб пояснювати ними багато незвичайних моментів у історії України в шкільних підручниках. З останніх таких

термінів для мене найзагадковішим і найцікавішим є формула шкільних підручників з історії «Україна — козацька держава». Навіть якщо не вдаватися в спроби розшифрування цього терміна, перше, що спадає на думку, так це твердження, що Україна — це єдина в світі козацька держава, країна з особливою історією, а значить і з особливим сьогоденням і з особливим майбутнім.

Якби у кожної країни був свій унікальний шлях розвитку, своя унікальна історія, через яку кожна країна світу набула б свій державний устрій, не схожий на устрої інших держав, світ би сьогодні був на диво строкатим, негармонійним і зовсім розрізненим. Однак нинішні держави світу легко діляться на групи схожих держав, об'єднаних або політичними й економічними союзами, або об'єднані ідеєю та політикою самоізоляції. Україна пройшла через безліч вимушених і добровільних союзів, пройшла і через Радянський Союз і виринула з нього з бажанням укласти інший, більш цивілізований союз із Європейським Союзом.

Країни, що переживають соціальні, політичні та інші проблеми, тобто країни, що перебувають у періоді трансформації, дуже часто мають тенденцію повертатися до своєї історичної матриці, тобто до того стану, який в історії країни видавався найбільш стабільним.

Так у Росії існує імперська історична матриця, до якої Росія вчергове повернулася в наші дні. Після короткої й невдалої спроби демократизації та європеїзації під час президентства Бориса Єльцина Росія знову стала монархією, «збирає землі». Демократична косметика у вигляді президентських і парламентських виборів уже нікого не обманює. «Русский дух» потребує государя, государ потребує «Русского мира», «Русский мир» потребує експансії. Чи був Радянський Союз іншим, відмінним від нинішньої

Росії державою? Був, але тільки зовні. Той же принцип «маскарадної демократії» дозволяв усім генеральним секретарям КПРС, крім одного, Микити Хрущова, залишатися при владі до своєї смерті. Цей принцип виборної монархії відновився при Володимирі Путіні, що перебуває при владі вже 15 років і збирається залишатися при владі або до свого кінця, або до кінця Росії. Радянська історична матриця теж наклала свій відбиток на плани будівництва «новойРоссии», які здійснюються під керівництвом Путіна. Однопартійна система СРСР плавно відродилася в Російській Федерації під виглядом однопартійної системи «Единой России». Як і в нинішньому Китаї комуністична партія залишається головною керівною силою держави, погоджуючись з існуванням малих партій, що не мають ніякого впливу на державну політику, так і «Единая Россия» стала головною партією Російської Федерації, не будучи членом якої неможливо зробити кар'єри і неможливо займати ніякої більш-менш значної державної посади. Щоправда, ідеологія партії влади в РФ дуже проста і не змушує до вивчення теоретичних робіт Леніна, Карла Маркса. Ідеологія ґрунтується на любові до государя й ненависті до його ворогів, тому що його вороги і є ворогами держави. ГОСУДАР БУВ І Є ДАНИЙ БОГОМ, І ТОМУ ЦЯ ДАНИСТЬ ОХОРОНЯЛАСЬ І ОХОРОНЯЄТЬСЯ ТАКОЖ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ. Саме ця ідеологія дозволила за 15 років практично знищити будь-яку політичну опозицію, а опозиціонерів звести в очах народу до узагальненого образу зрадників.

Українська історична матриця відсилає нас у XVI — XVII століття, знову ж до козаків, до не зафіксованих договорами з сусідніми державами кордонів, до відсутності власної валюти й до демократичних виборів гетьмана, за якими відразу йдуть спроби повалити обраного гетьмана силою або хитрістю. Словом, в основі історичної матриці

України лежить анархія. Цю анархію цілком можна назвати демократичною, бо голос кожного чути і голос кожного впливає на ситуацію в країні. А значить, особистість в Україні завжди більше впливала на історію, ніж система.

Я не історик і не намагаюся наукоподібно пояснити особливості «моєї України». «Моя Україна» — це моя суб'єктивна держава, держава, яку бачу таким чином тільки я. І живу я в цій державі поряд із мільйонами співвітчизників, і у кожного з них є своя, «особиста» Україна, своє бачення її. У цьому знову ж виявляється відмінність між імперською та анархістською матрицями: у жителів Російської імперії один і той же образ своєї великої країни, у кожного українця — своя Україна. У більшій частині населення «особиста Україна» — цілком європейська держава. У меншості — «особиста Україна більше схожа на нейтральну Швейцарію», в іншій меншини вона навіки пов'язана з Росією та з Російською православною церквою московського патріархату. У мене вона, Україна, теж своя: європейська, спокійна, толерантна, різноманітна і — головне — країна, вільна від цензури, що для письменника дуже важливо! Саме тому я її люблю й живу в ній.

Точно так само, як Україну, українці «приватизують» і «суб'єктивують» Європу. Кожен українець, у якого є свій європейський досвід або своє розуміння Європи, має «свою Європу». Іноді ця особиста Європа складається тільки з Чехії, а іноді до неї входять усі 28 країн Європейського Союзу і навіть Сполучені Штати Америки.

Хоч як би оцінювали сьогодні політологи розумові здібності колишнього українського президента Віктора Януковича, але, як мені здається, чи то сам він, чи то за допомогою своїх радників, зрозумів дуже швидко, наскільки краще імперська матриця гарантує недоторканність влади й можливість тримати владу в руках по-царськи до самої смерті, іноді ненадовго даючи потримати кермо державного прав-

ління своїм довіреним особам. Янукович бачив, як ефективно в Росії спрацював перезапуск неєвропейської однопартійної системи, яка гарантує «стабільність» і незмінність політичного устрою та неможливість зміщення політичної еліти, що перебуває при владі.

Саме тому Партія регіонів Януковича створювалася за тими ж принципами, що і партія «Единая Россия» Путіна. Саме тому Партія регіонів наповзала з Донбасу на всі регіони України, намагаючись зайняти собою повністю весь національний політичний простір української держави. І саме це стало причиною повстання, яке дістало назву «Євромайдан». Янукович не розумів, що перемогти анархістську історичну матрицю простим накладанням на неї зверху імперської матриці неможливо. Люди занадто звикли до свободи і не терплять ніякого диктату.

Україна продовжує й далі вирувати й миттєво реагувати на будь-який внутрішній або зовнішній подразник. До одного з останніх зовнішніх подразників для певної частини українського суспільства можна було б віднести й недавно прийняте Польським сеймом рішення про визнання геноциду поляків на Волині. Але не встигли цю подію обговорити на сторінках газет і в телевізійних ток-шоу, як сталося вбивство журналіста Павла Шеремета. І фокус уваги знову змістився з недавнього минулого на сьогоднішній день і його проблеми. Ті, хто організував це вбивство, хотіли показати, наскільки Україна некерована. Хотіли зробити те ж відсилання до анархістської матриці, в якій дійсно самосуд іноді замінює рішення суду, особливо якщо судова система корумпована й ухвалює свідомо неправильні рішення. Вбивство Павла Шеремета, більш відомого в Росії, ніж в Україні, було терористичним актом, за допомогою якого організатори цього злочину хотіли показати рівень незахищеності й нестабільності в Україні. Така нестабільність не властива країнам Європейського Союзу, така нестабіль-

ність немовби показує, як далеко країні до цивілізованого світу. Адже навіть просто для того, щоб розкласти минуле по його місцях у національній свідомості, щоб провести лінію від минулого до найближчого майбутнього, щоб пояснити популярно і спокійно: чому в Україні не може бути іншого вибору, окрім європейського, потрібна стабільність і можливість вести загальнонаціональну дискусію. Українське суспільство за сімдесят років радянської влади відучили від публічних дискусій і обговорень. Та й 25 років незалежності не повернули українцям бажання і вміння ухвалювати колективні рішення. Політичні еліти ніколи раніше не спиралися на громадську думку, а тому не намагались її формувати і вже тим більше — провокувати за допомогою публічних загальнонаціональних дискусій. Тепер, коли громадянське суспільство стало важливим гравцем у політичному житті країни, необхідність цього сильного громадянського суспільства стала очевидна й політикам. Але політики старшого покоління — такі, як Юлія Тимошенко чи Олег Ляшко, як і раніше, не готові радитися з суспільством. Вони не проти й далі маніпулювати громадською думкою для досягнення своїх особистих цілей, а не для захисту державних інтересів. Найулюбленішим інструментом для багатьох політичних лідерів, як і раніше, залишається популізм. Популізм українських політиків не відрізняється від популізму їх європейських колег. Замість своїх пропозицій щодо досягнення миру в Донбасі та для розв'язання інших проблем, політики обіцяють виборцям дешевий газ і дешеву електрику. Але в нездійсненні обіцянки вірять усе менше і менше виборців. І це великий плюс. У країні, де політики за двадцять п'ять років не змогли побудувати сильну державу, в будівництво сильної держави включилися звичайні люди. Так, це добре! Але не треба забувати про історичну матрицю України! Кожна група нових будівників держави буде своєю Україною. Націоналісти намагаються

побудувати свою, і в їх Україні практично нічого європейського немає. Мало того, вони часто виступають і проти Росії, і проти Європейського Союзу. Середній клас буде європейську Україну. Середній клас мріє про життя в повністю законослухняному суспільстві. Економічні свободи для середнього класу мають пріоритетний характер. Але й за політичні свободи середній клас готовий боротись, як робив це під час Помаранчевої революції. Сформована за роки незалежності каста «недоторканих» чиновників намагається відстояти й захистити свою корумповану Україну, саме ту, яка не дала Україні сформуватись, як сильній і реально незалежній державі раніше. До речі, корумповані чиновники й бізнесмени ніколи не були проти зближення з Європою. Однак вони не хочуть прозорості витрачання бюджетних коштів, не хочуть бути підзвітними міжнародним організаціям. Бояться як економічного, так і політичного аудиту.

Історія увявлення українців про західний світ і про Європу пройшла багато різних стадій.

У Радянському Союзі жила-існувала серед освічених людей таємна «американська мрія», пов'язана з матеріальним благополуччям і не обов'язково пов'язана зі свободою думки, слова і думки. Цю мрію підтримували матеріальні проблеми радянських громадян, які до кінця сімдесятих років минулого століття стали відчуватися куди сильніше. В цей же час посилилася «емігрантські» настрої, перш за все серед радянських євреїв. І тоді ж почалася масова еміграція до Ізраїля, а звідти вже до США. «Американська мрія» здійснилася, матеріалізувавшись у районі Брайтон-Біч у Нью-Йорку і по всій Америці та Канаді. Вона, ця мрія, «втягувала» зі знесиленого СРСР усе більше й більше жителів, наближаючи насправді розпад Радянського Союзу. І за інерцією «американська мрія» ще кликала за собою громадян нових держав, які виникли на руїнах Союзу, які праг-

нули тепер не стільки розбагатіти, скільки врятуватися з охоплених бідністю, економічною кризою та криміналом територій.

Минуло двадцять п'ять років і замість «американської мрії», що є індивідуалістичною та закликає до переїзду, в Україні виникла і стала популярною «європейська мрія». Хоча сам термін «європейська мрія» не прижився і використовується досить рідко, але явище, яке можна описати іншими словами: «мріяння про Європу», стало політичним вектором для великої частини українського населення. Починаючи з кінця 1990-х слово «Європа» стало частіше з'являтися на передвиборних плакатах і в передвиборних програмах українських партій, які не вельми відрізняються одна від одної ідеологіями. Партії «демократичного спрямування» оголошували, що вони за Європу, проросійські партії виступали з позиції «ми за дружбу з Росією і за членство в СНД, але не проти дружби з Європою». За минулі роки баланс політичних сил складався на користь проєвропейських партій і настроїв. Ну і кульмінацією цього процесу виявилось рішення колишнього Президента України Віктора Януковича відмовитися від поглиблення відносин із Росією і підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, про що він оголосив на зустрічі з парламентською фракцією своєї Партії регіонів у вересні 2014 року. Незважаючи на те, що в листопаді він відмовився від підписання Угоди про асоціацію і «повернувся» до дружби з Росією в обмін на програму кредитування, процес зближення з Європою зупинити йому вже не вдалося. Саме відмова від Європи спровокувала Євромайдан, а наслідки Євромайдану, включаючи анексію Криму та російську інтервенцію в Донбасі, мобілізували ще більше українців на захист своєї батьківщини та захист її європейських прагнень. Для українців під час Євромайдану слово «Європа» не означало «Європейський Союз». Воно стало синонімом поняття «жит-

тя без корупції та за законами». Саме з життям без корупції були пов'язані мрії більшості учасників подій 2013—2014 років. Те, що Європа підтримала українську революцію, підтвердило, що Європейський Союз готовий допомогти Україні звільнитися від проблем, пов'язаних із корупцією та некомпетентністю влади. В цей же час Росія робила все можливе, щоб утримати Україну в колишньому стані — в стані контрольованої корумпованої держави та з колишньою політичною елітою при владі. Так виникла ця «розтяжка» — між тоталітарною корумпованою Російською імперією та Європейським Союзом, відносно вільним від корупції, анти-тоталітарним, стабільним, що гарантує своїм громадянам політичні та економічні свободи. Російські танки і «гради» реально прибули на територію Східної України, щоб утримати всю Україну в колишньому стані. Стріляючи по українських військових, добровольцях і мирних жителях, сепаратисти й російські війська стріляли по європейському майбутньому країни. Можна сказати, що саме під цю стрілянину в Донбасі Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Підписала угоду, яка здавалася в той момент обіцянкою Європи врятувати Україну від чергового сповзання в статус російської колонії, другої Білорусі. У суспільній свідомості українців і сьогодні конфлікт в Донбасі/конфлікт із Російською Федерацією пов'язаний із відстоюванням як державного суверенітету і територіальної цілісності України, так і з відстоюванням європейського майбутнього країни.

Але поки в країні практично йде війна, українці вже не чекають від Європи військової допомоги — її чекають від США. Від Європи чекають українці допомоги політичної. Політичну підтримку Україна вже традиційно з часів Помаранчевої революції отримує від Польщі та Литви. Обидві ці країни набагато частіше за інших виступають адвокатами України в Брюсселі. Обидві країни представляють «східний

блок» Європейського Союзу. А значить, краще розуміють проблеми та сподівання України. Від різних політологів і політиків час від часу чується думка про те, що Польща та Литва «тягнуть» Україну в ЄС, аби посилити вагу саме «східного блоку» Європейського Союзу. Самі українські політики, з тих, хто виступає за європейський вибір українського майбутнього, сприймають допомогу цих двох країн, як щось само собою зрозуміле і, можливо, пояснюють цю увагу до України тим фактом, що обидві країни побоюються Російської Федерації й таким чином ведуть свою політичну війну з системою Путіна. При цьому Литва, звичайно, разом із Естонією та Латвією, має набагато більше причин побоюватися Росії, ніж Польща. Тепер, коли Росія продовжує спроби «втопити» Україну у війні та воєнному хаосі, українці дивляться на сусідні країни Євросоюзу, як хворий на машину «швидкої допомоги», що наближається. Очікування допомоги має свій зворотний бік — той, хто впевнений, що його врятують, мало робить сам для власного порятунку. У цій ситуації після двох років військового конфлікту українці вже не впевнені, що їх урятують. І ця невпевненість у реальних планах Європейського Союзу щодо України — тут я мову веду про основні країни ЄС, а не про країни його «східного блоку» — змушує їх консолідувати зусилля та намагатися розв'язати багато політичних проблеми власними силами.

Середній проєвропейськи налаштований українець не дуже-то розуміє позицію Німеччини, що постійно нагадує про необхідність виконувати Мінські угоди, але майже не згадує про анексований Крим. Він не розуміє, чому Нідерланди проголосували проти підписання з Україною Угоди про асоціацію з ЄС, він не зовсім розуміє позицію Франції й Італії.

Зате середній українець краще розуміє Польщу та Чехію, ніж Нідерланди або Бельгію. З самого дня Неза-

лежності українці порівнювали своє благополуччя, економічний розвиток із Польщею і українські журналісти з дивовижною регулярністю писали статті, в яких намагалися вгадати: на скільки років відстає Україна від Польщі у своєму економічному розвитку. Спроб порівняти Україну з Німеччиною чи Францією не робилося. Це було б занадто смішно для читачів. Однак часті порівняння з Польщею та регулярні поїздки громадян України до Польщі принесли свій позитивний ефект. Багато українців зрозуміли, що «ми з поляками дуже схожі». Їх помітний прогрес завжди виправдовувався тим, що вони жили тільки 45 років при соціалізмі й навіть при соціалізмі у них була приватна власність і приватний малий бізнес. Українці намагаються не заздрити полякам у голос — усе-таки для українців національна гордість — не порожній звук. Але і нині, свідомо чи підсвідомо, але громадяни України хочуть приєднатися до Європи, маючи на увазі Польщу або «Польську Європу», яка набагато зрозуміліша для українців, ніж решта, більш західна, або навіть та Східна Європа, з якою особливо близьких стосунків не було: Угорщина, Румунія, Болгарія і т. ін.

Українці в тихій і затишній Чехії облаштовуються, як у «Європі без політики». Чеський президент Мілош Земан, який дуже любить Путіна, немов нагадує їм, що Чехія — це не зовсім Європейський Союз. Чехія для багатьох українців — просто зручна, гостинна країна з більш високим рівнем життя, з більш високими, але все одно нижчими, ніж у Західній Європі, зарплатами, і при цьому країна досить толерантна до економічних мігрантів. Близько ста тисяч українців вже перебралися до Чехії. Перебралися саме до Чехії, а не до Європейського Союзу, частиною якого вона є. Вони не захотіли чекати, коли Україна стане частиною ЄС, вони «інтегрувалися» в європейський простір індивідуально або сім'ями. Таких економічних міг-

рантів у Польщі більше мільйона. Вони заповнюють собою простір, звільнений поляками, які виїхали на заробітки до Великої Британії та до інших країн. Міграція українців до Східної Європи тепер стала справою звичною і нескладною. Міграція поляків і чехів у більш західні країни ЄС стала справою ще більш простою, і ця міграція робить переїзд українців до Східної Європи ще більш бажаним. Багато українців вважають за краще отримати чеський або польський паспорти, ніж чекати, коли на українському паспорті з'явиться емблема Європейського Союзу. У цій «ближній» міграції є свій позитивний момент: багато українців і в Польщі, і в Чехії стають більш політично й суспільно активними, об'єднуються в різні співтовариства і, не пориваючи зв'язків із Україною, впливають на поширення в Україні реальної інформації про життя в цих країнах, а значить — про життя в Східній Європі.

Таким чином, більшість українців при згадці терміна «Східна Європа» думають насамперед про Польщу та Чехію, а згадуючи Європейський Союз, — про Брюссель, Францію та Німеччину. Цей поділ існує і в світовідчутті поляків, словаків, болгар, які теж, говорячи про Європейський Союз спочатку мають на увазі не свою країну, а країни Західної Європи. Вони немов відчують особливий статус Східної Європи в Європейському Союзі. Цей статус можна порівняти зі статусом учня або студента університету. Східній Європі нібито «треба вчитись». Але географічно та і геополітично становище і розташування Східної Європи можна вважати стабільним і зафіксованим. Тому особливий статус східноєвропейського блоку країн Європейського Союзу теж є зафіксованим і стабільним. І тут дуже важливо відзначити, що країни Східної Європи продовжують залишатися в основному одержувачами «європейських грошей» і саме ці гроші дозволяють утримувати економічну стабільність у країні, компенсу-

вати фермерам збитки, пов'язані з виконанням спільних правил Євросоюзу.

В Україні люблять згадати про те, що литовські фермери отримують від ЄС гроші за те, що не засівають свої поля, та за те, що не збільшують поголів'я великої рогатої худоби.

І Литва, і Польща приєдналися до Європейського Союзу 2004 року, тобто 12 років тому. Українці, які спостерігали за тим, що відбувалося в цих країнах, відзначили, що 2004-го року миттєвого дива не сталося. Ні Литва, ні Польща не рвонули вперед економічно. Але їх розвиток продовжився і процеси, не видимі з України, допомогли цим країнам розвиватись і впевнено дивитися в майбутнє. Однак входження Литви і Польщі в ЄС не могло не вплинути на їх стосунки з Російською Федерацією. У Литви проблеми з Росією виникали і до 2004 року. Головний експорт Литви — молочна продукція — блокувався Росією з дивовижною регулярністю. Після того, як Польща приєдналася до європейських санкцій проти РФ, Росія наклала ембарго на імпорт польських яблук та інших товарів. Україна, яка перебуває факто в стані війни з Росією, теж відрізана від можливості продавати свою продукцію на російському ринку. Європейський Союз запропонував Україні квоти з продажу своєї продукції в Європі. Тобто сама ситуація зрівняла раптом у правах і в проблемах Польщу, Литву й Україну. Через це українцям почало здаватися, що у цих трьох країн набагато більше спільного, ніж насправді.

Українці люблять нагадувати світові, що вони європейці. Вони заздять європейській економічній стабільності, соціальному захисту, зарплатам і пенсіям. Вони теж хочуть жити в країні, де перед законом усі рівні й закони діють. Однак двадцять років життя в корумпованій державі не могли не вплинути на звички і на ставлення до своїх громадянських обов'язків. На словах більшість українців знає, як

треба жити і поводитися в цивілізованій державі. Але в реальності традиції не порушувати закон в Україні немає, як немає і традиції чесно платити податки. Це все прийде, але тільки коли жителі України зрозуміють, що «так роблять усі». І вони перш за все очікують отримати приклад такої поведінки від політиків.

Європейські прагнення українців пов'язані не тільки з надією поліпшити свій матеріальний стан і просто жити зручніше, але і з відчуттям недостатньої безпеки. Агресивна політика Росії постійно нагадує українцям, що їм не вистачає гарантій безпеки. А якщо точніше, то таких гарантій немає взагалі. Був Будапештський меморандум, підписаний 5 грудня 1994 року Великою Британією, США, Росією і Україною. Цей документ гарантував територіальну цілісність України в обмін на відмову від ядерної зброї. Події 2014 року, анексія Криму та війна в Донбасі, показали, що ці гарантії не діють. Ні США, ні Великою Британія не стали в військовому сенсі на сторону України, щоб забезпечити ці гарантії. Ці події змусили багатьох українців переглянути своє «рожеве» і захоплене ставлення до Західного світу. Однак відсоток населення, що бажає жити в європейській Україні, продовжував збільшуватися. Люди просто зрозуміли, що виходу немає. Подалі від Росії означає — в Європу, в Європу, означає в Європейський Союз, але в східноєвропейську його частину.

Можливо, у багатьох виникає нині питання: куди все-таки Україна прагне? До Європейського Союзу? Чи їй буде достатньо, щоб її визнали в якомусь меморандумі просто частиною Східної Європи, що має з Європейським Союзом особливі відносини? Словосполучення «Східна Європа» звучить в Україні іноді набагато частіше, ніж словосполучення «Європейський Союз». І тому, що Східна Європа ближче, і тому, що дотягнутися, стати членом ЄС України,

за словами самих українських політиків, у найближчі 15—20 років не загрожує. Половина населення скаже вам, що Україна і так перебуває в Східній Європі. Однак це в географічному сенсі. І тут головним словом виступає «східна». Якщо ж говорити про політичний сенс цього визначення, то в ньому головним словом є «Європа», а це значить: поки що Україна не є частиною політичної Східної Європи. Вона тільки прагне туди.

Але прагнучи в політичну Східну Європу, Україна все одно націлюється далі, ближче до Брюсселя, ближче до Західної Європи. І на цьому шляху в разі успіху економічних і політичних реформ у країні та за найблагополучнішого сценарію розвитку Європейського Союзу Україна рано чи пізно почне конкурувати з Польщею за особливі відносини. При всій своїй «східноєвропейськості» українці розуміють, що не існує східноєвропейських цінностей, є тільки європейські цінності, які й визначають правила європейського «гуртожитку» окремих держав — членів ЄС.

На сьогоднішній день головним гальмом у справі подальшого зближення України з політичною Східною Європою є українські та польські націоналісти. Як найконсервативніша й одночасно найагресивніша політична сила, вони наполегливо намагаються побудувати стіну між Польщею та Україною. Іноді здається, що польські націоналісти бояться зближення України з Європейським Союзом. Хоча самі вони теж, як і багато українських націоналістів, виступають регулярно і з критикою ЄС, і з пропозиціями послабити зв'язки з Брюсселем.

У цій ситуації Україні було б розумно розвивати політичні зв'язки з іншими державами східного блоку «Європейського Союзу»: з Угорщиною, з Румунією. Історичні конфлікти і трагедії, якими підживлюють свою діяльність і українські, і польські націоналісти — це специфіка тільки польсько-українських відносин. Ні з Чехією, ні з Румунією

причин звинувачувати одна одну у військових або інших злочинах немає. Але Польща й Україна продовжують завдяки своїм націоналістам поводитись як сіамські близнюки, які час від часу сваряться і лаються, але нікуди подітися одне від одного не можуть. Тому навряд чи варто очікувати, що українці змінять країну, за якою вони слідом «ідуть» у Європу, йдуть у майбутнє.

У польських університетах нині налічується кілька десятків тисяч українських студентів. В основному це діти представників середнього класу. Діти політиків і олігархів вчаться в Англії та США. Але тут мова йде вже про сотні. Українські студенти польських університетів після закінчення навчання або залишаються в Польщі, або повернуться додому. Далі на захід вирушить меншість.

Нове покоління українців уже являє іншу Україну. Ту Україну, якої поки що немає, але яка виникне, коли вони стануть дорослими. Нове покоління українців, які вчаться в Польщі, почуються як удома не тільки в Польщі, але й далі. Вони більш мобільні, більш сміливі та більш толерантні. Серед них практично немає націоналістично налаштованих активістів. Такими стають ті, хто не може або боїться їхати з України на навчання або роботу.

Зрозуміло, що українці різні, й у кожному регіоні України є своя специфіка, люди відрізняються звичками, ментальністю та укладом життя.

Частина українців, які живуть на сході, не вважають Польщу Європою, але вважають Росію великою. Цих людей більше приваблює Євразія, тому що вона їм зрозуміліша. Вона більш жорстока, але і більш проста для звикання. Однак таких людей з кожним днем стає все менше. Коли-небудь їх стане так мало, що вони зможуть легко зірватися з обжитих місць і розчинитись у Сибіру або на Північному Кавказі. Нині вони з російською зброєю в руках борються з Україною

за право залишитися в своїй особистій Євразії. Вони бояться Європи, вважаючи, що Східна Європа — це жебракка на службі у Західної Європи, а Західна Європа теж не самостійна і робить усе за вказівкою США. Для цих людей європейський вектор розвитку України — це шлях у нікуди. З їхніх аргументів, створених російськими пропагандистами, можна сміятись. Але проблема в тому, що прикордонні з Росією східні території України якщо і стануть частиною політичної Східної Європи, то набагато пізніше, ніж усі інші регіони. Їх утримуватимуть християнськими цінностями від європейських цінностей. Їм будуть продовжувати пояснювати, що Європа веде війну з православ'ям і саме заради цього Європейський Союз розширюється.

Насправді багато проєвропейськи налаштованих українців теж не завжди можуть відповісти на питання: «Навіщо Європі Україна?»

На це ж питання не зможуть відповісти і багато політиків. Просто рятувати Україну від Росії та від власних проблем, пов'язаних із корупцією та некомпетентністю політиків і держслужбовців, Європа не зобов'язана. Але вона це робить. На жаль, навіть проєвропейські політичні партії України не ведуть по-справжньому серйозної роботи з населенням, аби прояснити українцям процеси, що відбуваються в Європейському Союзі, щоби змалювати різні варіанти європейського майбутнього України та щоб підготувати українців до іншого рівня громадянської відповідальності, яка більш звична для європейського суспільства. Стати «другою Польщею» Україна зможе, тільки якщо Польща економічно стане «другою Німеччиною». Стати частиною політичної Східної Європи і тим самим посилити східний блок Європейського Союзу Україна зможе. Але для цього буде потрібно чимало часу і зусиль як самих українців, так і європейців. Підтримки тільки від Литви й Польщі Україні буде замало.

**16 жовтня 2017 року.
Крим за двісті рублів**

У передостанній день роботи Франкфуртської виставки в залі номер п'ять, де також працював увесь час стенд України, сталася невелика детективна веремія. Група представників Азербайджану в цивільному одязі під виглядом простих відвідувачів зайшла на територію стенда Вірменії та викрала звідти всі мапи Вірменії, що експонувалися там. Коли співробітники стенда Вірменії схаменулися, викрадачі вже зникли. Але далеко втекти вони не змогли. Сек'юриті виставки разом зі співробітниками стенда їх наздогнали, карти було вилучено та повернено на стенд. Як ви, я думаю, вже здогадалися, причиною цієї детективної історії стало зображення на згаданих картах Карабаху територією Вірменії. Якимось так само собою вийшло, що після цієї події я спеціально прогулявся повз стенд Росії, щоб перевірити: а чи є там мапи РФ із включеним до території країни анексованим Кримом. Мап там не було. Тільки книги. Але все одно ця подія ще й наклалася в моїх думках на новини про появу в Росії банкноти вартістю в двісті рублів із зображенням видів Криму та про природну реакцію українських громадян і державних осіб на «монетизацію» російської анексії українського півострова. Тепер, так би мовити, кожен росіянин може носити Крим у кишені, а неросіяни, враховуючи, що рубль — усе-таки явище російське, можуть теж носити в своїх гаманцях Крим вартістю двісті рублів і за необхідності міняти його на інші валюти або просто втрачати. Цей «рублевий», тобто «російський» Крим, звичайно, потрапить і до кишень та гаманців українських громадян, які підтримують із Російською Федерацією фінансові відносини, тобто продовжують їздити туди на заробітки. Вони ж, ці заробітчани, його і будуть скоріше за все везти в Україну, адже потік російських туристів

останніми роками сильно скоротився. Скоротився, мабуть, завдяки усвідомленням цими туристами своєї недоречності в країні, яку їхня батьківщина намагається силою «перереформувати» в що-небудь менш незалежне і менш європейське. Так що, користуючись принципом «гроші не пахнуть», Нацбанк Росії запустив у світовий обіг ще один «платіжний документ», який підкреслює, що за вартість банкноти двісті рублів російська держава несе відповідальність усіма своїми багатствами, включаючи і зображений на купюрі Крим.

Я розумію схвалене прем'єр-міністром рішення Нацбанку України про заборону ходіння в нашій країні цієї купюри. Тільки не будуть же митники на кордоні заглядати в кожен гаманець людини, що в'їжджає в Україну. Це просто некрасиво. Заборона ця, напевно, вже пожвавила уяву нелегальних міняйл, для яких рішення Нацбанку, як і встановлений ним курс валют, не указ. Думаю, що і колекціонери банкнот пожвавилися. Згадую своє таємне й дитяче збудження, коли вдалося колись на початку сімдесятих виміняти для своєї філателістичної колекції німецьку марку 1943 року з портретом Гітлера. Причиною порушення якраз і була якась заборона не самої марки, а зображеного на ній головного світового фашиста.

І ось думаю я тепер: а чи треба відповідати на такі акції? І якщо так, то як? Випад цей здійснений Росією з явною політичною метою. Продовження буде. Я навіть здогадуюсь яке. А значить, усе це елементи війни, що триває з Україною. А на війні прийнято відповідати на атаки контратаками. Тільки ж ця війна на відміну від тієї, що ведеться з реальною зброєю, вимагає іншого підходу й іншого креативу. Тут дипломатичними нотами або заборонами можна тільки викликати у сторони, що воює з

Україною, задоволене посмішку: мовляв, раз так реагують, значить їм боляче.

Ну а для України Крим, звичайно, є болем, але болем не єдиним, не єдиною раною, завданою нашій країні. І увічнювати, нагадувати самим собі та світу про ці рани, включаючи й анексований Крим, можна й потрібно по-різному. І перше, що мені спало на думку, як людині, що захоплювалася в дитинстві, як і мільйони інших дітей, збиранням поштових марок, так це випустити кілька серій марок, присвячених подіям в Україні останніх трьох років. І одну з серій назвати «Золоте кільце в'язниць Росії» або ще простіше: «Тюрми Росії». На кожній марці серії — конкретна російська в'язниця, в якій на момент виходу марки перебуває громадянин України, викрадений у Білорусі, як Павло Гриб, чи викрадений разом зі своєю малою батьківщиною, як Олександр Кольченко або Олег Сенцов. Знаючи кількість сидячих у російських в'язницях за сфабрикованими звинуваченнями громадян України, можна вважати, що серія вийде велика й викличе немалий інтерес, якщо не ажіотаж, зокрема, й у російських філателістів. Та й на листи й бандеролі, що відправляються в РФ у ті ж в'язниці українським в'язням такі марки можна клеїти. Чому ні? Марка, як і грошова банкнота, кордонів не знає, куди лист відправиш, туди вона й полетить. Цікаво, а як російська влада з такими (й іншими схожими) марками боротиметься? Семінари для листонош улаштовувати чи в кожному поштовому відділенні посаду марочного цензора вводити? А може, почнуть у своїх філателістів обшуки влаштовувати й українські марки вилучатимуть? Хай там як, а марки, як і банкноти, довго зберігають історію своїх країн. Довше, ніж газети чи журнали. Так що залишилася справа за малим: згода Укрпошти і робота художників-мініатюристів. Це, звичайно, тільки один варіант української відповіді на нову «гібридну атаку» РФ. Але народ у нас креативний. Гадаю, що схожих ідей може виникнути безліч. Було б кому рішення ухвалювати!

19 листопада 2017 року.

Пригоди грузинського президента

Зима цього року не поспішає в Україну.

Наче не хоче охолоджувати снігом і мінусовими температурами гарячого життя країни, яка на цьому тижні відзначає четверту річницю Майдану. Вже оголошено конкурс на кращий проект музею-меморіалу, присвяченого «Революції гідності» — так тепер офіційно називаються події, іменовані в народі «Євромайданом». Миська влада виділила землю для майбутнього музею на вулиці Інститутській, де учасників протесту розстрілювали снайпери. Президент Порошенко видав три мільйони гривень (100 тисяч євро) із власного фонду на початок роботи над створенням музею. Оголошено міжнародний конкурс на кращий архітектурний проект, і на участь у конкурсі отримано більше 60 заявок, при цьому половина заявок прийшла з Європи — з Німеччини, Швейцарії, Польщі та інших країн. Керівництво країни сподівається, що музей «Революції гідності» відкриється років через п'ять-шість. І поки майбутній музей Євромайдану тільки обговорюється, навпроти парламенту просто на проїжджій частині вулиці Грушевського, і збоку від нього — в Маріїнському парку — вже скоро місяць, як стоять десятки наметів нового «майдану», який можна було б назвати «Майданом Саакашвілі».

Історія «мандрівного» президента Міхеїла Саакашвілі дуже нагадує сумну казку, до якої ніхто не може придумати хороший фінал. Колишнього президента Грузії його прихильники і в Грузії, і в Україні люблять за те, що він зміг швидко реформувати свою країну, перемігши корупцію та запросивши на вигідних умовах інвесторів, включаючи Дональда Трампа, що побудували новий Батумі — сучасне місто-курорт на березі Чорного моря неподалік від кордону з Туреччиною. Ті, хто його не любить, звинувачують Саакашвілі в популізмі та жорстокості по відношенню до опонен-

тів. І на батьківщині, якщо він туди повернеться, його чекає суд за звинуваченням у замовних убивствах і в жорстокому розгоні демонстрації опозиції в травні 2007 року, при якому більше 500 осіб було поранено поліцією, а троє — загинули. Сьогодні Саакашвілі — український політик без українського паспорта. Два роки тому Президент Порошенко видав йому паспорт України і призначив губернатором Одеської області. Більше року колишній грузинський президент служив важливим українським чиновником, намагаючись повторити «грузинське диво» на українських берегах Чорного моря. «Дива» не сталося. З одного боку, було видно, що Київ не дуже-то допомагає одеському губернатору боротися з корупцією, захищаючи іноді інтереси найодіозніших одеських політиків, з іншого боку, самому Саакашвілі більше подобалося виступати по телебаченню та розповідати про те, хто йому заважає поліпшувати життя, ніж займатися реформами та будівництвом доріг у цьому багатому, але просякнутому тотальною корупцією регіоні. Ні, дороги він усе-таки ремонтувати почав! Але закінчити ремонт доріг і всієї області йому не дали. Рік тому його було відправлено у відставку президентом Порошенком, якого він раніше публічно називав своїм другом. І ось, ображений зрадою друга, Саакашвілі створив свою політичну партію і пішов у опозицію до нинішньої влади. З цього моменту його стало занадто багато на екранах телевізорів, із яких колишній грузинський президент і колишній український губернатор став щодня звинувачувати владу в корупції та зраді державних інтересів України. В результаті у нього забрали паспорт, як у дитини забирають улюблену дитячу іграшку — несправедливо і жорстоко. Якраз тоді, коли він був у США. І це не найрозумніше рішення українського уряду стало причиною найяскравішого в історії «прориву державного кордону» в Україні. Сотні журналістів і політиків, включаючи депутатів парламенту та навіть Юлію Тимошенко, яка зрозуміла, що

Міхеїлом Саакашвілі можна користуватись, як тараном для пробивання собі дороги до президентської влади, внесли колишнього грузинського президента на руках із Польщі в Україну, розкидавши загородження прикордонного контрольно-пропускового пункту та розштовхавши прикордонників і солдатів, які не чекали такої атаки. Щоправда, у солдатів і прикордонників був твердий наказ із Києва — ні в якому разі не стріляти. Тому прорив кордону не був схожий на початок війни, але перемога в цій ситуації залишилася за Саакашвілі. Він потрапив в Україну, вже як людина без паспорта. І продовжує свою боротьбу проти нового «злочинного» режиму за допомогою чергового «майдану», який, щоправда, не користується ні підтримкою, ні симпатією більшості киян та інших громадян України. Майдан у Саакашвілі тихий і малолюдний. Людей там зазвичай менше, ніж наметів. На останню прес-конференцію, яку намагався скликати на цьому майдані Міхеїл Саакашвілі, не прийшов жоден журналіст!

Але якщо на Майдані, що перекрив одну з головних вулиць столиці, тихо, то в самій Україні цього році стало набагато гучніше. Регулярно лунають вибухи та постріли в Києві, в результаті яких гинуть офіцери українських спецслужб, які керують операціями проти сепаратистів в Донбасі. Гинуть від куль і бомб колишні добровольці, які воювали з сепаратистами. Йде явна війна спецслужб України та Росії, але нам видно й чути тільки її наслідки.

Окрема війна, яку можна було б назвати «громадянською медичною», проходить набагато тихіше, ніж війна спецслужб. Безліч лікарів ополчилися проти реформи системи медицини, яку проводить Уляна Супрун, американська українка, що виконує обов'язки міністра охорони здоров'я. Реформа медицини — одна з найважливіших у країні, де бідній людині

практично неможливо отримати кваліфіковану медичну допомогу. Реформа просто фіксує: які послуги держава має забезпечувати хворим громадянам безкоштовно, а за які треба буде офіційно платити. Лікарі ж, звиклі отримувати за свою роботу маленьку зарплату від держави та великі гроші від пацієнтів, виступають категорично проти змін. Їх усе влаштовує. На сьогодні в Україні існує й приватна медицина — дорога і доступна тільки багатим або людям, готовим продати свою квартиру, щоб оплатити серйозну операцію. Державна медицина, яка офіційно є безкоштовною, насправді дешевша за приватну, але теж коштує забагато. При цьому самі державні лікарі визначають ціну своїх послуг. А про лікарів, які дотепер лікують пацієнтів безкоштовно або майже безкоштовно, відразу поширюється народна слава. Так чи інакше, але парламент у жовтні проголосував за цю реформу і тепер вона на столі у Президента України. Як тільки він підпише указ про перехід медицини на нову систему згідно з реформою, країна стане трохи чеснішою та наблизиться ще на один метр до цивілізованого життя.

Війна політиків, які перебували раніше в партії Президента України Януковича, що втік до Москви, проти пенсійної реформи, яка викликала не менш запеклі баталії, ніж реформа медицини, закінчилася перемогою нинішньої влади. Указ про пенсійну реформу вже підписано президентом.

Політична боротьба в парламенті іноді повністю перетягує на себе увагу з подій на фронтах Донбасу та в Криму. А там ситуація за останні два роки не змінилася: в Донбасі стріляють із гармат, мінометів та снайперських гвинтівок, і статистика продовжує доповідати про нових поранених і вбитих українських військових. У Криму тривають репресії проти кримських татар, але одночасно з цим відбуваються дивні, не дуже-то зрозумілі, якщо дивитися з України, події.

У громадян Севастополя, Керчі та інших міст і сіл влада починає відбирати землю для «російських державних потреб», пояснюючи, що земля потрібна для військових частин, доріг та інших будівництв. Також у тих кримчан, які радісно зустрічали російську армію, почали відбирати недавно отримані російські паспорти. Мова, звичайно, йде не про тисячі людей, а про десятки, але сам процес викликає інтерес і запитання. Невже цих російських патріотів запідозрили в таємній роботі на Україну? Шпигуноманія дійсно популярна в Криму, де вже заарештували чимало етнічних росіян і українців за звинуваченням у диверсійній роботі проти російської держави. Шпигунів шукають навіть серед колишніх українських військових, які легко зрадили Україну й стали військовими Росії!

Так, в Україні ніколи не буває нудно і тихо. Українці до цього звикли та дивляться в майбутнє з обережним оптимізмом. Їх, звичайно, турбують президентські вибори в Росії в березні наступного року. Але в принципі всьому світу вже відомий результат цих виборів. А ось результат виборів президента в Україні 2019 року — як зазвичай непередбачуваний. Хоча виборча кампанія вже почалась. І обіцяне будівництво меморіального музею Революції гідності в центрі Києва — лише малі складові частини цієї кампанії кандидата в майбутні президенти і нинішнього президента Петра Порошенка.

ПІСЛЯМОВА

Гадаю, що всі ми розуміємо: події, початок яким було покладено заявою Миколи Азарова про припинення підготовки підписання Угоди про асоціацію з ЄС, зробленою 21 листопада 2013 року, мають і матимуть продовження для всіх нас, жителів України, для нашої держави і для сусідніх держав, включаючи весь Європейський Союз. До цієї книжки ввійшла тільки частина нашої новітньої історії, тільки один рік із життя України, нехай і найдраматичніший на сьогодні рік. Цей рік змінив життя кожного з нас, змінив пріоритети й плани, наші політичні симпатії й антипатії, відкоригував наші надії та мрії, нашу з вами реальність. Попереду — не найпростіші часи. Але нам треба пережити всі уготовані для України випробування, зберігши при цьому й гуманізм, і людяність, і вміння тверезо оцінювати те, що відбувається. У цей час ми мусимо ще сильніше любити наших близьких, наші сім'ї, ще більше поважати наших батьків і ще частіше говорити з нашими дітьми і внуками. Ми — і учасники, і свідки цих подій, а значить, на нас іще лягає додаткова відповідальність. Ми з вами стаємо носіями тієї реальності, що стане скоро дуже важливою частиною новітньої історії України. І тому я завершую цю книжку проханням до вас, дорогі читачі. Проханням дуже простим і цілком здійсненним: постарайтеся записати свої думки, почуття і своє життя в цей непростий період, аби залишити своїм

нащадкам особисте свідчення, свій власний щоденник. Це не тільки допоможе їм потім краще зрозуміти те, що відбувалося в країні, а й покаже, наскільки сильно недавнє минуле впливає на найближче майбутнє. Будемо тільки сподіватися, що вплив цей виявиться рішучим у найпозитивнішому сенсі цього слова.

З повагою

Андрій Курков

Літературно-художнє видання

Серія «Воєнні щоденники»

КУРКОВ
Андрій Юрійович

ЩОДЕННИК МАЙДАНУ ТА ВІЙНИ

Переклад з російської

Головний редактор *О. В. Красовицький*

Художній редактор *О. А. Гугалова*

Технічний редактор *Г. С. Таран*

Комп'ютерна верстка: *І. Л. Цибульник*

Коректор *Л. І. Вакуленко*

Підписано до друку 10.04.18. Формат 84×108 1/32.
Умов. друк. арк. 17,64. Облік.-вид. арк. 17,90.
Тираж 1500 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Курков А. Ю.

К93 Щоденник Майдану та Війни / Андрій Курков; пер. з рос. В. С. Бойка; худож.-оформлювач В. М. Карасик. — Харків: Фоліо, 2018. — 330 с.: іл. — (Воєнні щоденники). ISBN 978-966-03-8200-8 (Воєнні щоденники). ISBN 978-966-03-8192-6.

«Щоденник Майдану та Війни» — це перевидання книги «Щоденник Майдану», що 2015 року вийшла у видавництві «Фоліо». Це не агітаційний текст, не роман на тлі революції — це особистий щоденник письменника, фіксоване відображення життя у Києві та країні — до листопада 2014 року, включаючи окупацію Криму, і далі — початок і розвиток Євромайдану, наступних подій. Нині ж він доповнений записами автора про перипетії на сході України, роздумами про війну, про те, як і чим, за його баченням, живе окупований Донбас чотири останні роки... «Щоденник Майдану» був перекладений і опублікований багатьма мовами — англійською, німецькою, французькою, японською та іншими. І ось у видавництві «Фоліо» вийшла його україномовна розширена версія.

УДК 821.161.2+355.12